

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ เป็นวารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) ว่าเป็นวารสารวิชาการกลุ่มสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2

บทความวิจัย

- โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากนิทานล้านนา 1
พรวิภา ไชยสมคุณ
Pornwipa Chaisomkhun
- ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการปรับตัวของประชากรตามมิติทางเพศและสังคม: 29
กรณีศึกษาชุมชนแม่คำ จังหวัดมหาสารคาม
อรวรรณ ศรีโสมพันธ์
Orawan Srisompun
- ปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น 65
มนตรี ภูศรีโสม และ ดุชนฎี आयुวัฒน์
Montri Phusrisom and Dusadee Ayuwat
- การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการแสดงพื้นบ้านรำไท่นกพิติด ตำบลกรุงชิง อำเภอทับปด 86
จังหวัดนครศรีธรรมราช
เมธาวี จำเนียร, ทองพูล มุขวิรักษ์, ประภาศรี เพชรมนต์, กรกฎ จำเนียร, ศศิพัชร บุญขวัญ และ คณินนิตย์ สุขชาว
Methawee Chamnian, Thongphun Mukharak, Prapasri Pechmon, Korrot Chamnian, Sasipat Boonkwan and Khanuengnit Sukkhao
- ภาวะผู้นำท้องถิ่นไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 105
ชนะวิทย์ อนูสุเรนทร์, สุกัญญา เอ็มอัมหมัด และ พิธันดร นิตยสุทธิ
Chanavit Anusurane, Sukanya Aimimtham and Pitundom Nityasuddhi
- สถานภาพและความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา 132
ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก
ชมพูนุช ปัญญาไพโรจน์, นันทชัยภูมา มหาพันธ์ และ กนกพร ดันวัฒนะ
Chompunuch Punyapiroj, Nanchaya Mahakhan and Kanokporn Tunwattana
- การใช้การ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม 158
ปรัชพร ศิริเชตร, ปิยะวรรณ ศรีสุรักษ์, อรวรรณ โหม่งพุด และ สุชาติ พหลภาภัย
Pratchaporn Sirikhet, Piyawan Srisuruk, Korrawan Mongput and Suchat Paholpak
- บทความวิชาการ
- สถานภาพอำนาจของระบอบโดมินันท์ในสมัยจักรวรรดิโรมัน 181
ธิติพงศ์ มีทอง
Dhitiphong Meethong
- ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจของ "คนเมืองเชียงใหม่" กับ "ทหารญี่ปุ่น" 208
ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2
ศตวรรษ ปัญญาอินทร์
Satanan Panyain
- พัฒนศาสตร์: จากการแสวงหาความหมายสู่การสร้างพื้นที่ความรู้ใหม่ในกระแสการเปลี่ยนผ่าน 231
พัฒนาพานู ทูลธรรม
Pattanaphanu Tooltham

ISSN 2697-5688 (Online)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
โทร. 0-4320-2861 www.huso.kku.ac.th

38/3

Humanities & Social Sciences Vol. 38 No. 3 September - December 2021

ISSN 2697-5688 (Online)

38

Humanities & Social Sciences

มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์

ปีที่ 38 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม 2564 Vol. 38 No. 3 September - December 2021

ISSN 2697-5688 (Online)

มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์

ISSN 2697-5688 (Online)

ปีที่ 38 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม 2564

วารสารของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.อรทัย เพ็ญยุระ
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วณิชชา ณรงค์ชัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ดร.อุมารินทร์ ตูลารักษ์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์สุวิทย์ วีระศาศวัต

มหาวิทยาลัยขอนแก่น (อาจารย์เกษียรณาการ)

รองศาสตราจารย์ ดร.นันทนีย์ ประสานนาม

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.มนธิรา ราโท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์

มหาวิทยาลัยนเรศวร

รองศาสตราจารย์ ดร.ชไมพร กาญจนกิจสกุล

มหาวิทยาลัยนเรศวร

รองศาสตราจารย์ ดร.ทรงธรรม อินทจักร

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติพร จูตะวิริยะ

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดำรงพล อินทร์จันทร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกศิตถา บุญปราการ

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Prof. Dr.Rachel Harrison

University of London, United Kingdom

Prof. Dr.Shin, Keun-hye

Hankuk University, Republic of Korea

Assoc. Prof. Dr.Violet B. Valdez

Ateneo Center for Asian Studies, Philippines

• ผู้ตรวจสอบภาษาอังกฤษ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภรณ์ ติราชภูมิวิเศษ
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• ฝ่ายจัดการ

นางขวัญนคร มุ่งคำภา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น
123 ถ.มิตรภาพ ต.ในเมือง อ.เมือง
ขอนแก่น 40002

• วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความคิดเห็นทางวิชาการ
2. เพื่อเผยแพร่งานการศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
3. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดเห็นทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

• กำหนดออก (ปีละ 3 ฉบับ)

(มกราคม-เมษายน, พฤษภาคม-สิงหาคม,
กันยายน-ธันวาคม)

ส่งบทความออนไลน์เพื่อตีพิมพ์ได้ที่

กลุ่มวิจัยและบริการวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

40002

โทร. 0 4320 2236

โทรสาร 0 4320 3050

ส่งบทความที่

www.tci-thaijo.org/index.php/HUSO

Humanities & Social Sciences

ISSN 2697-5688 (Online)

Vol. 38 No. 3 September - November 2021

Journal of Humanities and Social Sciences Khon Kaen University

- **Advisor**

Assoc. Prof. Orathai Piayura, Ph.D.
Khon Kaen University

- **Editor**

Asst. Prof. Wanichcha Narongchai, Ph.D.
Khon Kaen University

- **Assistant Editor**

Umarin Tularak, Ph.D.
Khon Kaen University

- **Editorial Board**

Prof. Suwit Theerasasawat
Khon Kaen University

Assoc. Prof. Natthanai Prasannam, Ph.D.
Kasetsart University

Assoc. Prof. Montira Rato, Ph.D.
Chulalongkorn University

Assoc. Prof. Thanya Sangkaphanthanon, Ph.D.
Naresuan University

Assoc. Prof. Chamaipom Kanchanakijksakul, Ph.D.
Naresuan University

Assoc. Prof. Songthama Intachakra, Ph.D.
Thammasat University

Asst. Prof. Keeratiporn Jutaviriya, Ph.D.
Khon Kaen University

Asst. Prof. Damrongphon Inchan, Ph.D.
Silpakorn University

Asst. Prof. Kettawa Boonprakarn, Ph.D.
Prince of Songkla University

Prof. Rachel Harrison, Ph.D.
University of London, United Kingdom

Prof. Shin, Keun-hye, Ph.D.
Hankuk University, Republic of Korea

Assoc. Prof. Violet B. Valdez, Ph.D.
Ateneo Center for Asian Studies, Philippines

- **English Editor**

Assist. Prof. Poranee Deerajviset Ph.D.
Khon Kaen University

- **Managing**

Mrs. Kwannakorn Mungkampa
Khon Kaen University

- **Printing**

Khon Kaen University Printing House,
Muang, Khon Kaen 40002
E-mail : kkuprinting@hotmail.com

- **Objective**

1. To promote and disseminate academic knowledge and ideas
2. To disseminate research studies on humanities and social sciences
3. To be the medium of exchanging knowledge and academic ideas in humanities and social sciences

- **Publication**

This journal is published triannually
(January-April, May-August,
September-December)

- **Inquiries**

Research and Academic Service,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Khon Kaen University Muang, Khon Kaen
40002
Tel. 043-202236
Fax. 043-203050

Full paper submission at :

www.tci-thaijo.org/index.php/HUSO

เกี่ยวกับวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นวารสารวิชาการด้านมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความคิดเห็นทางวิชาการ เพื่อเผยแพร่งานการศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และเพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดเห็นทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วารสารมีกำหนดออกปีละ 3 ฉบับ (มกราคม-เมษายน, พฤษภาคม-สิงหาคม, กันยายน-ธันวาคม) ตีพิมพ์รูปแบบระบบวารสารอิเล็กทรอนิกส์เท่านั้น ทุบทบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 2 ท่าน (Double Blinded Review) เนื้อหาของบทความต้องเกี่ยวข้องกับด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในด้านปรัชญาและศาสนา ภาษา ภาษาศาสตร์ และวรรณกรรม วัฒนธรรม สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐประศาสนศาสตร์ พัฒนาสังคม ประวัติศาสตร์โบราณคดี อาณาบริเวณศึกษา สื่อ สารสนเทศ และการสื่อสาร และประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ โดยไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

About Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, is the academic journal in the field of humanities and social sciences. It aims to promote and publicize research. It also aims at being the stage of exchanging knowledge and academic ideas in humanities and social sciences. This journal is published electronic copies only. All the articles published are peer-reviewed by at least two experts (Double Blinded Review). The contents of the article should be related to the field of humanities and social sciences such as Philosophy & Religion, Languages, Linguistics & Literature, Culture, Sociology, Anthropology, Public Administration, Social Development, History & Archeology, Area Studies, Information Technology & Communication, and related areas. The articles are in both Thai and English.

The articles submitted for Journal of in Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, should not be previously published or under consideration of any other journals. The author should carefully follow the submission instructions of Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University including the referencing format.

Views and opinions expressed in the articles published in Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, are the responsibility of the authors, are not under responsibility of the editors, and do not necessarily reflect those of the editors.

Unบรรณาธิการ

สวัสดิ์ท่านสมาชิกวารสารและผู้อ่านทุกท่าน

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ ฉบับปีที่ 38 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2564) มีบทความเผยแพร่จำนวน 10 บทความ เป็นบทความวิจัยจำนวน 7 บทความ บทความวิชาการ 3 บทความ โดยเนื้อหาบทความส่วนใหญ่เป็นบทความทางด้านสังคมศาสตร์ จำนวน 7 เรื่อง ในขณะที่อีก 3 เรื่องเป็นบทความด้านมนุษยศาสตร์

บทความกลุ่มที่มีเนื้อหาทางมนุษยศาสตร์ 3 เรื่อง ได้แก่ บทความเรื่องโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนา ซึ่งสะท้อนสมมติฐานสัมพันธ์ภาษา บทความเรื่อง สถานภาพและความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ ของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก และบทความการใช้การตุณภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม ที่สะท้อนพฤติกรรมในการรับรู้และการมีปฏิสัมพันธ์ในสถานการณ์ต่างๆ

สำหรับบทความด้านสังคมศาสตร์ เป็นบทความวิจัย 4 เรื่อง ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชากรที่มีชีวิตเป็นพลวัตตามเวลาหรือสถานที่ และตามบริบทของสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ได้แก่ บทความเรื่อง ภาวะผู้นำท้องถิ่นไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บทความเรื่อง ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการปรับตัวของประชากรตามมิติทางเพศและสังคม: กรณีศึกษาชุมชนเม็กดำ จังหวัดมหาสารคาม บทความเรื่อง ปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมื่องหลักขอนแก่น และบทความเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการแสดงพื้นบ้านรำไท่นกพิทิต ตำบลกรุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ส่วนบทความวิชาการอีก 3 เรื่อง ได้แก่ บทความเรื่อง สถานภาพอำนาจของระบอบโดมิเนทในสมัยจักรวรรดิโรมัน บทความเรื่อง ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจของ “คนเมืองเชียงใหม่” กับ “ทหารญี่ปุ่น” ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเป็นการสร้างการเข้าใจสังคมในอดีต เพื่อนำมาเสริมสร้างความเข้าใจในสังคมปัจจุบันได้ดียิ่งขึ้น และบทความเรื่อง พัฒนศาสตร์: จากการแสวงหาความหมายสู่การสร้างพื้นที่ความรู้ใหม่ในกระแสการเปลี่ยนผ่าน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ความสามารถเชิงลึกในศาสตร์การพัฒนา ที่มีการบูรณาการองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาที่ซับซ้อน และวางยุทธศาสตร์โดยการข้ามสาขาของศาสตร์แขนงต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนา

กองบรรณาธิการหวังว่าจะเกิดประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านและนำไปสู่การต่อยอดงานวิจัย การพัฒนาวิชาการ วิชาการ ทางด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ อันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศไทยร่วมกัน

บรรณาธิการ

บทความวิจัย

- ❖ **โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนา** 1
The Elderly Worldviews in Lanna Proverbs
พรวิภา ไชยสมคุณ
Pornwipa Chaisomkhun

- ❖ **ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการปรับตัวของประชากรตามมิติทางเพศและสังคม: กรณีศึกษาชุมชนเม็กดำ จังหวัดมหาสารคาม** 29
Gender and Social Dimensions of Climate Change Impact and Adaptation: A Case Study of Mekdum Community, Maha Sarakham Province
อรวรรณ ศรีโสมพันธ์
Orawan Srisompun

- ❖ **ปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น** 65
Factors Determining the Working Pattern of Commuter in Industrial Sector of Major city, Khon Kaen
มนตรี ภูศรีโสม และ ดุษฎี อายุวัฒน์
Montri Phusrisom and Dusadee Ayuwat

- ❖ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการแสดงพื้นบ้านรำไท่นกพิทิต 86
ตำบลกรุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช
Local Curriculum Development of Ramton Nokphithid Folk
Performance, Krungching Subdistrict, Nopphitam District,
Nakhon Si Thammarat Rajabhat Province
เมธาวี จำเนียร, ทองพุด มุขรักษ์, ประภาศรี เพชรมนต์,
กรกฏ จำเนียร, ศศิพัชร บุญขวัญ และ คณีนันท์ สุขขาว
Methawee Chamnian, Thongphun Mukharak, Prapasri Pechmon,
Korrkot Chamnian, Sasipat Boonkwan and Khanuengnit Sukkhao
- ❖ ภาวะผู้นำท้องถิ่นไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 105
Thai Local Leadership in the Northeast
ชนะวิทย์ อนสุเรนทร์, สุกัญญา เอ็มอัมธรรม และ พิธันดร นิตยสุทธิ
Chanavit Anusurane, Sukanya Aimimtham,
and Pitundorn Nityasuddhi
- ❖ สถานภาพและความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ 132
ของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก
The States and Needs about Foreign Language Knowledge
of Vocational College Students of Eastern Economic Corridor Zone
ชมพูนุช ปัญญาไพโรจน์, นันทชญา มหาพันธ์ และ กนกพร ตันวัฒนะ
Chompunuch Punyapiroje, Nanchaya Mahakhan and
Kanokporn Tunwattana
- ❖ การใช้การ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าว 158
ของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม
Using Animated Cartoon to Modulate Aggressive Behavior
of Children with Autism Spectrum Disorder in Inclusive Classes
ปรัชพร ศิริเขตร์, ปิยะวรรณ ศรีสุรักษ์, กรวรรณ โหม่งพุด และ สุชาติ พหลภาคย์
Pratchaporn Sirikhet, Piyawan Srisuruk, Korrawan Mongput
and Suchat Paholpak

บทความวิชาการ

- ❖ สถานภาพอำนาจของระบอบโดมิเนทในสมัยจักรวรรดิโรมัน 181
The Power Status of Dominate Regime in Roman Empire
ธิติพงศ์ มีทอง
Dhitiphong Meethong

- ❖ ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจของ 208
“คนเมืองเชียงใหม่” กับ “ทหารญี่ปุ่น” ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2
The Reflection on the Social and Economic Relations
of "Chiang Mai People" and "Japanese Soldiers" in World War II
ศตวรรษต์ ปัญญาอินทร์
Satanan Panyain

- ❖ พัฒนศาสตร์: จากการแสวงหาความหมายสู่การสร้างพื้นที่ 231
ความรู้ใหม่ในกระแสการเปลี่ยนผ่าน
Development Sciences: From Seeking for Its Meaning
to the Construction of the New Knowledge Space
in the Transitional Period
พัฒนภาณุ ทูลธรรม
Pattanaphanu Tooltham

โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนา

The Elderly Worldviews in Lanna Proverbs

พรวิภา ไชยสมคุณ
Pornwipa Chaisomkhun
ภาควิชาภาษาไทย
Department of Thai
คณะมนุษยศาสตร์
Faculty of Humanities
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนา ขอบเขตการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ ภาษิตล้านนาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ จำนวน 35 ภาษิต ซึ่งเก็บรวบรวมจากหนังสือและเว็บไซต์ ที่รวบรวมภาษิตล้านนา โดยใช้แนวคิดสมมุติฐานสัมพัทธภาพภาษา (Linguistic Relativity Hypothesis) ในการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ผลการศึกษาพบโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้งหมด 3 ประเด็น ดังนี้ 1) ผู้สูงอายุมีบทบาทต่อครอบครัวและสังคม ได้แก่ ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีประสบการณ์และทำประโยชน์ต่อสังคม ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรให้ความเคารพ ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรสนใจพุทธศาสนา และผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรให้ความรักและเมตตาต่อบุตรหลาน 2) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีคุณค่าลดลง ได้แก่ ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีร่างกายและศักยภาพที่เสื่อมถอย ผู้สูงอายุเป็นวัยที่เป็นภาระของลูกหลาน ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม และผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีความสำคัญลดลง และ 3) ผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งการพักผ่อนและต้องการการดูแล โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุดังกล่าวได้สอดคล้องกับบริบทของสังคมล้านนาในอดีตที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส การยึดมั่นในพุทธศาสนาและค่านิยมเรื่องความกตัญญู

คำสำคัญ : โลกทัศน์, ผู้สูงอายุ, ภาษิตล้านนา

Abstract

This article aims at an analyzing the elderly worldview reflected in Lanna proverbs. The 35 elderly proverbs were selected from books and websites gathering Lanna proverbs. This research article is based on the Linguistic Relativity Hypothesis.

The result reveals that Lanna proverbs convey three worldviews related to the elderly. The first worldview indicates that elderly people play a significant role in family and society included their contribution to society, upholding in Buddhism, and showing compassion for all descendants. The second worldview specifies the negativities of elderly people such as their body and potentiality are declining, they are a burden in descendants' perspective, the elderly people have an inappropriate behavior, and nowadays they have no such a consequence. Finally, the worldview reflected from Lanna proverbs demonstrates that the elderly people would like to get more rest, and they should be under the supervision of their family members. These worldviews of the elderly are In line with the context of Lanna society in the past which emphasized on the seniority system, adherence to Buddhism, and the values of gratitude.

Keywords : worldview, the elderly people, Lanna proverbs.

บทนำ

ภาษิตจัดเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะประเภทหนึ่งที่มีการถ่ายทอดต่อกันมานาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อการสั่งสอน อุดม รุ่งเรืองศรี (2554: 125) ได้ให้ความหมายของภาษิตไว้ว่าเป็นคำกล่าวที่มักใช้เพื่อการสอน หรือการเตือนใจ เป็นคำพูดที่สืบเนื่องกันมานานทางภาคเหนือของประเทศไทยเรียกภาษิตว่า คำบ่าเก่า แปลว่า ถ้อยคำที่ยังคงความเป็นอมตะเสมอ ไม่เคยเก่า ลักษณะของภาษิต ส่วนใหญ่เป็นข้อความขนาดที่ไม่ยาวมาก มีลักษณะคล้องจองกัน

ภาษิตเป็นถ้อยคำที่มีการกล่าวสืบต่อกันมาช้านาน ใช้เพื่อสั่งสอน หล่อหลอมความประพฤติของคนในสังคม ขณะเดียวกันก็สะท้อนทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนการมองโลกของคนในสังคมอีกด้วย สอดคล้องกับสมมุติฐานสัมพัทธภาพภาษา (Linguistic Relativity Hypothesis) ของ เบนจามิน ลี วอร์ฟ (Whorf, 1956 อ้างใน Kovecses, 2006) แนวคิดของวอร์ฟกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาที่เราพูดกับวิธีที่เราคิดและกระทำ โดยภาษาที่เราพูดมีอิทธิพลต่อวิธีคิดของเรา สอดคล้องกับคำอธิบายของ บอนวิลเลียน (Bonvillian, 2003: 49 - 50) ซึ่งได้กล่าวถึงสมมุติฐานของวอร์ฟ (Whorf, 1956) ว่าความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและความคิดนั้นแสดงผ่านคำศัพท์หรือระบบไวยากรณ์ซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้พูดและส่งผลกระทบต่อทัศนคติตลอดจนพฤติกรรม อย่างไรก็ตาม วอร์ฟ (Whorf) ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าภาษาและวัฒนธรรมต่างพัฒนามาด้วยกันและมีอิทธิพลต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นโลกทัศน์ของคนในสังคมจึงสัมพันธ์กับภาษา ในแง่ที่ภาษาสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ อีกทั้งภาษายังมีอิทธิพลต่อความคิด จึงเป็นสิ่งที่สร้างโลกทัศน์ให้ผู้พูดในภาษานั้นได้ เช่น ภาษาอังกฤษมีการระบุคำนามเอกพจน์และพหูพจน์แยกกันอย่างชัดเจน ผู้พูดภาษาอังกฤษจึงให้ความสำคัญกับจำนวนของสิ่งของ มากกว่าผู้พูดภาษาไทยที่ไม่มีการระบุเอกพจน์และพหูพจน์อย่างชัดเจน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553: 471)

สำหรับวรรณกรรมที่มีการรวบรวมประเภทภาษิตไว้นั้น เช่น ภาษิตล้านนาทองคำดี ประจักษ์วัฒนากุล (2557: 5, 159) ได้จัดให้งานประเภทรวบรวมสุภาษิตล้านนาเป็นวรรณกรรมคำสอนประเภทมุขปาฐะ มีการถ่ายทอดและสร้างสรรค์ขึ้นใหม่เพิ่มเติมตั้งแต่อดีตกาล ใช้สั่งสอนกันสืบต่อมาจากรุ่นต่อรุ่น วรรณกรรมคำสอนจึงสามารถ

สะท้อนการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากการสำรวจงานวิจัยด้านโลกทัศน์ของนักวิชาการชาวไทยพบว่า มีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาโลกทัศน์จากภาษิต เช่น งานวิจัยของ วรารักษ์ มหามนตรี (2557) ศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ของคนไทยต่อผู้หญิงจากภาษิตไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จำนวน 80 สำนวน โดยวิเคราะห์และแบ่งโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงตามสถานภาพในสังคม ได้แก่ บุตรสาว ภรรยา และมารดา ในสมัยโบราณลูกสาว ต้องเป็นผู้หญิงบริสุทธิ์ มีฝีมือในการทำอาหาร มีรูปร่าง กิริยามารยาทที่ดี เคารพเชื่อฟังบิดามารดา ส่วนภรรยา ต้องมีคุณสมบัติเพิ่มขึ้นคือดูแลบ้านเรือนสะอาดเรียบร้อย ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี เคารพเชื่อฟังสามี ร่วมทุกข์ร่วมสุข รักษาทรัพย์สินได้ และต้องไม่หย่าร้างจากสามี ส่วนมารดา มีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรและอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี

นอกจากนี้ วรารักษ์ มหามนตรี (2557) ยังได้ศึกษาโลกทัศน์ของชาวไทยจากภาษิตใหม่และภาษิตเก่า พบว่าภาษิตไทยสะท้อนโลกทัศน์ต่อมนุษย์ โลกทัศน์ต่อธรรมชาติ และโลกทัศน์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ในด้านโลกทัศน์ต่อมนุษย์เกี่ยวกับสภาพตามวัย ผลการวิจัยพบว่าคนไทยมีโลกทัศน์เกี่ยวกับวัยชราว่าเป็นวัยใกล้ความตาย วัยควรทำบุญกุศล วัยต้องทำตนให้เป็นประโยชน์ วัยไม่ควรข้องแวะกับหญิงสาว วัยที่เด็กรุ่นๆ ฟังพอใจ และเป็นวัยที่ไม่ควรถือสาหาความ อย่างไรก็ตามขอบเขตข้อมูลงานวิจัยของวรารักษ์ไม่ได้ครอบคลุมถึงภาษิตไทยถิ่นเหนือหรือภาษิตล้านนา

จากการทบทวนวรรณกรรมมีผลงานทางวิชาการที่มีการศึกษาโลกทัศน์ล้านนา เช่น งานวิจัยของ สิทธิ บุตรอินทร์ (2522) ศึกษาเรื่องโลกทัศน์ชาวไทยล้านนา งานของ สิทธิ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนาแต่ในงานวิจัยไม่ได้ระบุขอบเขตของการศึกษาโลกทัศน์ไว้ ต่อมา เรณู อรรถฐาเมศร์ (2526) ได้ศึกษาโลกทัศน์ชาวล้านนาจากสุภาษิตชาวบ้าน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าโลกทัศน์เกี่ยวกับชีวิตได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ส่วนโลกทัศน์เกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ผูกพันกับธรรมชาติ ด้านโลกทัศน์มนุษย์กับมนุษย์ย้ถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่ให้ความสำคัญกับจิตใจมากกว่าวัตถุ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวกำหนดหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคน

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยดังกล่าวยังไม่ได้กล่าวถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ อีกทั้งจากการสำรวจงานวิจัยที่มีการศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนามีการศึกษาโลกทัศน์จากตัวบทประเภทต่างๆ แต่ผลการศึกษาก็ไม่ได้กล่าวถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ แต่อย่างใด เช่น งานวิจัยของเรณู อรรฐาเมศร์ (2528) เรื่อง โลกทัศน์ชาวล้านนาไทย จากวรรณกรรมล้านนา โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่พบได้แก่ โลกทัศน์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ ระหว่างมนุษย์ต่อธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ งานวิจัยของ อนุชิต จินดาวงศ์ และ ศราวุธ หล่อดี (2560) เรื่อง โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากค่านามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง งานวิจัยดังกล่าวศึกษาโลกทัศน์จากค่านามจำนวน 571 คำ และพบว่าโลกทัศน์ของชาวล้านนาแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี ด้านชนชั้น และการปกครอง และด้านวิถีชีวิต เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาภาษิตล้านนาหรือสุภาษิตล้านนาในแง่มุมอื่นๆ เช่น งานวิจัยของ สมร เจนจิระ (2525) ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์ล้านนาภาษิต มีจุดมุ่งหมายเพื่อแบ่งประเภทของภาษิตล้านนาตามจำนวนพยางค์ ความหมาย เนื้อหา และคุณธรรมจริยธรรม งานวิจัยของ ปัทมรา ผาคำ (2558) ศึกษาเรื่อง สุภาษิตล้านนา: การวิเคราะห์คุณธรรม 4 ประการ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ฯ มหาราช ผลการศึกษาพบว่าคุณธรรมที่พบมากที่สุด ในสุภาษิตล้านนาคือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติตนอยู่ในความสัจ ความดี

จากการทบทวนงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นไม่ได้เน้นการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนา ผู้เขียนจึงสนใจจะศึกษาประเด็นดังกล่าวเนื่องจากโลกทัศน์เป็นการตีความเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ รอบตัวของมนุษย์ภาษิตล้านนาเป็นถ้อยคำที่เรียบเรียงขึ้นและมีการสืบทอดเพื่อใช้ในการสั่งสอนและอบรมผู้คนในสังคมล้านนา การศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุผ่านภาษิตจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้ทราบถึงการรับรู้ภาพของผู้สูงอายุในสังคมล้านนา อีกทั้งยังจะช่วยนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้สูงอายุในปัจจุบันและนำไปสู่แนวทางการศึกษาเปรียบเทียบโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุในท้องถิ่นต่างๆ ของไทยเนื่องจากสังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างของประชากรในประเทศไทย

ด้านกลุ่มผู้สูงอายุถือเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของสังคมไทย ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 12 (2560 - 2564) ได้ระบุไว้ว่าโครงสร้างของประชากรไทย ในปี พ.ศ. 2564 เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ จะมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัย โดยที่สัดส่วนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 19.8 ของจำนวนประชากรทั้งหมด สังคมไทย กำลังจะก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มรูปแบบ (Aged Society) ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุของไทยฉบับปี พ.ศ. 2546 ได้ให้นิยามผู้สูงอายุไว้ว่าเป็นบุคคลที่มีอายุ 60 ปี บริบูรณ์ขึ้นไป (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2564: ออนไลน์)

ในสังคมไทยนั้นให้ความสำคัญเรื่องความแตกต่างกันในเรื่องวัย ผู้ที่วัยต่างกันย่อมมีพฤติกรรมแตกต่างกัน อีกด้านหนึ่งสังคมได้ตั้งบทบาทของคนแต่ละวัยไว้ต่างกัน เช่น คนวัยชราที่ประพฤติตนเป็นวัยรุ่น ย่อมเป็นที่ยอมรับของสังคมได้ยาก (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2544: 29)

สังคมล้านนาที่เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของวัยเช่นกัน เช่น “คนหนุ่มเอาตางเก๋า คนเก่าเอาตางปล่าย” ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า “คนหนุ่มแรงดีให้แบกทางโคนต้น ส่วนคนแก่แบกปลาย” ดังนั้นในการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนาจะทำให้ทราบถึงทัศนคติ การรับรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุของสังคมล้านนาในอดีตผ่านภาษิตล้านนา ความเข้าใจเรื่องโลกทัศน์ในอดีตนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจโลกทัศน์ในปัจจุบัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านภาษาและวัฒนธรรมต่อไป

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดสมมุติฐานสัมพัทธภาพภาษา (Linguistic Relativity Hypothesis) ของ เบนจามิน ลี วอร์ฟ (Whorf, 1956) พัฒนามาจากสมมุติฐานของ เอ็ดเวิร์ด ซาเพียร์ (Sapir) สมมุติฐานของวอร์ฟมีแนวคิดที่ว่าภาษาที่พูดมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่ผู้ใช้ภาษาคิด

แนวคิดสัมพัทธภาพภาษาได้พัฒนาเป็น 2 แนวทาง ได้แก่

แนวทางที่หนึ่ง (Strong version) คือ ภาษาที่พูดกำหนดวิธีที่ผู้ใช้ภาษาคิด

แนวทางที่สอง (Weak version) คือ ภาษาที่พูดมีอิทธิพลต่อวิธีที่ผู้ใช้ภาษาคิด (Kovecses, 2006: 34 -35)

ในการศึกษาที่ผู้เขียนใช้แนวทางที่สอง กล่าวคือ ภาษามีอิทธิพลต่อความคิดและโลกทัศน์ของผู้พูด ยิ่งภาษาที่ใช้สื่อสารกันมีความแตกต่างกัน ความคิดและโลกทัศน์ของผู้พูดก็ต่างกันมากเท่านั้น อีกนัยหนึ่งคนที่พูดภาษาที่มีระบบไวยากรณ์ที่คล้ายกันมากเท่าใด ก็จะมีความคิดและโลกทัศน์คล้ายกันมากเท่านั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553: 266) เมื่อภาษามีผลต่อการรับรู้และความเข้าใจโลกหรือโลกทัศน์ของผู้ใช้ภาษา อีกนัยหนึ่งภาษาจึงสามารถสะท้อนความคิด ความเชื่อและโลกทัศน์ของผู้ใช้ภาษาได้ ภาษิตเป็นถ้อยคำที่เรียบเรียงขึ้นมาเพื่อให้อบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมจึงมีผลต่อความคิด ความเชื่อของผู้คนในสังคม ขณะเดียวกันก็สามารถสะท้อนถึงโลกทัศน์ของผู้ใช้ภาษา ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนจะศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมล้านนาผ่านภาษิตล้านนาด้วยมุมมองภาษาสะท้อนถึงโลกทัศน์ของผู้ใช้ภาษา

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วิเคราะห์โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนา

ข้อมูลและวิธีการวิจัย

1) เก็บรวบรวมภาษิตล้านนาเกี่ยวกับผู้สูงอายุจากหนังสือและเว็บไซต์รวบรวมภาษิตล้านนา ได้แก่

1.1) ภาษิตคำเมืองเหนือ ของ บุญคิด วัชรศาสตร์ (2543) ผู้เขียนคัดเลือกภาษิตคำเมืองเหนือ จำนวน 900 ภาษิต เนื่องจากเป็นหนังสือที่รวบรวมจากเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรและวรรณกรรมแบบมุขปาฐะ อีกทั้งนำภาษิตที่ได้มาจัดเรียงอย่างเป็นระบบ มีการพิมพ์ตัวอักษรล้านนาและอธิบายคำศัพท์กำกับไว้ ตลอดจนปริวรรตตามสำเนียงเสียงพูด และถอดความหมายไว้

1.2) เว็บไซต์ <https://sites.google.com/site/krutermssaksuwan/home> ของ เต็มศักดิ์ สุวรรณ ผู้เขียนคัดเลือกเว็บไซต์นี้เนื่องจากเว็บไซต์ดังกล่าวมีการรวบรวมภาษิตล้านนาไว้ จำนวน 500 ภาษิต และมีการถอดความหมายไว้

ในบทความนี้ผู้เขียนจะยึดรูปแบบเขียนของภาษิตล้านนาจากหนังสือและเว็บไซต์ดังกล่าว

2) คัดเลือกภาษิตที่มีคำว่า “แก่” “เฒ่า” หรือ “เฒ่า” ซึ่งสื่อความถึงผู้สูงอายุ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ (ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของ “เฒ่า” หรือ “เฒ่า” ว่า “แก่, มีอายุมาก” และ ภาษิตที่มีคำว่า “ยา, ญู” ซึ่งเป็นคำเรียกขานที่สื่อความหมายถึงผู้ที่อายุชั้ญ หรือชั้ญยา โดยนัยคำดังกล่าวหมายถึงความชราภาพ บุคคลที่อยู่ในช่วงวัยชราอันเป็นวัยสุดท้ายของวงจรชีวิตมนุษย์

เมื่อพิจารณาภาษิตล้านนาด้วยเกณฑ์ข้อ 2 แล้ว ทำให้ในการศึกษาครั้งนี้ มีภาษิตที่นำมาศึกษาเรื่อง โลกทัศน์ จำนวน 35 ภาษิต

- 3) พิจารณาความหมายของภาษิตที่นักวิชาการได้ถอดความเอาไว้
- 4) วิเคราะห์โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่ปรากฏในภาษิตล้านนา
- 5) สรุปผลการวิเคราะห์และอภิปรายผล

ข้อตกลงเบื้องต้นของการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เก็บรวบรวมภาษิตล้านนาจากหนังสือและเว็บไซต์ที่มี นักวิชาการได้รวบรวมไว้จากวรรณกรรมล้านนาโบราณและวรรณกรรมมุขปาฐะ ดังนั้น “สังคมล้านนา หรือ สังคมล้านนาในอดีต” ในการศึกษาจึงไม่สามารถระบุช่วงเวลา อย่างแน่ชัดได้

นิยามศัพท์

โลกทัศน์ คือ การตีความสรรพสิ่งและเหตุการณ์ต่างๆ ความเข้าใจจักรวาล หรือสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวของมนุษย์ในสังคม อีกทั้งยังรวมถึงการที่มนุษย์มองตัวเองว่า สัมพันธ์กับคนอื่นหรือสรรพสิ่งรอบตัวในลักษณะใด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553: 491)

ผลการศึกษา

จากการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนาพบว่า เป็น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับ สมาชิกของสังคมในวัยอื่นๆ โลกทัศน์ที่มีต่อผู้สูงอายุสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้ 1) ผู้สูงอายุมีบทบาทต่อครอบครัวและสังคม 2) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีคุณค่าลดลง และ 3) ผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งการพักผ่อนและต้องการการดูแล

1. ผู้สูงอายุมีบทบาทต่อครอบครัวและสังคม

บทบาทของผู้สูงอายุเป็นการแสดงออกของผู้สูงอายุด้านต่างๆ ในสังคม เช่น การเป็นผู้นำครอบครัว ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสของชุมชน ผู้ที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกหลาน เป็นต้น บทบาทของผู้สูงอายุเป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับวัยชราซึ่งเป็นวัยสุดท้ายของวงจรชีวิตมนุษย์ เป็นวัยที่มีการสั่งสมประสบการณ์และความรู้มายาวนาน การมีบทบาทในด้านต่างๆ ของผู้สูงอายุเป็นการยกย่องและให้คุณค่ากับผู้สูงอายุ ในฐานะผู้อาวุโส ตลอดจนการเป็นที่พึ่งให้แก่บุตรหลานและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของสังคมล้านนา ดังที่ เรณู อรรถาเมศร์ (2528: 122) ได้กล่าวถึงลักษณะครอบครัวของชาวล้านนาไว้ว่าเป็นครอบครัวที่ให้ความสำคัญกับเรื่องอาวุโส โดยผู้อาวุโสน้อยกว่าต้องเคารพผู้อาวุโสกว่าตน

จากการศึกษาโลกทัศน์ที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุได้ถูกกำหนดบทบาทต่อครอบครัวและสังคมในหลายลักษณะ สามารถแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีประสบการณ์และทำประโยชน์ต่อสังคม 2) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรให้ความเคารพ 3) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรสนใจพุทธศาสนา 4) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรให้ความรักและเมตตาต่อบุตรหลาน

1) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีประสบการณ์และทำประโยชน์ต่อสังคม

ในสังคมล้านนาได้ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส ผู้ที่อาวุโสน้อยกว่าต้องเคารพผู้ที่อาวุโสกว่า ผู้สูงอายุหรือผู้ที่อยู่ในวัยชราถือเป็นผู้อาวุโสในสังคม เนื่องจากอายุที่มากผ่านการใช้ชีวิตและการสั่งสมประสบการณ์มานาน จากการศึกษาภาษิตล้านนาได้แสดงให้เห็นว่าสังคมล้านนาได้กำหนดบทบาทให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนและถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ให้แก่สมาชิกในสังคม เนื่องจากสังคมล้านนาในอดีตมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ กล่าวคือ สมาชิกในครอบครัวมีคณาหลายรุ่นอยู่ร่วมกัน ผู้สูงอายุจึงมีบทบาทสำคัญในครอบครัว เช่น การเลี้ยงดูลูกหลานเมื่อสมาชิกในวัยทำงานออกไปประกอบอาชีพ

วรรณกรรมคำสอนของล้านนาเรื่องปู่เฒ่าสอนหลาน เป็นวรรณกรรมที่ปรากฏแพร่หลายในดินแดนล้านนา เป็นวรรณกรรมที่สมมติให้คำสอนในเรื่องเป็นคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ที่สั่งสอนลูกหลาน เนื้อหาที่สอนแบ่งตามกลุ่มบุคคล ได้แก่

สอนบุคคลทั่วไป สอนชาย สอนหญิง สอนพ่อแม่ สอนลูกชาย-หญิง สอนครู สอนศิษย์ สอนกษัตริย์-ขุนนาง สอนไพร่ และสอนพระสงฆ์ (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, 2557 : 44 – 47) บทบาทของปู่เฒ่าได้สอดคล้องกับบทบาทของผู้สูงวัยในภชาิตล้านนาที่เป็นผู้ตกหลักด้านชีวิต สามารถอบรมสั่งสอนลูกหลานทั้งด้านการดำรงชีพและหลักการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ในวรรณกรรมคำสอนเรื่องโคลงเจ้าวิฑูรสอนหลาน มีคำสอนไม่ให้ประมาทในความสามารถของคนแก่หรือผู้ใหญ่ซึ่งมีประสบการณ์และมีความเชี่ยวชาญโดยการเปรียบเทียบคนแก่ เป็น “หนามแก่” หรือ “ข้างแก่” ส่วนคนวัยหนุ่มเปรียบเป็น “หนามอ่อน” หรือ “ข้างหนุ่ม” (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล : แหล่งเดิม)

ภชาิตล้านนาที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของผู้สูงอายุในการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ให้แก่ลูกหลาน เห็นได้จากการปรากฏคำกริยาว่า “สอน” “ถาม” ในภชาิตล้านนา คำกริยาดังกล่าวมีนัยถึงการถ่ายทอดความรู้ หรือการใช้ความเปรียบผู้สูงอายุกับ “มะพร้าว” ซึ่งเป็นวัตถุตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจในการประกอบอาหาร การใช้ความเปรียบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่ยังคงมีประโยชน์แม้จะอยู่วัยชรา ในขณะที่เดียวกันภชาิตล้านนาก็แสดงเจตนาจะให้กระทำอย่างตรงไปตรงมาด้วยการใช้คำว่า “หื้อ” (ให้)

ตัวอย่างที่ 1

เฒ่าแก่คร้าว หงอกยาวขาวผอน ป๋ต่ายเมื่อมรณ์ เอาไว้สอนลูกเฒ่า

(ภชาิตคำเมืองเหนือ, 2543: 87)

ภชาิตนี้ถอดความได้ว่า คนแก่ที่มีผมหงอกขาวโพลน หากยังมีชีวิตอยู่ ก็ยังมีบทบาทหน้าที่ที่สามารถสั่งสอนลูกหลานได้ ดังเห็นได้จากข้อความ “เอาไว้สอนลูกเฒ่า” ภชาิตนี้ได้สะท้อนถึงโลกทัศน์ของคนในสังคมที่เห็นว่าประสบการณ์ของผู้สูงอายุเป็นสิ่งมีค่าและเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกวัยอื่นๆ ของสังคม โดยนัยภชาิตนี้ยังสะท้อนให้เห็นความคาดหวังที่สมาชิกของสังคมมีต่อผู้สูงอายุในด้านการอบรมสั่งสอนหรือถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่ลูกหลาน

ตัวอย่างที่ 2

ใครหือเป็นฮัก หือฮู้ปากหวาน ใครไปใครสาน หือถามคนเฒ่าคนแก่
(กำป่าเก่า ลำดับที่ 125: ออนไลน์)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า หากอยากให้คนรัก ควรจักพูดจาอ่อนหวาน หากอยาก
จะหักเรื่องจักสาน ให้ถาม คนแก่ ภาษิตนี้สื่อความถึงผู้สูงอายุว่าเป็นแหล่งความรู้
ที่สมาชิกในสังคมสามารถจะมาเรียนรู้หรือปรึกษาได้ ภาษิตดังกล่าวได้สะท้อนถึง
โลกทัศน์ของคนในสังคมที่เห็นว่าผู้สูงมีอายุมีประสบการณ์และความรู้เรื่องการประกอบ
อาชีพ จึงสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกในสังคมได้

ตัวอย่างที่ 3

เถ้าแก่คร้าว บะป้าวหมูสี จ่องใจมันมี ชูดใส่เข้าดัม
(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 87)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า คนแก่เปรียบเหมือนมะพร้าวพันธุ์เตี้ย (มะพร้าวหมูสี)
แม้ผลเล็กแต่สามารถนำเนื้อมะพร้าวมาชูดและนำมาใช้โรยข้าวต้มมัดได้ ภาษิตนี้
สื่อความถึงผู้สูงอายุมีประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ แม้สภาพร่างกายจะเสื่อมไปตาม
วัยโดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่วัยชราร่างกายยิ่งเสื่อมถอยลง แต่ประสบการณ์ที่มียังคงมี
ประโยชน์ต่อลูกหลาน

จากตัวอย่างข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าของผู้สูงอายุในสังคม
ในฐานะที่เป็นผู้มีประสบการณ์ มีความชำนาญและเป็นแหล่งเรียนรู้ของสมาชิกวัยอื่นๆ
ในสังคมล้านนา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของสังคมที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส
 อีกทั้งยังได้สะท้อนถึงการกำหนดบทบาทให้แก่บุคคลที่ก้าวเข้าสู่วัยชราในฐานะ
ผู้มีประสบการณ์และความรู้

2) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรให้ความเคารพ

สังคมล้านนาเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส ผู้สูงอายุเป็น
ผู้ที่อยู่ในวัยชราจึงนับเป็นผู้อาวุโสในสังคมและได้รับการยอมรับจากสังคมว่าเป็นบุคคล

ที่ควรให้ความเคารพนับถือหรือยกย่อง ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2555: 190) ได้กล่าวถึงสังคมล้านนาในอดีตเป็นสังคมที่ผู้คนอาศัยอยู่กับธรรมชาติ โดยทั่วไปคนในสังคมมีความผูกพันและเคารพนับถือกันในกลุ่มเครือญาติ

ภาษิตล้านนาที่สะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกในสังคมควรให้ความเคารพผู้สูงอายุ เห็นได้จากการใช้กริยาวิเศษณ์ “ให้หนัก” หรือมีการใช้ความเปรียบผู้สูงอายุกับ “แสงเรือน” การให้ความเคารพผู้สูงอายุยังสะท้อนให้เห็นบทบาทของสังคมที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง อีกทั้งยังมีการใช้คำเรียกขานผู้สูงอายุด้วยคำที่มีนัยถึงความชรา เช่น คนเฒ่า (คนเก่า)

ตัวอย่างที่ 4

จุ่มปลวกอยู่หัวนาว่าแสงเข้า คนเฒ่าอยู่เรือนว่าแสงเรือน

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 60)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า จุ่มปลวกอยู่ในนาถือว่านำความอุดมสมบูรณ์มาให้แก่เจ้าของนา ส่วนคนเฒ่าอยู่ในบ้านก็ถือเป็นมิ่งขวัญของบ้าน (“แสงเข้า” หมายถึงนาข้าวที่อุดมสมบูรณ์ ส่วน “แสงเรือน” หมายถึง แสงสว่างของบ้าน) ภาษิตนี้สื่อความถึงว่าผู้สูงอายุเป็นที่รักและเคารพในครอบครัวเพราะเป็นที่พึ่งของสมาชิกในครอบครัว

ตัวอย่างที่ 5

บันบัตูพระ หื้อนับผ้าเหลือง บันบตอเฟื่อง หื้อนับเม็ดข้าว

บันบคนหนุ่ม หื้อนับคนเฒ่า ดีชราแก่คำว

(กำบ่าเก่า ลำดับที่ 266 : ออนไลน์)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า ไม่นับถือพระสงฆ์ ก็ให้เคารพผ้าเหลือง ไม่สนใจฟางข้าว ก็ควรใส่ใจเมล็ดข้าว ไม่เชื่อคนหนุ่ม ก็ให้เคารพผู้สูงอายุซึ่งเป็นวัยที่มีความรู้และประสบการณ์ ภาษิตนี้สื่อความถึงสมาชิกในสังคมควรให้ความเคารพนับถือผู้สูงอายุ

จากภาษิตล้านนาข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าของผู้สูงอายุในสังคมล้านนาในฐานะผู้อาวุโสที่ควรให้ความเคารพนับถือ ไม่ว่าผู้สูงอายุนั้นจะเป็นใครก็ตาม โลกทัศน์ดังกล่าวได้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส

3) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรสนใจพุทธศาสนา

ในสังคมล้านนาศาสนาพุทธถือเป็นศาสนาสำคัญที่คนส่วนใหญ่ของสังคมนับถือและมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อและการกระทำ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2557: 3) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ของคนในสังคมล้านนาเกิดจากการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน และหลักคำสอนในพุทธศาสนาผสมผสานด้วยลัทธิความเชื่อดั้งเดิม ตลอดจนการนำคำสอนของผู้สูงอายุมาเป็นเครื่องชี้แนะในการดำเนินชีวิตขัดเกลาอุปนิสัยของคนในชุมชน และสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม

ภาษิตล้านนาสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของผู้สูงอายุว่าควรต้องเข้าวัดฟังธรรมะ เห็นได้จากคำกริยา “ฟังธรรม” “ทาน” ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าสังคมล้านนาคาดหวังว่าผู้สูงอายุควรสนใจศึกษาเรื่องคำสอนในศาสนาพุทธ ดังนั้นการยึดมั่นในพุทธศาสนาของผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมล้านนาในอดีต นอกจากนี้ภาษิตล้านนายังสะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังของสมาชิกในสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุในด้านกิจกรรมที่ควรจะปฏิบัติ โดยการกำหนดกิจกรรมด้านศาสนาให้เป็นกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ

ตัวอย่างที่ 6

ชะโยมดีเปือตุเจ้า ลูกเต้าดีเปือป้อแม่ คนเฒ่าคนแก่ ดีเพราะฟังธรรม

(กำปำเก่า ลำดับที่ 79 : ออนไลน์)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า ศิษย์วัดดีเพราะพระสงฆ์ ลูกหลานดีเพราะพ่อแม่ คนแก่จะดีเพราะเข้าวัดฟังธรรม ภาษิตดังกล่าวสะท้อนถึงความคาดหวังเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของสมาชิกในสังคมเมื่อเข้าสู่วัยชรา กล่าวคือ ผู้สูงอายุต้องเข้าวัดเพื่อศึกษาธรรมะ

ตัวอย่างที่ 7

เถ้าแก่แล้ว ดักแด้ว่บหมาย เป็นกินเป็นตาน ไปตามใจๆ

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 87)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า คนแก่ไม่สามารถใช้แรวซึ่งเป็นเครื่องมือจับสัตว์ เอาไปใช้จับสัตว์ได้ หากมีงานบุญที่ใด ก็ควรไปร่วมงานเป็นประจำ ภาษิตดังกล่าวสื่อความถึงร่างกายที่เสื่อมสภาพ สมรรถภาพการทำงานที่ลดลงเนื่องจากอยู่ในวัยชรา ผู้สูงอายุจึงควรเปลี่ยนการปฏิบัติตนไปสนใจศึกษาธรรมะ

กล่าวโดยสรุปภาษิตล้านนาข้างต้นสะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าควรยึดมั่นในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความคาดหวังของสมาชิกในสังคมต่อผู้สูงอายุเนื่องจากเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานและเป็นถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ต่างๆ ให้แก่คนวัยอื่นๆ ของสังคม อีกทั้งโลกทัศน์ดังกล่าวก็ยังสอดคล้องกับบริบทของสังคมล้านนาที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

4) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ควรให้ความรักและเมตตาต่อบุตรหลาน

การให้ความรักและเมตตาต่อบุตรหลานเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่สมาชิกสังคมล้านนาคาดหวังต่อผู้สูงอายุ เนื่องจากสังคมล้านนาในอดีต ลักษณะของครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย อาศัยอยู่ร่วมกันในกลุ่มเครือญาติ ผู้สูงอายุจึงมีบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตรหลาน

ภาษิตล้านนาสะท้อนโลกทัศน์ของผู้สูงอายุว่าควรให้ความรักและเมตตาต่อบุตรหลาน เห็นได้จาก ถ้อยคำ “หื้อฮักลูกฮักหลาน” (ให้รักลูกหลาน) ภาษิตล้านนาเกี่ยวกับผู้สูงอายุดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังของสมาชิกในสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการที่ให้สมาชิกวัยอื่นๆ ของสังคมปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ

ตัวอย่างที่ 8

เป็นแก่เป็นแคว้นที่อ้ออักหมุ เป็นปู่เป็นย่าที่อ้ออักลูกอ้อหลาน

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 114)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า เป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันให้รักลูกบ้าน เป็นปู่เป็นย่าให้รักลูกหลาน คำว่า “อ้อ” หมายถึง “ให้” ภาษิตดังกล่าวสื่อความถึงร่างกายที่เสื่อมสภาพ สมรรถภาพการทำงานที่ลดลงเนื่องจากอยู่ในวัยชรา ผู้สูงอายุจำเป็นต้องพึ่งพาบุตรหลาน ดังนั้นผู้สูงอายุจึงควรให้ความรักและความเมตตาต่อบุตรหลาน

ภาษิตล้านนาข้างต้นสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุในฐานะผู้ที่มีบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรหลานเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในวัยทำงานและยังสัมพันธ์กับระบบครอบครัวแบบขยายในสังคมล้านนาที่มีการอาศัยอยู่ร่วมกัน ดังนั้นการที่ผู้สูงอายุให้ความรักและความเมตตาจึงช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัวและสังคม อีกทั้งช่วยส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในฐานะผู้อาวุโสของสังคม

2. ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีคุณค่าลดลง

เมื่อก้าวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ หลายคนมักมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพและจิตใจ บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับบุคคลในสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อการยอมรับคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ และคุณค่าของผู้สูงอายุในทัศนะของบุคคลอื่น การที่บุคคลอื่นจะเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุนั้นมักประเมินจากเรื่องกายภาพ ความแข็งแรง พฤติกรรม ความสามารถ และการกระทำ

โลกทัศน์ที่แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีคุณค่าลดลงสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องวัยาคติ (ageism) โดยทั่วไป วัยาคติ หมายถึงทัศนคติเชิงลบต่อคนในวัยใดวัยหนึ่ง โดยทั่วไปมักใช้ วัยาคติ มักใช้กับอคติ ทัศนคติเชิงลบหรือการเลือกปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ เช่น การมองว่าผู้สูงอายุเป็นภาระของครอบครัวและสังคม ผู้สูงอายุต้องพึ่งพิงคนวัยหนุ่มสาว ผู้สูงอายุมีภาพลักษณ์ของสภาพร่างกายที่ทรุดโทรมจนไม่สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตหรือมีผลผลิตอีกต่อไป วัยาคตินั้นนำไปสู่ความลำเอียงและการเลือกปฏิบัติ หรือการไม่ยอมรับพฤติกรรมบางอย่างของผู้สูงวัย เพราะมีทัศนคติว่าผู้สูงอายุไม่ควรทำอย่างนั้น (จินดารัตน์ โพธิ์นอก : ออนไลน์)

จากการศึกษาภษิตลำนนาเกี่ยวกับผู้สูงอายุได้สะท้อนให้เห็นถึงวาทคติหรือทัศนคติเชิงลบโดยมีการประเมินคุณค่าผู้สูงอายุลดลงหรือประเมินไปในทางลบ เช่น ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีร่างกายและศักยภาพที่เสื่อมถอย ผู้สูงอายุเป็นภาระของลูกหลาน เป็นต้น โลกทัศน์ที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงมีคุณค่าลดลง สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้ ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีร่างกายและศักยภาพที่เสื่อมถอย ผู้สูงอายุเป็นวัยที่เป็นภาระของลูกหลาน ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม และผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีความสำคัญลดลง

1) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีร่างกายและศักยภาพที่เสื่อมถอย

โดยทั่วไปลักษณะทางกายภาพของผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่มองเห็นได้ การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่มองไม่เห็นและการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและอารมณ์ อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมักเป็นไปในทางเสื่อมถอยมากกว่าความแข็งแรงสมบูรณ์ ทำให้ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักประสบกับปัญหาด้านสุขภาพ จึงไม่สามารถทำงานได้เฉกเช่นคนวัยหนุ่มสาว

โคลงชราหรือกลอนชราเป็นวรรณกรรมคำสอนของลำนนาซึ่งโคลงชรา มีเนื้อหากล่าวถึงแต่ละช่วงอายุว่ามีความเปลี่ยนแปลงลักษณะใด โดยเริ่มจากวัยหนุ่มสาว ไปจนถึงวัยชรา วัยหนุ่มสาวเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ ครั้นอายุ 60 ปี ความชรภาพทำให้ไม่รู้สึกลินดีเมื่อมีคนสรรเสริญหรือโกรธเคืองเมื่อมีคนกล่าวร้าย และเมื่ออายุ 70 ปี ขึ้นไปจนถึง 80 สังขารที่ร่วงโรยทำให้รูปร่างหน้าตาดูอัปลักษณ์ไม่เหมือนในวัยหนุ่มสาว (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2557: 36)

นอกจากด้านกายภาพที่มีการเปลี่ยนแปลง ด้านสติปัญญาและการใช้เหตุผลก็มีการเปลี่ยนแปลงดังที่ประเสริฐ อัสสันตชัย (2564: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า ด้านสติปัญญาผู้สูงอายุจะสูญเสียความจำระยะสั้น ต้องใช้เวลานานในการนึกบทวนสิ่งต่างๆ ความสามารถในทางตรรกวิทยาก็ลดลง โดยเฉพาะความสามารถในการเรียนรู้จะยิ่งลดลงไปเมื่ออายุ 70 ปี ขึ้นไป

ภษิตลำนนาที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าเป็นวัยที่มีร่างกายและศักยภาพที่เสื่อมถอย เห็นได้จากถ้อยคำที่กล่าวถึงลักษณะทางกายภาพของผู้สูงอายุ เช่น “แก่” “เฒ่า” “หัวงอก” หรือมีการเปรียบเทียบผู้สูงอายุกับสิ่งของที่มีสภาพไม่เหมาะสมกับ การงาน เช่น ไม้สอยผลไม้ที่ยาวเกินไป

ตัวอย่างที่ 9

เถาแก่แล้ว ดักแด้ว่บ่หมาน หัวหงอกขุนซาน เยียะกำรบได้

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 87)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า คนแก่ว่างเร็วเพื่อดักสัตว์แต่ก็ไม่มีสัตว์เข้ามาในเร็ว ผู้สูงอายุที่มีผมหงอกขาวโพลนทั้งศีรษะแล้ว ก็ทำงานไม่ไหว ภาษิตนี้สื่อความถึงลักษณะด้านกายภาพของผู้สูงอายุ เมื่อร่างกายเสื่อมถอย กิจกรรมหรืองานบางอย่างย่อมไม่สามารถทำได้ โดยนัยคือผู้สูงอายุจำต้องพึ่งพิงผู้อื่น

ตัวอย่างที่ 10

เถาแก่คร้าว ไม้ส้าวล้าคุ่ม

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 86)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า คนที่มีอายุมากเกินไป ทำงานไม่ได้ เปรียบเสมือนไม้ที่เอาไว้อาศัยผลไม้ แต่ความยาวของไม้นั้นยาวเกินต้นไม้ ทำให้สอยผลไม้ไม่ได้ดีเท่าที่ควร ภาษิตนี้สื่อความถึงลักษณะทางกายภาพของผู้สูงอายุเป็นปัญหาต่อการทำงาน

ตัวอย่างที่ 11

คนแก่แล้วบ่จ้างจักสอน ไม้ขอนแก่นนอนมันตึงบ่ตั้ง

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 38)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า คนแก่แล้วไม่รู้ว่าจะสอนอย่างไร ไม้ที่เอนหรือผุก็ไม่สามารถตั้งได้ ผู้สูงอายุมักมีวัยล่วงเลยเกินกว่าจะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เมื่อก้าวเข้าสู่วัยชรา ศักยภาพในการเรียนรู้สิ่งใหม่ย่อมไม่เหมือนคนในวัยหนุ่มสาว จากภาษิตล้านนาดังต่อไปนี้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าไม่สามารถปรับตัวหรือจะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

จากภชาิตข้างต้นได้สะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าเป็นวัยที่มีร่างกายและศักยภาพที่เสื่อมถอย ซึ่งสัมพันธ์กับลักษณะทางธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของผู้สูงอายุเมื่ออยู่ในวัยชรา

2) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่เป็นภาระของลูกหลาน

โดยทั่วไปผู้สูงอายุส่วนใหญ่เมื่อเข้าสู่วัยชรา มักมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจในลักษณะเสื่อมถอย ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ย่อมไม่สามารถทำงานเพื่อเลี้ยงดูตนเองเฉกเช่นในวัยหนุ่มสาว อีกทั้งการประสบกับปัญหาด้านสุขภาพทำให้ต้องมีผู้ดูแล ดังนั้นสมาชิกวัยอื่นๆ ในครอบครัว ต้องมีภาระหน้าที่ในการดูแลผู้สูงอายุซึ่งเป็นภาระที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากค่านิยมเรื่องความกตัญญูในสังคมล้านนาบุตรหลานจึงต้องมีหน้าที่ดูแลบุพการีเมื่อถึงวัยชรา

แต่ทว่าภชาิตได้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ว่าผู้สูงอายุเป็นภาระของลูกหลานเห็นได้จากการใช้ความเปรียบผู้สูงอายุกับสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การดูแลผู้สูงอายุเหมือนการเฝ้าหมอน้ำนาก (หมอน้ำนรก) หรือ การใช้คำว่า “ฉิบหาย” เพื่อขยายความว่าการมีผู้สูงอายุอยู่ในครอบครัวจะทำให้เกิดความเสียหายในครอบครัว

ตัวอย่างที่ 12

เลี้ยงคนเฝ้า เหมือนเฝ้าหมอน้ำนาก

(ภชาิตคำเมืองเหนือ, 2543: 179)

ภชาิตนี้ถอดความได้ว่า เลี้ยงคนเฝ้า เหมือนกับเฝ้าหมอนรกในที่นี้ “นาก” หมายถึง นรก ภชาิตนี้ สื่อความถึงการดูแลผู้สูงอายุเป็นภาระที่หนักและต้องใช้ความอดทนสูง ลูกหลานรู้สึกมีความทุกข์ ดังนั้นภชาิตนี้สะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกในวัยอื่นๆ ของสังคมเห็นว่าการดูแลผู้สูงอายุคือภาระที่หนักและต้องใช้ความอดทนสูง

ตัวอย่างที่ 13

เลี้ยงสามหมาวายเข้า เลี้ยงสามเฝ้าฉิบหายเฮือน

(ภชาิตคำเมืองเหนือ, 2543: 179)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า เลี้ยงหมาสามตัวสิ้นเปลืองข้าว ดูแลคนแก่สามคน ครอบครัวย่อมเกิดความเสียหาย และสิ้นเปลืองเงินทอง ภาษิตนี้สื่อความถึงการดูแลผู้สูงอายุหลายคนเป็นภาระที่หนักมาก และไม่พึงปรารถนาเพราะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ลูกหลาน

ภาษิตล้านนาดังกล่าวสะท้อนถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าเป็นภาระของลูกหลานเนื่องจากผู้สูงอายุอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่นเพราะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจทำให้เกิดปัญหาด้านต่างๆ แม้ในสังคมล้านนายึดถือค่านิยมเรื่องความกตัญญูต่อบุพการีแต่ภาษิตล้านนาได้สะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกในสังคมเห็นว่าการดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุไม่ใช่หน้าที่ที่พึงประสงค์ เนื่องจากการดูแลผู้สูงอายุนั้นสร้างความลำบากหรือความเดือดร้อนให้แก่ลูกหลาน อีกทั้งภาษิตข้างต้นยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นระหว่างผู้สูงอายุกับสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวทำให้การดูแลผู้สูงอายุเป็นภาระที่ไม่น่าพึงปรารถนา

3) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม

จากการศึกษาโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุได้สะท้อนให้เห็นถึงการวางตัวและการปฏิบัติตนที่ไม่เหมาะสมกับวัยชรา คือผู้สูงอายุมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับอายุเห็นได้จากภาษิตล้านนา เช่น “แก่เพราะกินข้าว เก้าเพราะเกิดเมิน” (แก่เพราะกินข้าว เฒ่าเพราะเกิดนาน) นอกจากนี้ยังมีการกล่าวเจาะจงถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น การไม่ยุ่งเกี่ยวกับหญิงสาว การพูดเรื่องไร้สาระ การบ่น โดยเฉพาะการบ่นเป็นพฤติกรรมการสื่อสารที่สมาชิกกลุ่มอื่นๆ ในสังคมเห็นว่าเป็นพฤติกรรมไม่เหมาะสม ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำที่ระบุว่า “ลูกหลานจ้ง” (ลูกหลานเกลียด)

ตัวอย่างที่ 14

เก็บกำแม่ญิงไปตี เก็บกำแม่ย่าไปสวน

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 10)

ภชาิตนี้ถอดความได้ว่า คำพูดของหญิงสาวที่ท่าน้ำ และคำพูดของผู้หญิงสูงอายุที่อยู่ในเรือกสวนไ้เนา มักเป็นคำพูดไร้สาระ และไม่น่าเชื่อถือ ภชาิตนี้สื่อความหมายถึงคำพูดของผู้หญิงสูงอายุบางกลุ่มไม่น่าเชื่อถือ เพราะนิสัยของผู้หญิงสูงอายุมักจะป่นพรำเพรื่อ

ตัวอย่างที่ 15

คนเฝ้าปากหวาน ลูกหลานชัก คนเฝ้าปากนัก ลูกหลานจ้ง

(ภชาิตคำเมืองเหนือ, 2543: 40)

ภชาิตนี้ถอดความได้ว่า ผู้สูงอายุที่พูดไพเราะ ลูกหลานย่อมรัก ส่วนผู้สูงอายุที่พูดมาก ลูกหลานย่อมไม่ชอบ ภชาิตนี้สื่อความถึงพฤติกรรมการสื่อสารที่เหมาะสมระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรหลาน กล่าวคือ ผู้สูงอายุควรพูดจาไพเราะและไม่ควรพรำป่นบุตรหลาน

จากภชาิตดังกล่าวข้างต้นได้สะท้อนถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าพฤติกรรมที่สมาชิกในสังคมเห็นว่าไม่เหมาะสมหรือไม่น่าเชื่อถือของผู้สูงอายุเป็นพฤติกรรมใดบ้าง เช่น การก๊วยพาราสีหญิงสาวรุ่นลูก การพรำป่น เป็นต้น จากตัวอย่างข้างต้นพฤติกรรมด้านการสื่อสารเป็นพฤติกรรมที่สมาชิกในสังคมคาดหวังให้ผู้สูงอายุปฏิบัติตาม ซึ่งจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนในวัยอื่นๆ ราบรื่นขึ้น สอดคล้องกับสังคมล้านนาที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารหรือการพูดที่ต้องไพเราะสุภาพ ไม่พูดโกหกหรือส่อเสียด ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของล้านนา เช่น ปู่เฝ้าสอนหลาน โคลงพระลอสอนโลก

“คำร้ายควรตอบด้วย คำงาม

อย่ารีบเร็วขันตาม ด่าหย่อ

ใจหนักก่อนควรถาม ถ้อยดี ดูหล่า

อย่าว่าคำแรงเ็น ตอบถ้อยเสียไป”

(โคลงพระลอสอนโลก อ้างใน ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2557 : 122)

โคลงบทดังกล่าวชี้แนะให้พูดจาไพเราะ แม้ว่าจะโดนด่าทอ และให้ไตร่ตรองก่อนจะพูด เนื้อหาในโคลงดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่สามารถสนับสนุนความคิดเรื่องการให้ความสำคัญต่อการสื่อสาร

4) ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีความสำคัญลดลง

แม้ในสังคมล้านนาให้ความสำคัญกับผู้สูงวัยแต่จากการศึกษาพบภาษิตล้านนาซึ่งสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีความสำคัญลดลง กล่าวคือ ผู้สูงอายุเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคมแต่ไม่ใช่ส่วนสำคัญของสังคมเพียงแค่งุ่มเดียว เพราะในสังคมประกอบด้วยคนหลากหลายวัย วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ โดยเฉพาะคนวัยหนุ่มสาวนั้นเป็นกำลังของสังคม

ภาษิตล้านนาสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุเห็นได้จากถ้อยคำ เช่น “มีค่าคนเฒ่าบ้านเป็นบ้านเป็นเฮือน” (มีแต่คนแก่ไม่เป็นบ้านเมือง) หรือการเปรียบเทียบผู้สูงอายุเป็นต้นไม้เพียงต้นเดียวซึ่งไม่สามารถนำไปสร้างบ้านแปลงเมืองได้

ตัวอย่างที่ 16

หนักเว้นเบา แก้วเว้นหนุ่ม

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 199)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า คนแบกของหนักให้ทางแก่คนแบกของเบา คนแก่ให้ทางแก่คนหนุ่ม (แท้จริงแล้วคนแบกของเบาควรต้องให้ทางแก่คนแบกของหนัก คนหนุ่มต้องหลีกเลี่ยงให้แก่คนแก่) ภาษิตนี้สื่อความถึง ผู้สูงอายุมีความสำคัญลดลง จึงต้องหลีกเลี่ยงให้แก่คนวัยหนุ่มสาว

ตัวอย่างที่ 17

ไม้ต้นเดียวบ่เป็นเหล่า มีค่าคนเฒ่าบ้านเป็นบ้านเป็นเฮือน

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 151)

ภชาิตนี้ถอดความได้ว่า ไม่ดันเดียวเป็นป่าไม่ได้ มีเพียงแค่นคนแก่ก็ไม่เป็นบ้านเมือง ภชาิตนี้สื่อความถึงคนทุกวัยร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ไม่ใช่เพียงผู้สูงอายุเท่านั้น นัยที่แฝงอยู่ในภชาิตจึงแสดงถึงบทบาทของผู้สูงอายุที่ลดลง

จากภชาิตล้านนาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของผู้สูงอายุที่ลดลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านกายภาพ จิตใจและสังคม ตลอดจนบทบาทด้านต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพ การเปลี่ยนแปลงจากวัยหนุ่มสาวเข้าสู่วัยชราทำให้เกิดพฤติกรรมและการกระทำหลายอย่างไม่สามารถทำได้เช่นเดิม โดยเฉพาะความสำคัญหรือบทบาทบางอย่างได้หายไปด้วยเหตุแห่งวัยชรา ผู้สูงอายุจึงถูกลดความสำคัญในสังคม

3. ผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งการพักผ่อนและต้องการการดูแล

โดยทั่วไปผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสภาพจิตใจ ตลอดจนบทบาททางสังคม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสุขภาพร่างกายที่เสื่อมถอยและอาจประสบกับปัญหาทั้งด้านสุขภาพและการหาเลี้ยงชีพ ผู้สูงอายุจึงต้องได้รับการดูแลเอาใจจากลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัว

ภชาิตที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นช่วงวัยที่ควรพักผ่อนและต้องการการดูแลเอาใจใส่จากลูกหลาน เห็นได้จากถ้อยคำที่สื่อถึงช่วงวัยที่ควรพักผ่อน เช่น “เมื่อยามเฒ่าจะได้นอนกล่อม” และต้องการการดูแล เช่น “คนเฒ่าตายยาก” เพื่อให้ผู้สูงอายุมีกำลังใจในการดำเนินชีวิต

ตัวอย่างที่ 18

เมื่อยามหนุ่มชะใจะเข้า เมื่อยามเฒ่าจะได้นอนกล่อม

(กำบ่าเก่า ลำดับที่ 362 : ออนไลน์)

ภชาิตนี้ถอดความได้ว่า วัยหนุ่มสาวให้รีบทำมาหากิน เมื่อเข้าวัยชราจะได้สุขภาพ หากพิจารณาความหมายที่ซ่อนอยู่ในภชาิต สามารถสื่อความได้ว่า วัยชราว่าเป็นช่วงวัยที่ควรพักผ่อน แต่หากต้องการจะมีชีวิตที่สุขภาพ วัยหนุ่มสาวควรต้องรีบทำมาหากิน เพราะเมื่อเข้าสู่วัยชราย่อมไม่สามารถทำมาหากินได้เช่นเดิมเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสุขภาพร่างกายมีลักษณะที่ถดถอย ทำให้ศักยภาพการทำงานลดลง

ตัวอย่างที่ 19

ลูกหลานหลาย คนเฝ้าตายยาก

(ภาษิตคำเมืองเหนือ, 2543: 178)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า เมื่อมีลูกหลานมากไปเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุมีกำลังใจและอายุยืนยาว เพราะมีบุตรหลานห้อมล้อม ดังนั้นเมื่อผู้สูงอายุไม่รู้สึกละโดดเดี่ยวก็จะให้กำลังใจในการดำเนินชีวิต

ตัวอย่างที่ 20

สุขมีข้าวไว้กิน สุขมีดินไว้อยู่ สุขมีก้นอนนำ สุขมีเงินค่าเติมได้
สุขมีเฮือนใหญ่มุงกระดาน สุขมีลูกหลานมานั่งเฝ้า สุขยามเฒ่าได้ฟังธรรม
(กำปเกา ลำดับที่ 414 : ออนไลน์)

ภาษิตนี้ถอดความได้ว่า คนมีความสุขได้เพราะมีข้าวอยู่ในยุ้งฉาง มีที่ดินอยู่อาศัย มีคู่ชีวิต มีเงินเต็มถุง มีบ้านใหญ่ที่มุงด้วยไม้กระดาน มีลูกหลานมาดูแลยามป่วยไข้ และเมื่อถึงวัยชราได้ฟังพระธรรมคำสั่งสอน ภาษิตนี้โดยนัย บุตรหลานไม่ควรทอดทิ้งผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันผู้สูงอายุก็ควรสนใจศึกษาธรรมะและยึดมั่นในศาสนาตามความคาดหวังของสังคม

จากภาษิตล้านนาข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าเป็นวัยแห่งการพักผ่อนและต้องการการดูแลจากบุตรหลาน โลกทัศน์ด้านนี้เชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติด้านร่างกายและจิตใจเมื่อก้าวเข้าสู่วัยชรา ผู้สูงอายุไม่สามารถหาเลี้ยงชีพและดูแลตนเองได้เช่นในวัยหนุ่มสาวหรือวัยผู้ใหญ่ อีกทั้งยังเกี่ยวเนื่องกับลักษณะของครอบครัวแบบขยายที่มีสมาชิกหลายรุ่นอาศัยอยู่ร่วมกัน ทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกละโดดทั้ง

สรุปผลและอภิปรายผล

ภาษิตล้านนาได้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมล้านนาดังนี้ คือ โลกทัศน์ที่แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีบทบาทต่อครอบครัวและสังคม ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีคุณค่าลดลง และผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งการพักผ่อนและต้องการการดูแล โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุดังกล่าวได้สอดคล้องกับบริบทของสังคมล้านนาในอดีตที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส ยึดมั่นในพุทธศาสนาและค่านิยมเรื่องความกตัญญู

การก้าวเข้าสู่วัยชราซึ่งเป็นวัยสุดท้ายของวงจรมนุษย์เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย จิตใจและสังคม ช่วงวัยชราเป็นวัยที่สามารถทำหน้าที่อบรมสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ ได้เพราะมีการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้และความชำนาญมาเป็นเวลาหลายปี ทั้งด้านการหาเลี้ยงชีพและการดำเนินมาชีวิต เมื่ออยู่ในบริบทของสังคมที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส ผู้สูงอายุก็ได้รับการยอมรับในฐานะผู้อาวุโสทั้งด้านวัยและประสบการณ์ ขณะที่ร่างกายและจิตใจมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเสื่อมถอยก็ทำให้เกิดภาวะพึ่งพิงบุคคลอื่น อีกทั้งหน้าที่และบทบาท ตลอดจนความสามารถที่เคยมีบางอย่างก็เปลี่ยนไป ไม่สามารถเป็นผู้ผลิตหรือสร้างผลผลิตได้ หรือเมื่อผู้สูงอายุมีพฤติกรรมที่ไม่เป็นไปตามที่สังคมกำหนด ก็ทำให้มีการลดทอนคุณค่าของผู้สูงอายุลง จนทำให้เกิดความคิดด้านลบเกี่ยวกับผู้สูงอายุหลายประการ เช่น ผู้สูงอายุเป็นภาระการพ่อบ้านมากเกินไป สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงความคาดหวังต่อผู้สูงอายุของสมาชิกในสังคมและความคาดหวังต่อสมาชิกในสังคมในการประพฤติและปฏิบัติตนต่อผู้สูงอายุอย่างไร

ผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรารักษ์ มหามนตรี (2557) เรื่อง “โครงการโลกทัศน์ของคนไทยจากภาษิต: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์” ในประเด็นผลการวิจัยพบว่าคนไทยมีโลกทัศน์เกี่ยวกับวัยชราว่าเป็นวัยใกล้ความตาย วัยควรทำบุญกุศล วัยต้องทำตนให้เป็นประโยชน์ วัยไม่ควรข้องแวะกับหญิงสาว และเป็นวัยที่ไม่ควรถือสาหาความ

อย่างไรก็ตามผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีประเด็นที่ต่างไปจากการศึกษาของ วรารักษ์ มหามนตรี (2557) กล่าวคือ โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนาแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นภาระของลูกหลาน เช่น การใช้ความเปรียบการดูแลผู้สูงอายุเหมือน

การเฝ้าหมอน้ำนาสก (หมอน้ำนรก) หรือตัวอย่างสุภาษิตที่กล่าวว่า “เลี้ยงหมาสามตัว ลั่นเปลื้องข้าว ดูแลคนแก่สามคน ครอบครัวย่อมมีปัญหา” ที่สื่อความถึงการดูแล ผู้สูงอายุหลายคนเป็นภาระที่หนักและยากลำบาก ลูกหลานจึงต้องใช้ความอดทนสูง ภาษิตดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความคิด ด้านลบที่สมาชิกในสังคมมีต่อผู้สูงอายุ การดูแลผู้สูงอายุจึงเป็นความทุกข์ของลูกหลานและเป็นภาระความรับผิดชอบที่ไม่น่าพึงปรารถนา อีกทั้งการมองว่าผู้สูงอายุเป็นภาระของลูกหลานได้สะท้อนถึงความคิดหรือ การฉายภาพอีกด้านหนึ่งของความสัมพันธ์ที่ไม่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัวกับผู้สูงอายุ ในขณะที่คำสอนหลักของสังคมล้านนาคือการเคารพผู้สูงวัยและกตัญญู ต่อบุพการี

สังคมล้านนาเป็นสังคมที่ยึดถือระบบอาวุโสและให้ความสำคัญกับการกตัญญู ต่อบุพการี จากการศึกษาภาษิตล้านนาพบโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่สอดคล้อง กับค่านิยมเรื่องความกตัญญู คือ ผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งการพักผ่อนและต้องการการดูแล จากสมาชิกวัยอื่นๆ เพราะเป็นวัยที่ต้องพึ่งพิงการดูแลจากบุตรหลาน แต่ทว่า โลกทัศน์ ที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นภาระของลูกหลานเป็นโลกทัศน์ที่สะท้อนความรู้สึก เชิงลบที่คนในวัยอื่นๆ มีต่อผู้สูงอายุ ซึ่งขัดแย้งกับค่านิยมเรื่องความกตัญญูต่อบุพการี ที่สังคมได้ปลูกฝังผ่านวรรณกรรมคำสอนประเภทต่างๆ และการอบรมสั่งสอนภายใน ครอบครัว

ในประเทศไทยมีการนิยามความหมายของผู้สูงอายุในพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ มาตรา 3 พ.ศ. 2546 ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2553 ว่า ผู้สูงอายุเป็นบุคคลซึ่งมีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ ขึ้นไป (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2564: ออนไลน์) สอดคล้องกับผลการศึกษาประเด็น เรื่องโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าเป็นวัยที่มีร่างกายและศักยภาพที่เสื่อมถอยสอดคล้อง กับโศลกล้านนาที่กล่าวว่า 60 ปี เป็นวัยแห่งความเสื่อม คือ “โอเหมือนฟานโขก” ซึ่งหมายถึง สุขภาพเริ่มร่วงโรย บางคนเริ่มมีอาการโอเหมือนเสียงแก้งร้อง อันเป็นการ เปรียบเทียบร่างกายที่เริ่มชรา (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2557: 168) ประเด็นดังกล่าว สอดคล้องเรื่องภาพเหมารวมเชิงลบต่อผู้สูงอายุ หรือ วายาคติ (ageism) ที่ทำให้คุณค่า ของผู้สูงอายุลดลง เช่น ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีร่างกายและศักยภาพที่เสื่อมถอย ดังที่ เทียนแก้ว เลี่ยมสุวรรณ (2562 : 226) ได้กล่าวถึงภาพเหมารวมผู้สูงอายุของคนทั่วไป

ในปัจจุบันที่มีลักษณะด้านลบ เช่น การเห็นว่าผู้สูงอายุไม่เป็นผู้ผลิต แก่เกินที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เป็นภาระที่ต้องพึ่งพากลุ่มคนวัยทำงาน ต้องพึ่งพาสวัสดิการของรัฐ อีกทั้งยังเป็นวัยที่เชื่องช้า งุ่มง่าม และซี้หลังซี้ลิ้ม

ด้านบทบาทของผู้สูงอายุในครอบครัวและสังคม เช่น การอบรมสั่งสอนลูกหลาน การศึกษาธรรมะ การให้ความรักและความเมตตาต่อลูกหลาน มีความสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ผู้สูงอายุและสัมพันธภาพกับครอบครัว: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมไทย” ของ เกตินี จุฑาวิจิตร และคณะ (2557) คือผู้สูงอายุบุคลิกภาพของผู้สูงอายุที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้นมีลักษณะสนับสนุน ปลอดภัย คิดวิเคราะห์ มากกว่า ฉุนเฉียว หงุดหงิด ประเด็นความคาดหวังของสมาชิกในสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุ ได้แก่ การเข้าวัดฟังธรรม การไม่ทำตัวเป็นภาระที่เกินจำเป็น และการถ่ายทอดประสบการณ์

กล่าวโดยสรุปโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนาได้แสดงให้เห็นทั้งการให้คุณค่าของผู้สูงอายุในฐานะผู้มีประสบการณ์และผู้มีความรู้ ขณะเดียวกันก็มีการลดทอนคุณค่าของผู้สูงอายุเมื่อผู้สูงอายุอยู่ในภาวะพึ่งพิงสมาชิกวัยอื่นๆ ของสังคมหรือมีพฤติกรรมที่ไม่เป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง โลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจากภาษิตล้านนาเป็นโลกทัศน์ที่สะท้อนให้เห็นการรับรู้และความคิดของสมาชิกในสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุในสังคมล้านนาในอดีต ดังนั้นจึงควรศึกษาโลกทัศน์จากตัวบทประเภทอื่นๆ เช่น ข่าว เพลง เพื่อให้เข้าใจโลกทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุในปัจจุบันซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านภาษาและวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กิจการผู้สูงอายุ, กรม. (2564). พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 (ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2553). สืบค้นเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2564, จาก เว็บไซต์: <http://www.dop.go.th/th/laws/2/10/785>
- เกตินี จุฑาวิจิตร, วันเพ็ญ แวววีระคุปต์, กวรวรรณ สุวรรณสาร, และ นิภาพรธน เจนสันติกุล. (2557). ผู้สูงอายุและสัมพันธภาพกับครอบครัว: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมไทย. วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์, 33 (1), 51 – 70.

- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2555). *วรรณกรรมท้องถิ่นเปรียบเทียบ*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แม่กษิ์พรินติ้ง.
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2557). *วรรณกรรมคำสอนของล้านนา ลักษณะเด่นภูมิปัญญา และคุณค่า*. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เทียนแก้ว เลี่ยมสุวรรณ.(2562).วยาคติต่อผู้สูงอายุของประชากรวัยทำงานในจังหวัดชลบุรี: ผลจากแบบวัด The Fraboni Scale of Ageism (FSA). *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 11(2), 223 -244
- เติมศักดิ์ สุวรรณ. (2563). *กำบ่าเก่า*. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2563, จาก เว็บไซต์: <https://sites.google.com/site/krutemsaksuwan/home>
- บุญคิด วัชรศาสตร์. (2543). *ภาษิตคำเมืองเหนือ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- ปัสสรา ผาคำ. (2558). *สุภาษิตล้านนา: การวิเคราะห์คุณธรรม 4 ประการ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มหาราช*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ประเสริฐ อัสสันตชัย. (2564). *การเปลี่ยนแปลงของระบบประสาท*. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2564, จาก เว็บไซต์: https://www.si.mahidol.ac.th/project/geriatrics/knowledge_article/knowledge_healthy_2_008.html.
- เรณู อรรฐาเมศร์. (2528). *โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2553). *พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ประยุกต์)*. ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2555). *วยาคติ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 9 กันยายน 2564, จากเว็บไซต์ : <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=วยาคติ-๑๒-ตุลาคม-๒๕๕๕>

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2564). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2564, จากเว็บไซต์ : <https://dictionary.orst.go.th/index.php>.
- วรารักษ์ มหามนตรี. (2557). ภาษิต ล้านวน: ภาพสะท้อนโลกทัศน์ของคนไทยต่อผู้หญิง. *วารสารอารยธรรมศึกษา ไซง – สาละวิน*, 5(2), 1– 58.
- วรารักษ์ มหามนตรี. (2557). *โครงการโลกทัศน์ของคนไทยจากภาษิต*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.
- พระนพบุรี महारवณ. (2549). *ภาพสะท้อนโลกทัศน์ชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมร เจนจิจะ. (2525). *วิเคราะห์ล้านนาภาษิต*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สิทธิ์ บุตรอินทร์. (2523). *โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา*. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2544). *ภาษาศาสตร์สังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2554). *ไวยากรล้านนา (เพลง, ปริศนา – คำทาย, คำอุบ่าว- อุ้สาว, คร่าวใช้, ภาษิต)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- อนุชิต อินตาวงศ์, และศราวุธ หล่อดี. (2560). *โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำานมล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง*. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 5(2), 22 – 41.
- Bonvillain, Nancy. (2003). *Language, Culture, and Communication: the Meaning of Messages*. 4th. New Jersey : Prentice Hall.
- KÖvecses, Zoltán. (2006). *Language, Mind, and Culture*. Newyork: Oxford University Press.

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการปรับตัว
ของประชากรตามมิติทางเพศและสังคม:
กรณีศึกษาชุมชนเม็กดำ จังหวัดมหาสารคาม
Gender and Social Dimensions of Climate Change Impact
and Adaptation: A Case Study of Mekdum Community,
Maha Sarakham Province

อรวรรณ ศรีโสมพันธ์
Orawan Srisompun
คณะเทคโนโลยี
Faculty of Technology
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Mahasarakham University

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อกลุ่มของประชากรในชุมชนที่แตกต่างกันทั้งในมิติทางเพศและสังคม รวมทั้งวิเคราะห์แนวทางการรับมือและการปรับตัวตามกลุ่มประชากร โดยพื้นที่ศึกษา คือชุมชนเม็กดำ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั้งน้ำท่วมและภัยแล้งอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในปี 2557-2562 ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางการวิเคราะห์สถานการณ์ และการวิเคราะห์มิติทางเพศและสังคม เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเพื่อวิเคราะห์ ข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลปฐมภูมิผ่านการสัมภาษณ์รูปแบบการสนทนากลุ่มย่อย และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาสำคัญจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในชุมชนเม็กดำคือปัญหาภัยแล้ง จากการประเมินขีดความสามารถ

ของกลุ่มประชากรในการตอบสนองต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศพบว่า เพศไม่มีผลกระทบต่อความสามารถของครัวเรือนในการรับมือกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ขณะที่อายุและฐานะทางเศรษฐกิจกลับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความสามารถในการรับมือกับปัญหากัยแล้ง โดยกลุ่มประชากรวัยทำงานและครัวเรือนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจสูงกว่าสามารถปรับตัวรับมือกับผลกระทบจากภัยแล้งได้ดีขึ้น

คำสำคัญ : การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ, มิติทางสังคม, ภัยแล้ง, มหาสารคาม

Abstract

This paper collected and analyzed the impact of climate change activities classified by gender and social dimensions; these included the adaptation practices of the differential demographic groups, which are important to the success of community development policies. The study area is Mekdum community, Maha Sarakham Province, Thailand, which is a community continuously affected by climate change in terms of both flood and drought risk, especially in 2014-2019. A qualitative research methodology, situation analysis, based on the integration of gender and social dimensions was applied. *Data collection* techniques included document and secondary analysis, and primary data used focus group discussion and Participatory Action Research (PAR). The study result showed that the greatest climate risk in Mekdum communities was drought. Gender appeared to have no effect on household ability to cope with the effects of climate change, but age and economic position did. Working-age people and households with higher economic status were better able to adjust to the stresses of drought.

Keywords : climate change, social dimension, drought, maha sarakham

บทนำ

สภาพภูมิอากาศโลกปัจจุบันเปลี่ยนแปลงรุนแรงและบ่อยครั้งขึ้น โดยอัตราการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิพื้นผิวโลกที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงกว่า 10 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะช่วงปี 2558 - 2562 เป็นช่วงที่ภูมิอากาศโลกร้อนสูงสุดติดต่อกัน 5 ปี โดยค่าอุณหภูมิเฉลี่ยรายปีในช่วงเวลาดังกล่าวสูงกว่าค่าปกติประมาณ 0.8-1 องศาเซลเซียส (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2564) ซึ่งความแปรปรวนจากสภาพอากาศที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลกระทบต่อประชากรทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและจำเป็นต้องพึ่งพาสภาพภูมิอากาศค่อนข้างมาก (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2562) ทั้งนี้กลุ่มประชากรที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากที่สุดคือเกษตรกรที่ยากจนในประเทศกำลังพัฒนา (Maskrey et al., 2007) เนื่องจากประชากรกลุ่มนี้ต้องเผชิญกับสภาพภูมิอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิต มีสินทรัพย์จำกัด และพึ่งพาแหล่งรายได้ที่อ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (World Bank, 2009)

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่เปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก เกิดภาวะแห้งแล้งและน้ำท่วมรุนแรงบ่อยครั้งในช่วงที่ผ่านมา (Mahaarcha, 2019) และในฐานะที่เป็นประเทศเกษตรกรรม มีรูปแบบการพัฒนา และวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจึงนับเป็นภัยคุกคามที่สำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558) สภาพอากาศที่แปรปรวนรุนแรงขึ้นในระยะหลังส่งผลให้ผลผลิตภาคเกษตรเสียหายและผลผลิตภาคเกษตรไทยหดตัวมากที่สุดในรอบ 10 ประกอบกับราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ จึงทำให้รายได้เกษตรกรลดลง เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่าสภาพอากาศที่ผันผวนรุนแรงส่งผลโดยตรงต่อผลผลิตทางการเกษตรและรายได้เกษตรกร (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2562) ซึ่งครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือมีฐานะยากจนอาจได้รับผลกระทบจากการเกิดภัยธรรมชาติมากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้นอกภาคเกษตรหรือมีสมาชิกครัวเรือนไปทำงานนอกถิ่นฐานเดิม (ศศิฑูณต์, 2560) รัฐบาลไทยได้ตระหนักและมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาคือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ร่วมกับประชาคมโลกอย่างจริงจัง รวมทั้งได้มีการจัดทำ “ยุทธศาสตร์แห่งชาติว่าด้วยการจัดการการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2551-2555” ขึ้นเป็นฉบับแรก และจัดทำแผนแม่บทรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2558-2593 ขึ้นเพื่อใช้สำหรับเป็นกรอบแนวทางในระยะยาวในการดำเนินงานของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558)

การกำหนดนโยบายและแผนการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศระดับประเทศดังกล่าวแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับความยากจน แม้ว่าการดำเนินนโยบายของประเทศยังให้ความสำคัญกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อผู้ยากไร้และประชากรกลุ่มเสี่ยง โดยเฉพาะผู้สูงอายุและคนยากจนในภาคเกษตรในชนบท แต่การวิเคราะห์บริบทและการดำเนินนโยบายด้านสภาพภูมิอากาศส่วนใหญ่ยังขาดการประเมินความแตกต่างด้านมิติทางเพศและมิติประชากร การลดความไม่เท่าเทียมกัน และการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งการกำหนดนโยบายของไทยไม่ได้กำหนดความแตกต่างในมิติทางสังคมของประชากรในแผนการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างชัดเจน แม้ว่ารัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ โดยได้มีการกำหนดพื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วมหรือพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งในเอกสารนโยบายทั้งในระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด แต่มีข้อมูลเพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับวิธีการกระจายความเสี่ยงหรือความเสี่ยงที่แตกต่างกันไปในกลุ่มประชากรต่างๆ ในระดับตำบลจนถึงระดับหมู่บ้านหรือชุมชน ในช่วงที่ผ่านมาในแผนยุทธศาสตร์ภาคการเกษตรต่อการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมักมุ่งเน้นไปที่การแก้ปัญหาทางกายภาพ เช่น การปรับปรุงคุณภาพดิน การบริหารจัดการน้ำและการเพิ่มผลผลิตภาคการเกษตร เป็นต้น โดยไม่ได้นับกลุ่มเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงและไม่ได้รวมตัวบ่งชี้ด้านสังคมเข้าไปในแผนฯ ด้วย สิ่งนี้ทำให้เกิดคำถามต่อความสำเร็จของนโยบายดังกล่าว เนื่องจากไม่มีเป้าหมายหรือการวัดผลความสำเร็จต่อกลุ่มประชากรในสังคม ซึ่งจากผลการวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแตกต่างกันไปตามปัจจัยทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจ (Suriyasarn and Talemgisri, 2019)

ปัญหาร้ายแรงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญในการผลิตพืชในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยที่ผ่านมาระบุว่าในช่วง 34 ปี (ปี 2513 - 2547) เกิดปัญหาร้ายแรงในภูมิภาคนี้ถึง 13 ปี (Prapertchop et al., 2007) งานวิจัยที่ผ่านมา ได้พยากรณ์ว่าปัญหาร้ายแรงในภูมิภาคนี้จะมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้นในอนาคต (Prabnakorn et al., 2018) ยิ่งไปกว่านั้น Felkner et al. (2019) ระบุว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่สามารถจัดการผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศในระดับที่รุนแรงได้ ร้ายแรงจึงเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในภูมิภาคนี้ตลอดช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ดังนั้น แม้ว่าภาคการเกษตรจะมีบทบาทสำคัญที่สุดต่อเศรษฐกิจของจังหวัดแต่ยังเป็นภาคการผลิตที่มีปัญหาต่อเนื่องและรุนแรง เนื่องจากสภาพอากาศที่แห้งแล้ง ขาดแหล่งน้ำชลประทาน พื้นที่หลายแห่งดินขาด ความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ผลิตภาพทางการเกษตรลดต่ำ เกษตรกรมีรายได้ต่ำและไม่แน่นอน

มหาสารคามเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งร้อยละ 60 ของพื้นที่เกษตรใช้ปลูกข้าวและประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวนา แต่ข้อจำกัดที่สำคัญคือ พื้นที่เพาะปลูกข้าวส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทานและอาศัยน้ำฝนในการเพาะปลูก ปริมาณน้ำฝนในแต่ละปีจะส่งผลกระทบต่อข้าวทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ นอกจากนี้ เหตุการณ์ภัยพิบัติธรรมชาติที่รุนแรงก็เกิดขึ้นบ่อยครั้งและรุนแรงมากขึ้นในพื้นที่ ซึ่งจังหวัดมหาสารคามยังตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำชี ซึ่งหลายพื้นที่ของจังหวัดถูกน้ำท่วมซ้ำซากเกือบทุกปี ในช่วงฤดูมรสุมน้ำท่วมเป็นหนึ่งในภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง โดยในปี 2554 กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดมหาสารคามรายงานว่ากว่าร้อยละ 60 ของประชากรทั้งหมดของมหาสารคามได้รับผลกระทบเนื่องจากบ้านเรือน 6,860 หลังและพื้นที่การเกษตรประมาณ 251,371 ไร่จมน้ำ (อย่างไรก็ตาม น้ำท่วมไม่ใช่ปัญหาเดียว เนื่องจากจังหวัดยังประสบปัญหาร้ายแรงในฤดูแล้งทุกปี (Pasukphun, 2019)

นอกจากนี้ มหาสารคามเป็นจังหวัดหนึ่งในภูมิภาคที่ประชากรมีปัญหายากจนและมีระดับค่าจ้างเฉลี่ยต่อวันต่ำ อยู่ในกลุ่มจังหวัดที่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่ำที่สุด 12 จังหวัดของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) ปัญหาความยากจนในจังหวัดมหาสารคามเป็นประเด็นเชิงนโยบาย

ที่ทำนายเนื่องจากประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมและเป็นเกษตรกรรายเล็ก รายได้จากการเกษตรหรือการปลูกข้าวไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ทำให้ครัวเรือนประเภทนี้ต้องพึ่งพารายได้จากนอกภาคการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งสมาชิกในครัวเรือนจะมีรายได้จากการใช้แรงงานนอกภาคการเกษตรทั้งแบบถาวรและแรงงานชั่วคราว หลังฤดูการเพาะปลูก ครัวเรือนเหล่านี้มีรายได้ที่เป็นเงินสดในระดับต่ำและไม่แน่นอน บ่อยครั้งที่รายได้จะไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายพื้นฐานที่จำเป็นของครัวเรือน ทำให้เกิดภาวะหนี้สินและติดอยู่ในวงจรของหนี้สิน (Barnaud et al., 2006) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจึงไม่ได้ส่งผลในด้านการเกษตรของประชากรในพื้นที่ดังกล่าวเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในระยะยาว

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าสังคม บุคคล และชนชั้นที่เปราะบางมีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Björnberg and Hansson, 2013) ซึ่งส่วนใหญ่เพศหญิงจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากกว่าเพศชาย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความแตกต่างในความเป็นเจ้าของทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ซึ่งรวมถึงแรงงานและทุน และหลายพื้นที่ยังเกิดจากบรรทัดฐานและความเชื่อทางวัฒนธรรมที่ฝังแน่น การเลือกปฏิบัติทางสังคมและการเมืองที่ต่อต้านเพศหญิง (Eastin, 2018) นอกจากนี้ ระดับความยากจนที่สูงในกลุ่มประชากรเพศหญิงส่งผลให้ประชากรกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบจากสภาพอากาศที่รุนแรงและลดทอนความสามารถในการปรับตัว ซึ่งความไม่เท่าเทียมกันทางเพศเป็นหนึ่งในปัญหาที่แพร่หลายที่สุด บทเรียนสำคัญที่เรียนรู้ได้จากการเกิดภัยพิบัติธรรมชาติในอดีต ความเปราะบางทางเพศของผู้หญิงนำไปสู่อัตราการเสียชีวิตจากภัยพิบัติในเพศหญิงที่ค่อนข้างสูงกว่าเมื่อเทียบกับเพศชาย (Neumayer and Plumper, 2007) เมื่ออยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ ผู้หญิงต้องเผชิญกับปัญหาเฉพาะในการจัดการกับภัยพิบัติ เช่น ระดับการศึกษาที่ต่ำกว่า หรือการได้รับการฝึกอบรม และเมื่อคนจนเพศหญิงสูญเสียอาชีพการงานก็เข้าสู่ความยากจนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม หลายสถานการณ์ที่ผู้หญิงสามารถเป็นตัวแทนการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกได้จากการทำเกษตรและการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ

ผู้หญิงจำนวนมากจึงได้รับความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่นักวางแผนและผู้มีอำนาจตัดสินใจไม่ได้พิจารณาถึงการสนับสนุนเหล่านี้ อย่างเพียงพอ (WEDO, 2007) ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ จึงมีความท้าทายต่อเพศหญิงในสังคม มีหลายกรณีให้เห็นได้ชัดเจนว่าเพศหญิง มีประสิทธิภาพมากในการระดมชุมชนเพื่อตอบสนองต่อภัยพิบัติและปรับตัวเพื่อรับมือ กับภัยพิบัติได้ดีกว่าเพศชาย (Dankelman, 2010)

จากผลการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าในการวิเคราะห์ทางสังคมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก แนวคิดเรื่องชนชั้น ความยากจน และเชื้อชาติปรากฏ ให้เห็นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามจากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า ยังขาดการวิจัยในหลายมิติของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับมิติทางเพศ (MacGregor, S. 2010) ดังนั้น ยังมีช่องว่างของข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการ จัดทำแผนงานโครงการและงบประมาณในการลดผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพ ภูมิอากาศในระดับท้องถิ่นและชุมชน ซึ่งการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลผลกระทบ ของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจำแนกตามมิติด้านเพศและสังคม เป็นสิ่งสำคัญ มากต่อความสำเร็จในการกำหนดนโยบายการพัฒนาในเชิงพื้นที่ คณะวิจัยได้จัดเวที การประชุมหารือเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดมหาสารคาม ได้คัดเลือกชุมชนเป้าหมายในการวิจัย คือ ชุมชนบ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอ พยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจาก ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศทั้งในลักษณะของภัยแล้งและน้ำท่วม โดยใช้ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับบุคคลและชุมชน เพื่อถอดบท เรียนจากการวิจัยในการระบุช่องว่าง โอกาส และความท้าทายที่สำคัญ ในการบูรณาการ ประเด็นด้านความแตกต่างทางเพศและลักษณะทางสังคมในการวางแผนกำหนด นโยบายเพื่อรับมือกับปัญหาดังกล่าวต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศตามมิติทางเพศและสังคม
2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการรับมือและการปรับตัวของกลุ่มประชากรที่แตกต่างกันในชุมชน
3. เพื่อออกแบบโครงการในการลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยใช้แนวทางการมีส่วนร่วมของกลุ่มทางเพศและสังคมในชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

พื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนเม็กดำ ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านเม็กดำ หมู่ที่ 8 บ้านดอนไผ่งาม และหมู่ที่ 20 บ้านคงวน โดยการคัดเลือกหมู่บ้านมี 2 ขั้นตอน ดังนี้

1. การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาระดับอำเภอ คัดเลือกจากมติที่ประชุมร่วมกับผู้ให้ข้อมูลหลักในระดับจังหวัด ได้แก่ ตัวแทนของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 11 หน่วยงาน ได้แก่ สำนักทรัพยากรจังหวัด สำนักป้องกันบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพัฒนาที่ดิน สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด สำนักงานประมงจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด สำนักงานสถิติจังหวัด สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขตที่ 4 หน่วยงานในสังกัดกรมชลประทาน เพื่อคัดเลือกอำเภอซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากที่สุด ผลการคัดเลือกที่ประชุมกำหนดพื้นที่ศึกษา คือ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทั้งจากปัญหาน้ำแล้ง น้ำท่วม และความแปรปรวนของอุณหภูมิอย่างต่อเนื่องในช่วงที่ผ่านมา

2. การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาระดับหมู่บ้าน คัดเลือกจากมติที่ประชุมร่วมกับผู้ให้ข้อมูลหลักในระดับอำเภอ ได้แก่ ตัวแทนของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 7 หน่วยงาน และตัวแทนตำบล 14 ตำบล ได้แก่ สำนักงานอำเภอ สำนักงานเกษตรอำเภอ ท้องถิ่นอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สาธารณสุขอำเภอ กำนัน

ทุกตำบล เพื่อคัดเลือกหมู่บ้านซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากที่สุด ผลการคัดเลือกที่ประชุมกำหนดพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนแม็กดำ ตำบลแม็กดำ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั้งจากปัญหาย้ายแล้ง น้ำท่วม และความแปรปรวนของอุณหภูมิอย่างต่อเนื่องในช่วงที่ผ่านมา

ประชากรในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยวิธีการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง และแบบลูกโซ่ โดยคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ เป็นตัวแทนของกลุ่มทางเพศและสังคมในชุมชน ซึ่งจำแนกตามความสนใจ/ประสบการณ์/บทบาทร่วมในชุมชน โดยการคัดเลือกผู้เข้าร่วมให้ข้อมูลจะต้องสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในช่วงที่ผ่านมา และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อชุมชน โดยการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักผู้วิจัยจะกำหนดร่วมกับผู้นำชุมชนและคณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน เพื่อให้ได้จำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นตัวแทนที่ครอบคลุมกลุ่มมิติทางเพศและสังคมทุกกลุ่มในชุมชน นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลหลักจะต้องเป็นผู้ที่มีความสมัครใจและมีความยินยอมในการให้ข้อมูลและเข้าร่วมกิจกรรมตลอดโครงการ จำแนกผู้ให้ข้อมูลเป็น 4 กลุ่ม เพื่อเป็นตัวแทนที่ครอบคลุมในมิติทางเพศและสังคมในชุมชน รวมผู้ให้ข้อมูลจำนวน 31 คน ดังนี้

1. **กลุ่มผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่น** จำนวน 7 คน (เพศชาย 4 คน และเพศหญิง 3 คน) มีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน 3 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) 1 คน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 1 คน

2. **กลุ่มเยาวชน** จำนวน 8 คน (เพศชาย 5 คน และเพศหญิง 3 คน) อาชีพและบทบาทในชุมชนได้แก่ ธุรกิจส่วนตัว 2 คน อาชีพด้านการเกษตร คือ การทำเกษตรในฟาร์มของตนเองหรือรับจ้างแรงงานเกษตร 3 คน เยาวชนที่ว่างงาน 2 คน และเยาวชนที่เป็นแม่บ้าน และช่วยแรงงานภาคเกษตร 1 คน

3. **กลุ่มผู้หญิง/กลุ่มแม่บ้าน** จำนวน 8 คน เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน ประธานกลุ่มสตรี 2 คน แม่บ้านที่เป็นเกษตรกร 2 คน อสม. 1 คน และแม่บ้านที่เป็นประกอบอาชีพค้าขาย 1 คน

4. **กลุ่มผู้สูงอายุ/กลุ่มเปราะบาง** จำนวน 8 คน (เพศชาย 4 คน และเพศหญิง 4 คน) บทบาทในชุมชน ประกอบเกษตรกร 4 คน ประธาน อสม./ประธานชมรมผู้สูงอายุ 1 คน อดีตผู้ใหญ่บ้าน 1 คน มัคทายก 1 คน และตัวแทนครัวเรือนผู้พิการ 1 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานและบริบททั่วไปของชุมชน ใช้แนวทางการศึกษาเอกสาร งานวิจัย และสถิติทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องในชุมชน จากทั้งแหล่งข้อมูลของชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

2. การสนทนากลุ่มย่อย (focus group) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อกลุ่มประชากรตามมิติทางเพศและสังคม แนวทางการรับมือและการปรับตัวของกลุ่มประชากรที่แตกต่างกันในชุมชน จำแนกผู้ให้ข้อมูลเป็น 4 กลุ่ม ตามความสนใจ/ประสบการณ์/บทบาทร่วมในชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้หญิง/กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มผู้สูงอายุ/กลุ่มเปราะบาง

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กับหน่วยงานในระดับอำเภอ และจังหวัดในการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา จำนวน 2 ครั้ง และการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อวิเคราะห์ช่องว่างในการมีส่วนร่วมของกลุ่มทางเพศและสังคมในการลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จำนวน 2 ครั้ง โดยเครื่องมือที่ใช้ในการจัดกิจกรรมการประชุม ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบตามแนวทางการวิเคราะห์ problem tree analysis การวิเคราะห์ stakeholder mapping และ ตาราง Simple log frame ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการเป็นตัวแทนกลุ่มทางเพศและสังคมในชุมชนทั้ง 4 กลุ่ม จำนวนรวม 31 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

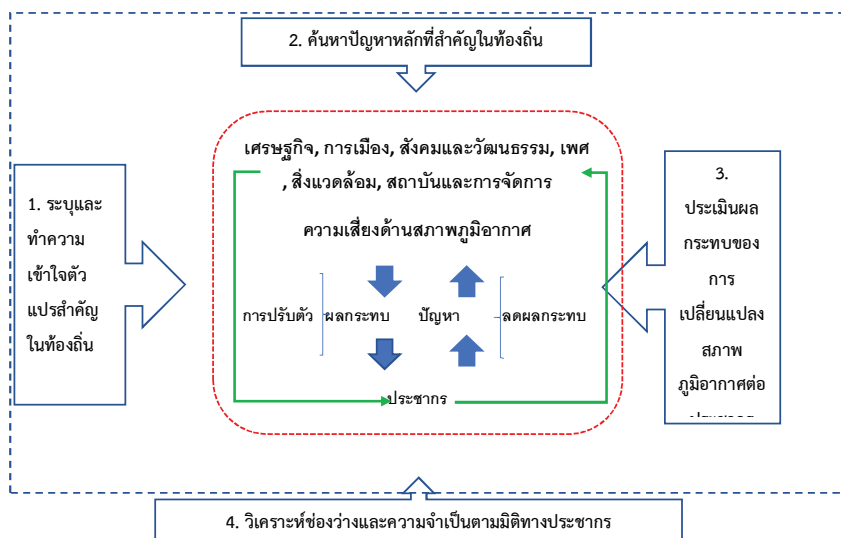
การวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการปรับตัวของประชากรตามมิติทางเพศและสังคมครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการตามแนวทางการบูรณาการมิติทางเพศและสังคม ดังภาพที่ 1 ซึ่งใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์สถานการณ์ควบคู่ไปกับการวิเคราะห์มิติทางเพศและสังคม โดยการวิเคราะห์สถานการณ์เป็นขั้นตอนสำคัญของการออกแบบโครงการ ซึ่งเป็นกระบวนการที่มุ่งเสริมสร้างความเข้าใจปัญหาและความท้าทายในท้องถิ่น กระบวนการนี้จะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และสถาบันของชุมชน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังภาพที่ 1 (Suriyasarn and Talerngsri, 2019)

1. การระบุและทำความเข้าใจตัวแปรสำคัญในท้องถิ่น ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิจากฐานข้อมูลของหน่วยงานในท้องถิ่น งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการถอดบทเรียนจากการสนทนากลุ่มย่อยตามกลุ่มประชากร 4 กลุ่มข้างต้น

2. การค้นหาปัญหาหลักที่สำคัญในท้องถิ่น และประเมินความเกี่ยวข้องของปัญหาต่อการเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงด้านสภาพภูมิอากาศ และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นสำหรับกลุ่มประชากรต่างๆ โดยการประเมินความเสี่ยงด้านสภาพภูมิอากาศในพื้นที่ไปพร้อมกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการเมือง โดยการวิเคราะห์ผลการศึกษารวบรวม เรียบเรียงจากผลการอภิปรายในการสนทนากลุ่มย่อยตามกลุ่มประชากร

3. การประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อประชากรกลุ่มต่างๆ สำหรับกรณีของการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจะมุ่งเน้นตามกลุ่มประชากรในมิติทางเพศและสังคมในชุมชนที่ได้รับผลกระทบและขอบเขตของผลกระทบที่จะได้รับ ส่วนการวิเคราะห์แนวทางการบรรเทาผลกระทบจะพิจารณาว่ากลุ่มคนต่างๆ ในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมและดำเนินการแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้อย่างไร โดยการวิเคราะห์ผลการศึกษารวบรวม เรียบเรียงจากผลการอภิปรายในการสนทนากลุ่มย่อยตามกลุ่มประชากร

4. การประเมินขีดความสามารถที่มีอยู่ของกลุ่มคนต่างๆ ในการตอบสนองต่อปัญหาด้านสภาพอากาศและไม่ว่าพวกเขาจะถูกจำกัด หรือได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยท้องถิ่นที่ระบุไว้ก่อนหน้านี้ เช่น สถาบันการปกครองวัฒนธรรม ฯลฯ และกำหนดช่องว่างความสามารถเพื่อออกแบบโครงการที่เสริมสร้างขีดความสามารถของท้องถิ่นในการปรับตัวเข้ากับความเสี่ยงด้านสภาพภูมิอากาศหรือมีส่วนร่วมมากขึ้นในการบรรเทาความเสี่ยงด้านสภาพภูมิอากาศ ใช้แนวทางการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory research) โดยมีเครื่องมือสำคัญ คือ การวิเคราะห์ช่องว่างและความจำเป็น (Gap and Need analysis) ของชุมชน ซึ่งการวิเคราะห์มิติทางเพศและสังคมเป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องดำเนินการควบคู่กันไปกับการระบุความเสี่ยงและผลกระทบเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประชากรและกลุ่มทางสังคม เพื่อระบุความต้องการช่วยเหลือสำหรับการเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับผลกระทบ รวมทั้งการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบ และการจัดทำข้อเสนอโครงการ ตามทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (theory of change) และวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งนำไปสู่การออกแบบและกำหนดรูปแบบโครงการที่เหมาะสมต่อการแก้ไขปัญหาหรือลดผลกระทบจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของชุมชน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ที่มา : ดัดแปลงจาก Suriyasarn and Talerngsri (2019)

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ข้อมูลด้านประชากร ชุมชนแม็กดำมีจำนวนครัวเรือนตามทะเบียนบ้าน 264 ครัวเรือนเป็นครัวเรือนที่อาศัยอยู่จริง 244 ครัวเรือนหรือคิดเป็นประมาณ 92.42 % ของครัวเรือนที่มีอยู่ทั้งหมด มีประชากรทั้งหมด 812 คน เป็นประชากรเพศชาย 395 คน เพศหญิง 417 คนประชากรส่วนใหญ่ 64% เป็นวัยทำงาน รองลงมาเป็นวัยเด็กอายุ ไม่เกิน 15 ปี 19.33% ผู้สูงอายุประมาณ 16.38% และมีสัดส่วนผู้พิการ 2.87% ครัวเรือนส่วนใหญ่ 92.21% ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีที่ดินเป็นของตัวเอง และ ประมาณ 50% ประกอบอาชีพทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร ซึ่งประชากร ประมาณ 95% ของครัวเรือนในชุมชนมีที่ดินในภาคเกษตรและประกอบอาชีพ เกษตรกรรม แต่ครัวเรือนส่วนใหญ่มากกว่า 80% มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร โดยเฉพาะรายได้จากการค้าขายสลากกินแบ่งรัฐบาล และเงินส่งกลับจากลูกหลาน

ครัวเรือนที่มีรายได้หลักมาจากภาคเกษตรมีเพียง 13.18% โดยทั้งเพศชายและเพศหญิงมีบทบาทในการหารายได้เท่าๆ กัน ประชากรในชุมชนมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 200,000 บาทต่อครัวเรือน โดยครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองขนาดเล็กมีรายได้เฉลี่ยต่ำที่สุดประมาณ 170,790 บาทต่อปี ต่ำกว่าฟาร์มทุกขนาดและต่ำกว่ากลุ่มครัวเรือนที่ไม่ทำเกษตรกรรม

แหล่งน้ำดื่ม และน้ำใช้ ในอดีตน้ำดื่มของประชากรในชุมชนมาจากน้ำฝนและบ่อน้ำซึมเป็นหลัก แต่ปัจจุบันประชาชนตระหนักว่า น้ำฝนไม่มีความสะอาดเพียงพอที่จะบริโภคได้ทันทีในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมาเริ่มมีการซื้อน้ำดื่มจากโรงงานน้ำดื่มเอกชนในรูปน้ำถังหรือน้ำขวด ส่วนน้ำใช้ในปีที่ประสบภัยแล้งรุนแรงจะมีปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ในพื้นที่ ซึ่ง อบต. หรือส่วนราชการจะให้ความช่วยเหลือโดยการบรรทุกน้ำมาให้ประชากรใช้ในพื้นที่ ในปี 2563 ชุมชนประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำประปา ประชากรส่วนหนึ่งแก้ไขปัญหาโดยการขุดบ่อน้ำซึม เมื่อขุดเสร็จแล้วเอวงบ่อซีเมนต์ใส่ลงไปเพื่อป้องกันการทรุดของดิน และการขุดเจาะบ่อบาดาลซึ่งไม่ประสบความสำเร็จในบางพื้นที่เนื่องจากปัญหาน้ำเค็ม หรือประชาชนบางรายต้องซื้อน้ำเพื่ออุปโภคในครัวเรือน

การเข้าถึงทรัพยากรน้ำ คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้กำหนดกฎระเบียบและข้อบังคับในการใช้แหล่งน้ำสาธารณะ เช่น ห้ามมีการจับปลา ห้ามนำสัตว์เลี้ยงลงหนองน้ำ เพราะต้องใช้แหล่งน้ำสำรองยามจำเป็นสำหรับใช้ในหมู่บ้าน กฎระเบียบที่ตั้งขึ้นทุกคนในหมู่บ้านจะถือปฏิบัติตาม แต่ยังมีกรณีที่จะเกิดกฎระเบียบของหมู่บ้านบ้างซึ่งยังไม่มีกลไกลงโทษอย่างเด็ดขาด จะใช้วิธีการตักเตือน และขอความร่วมมือกันเป็นส่วนใหญ่ หากสมาชิกในชุมชนต้องการใช้น้ำ สามารถสูบได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติคือลำพังชู นอกจากนี้ หมู่บ้านมีคลองชลประทานซึ่งเป็นคลองขนาดเล็กแยกจากลำพังชู และมีแหล่งน้ำธรรมชาติคือ ลำพังชู ซึ่งการใช้ลำพังชูและคลองจะไม่มีกฎข้อห้ามประชากรในพื้นที่สามารถใช้ได้อย่างอิสระ หากเป็นปีที่ประสบภัยแล้ง ปริมาณน้ำมีน้อยก็จะขอความร่วมมือไม่ให้ประชากรในพื้นที่ทำนาปรัง

โครงสร้างการบริหารชุมชน ชุมชนเม็กดำมีทั้งหมด 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 8 และ 20 แต่ละหมู่บ้านมีคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านจำนวน 15 คน โดยทั้ง 3 หมู่บ้านมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นเพศชาย 10 คน และเพศหญิง 5 คน ซึ่งคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านที่เป็นผู้นำหมู่บ้าน จำนวน 5 คน คือ ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

2 คน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน โดยคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจในการดำเนินการขับเคลื่อนพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของหมู่บ้าน ส่วนกลุ่มเยาวชนไม่มีบทบาทมากนัก ในขณะที่กลุ่มที่เป็นภาคีระดับหมู่บ้านจะเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านอยู่แล้วเพราะประธานสตรีในระดับหมู่บ้าน คือ ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่ ดังนั้นภาคีสตรีจึงมีส่วนร่วมในฐานะคณะกรรมการของแต่ละหมู่บ้าน ส่วนสมาชิกในชมรมผู้สูงอายุ พบว่า มีการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน แต่เป็นในรูปแบบของการนั่งฟัง ไม่ได้เสนอแนะ สำหรับกลุ่มอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มด้านการเกษตร (กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และกลุ่มเลี้ยงวัว) กลุ่มด้านการลงทุน (กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มผู้ใช้น้ำ) ไม่มีกลุ่มด้านอาชีพ ส่วนกลุ่มอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มเยาวชน (เคยมีแต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว) ภาคีสตรีของหมู่บ้าน และชมรมผู้สูงอายุ

การมีส่วนร่วมในชุมชน เพศชายและหญิงมีส่วนร่วมในชุมชนเท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับวันและเวลาจัดกิจกรรม หากเพศใดมีเวลาว่างและสะดวกในการร่วมกิจกรรมมากกว่าก็จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งหลังจากร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานต่างๆ แล้ว คนที่เข้าร่วมกิจกรรมก็จะถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกในครัวเรือนได้รับทราบโดยทั่วกัน โดยส่วนใหญ่ผู้ที่มีส่วนร่วมในชุมชนจะเป็นวัยกลางคนหรือวัยทำงาน หากเป็นการมีส่วนร่วมในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เพศหญิงจะเป็นผู้ให้ข้อมูลมากกว่าเพศชาย

ปัญหาหลักที่สำคัญในท้องถิ่น ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ โดยกลุ่มผู้นำชุมชนให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นลำดับแรก ลำดับที่ 2 คือปัญหาเรื่องเงินทุนไม่เพียงพอ แต่ไม่เป็นปัญหามากนักเนื่องจากสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนโดยเฉพาะ ธ.ก.ส. ได้ **ส่วนกลุ่มเยาวชน** เห็นว่าการขาดแหล่งเงินทุน คือปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญอันดับ 1 รองลงมา คือ ขาดการจ้างงาน หรือเยาวชนในพื้นที่ว่างงาน เนื่องจากตำแหน่งงานในพื้นที่ใกล้เคียงไม่เพียงพอ วุฒิการศึกษาที่เยาวชนได้รับไม่ตรงกับตลาดงาน ลำดับที่ 3 คือ เยาวชนที่ทำอาชีพเกษตร ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในระหว่างการเพาะปลูก นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายของครัวเรือนทำให้ครัวเรือนขาดแคลนน้ำใช้ ในขณะที่ **กลุ่มผู้หญิงหรือแม่บ้าน** ให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องภัยแล้ง ภาวะฝนไม่

ตกต้องตามฤดูกาลและฝนทั้งช่วงเป็นระยะเวลานานเป็นอันดับหนึ่ง ซึ่งปัญหานี้ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย เกิดการขาดแคลนน้ำใช้ในการอุปโภค ลำดับที่ 2 คือ ต้นทุนการผลิตสูง แต่ราคาผลผลิตตกต่ำ ส่งผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนที่พึ่งพิงรายได้จากการเกษตร เพิ่มภาระหนี้สิน โดยเพศหญิงมองว่าหากครัวเรือนในชุมชนมีปัญหานี้สินความร่วมมือในการทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนก็จะลดลง ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุ ให้ข้อมูลว่า ปัญหาที่สำคัญทางเศรษฐกิจที่พบ คือ ปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ (ภัยแล้งและน้ำท่วม)

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพของประชากร

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนเม็กดำมีทั้งที่ลุ่มและที่ดอนโดยในพื้นที่ทางทิศตะวันออกและทิศใต้เป็นพื้นที่ลุ่มส่วนบริเวณทางทิศเหนือที่ติดกับป่าชุมชนเป็นที่ดอนมีแหล่งน้ำที่สำคัญก็คือลำพังชู ดังนั้น ชุมชนเม็กดำเป็นพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก เนื่องจากเป็นที่ลุ่มใกล้ลำห้วย (ลำพังชู) ทางด้านทิศใต้ของชุมชน ในช่วงฤดูฝนถ้ามีฝนตกติดต่อกันหลายวันจะมีน้ำไหลหลากมาจากทางด้านเหนือมาตามลำห้วยลำพังชู ซึ่งมีลักษณะต้นเขิน คันดินต่ำ ทำให้น้ำล้นออกมาท่วมนาข้าวได้รับความเสียหายเกือบทุกปี นอกจากนี้ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของตำบลเม็กดำเป็นพื้นที่ดอน ถ้าปริมาณฝนมีน้อยหรือฝนทิ้งช่วง ก็จะทำให้น้ำไม่เพียงพอ นาข้าวได้รับความเสียหาย นอกจากนี้มีการทำฝายที่ลำพังชูตำบลบน บริเวณอำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม เรียก “ฝายนาเชือก” ทำให้มีผลต่อการเคลื่อนที่ของมวลน้ำ จึงทำให้ชุมชนเม็กดำกลายเป็นพื้นที่รับน้ำซึ่งจากข้อมูลพื้นที่ประสพสาธารณภัยตามประกาศเขตพื้นที่ประสพสาธารณภัยและประกาศเขตการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2557 – 2562 ของสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดมหาสารคาม ระบุว่าในช่วงปี 2557-2562 ชุมชนเม็กดำ ต้องประสบทั้งปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม และ/หรืออัตรายไม่น้อยกว่า 4 ครั้ง ในรอบ 6 ปี (ตารางที่ 1) นอกจากนี้จากฐานข้อมูลพื้นที่ประสพภัยแล้งและน้ำท่วมรายตำบล อำเภอยพยัคภูมิพิสัย ปี 2559-2562 จากสำนักงานเกษตรจังหวัดมหาสารคาม ระบุว่าพื้นที่ทางการเกษตรในตำบลเม็กดำ ประสพปัญหาภัยแล้งและ

น้ำท่วมอย่างต่อเนื่อง โดยมีพื้นที่เสียหายที่ได้รับการชดเชยภัยแล้งและน้ำท่วมจากภาครัฐทุกปี ดังนั้น ปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่สำคัญคือปัญหาเรื่องของภัยธรรมชาติทั้งปัญหาน้ำท่วมและภัยแล้ง

ในอดีตช่วงประมาณ 70 ปีที่แล้วพื้นที่ชุมชนเม็กดำประสบปัญหาภัยแล้งอย่างรุนแรงทำให้มีประชากรจำนวนหนึ่งย้ายออกจากพื้นที่ไปทำงานหรือไปสร้างครอบครัวอยู่ที่พื้นที่ต่างจังหวัด เช่น จังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดนครราชสีมา ประชากรในพื้นที่มีการปรับตัวในการทำมาหากินจากเดิมที่เคยยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักโดยการปลูกข้าวและปลูกปอแต่ตั้งแต่ปี 2520 มีการประกาศให้เลิกปลูกปอเพราะการปลูกปอเป็นการทำลายป่าไม้ ผนวกกับปัญหาภัยแล้งส่งผลให้ ในช่วงปี 2525-2530 ประชากรเพศชายประมาณร้อยละ 20 ของประชากรเพศชายในหมู่บ้านอพยพไปทำงานต่างประเทศ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันแม้ว่าประชากรในพื้นที่ยังคงประสบปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั้งปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วม แต่อัตราการอพยพไปทำงานในต่างพื้นที่หรือในประเทศมีลดลง เนื่องจากในหมู่บ้านโอกาสทางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเฉพาะการมีอาชีพเสริม คือ การจำหน่ายสลากกินแบ่งรัฐบาลส่งผลให้ครัวเรือนมีรายได้เพียงพอ จึงทำให้อัตราการอพยพย้ายถิ่นของประชากรไม่ว่าจะเป็นเพศชาย วัยวัยรุ่น หรือวัยทำงานลดลงอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามอาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน คือ อาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา การปลูกพืชหลังนา เช่น ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดข้าวเหนียว แตง พริก และพืชผักสวนครัวเพื่อจำหน่าย ส่วนอาชีพเสริมในภาคเกษตร คือ การเลี้ยงสัตว์ แม้ว่าประชากรมีการปรับตัวโดยทำอาชีพเสริมคือการขายสลากกินแบ่งรัฐบาลและปัจจุบันอาชีพขายสลากกินแบ่งรัฐบาลกลายเป็นรายได้หลักของคนส่วนใหญ่ในชุมชน อย่างไรก็ตามเยาวชนยังให้ความสำคัญกับการเกษตร เนื่องจากอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ดี ควรสืบทอดจากบรรพบุรุษไว้ ถึงแม้ว่าบางครั้งการทำเกษตรจะไม่คุ้มค่างกับการลงทุน แต่อย่างน้อยก็สามารถปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนได้ โดยครัวเรือนก็ยังมีความได้เสริมจากอาชีพนอกภาคเกษตร ในขณะที่เกษตรกรรุ่นใหม่บางส่วนต้องการปรับเปลี่ยนพื้นที่นามาปลูกพืชอื่นทดแทนข้าว เช่น อยากรใช้พื้นที่บางส่วนมาปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพดหรือแตงโมเนื่องจากมันสำปะหลังปลูกง่าย ส่วนข้าวโพดและแตงโมมีตลาดที่แน่นอนและสามารถสร้างรายได้ได้มากกว่า

ตารางที่ 1 พื้นที่ประสบสาธารณภัยตามประกาศเขตพื้นที่ประสบสาธารณภัยและประกาศเขตการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน ชุมชนเม็กดำ อำเภอพยัคภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2557 – 2562

บ้าน	หมู่	จำนวนครั้งที่ประกาศภัย ปี 2557 - 2562		
		ภัยแล้ง	น้ำท่วม	วาตภัย
บ้านเม็กดำ	1	3	2	0
บ้านดอนไผ่งาม	8	2	2	1
บ้านดงดอน	20	3	2	1

ที่มา: สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดมหาสารคาม (2563)

ดังนั้น ผลกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ โดยเฉพาะปัญหาฝนทิ้งช่วง ภัยแล้ง และน้ำท่วมจึงส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของครัวเรือน ทั้งด้านผลผลิตเสียหาย รายได้ลดลง และความไม่แน่นอนของรายได้ ส่งผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือน โดยเฉพาะผู้ที่พึ่งพิงรายได้จากภาคการเกษตรซึ่งปัญหาภัยแล้งส่งผลให้ผลผลิตข้าวเสียหายและรายได้ครัวเรือนลดลง (Prabnakhon et al., 2019) มีภาระหนี้สินเพิ่มขึ้น ซึ่งผลการสนทนากลุ่มย่อยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แสดงให้เห็นว่าประชากรในชุมชนรับรู้ปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลกระทบต่อครัวเรือน ชุมชน และการดำรงชีวิตประจำวัน โดยผู้ให้ข้อมูลหลักทุกกลุ่มระบุว่า ปัจจุบันมีอุณหภูมิในฤดูร้อนเพิ่มสูงขึ้นกว่าในอดีตมาก บางครั้งร้อนมากจนไม่สามารถออกไปทำงานกลางแจ้งได้ทั้งวัน ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่เกษตรกรสามารถออกไปทำงานในแปลงกลางแจ้งได้ทั้งวัน นอกจากนี้ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมาความถี่ของการประสบปัญหาภัยแล้งในชุมชนมีมากขึ้น ในขณะที่ในบางปีมีปัญหาน้ำท่วมพื้นที่การเกษตรรอบๆ หมู่บ้าน

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศตามมิติทางเพศและสังคม

ผลการวิเคราะห์ปัญหาของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่สำคัญในชุมชนพบว่า ปัญหาสำคัญ ได้แก่ ปัญหาภัยแล้ง ทำให้ขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคและน้ำสำหรับการเกษตร ส่งผลให้ครัวเรือนจำเป็นต้องหาแหล่งน้ำเพิ่มเติม เช่น การขุดบ่อน้ำซึม การขุดบ่อบาดาล หรือการขอรับการสนับสนุนบ่อน้ำเพื่อการเกษตรจากกรมพัฒนาที่ดิน ปัญหาภัยแล้งเริ่มทวีความรุนแรงมาในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา ภัยแล้งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยจะเกิดขึ้นในช่วงต้นฤดูฝน (ประมาณมีนาคม-มิถุนายน ของทุกปี) และความถี่ของการเกิดภัยแล้งมีมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้แหล่งน้ำสาธารณะแห้งขอดเนื่องจากภัยแล้ง ทำให้ขาดแคลนน้ำโดยเฉพาะในฤดูแล้ง ส่งผลต่อการผลิตน้ำประปาของหมู่บ้าน ความหลากหลายของพืชและสัตว์ลดลง ทำให้ต้นไม้ในป่าชุมชนยืนต้นตาย และจำนวนแหล่งอาหารในป่าชุมชนลดลง

นอกจากนี้ยังมีปัญหาน้ำท่วมพื้นที่การเกษตรซึ่งเกิดขึ้นบ่อย หากปีใดมีน้ำท่วมขังในหมู่บ้านจะประสบปัญหาน้ำเน่าส่งกลิ่นเหม็น นอกจากนี้พบปัญหามลพิษทางขยะซึ่งส่งกลิ่นเหม็นและมีแมลงวัน โดยเฉพาะในช่วงหน้าฝน แต่ด้วยตำแหน่งที่ตั้งบ่อขยะค่อนข้างจะอยู่ห่างจากชุมชน จึงไม่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนมากนัก แต่อาจจะส่งผลกระทบต่อประชาชนที่มีพื้นที่นาและพื้นที่บ้านอยู่ใกล้เคียงกับบ่อขยะ ส่วนปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่นๆ มีไม่มากนัก อย่างไรก็ตามประชากรในพื้นที่เห็นว่าปัญหานี้ไม่ส่งผลกระทบรุนแรงเท่าปัญหาภัยแล้ง ในช่วงน้ำท่วมยังทำให้มีปริมาณอาหารจากแหล่งน้ำ เช่น มีปลาที่สามารถจับได้มากขึ้น แต่ถ้าเกิดภัยแล้งแหล่งอาหารก็ไม่มี ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตรก็ไม่มีเช่นกัน ทำให้เดือดร้อนมากกว่า ในขณะที่เดียวกันยังพบปัญหาอุณหภูมิที่สูงขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมานานมากกว่า 20 ปี โดยเฉพาะในช่วงฤดูร้อนในเดือนเมษายนของทุกปี ส่งผลกระทบกับกลุ่มที่มีโรคประจำตัว เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง หรือกลุ่มผู้สูงอายุมากกว่าประชากรในกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะโรคที่เกี่ยวข้องกับการเจริญของจุลินทรีย์ก่อโรคประเภทเชื้อแบคทีเรีย หรือการแพร่กระจายของแมลงพาหะบางชนิดที่อาจจะมียุงจรการพัฒนาเป็นตัวเต็มวัยโดยใช้ระยะเวลาที่สั้นลง ซึ่งส่งผลให้การแพร่กระจายของโรคเพิ่มมากขึ้น (พรพรรณ, 2560)

ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหาในการสนทนากลุ่มย่อย พบว่า ปัญหาหลักอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลกระทบต่อประชากรทุกกลุ่มคือ ปัญหาภัยแล้ง ซึ่งปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ การขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร และอุปโภคและบริโภค ความหลากหลายของอาหารลดลง เพราะภัยแล้งทำให้ไม่สามารถปลูกพืชหรือเลี้ยงปลาได้ เมื่อประเมินผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อกลุ่มตามมิติทางเพศและสังคม พบว่า กลุ่มเยาวชนตั้งข้อสังเกตว่ากลุ่มคนที่มีโรคประจำตัวได้รับผลกระทบจากอุณหภูมิสูงขึ้นมากกว่ากลุ่มคนทั่วไป ส่วนเด็กได้รับผลกระทบน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ และผลกระทบที่ได้รับขึ้นอยู่กับระดับภูมิฐานะทางานของเด็ก (ตารางที่ 2) จากการศึกษาของ Tichagwa (1994) ระบุว่าภัยแล้งสามารถส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมต่อเพศหญิงในประเทศกำลังพัฒนา เพราะทำให้ผลผลิตอาหารในครัวเรือนลดลงและมีผลผลิตเหลือขายเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลย ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นชั่วคราวหรือถาวรของแรงงานเพศชายจะในช่วงฤดูแล้ง ดังนั้นในสถานการณ์ภัยแล้ง ภาระงานของเพศหญิงจึงเพิ่มขึ้น จากการที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ลดลง ผู้หญิงต้องทำกิจกรรมในแปลงนาหรือการเพาะปลูกพืชอื่นๆ ด้วยตนเองมากขึ้น มีภาระในการตักน้ำ หาฟืน หรือหาแหล่งอาหารเสริมมากขึ้น สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนสภาพของครัวเรือนในชุมชนเม็กดำในช่วงเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากปัญหาภัยแล้งส่งผลให้แรงงานเพศชายในชุมชนต้องอพยพไปทำงานต่างพื้นที่หรือต่างประเทศ ในอดีตประชากรเพศหญิงในชุมชนจึงต้องรับผิดชอบภาระหน้าที่ทุกอย่างในบ้านเป็นหลัก นอกจากงานบ้าน การทำอาหาร การดูแลเด็ก รวมทั้งภาระงานในการทำเกษตรในแปลงด้วย อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสถานการณ์ด้านการประกอบอาชีพในชุมชนเม็กดำค่อนข้างเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตร โดยเฉพาะการขายสลากกินแบ่งรัฐบาลส่งผลให้อัตราการอพยพไปทำงานต่างพื้นที่ของแรงงานเพศชายลดลง ภาระงานในภาคการเกษตรทั้งหมดส่วนใหญ่อยู่ในความรับผิดชอบของเพศชาย ดังนั้น จากการสนทนากลุ่มย่อยประชากรทั้ง 4 กลุ่ม ระบุตรงกันว่าปัญหาภัยแล้งในชุมชน ส่งผลกระทบต่อแรงงานเพศชายมากกว่าหญิงใน เนื่องจากเพศชายเป็นแรงงานหลักในกิจกรรม

ด้านการเกษตรเกือบทุกชนิด เช่น การสูบน้ำ การไถเตรียมดิน หรือการกำจัดวัชพืช นอกจากนี้ยังมีหน้าที่หลักในการหาแหล่งน้ำสำหรับใช้ในครัวเรือนในช่วงที่น้ำขาดแคลน อย่างไรก็ตามกรณีครัวเรือนแม่เลี้ยงเดี่ยวหรือในบ้านมีแต่สมาชิกเพศหญิง เมื่อประสบปัญหาภัยแล้งกลุ่มนี้จะใช้วิธีจ้างแรงงานในการสูบน้ำเข้านาหรือการกำจัดวัชพืชในแปลงแทน

ตารางที่ 2 ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลกระทบต่อบุคคล ครัวเรือน หรือชุมชน

ประเด็น	กลุ่มผู้นำชุมชน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้หญิง/แม่บ้าน	กลุ่มผู้สูงอายุ
ผลกระทบกับบุคคล	1) ภัยแล้ง	1) ภัยแล้ง	1) ภัยแล้ง 2) น้ำท่วม 3) อุณหภูมิสูงขึ้น	1) ภัยแล้ง
ผลกระทบต่อกลุ่มคน	ไม่ต่างกัน	1) คนที่มีโรคประจำตัว ได้รับผลกระทบจากอุณหภูมิสูงมากกว่า ส่วนเด็กได้รับผลกระทบน้อยกว่า 2) เพศชาย/หญิงได้รับผลกระทบไม่แตกต่างกัน	1) เพศหญิงได้รับผลกระทบจากอุณหภูมิสูงขึ้นมากกว่าเพศชาย 2) กลุ่มคนชรา มีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากกว่า 3) ภาวะภัยแล้งส่งผลกระทบต่อเพศชายมากกว่าหญิงในกิจกรรมทางการเกษตร	1) เพศชายต้องทำงานหนักมากขึ้นเมื่อประสบปัญหาภัยแล้ง 2) ในกรณีที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวหรือที่บ้านมีแต่เพศหญิงจะใช้วิธีจ้างแรงงานแทน

ประเด็น	กลุ่มผู้นำชุมชน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้หญิง/แม่บ้าน	กลุ่มผู้สูงอายุ
ผลกระทบต่อครัวเรือนหรือชุมชน	1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ขาดแคลนน้ำใช้ 3) ความมั่นคงทางอาหาร 4) ปัญหาสุขภาพ	1) ขาดแคลนน้ำใช้ส่งผลต่อการดำรงชีวิตประจำวัน	1) ขาดน้ำทำการเกษตร ขาดแคลนน้ำใช้ 2) ความหลากหลายของอาหารลดลง 3) ความมั่นคงทางอาหารน้อยลงเพราะปลูกพืชหรือเลี้ยงปลาไม่ได้	1) ปัญหาด้านเศรษฐกิจขาดรายได้เนื่องจากปลูกพืชไม่ได้ 2) ความมั่นคงทางอาหาร 3) ขาดน้ำทำการเกษตร ขาดแคลนน้ำใช้

โดยทั่วไปแล้วอุณหภูมิที่สูงขึ้นมีผลต่อต่อสมรรถนะการทำงานของมนุษย์ อุณหภูมิที่เพิ่มขึ้นหรือสภาพอากาศที่ร้อนขึ้นส่งผลกระทบต่อผลิตภาพของแรงงาน ซึ่งอุณหภูมิที่เพิ่มสูงขึ้น 3 องศาเซลเซียส จะลดกำลังการผลิตของแรงงานในภาคการเกษตร ได้ประมาณร้อยละ 30–50 ดังนั้น ปริมาณและผลิตภาพของแรงงานค่อนข้างอ่อนไหว ต่อปัญหาอุณหภูมิที่เพิ่มขึ้นจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคส่วนที่ต้องพึ่งพากิจกรรมกลางแจ้งเป็นส่วนใหญ่ เช่น การผลิตในภาคเกษตรกรรม ซึ่งระดับการสัมผัสความร้อนจากสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดจำนวนชั่วโมงที่แรงงานสามารถทำงานในพื้นที่กลางแจ้งได้ (Lima et al., 2021) อย่างไรก็ตาม ผลจากการสนทนากลุ่มย่อยกับประชากรในชุมชน พบว่า ปัญหาอุณหภูมิสูงส่งผลกระทบต่อเพศหญิงมากกว่าเพศชาย เนื่องจากเพศหญิงจำเป็นต้องต้องทำงานบ้านและงานครัวต่อเมื่อเสร็จจากงานหลัก เช่น ทำการเกษตร หรือจำหน่ายสลากกินแบ่งรัฐบาล ทำให้ต้องอยู่ภายใต้สภาพอากาศร้อนที่นานกว่าเพศชาย ขณะที่เพศชายเมื่อกลับจากทำงานแล้วสามารถอาบน้ำพักผ่อนได้เลย ส่วนประชากรผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่มี

ความอ่อนไหวต่อความแปรปรวนของอุณหภูมิหรือการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิมากที่สุด เนื่องจากกลุ่มผู้สูงวัยส่วนใหญ่จะมีโรคประจำตัวจึงอาจจะได้รับผลกระทบมากขึ้น

การประเมินขีดความสามารถของกลุ่มทางเพศและสังคมในการรับมือและการปรับตัวของกลุ่ม

Mckune et al. (2015) กล่าวว่าเพศหญิงและเพศชายมีความสามารถในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแตกต่างกัน ซึ่งภาคส่วนที่เกี่ยวข้องต้องให้ความสำคัญกับวิธีการสนับสนุนการปรับตัวของเพศหญิงต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เนื่องจากเพศหญิงเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการใช้แรงงานในครัวเรือน การเลี้ยงปศุสัตว์ ความมั่นคงด้านอาหาร และโภชนาการ ของครัวเรือน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอาจส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางเพศมากขึ้น ในหลายพื้นที่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกระทบกับเพศหญิงมากกว่า แม้ว่าเพศหญิงได้พัฒนากลวิธีรับมือหลายอย่างเช่นเดียวกับเพศชาย แต่การเผชิญปัญหาไม่ได้ยั่งยืนหรือเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการจัดการกับปัญหาที่ซับซ้อน เป็นเพียงกลยุทธ์การเอาตัวรอดในระยะสั้นเท่านั้น เนื่องจากมักไม่มีทางเลือกอื่น เช่น การปรับตัวในอาหาร วันทำงานที่ยาวนานขึ้น การจ้างงานภายใต้สภาวะที่ไม่ปลอดภัย หรือแม้แต่การบังคับย้ายถิ่น ล้วนเป็นกลยุทธ์ในการรับมือที่ผู้หญิงต้องเผชิญ (WEDO, 2007) ประเด็นความแตกต่างทางเพศในความเปราะบางของสภาพภูมิอากาศเป็นเหตุผลหลักสำหรับความแตกต่างในการปรับตัวของสภาพภูมิอากาศโดยมิติทางเพศ ผู้หญิงมักถูกจำกัดในการตัดสินใจและเข้าถึงทรัพยากรที่สามารถปรับปรุงการดำรงชีวิตได้ ทรัพยากรเหล่านี้และความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ ได้นำไปสู่การปลูกพืชที่มีลักษณะที่แตกต่างกันของเพศหญิงและเพศชาย (Carr and Thompson, 2014) จากงานวิจัยที่ผ่านมายังแสดงให้เห็นว่าในขณะที่เกษตรกรเพศชายจำนวนมากปลูกพืชที่ทนต่อความแห้งแล้ง ในทางกลับกันเกษตรกรที่เป็นเพศหญิงกลับมีส่วนร่วมในการเพาะปลูกพืชแบบดั้งเดิมและการปลูกพืชแบบผสมผสานมากกว่า (Wrigley-Asante et al., 2017) ในทำนองเดียวกัน เกษตรกรเพศชายยอมรับเมล็ดพันธุ์ที่ได้รับการปรับปรุง แนวทางการอนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของดิน และแนวทางการอนุรักษ์ดินและ

น้ำมากกว่าเพศหญิง (Assan et al., 2018) และเพศชายสนใจกลยุทธ์การปรับตัวในฟาร์มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าเพศไม่มีผลต่อสามารถในการรับมือกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของประชากรในชุมชน เนื่องจากปัจจุบันประชากรเพศหญิงในชุมชนสามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา การฝึกอบรม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน โอกาสในการประกอบอาชีพ หรือการเข้าถึงแหล่งเงินทุนไม่แตกต่างจากเพศชาย

ในขณะที่อายุหรือวัยที่แตกต่างกันจะส่งผลกระทบต่อความสามารถในการรับมือกับความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศแตกต่างกัน โดยกลุ่มผู้หญิง/แม่บ้านเห็นว่าวัยกลางคนจะรับมือกับปัญหาโลกร้อนได้ดีกว่าวัยสูงอายุหรือวัยเด็ก ส่วนกลุ่มผู้สูงวัยระบุว่า วัยทำงานจะมีความสามารถรับมือกับผลกระทบที่เกิดจากภัยแล้งได้ดีกว่าวัยอื่นๆ เนื่องจากมีร่างกายความแข็งแรง และมีความสามารถตัดสินใจแก้ปัญหาได้เร็วกว่า นอกจากนี้ สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน เป็นอีกปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสามารถในการรับมือกับผลกระทบ โดยครัวเรือนที่ประกอบอาชีพที่มีรายได้สูงจะสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ดีกว่า เนื่องจากการลงทุนในการหาแหล่งน้ำหรือระบบสูบน้ำ ไม่ว่าจะเป็นการขุดเจาะบ่อบาดาลหรือการขุดบ่อน้ำดื่มต้องใช้เงินทุน (ตารางที่ 3) นอกจากนี้ประชากรในชุมชนมองว่าผลกระทบและความสามารถในการแก้ไขที่แตกต่างกันไม่เชื่อมโยงกับความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ แต่แตกต่างกันตามปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ตารางที่ 3 ความสามารถในการรับมือกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของคนที่มีเพศ วัย หรือการประกอบอาชีพต่างกันของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มย่อย

ประเด็น	กลุ่มผู้นำชุมชน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้หญิง/แม่บ้าน	กลุ่มผู้สูงวัย
สามารถในการรับมือกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของกลุ่มเพศ/วัย	1) เพศและวัยที่ต่างกันส่งผลต่อความสามารถในการรับมือไม่ต่างกัน	1) เพศและวัยที่ต่างกันส่งผลต่อความสามารถในการรับมือไม่ต่างกัน	1) เพศไม่มีผลต่อการรับมือ 2) วัยกลางคนรับมือกับปัญหาโลกร้อนได้ดีกว่าวัยสูงอายุหรือวัยเด็ก	1) เพศไม่มีผลต่อการรับมือ 2) วัยทำงานจะมีความสามารถรับมือกับผลกระทบที่เกิดจากภัยแล้งได้ดีกว่า
สามารถในการรับมือกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของกลุ่มอาชีพ	1) คราวเรือนที่มีฐานะจะวางแผนหรือรับมือกับภาวะโลกร้อนได้ดีกว่า	1) อาชีพที่มีรายได้สูงจะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ดีกว่าเพราะการขาดเงินบ่อน้ำดื่มต้องใช้เงินลงทุน	-	-

การออกแบบโครงการเพื่อลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

จากการทำกิจกรรมเพื่อวิเคราะห์ช่องว่างและความต้องการของชุมชนเพื่อออกแบบโครงการหรือความต้องการที่ชุมชนต้องการดำเนินการเพื่อลดหรือบรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยใช้รูปแบบการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า ความเสี่ยงและความเปราะบางจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ชุมชนเห็นร่วมกันว่าเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด ได้แก่ การขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค น้ำท่วม และอุณหภูมิที่เพิ่มสูง ซึ่งที่ประชุมระบุว่า กลุ่มที่ได้รับผลกระทบที่ใหญ่ที่สุด เปราะบางที่สุด และควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ ได้แก่

เกษตรกร กลุ่มผู้ใช้น้ำ ประชากรวัยทำงาน ผู้สูงอายุ และประชากรเพศหญิงได้รับผลกระทบมากกว่าเพศชาย เพราะต้องทำงานนอกบ้านเหมือนเพศชาย และยังต้องรับผิดชอบดูแลงานบ้านและงานครัว ซึ่งปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขเร่งด่วนที่สุดคือ ปัญหาภัยแล้งทำให้ชุมชนขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งด้านเศรษฐกิจ รายได้ และการดำรงชีวิตของประชากรทุกกลุ่ม โดยจากปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค ซึ่งสาเหตุที่ลึกลงไปของการที่น้ำแห้งในฤดูแล้ง หรือคนไม่มีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค เกิดจากน้ำในลำพังชูตื้นเขิน ไม่มีอุปกรณ์หรือระบบสำหรับส่งน้ำมากักเก็บไว้ เพื่อใช้ในฤดูแล้ง และแม้ในช่วงที่ผ่านมามีการขุดลอกลำพังชูไปบ้าง แต่จากลักษณะทางกายภาพที่เป็นดินทรายและต้นไม้ที่เคยป้องกันการชะล้างพังทลายของตลิ่งที่เคยมีหายไป ซึ่งชุมชนค่อนข้างเห็นพ้องต้องกันว่าส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์ โดยการวิเคราะห์ผลกระทบจากการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง พบว่า ผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อประชากรและชุมชน ได้แก่ การปลูกพืชโดยเฉพาะข้าวไม่ได้ผล รายได้ครัวเรือนลดลง โดยเฉพาะคนที่ไม่สามารถหาแหล่งน้ำสำรองในฤดูแล้งได้ เนื่องจากไม่มีเงินทุนและพื้นที่มีดินเค็ม ในส่วนของผลกระทบทางอ้อม มีบางส่วนกระทบในมิติของสังคม ทำให้ความสามารถในการชำระหนี้ของบางครัวเรือนลดลง เกิดความเหลื่อมล้ำมากขึ้น ดังนั้น ประเด็นที่สำคัญที่ต้องการแก้ไขปัญหา 3 อันดับ ได้แก่ การขุดลอกลำพังชูและทำแนวป้องกัน การชะล้างพังทลายของตลิ่ง การทำฝายชลอน้ำถาวร และการติดตั้งระบบส่งน้ำแบบโซลาร์เซลล์ โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่ต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ทั้งผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ กรมที่ดิน พลังงานจังหวัด กรมพัฒนาที่ดิน กรมป่าไม้ ผู้นำชุมชน เกษตรกรในชุมชน ผู้ใช้น้ำทุกกลุ่ม

จากการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน พบว่าข้อจำกัดของชุมชนในการแก้ไขปัญหาทั้งสามอันดับดังกล่าว คือการสร้างฝายชลอน้ำแบบถาวรและการจัดหาระบบสูบน้ำด้วยพลังงานแสงอาทิตย์ อาจมีข้อจำกัดด้านพื้นที่ (หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจไม่อนุญาตให้ทำฝายใกล้สะพาน) และด้านงบประมาณ ส่วนการขุดลอกลำพังชูด้านบนให้สามารถกักเก็บน้ำได้มากขึ้น และลดปัญหาการชะล้างพังทลายของตลิ่ง ชุมชน

มีแรงงานในกิจกรรมการปลูกต้นไม้เพื่อลดปัญหาการพังทลายของตลิ่ง แต่อาจจะต้องขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการที่ขุดลอกและต้นไม้ที่จะนำมาใช้ นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของชุมชน พบว่า ชุมชนแม่จ๋ามีจุดแข็ง คือ แหล่งน้ำ ทรัพยากรต่างๆ ชุมชนเข้มแข็งเคารพกฎระเบียบของชุมชน ประชากรในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะ ประชากรในชุมชนมีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน สามัคคี การมีรายได้น้อยภาคการเกษตรทำให้มีศักยภาพในการชำระหนี้งบประมาณในหมู่บ้าน มีเพียงพอสำหรับดูแลทรัพยากรของชุมชน ส่วนจุดอ่อน ได้แก่ ยังไม่มีการขุดลอก เพราะขาดงบประมาณ งบประมาณเป็นเพียงงบประมาณในระดับท้องถิ่น ประชากรในชุมชนยังไม่ตระหนักถึงปัญหาจากการจัดการขยะ เยาวชนยังไม่ค่อยมีโอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาของชุมชน

ชุมชนเสนอการเปลี่ยนแปลงที่ต้องเกิดขึ้นทันที (immediate change) คือ กิจกรรม (activities/input) ที่จะทำให้เกิดฝายถาวร การขุดลอกลำพังชูและป้องกันการพังทลายของดินริมตลิ่ง การติดตั้งระบบโซล่าเซลล์สำหรับการสูบน้ำมากักเก็บไว้ คือการจัดตั้งค่าของงบประมาณรับการสนับสนุนจากหน่วยงานส่วนกลางในการสร้างฝายถาวรและระบบโซลาร์เซลล์ เพราะงบประมาณในระดับท้องถิ่นไม่เพียงพอ โดยชุมชนมีความพร้อมในการดูแลรักษาฝาย ลำพังชูไม่ให้ต้นเขิน (ปลูกต้นไม้/หญ้าแฝก) แต่อาจจะต้องขอรับการสนับสนุนพันธุ์ไม้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และดูแลซ่อมแซมระบบโซลาร์เซลล์ ซึ่งชุมชนมีกองทุนเงินสำรองที่มาจากรายได้ของกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน และเป็น 3 กิจกรรมที่เป็นไปได้ในช่วง 1-2 ปีนี้ เป็นกิจกรรมที่มีความยั่งยืนเหมาะกับชุมชน ชุมชนมีความพร้อมดำเนินการ และคนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์ และการทุกครัวเรือนมีน้ำใช้ในฤดูแล้งถือว่าโครงการประสบผลสำเร็จ

จากการประมวลผลตาม CC-GSI Impact Analysis Matrix โดยนำเข้าสู่การสรุปเป้าหมายของชุมชนร่วมกันจากผลที่ได้จากกิจกรรมการวิเคราะห์ ปัญหาและผลกระทบเพื่อร่วมกันกำหนดรายละเอียดของการทำโครงการ ตามตาราง simple log frame จากปัญหาภัยแล้ง ส่งผลกระทบหลัก คือ ชุมชนขาดน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค ดังนั้น เป้าหมายระยะยาวในการดำเนินโครงการของชุมชนคือมีน้ำใช้ตลอดปี ชุมชนจึงร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ กลุ่มผู้ได้รับประโยชน์ ผลลัพธ์ที่คาดหวัง กิจกรรมในโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังตารางที่ 4

ตารางแสดงที่ 4 ข้อเสนอรายละเอียดโครงการเพื่อบรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

รายการ/โครงการ	การขุดลอกลำพังชูและทำแนวป้องกันกระแสน้ำพัดทลายของตลิ่งและทำฝายกันน้ำ	การติดตั้งระบบสูบน้ำโดยใช้โซลาร์เซลล์
1. ความเสี่ยงและความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	ปัญหาก้นแห้ง	ปัญหาก้นแห้ง
2. ผลกระทบหลัก	ชุมชนขาดน้ำเพื่ออุปโภค-บริโภค	ชุมชนขาดน้ำเพื่ออุปโภค-บริโภค
3. เป้าหมายระยะยาว	ชุมชนคือมีน้ำใช้ตลอดปี (ทุกครัวเรือน)	ชุมชนคือมีน้ำใช้ตลอดปี (ทุกครัวเรือน)
4. จุดประสงค์โครงการ	1. ทำให้ลำพังชูไม่ตื้นเขิน 2. ทำให้ลำพังชูสามารถกักเก็บน้ำได้ 3. สมาชิกในชุมชนมีน้ำใช้ในฤดูแล้ง	1. ติดตั้งระบบสูบน้ำโดยใช้โซลาร์เซลล์ เพื่อนำน้ำมาเก็บไว้ในหนองน้ำสาธารณะ 2. หนองน้ำมีน้ำเพียงพอสำหรับใช้ในฤดูแล้ง
5. กลุ่มผู้ได้รับประโยชน์หลัก/รอง	เกษตรกร/ผู้ใช้น้ำทุกกลุ่ม	เกษตรกร/ผู้ใช้น้ำทุกกลุ่ม
6. ผลลัพธ์ที่คาดหวัง	1. ลำพังชูไม่ตื้นเขินและกักเก็บน้ำได้ 2. สมาชิกในชุมชนมีน้ำใช้ในฤดูแล้ง	1. มีระบบสูบน้ำโซลาร์เซลล์ 2. มีน้ำเพียงพอในฤดูแล้ง

รายการ/โครงการ	การขุดลอกลำพังซูและทำ แนวป้องกันการ ชะล้างพังทลายของตลิ่ง และทำฝายกันน้ำ	การติดตั้งระบบสูบน้ำ โดยใช้โซลาร์เซลล์
7. กิจกรรมในโครงการ	1. ขุดลอกลำพังซู 2. ทำฝายกันน้ำ 3. ปลุกต้นไม้ตามแนวตลิ่ง	ติดตั้งระบบสูบน้ำโซลาร์ เซลล์, และระบบท่อส่งน้ำ
8. หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้อง	กรมชลประทาน, กรมทรัพยากรน้ำ กรมป่าไม้, กรมพัฒนาที่ดิน	กรมพลังงาน/พลังงาน จังหวัด

สรุปและข้อเสนอแนะ

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนแม็กดำมีทั้งที่ลุ่มและที่ดอน เนื่องจากเป็นที่ลุ่มใกล้ลำห้วย ชุมชนแม็กดำจึงเป็นพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ในขณะที่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของตำบลแม็กดำเป็นพื้นที่ดอน ถ้าปริมาณฝนน้อย หรือฝนทิ้งช่วงก็จะทำให้น้ำไม่เพียงพอ นาข้าวได้รับความเสียหาย นอกจากนี้มีการทำฝายที่ลำพังซูด้านบน ทำให้มีผลต่อการเคลื่อนที่ของมวลน้ำ จึงทำให้ชุมชนแม็กดำกลายเป็นพื้นที่รับน้ำ ซึ่งในช่วงปี 2557-2562 ชุมชนแม็กดำ ต้องประสบทั้งปัญหาน้ำแล้ง น้ำท่วม และ/หรือวาตภัย ไม่น้อยกว่า 4 ครั้ง ในรอบ 6 ปี นอกจากนี้จากฐานข้อมูลพื้นที่ประสบภัยแล้งและน้ำท่วม ปี 2559-2562 ระบุว่าพื้นที่ทางการเกษตรในตำบลแม็กดำประสบปัญหาน้ำแล้งและน้ำท่วมอย่างต่อเนื่อง โดยมีพื้นที่เสียหายที่ได้รับการชดเชยภัยแล้งและน้ำท่วมจากภาครัฐทุกปี ดังนั้น ปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่สำคัญคือปัญหาเรื่องของภัยธรรมชาติทั้งปัญหาน้ำท่วมและภัยแล้ง ซึ่งในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา ชุมชนประสบปัญหาน้ำแล้งอย่างต่อเนื่องส่งผลให้มีการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค รวมถึงน้ำที่ใช้ในการเกษตร ดังนั้น ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจึงหันมาซื้อน้ำสำหรับบริโภคในครัวเรือน ส่วนน้ำที่ใช้ในการอุปโภคมีการปรับตัวโดยการขุดบ่อน้ำซึมไว้ใช้ แม้ว่าบางครั้งเรือนจะมีการขุดเจาะบ่อบาดาลแต่จากปัญหาน้ำเค็ม ทำให้การขุดบ่อบาดาลเหมาะสำหรับบางครั้งเรือนเท่านั้น ผลการวิเคราะห์ปัญหาหลักที่สำคัญในท้องถิ่น

พบว่าปัญหาหลักที่สำคัญในท้องถิ่นคือปัญหาด้านเศรษฐกิจ เป็นปัญหาสำคัญที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ได้แก่ ปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม และการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิ ซึ่งประชากรในชุมชนเห็นว่าปัญหาภัยแล้งเป็นปัญหาสำคัญมากกว่าปัญหาน้ำท่วม เนื่องจากในภาวะน้ำท่วมยังทำให้มีปริมาณอาหารจากแหล่งน้ำ แต่หากเกิดภาวะภัยแล้งนอกจากผลผลิตทางการเกษตรเสียหายแล้ว ยังขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และยังทำให้สูญเสียแหล่งอาหารตามธรรมชาติไปด้วย

ผลการประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อประชากรกลุ่มต่างๆ พบว่า กลุ่มประชากรที่มีโรคประจำตัวและกลุ่มประชากรสูงวัยอาจจะได้รับผลกระทบจากปัญหาอุณหภูมิที่เพิ่มสูงขึ้น ส่วนเพศหญิงอาจจะได้รับผลกระทบจากอุณหภูมิที่เพิ่มสูงขึ้นมากกว่าเพศชาย เนื่องจากเพศหญิงต้องทำงานบ้านและงานครัวต่อหลังจากที่เสร็จจากงานด้านการเกษตรทำให้ต้องอยู่ภายใต้สภาพอากาศที่ร้อนนานกว่าเพศชาย สำหรับกิจกรรมทางการเกษตรนั้น เพศชายจะได้รับผลกระทบจากภัยแล้งมากกว่าเพราะหน้าที่หลักในการทำการเกษตรเป็นหน้าที่ของเพศชาย ดังนั้นปัญหาภัยแล้งจึงทำให้เพศชายต้องทำงานหนักมากขึ้น เช่น การสูบน้ำ หรือการกำจัดวัชพืชในแปลง ในกรณีที่เกิดปัญหาภัยแล้งในภาคการเกษตร ซึ่งจากผลการประเมินขีดความสามารถของกลุ่มต่างๆ ในการตอบสนองต่อปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศพบว่า ประชากรทุกกลุ่มเห็นว่าเพศไม่มีผลต่อความสามารถในการรับมือต่อผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในขณะที่อายุที่แตกต่างกันจะส่งผลกระทบต่อความสามารถในการรับมือต่อผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยวัยกลางคนจะรับมือกับปัญหาโลกร้อนได้ดีกว่าวัยสูงอายุหรือวัยเด็กเนื่องจากมีร่างกายแข็งแรงและมีความสามารถในการตัดสินใจแก้ปัญหาได้เร็วกว่า นอกจากนี้ ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการรับมือกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศคือฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน โดยอาชีพที่มีรายได้สูงจะสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ดีกว่าเพราะการปรับตัวทั้งการซุกเจาะบ่อบาดาล หรือขุดบ่อน้ำซึม ต้องใช้เงินลงทุน

สำหรับความเสี่ยงและความเปราะบางจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หรือปัญหาโลกร้อนที่ชุมชนเห็นร่วมกันว่าเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด ได้แก่ การขาดแคลน น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค น้ำท่วม และอุณหภูมิที่เพิ่มสูง ซึ่งกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดและควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ ได้แก่ เกษตรกร กลุ่มผู้ใช้น้ำ ประชากรวัยทำงาน ผู้สูงอายุ และประชากรเพศหญิง เพราะต้องทำงานนอกบ้านเหมือนเพศชาย และยังต้องรับผิดชอบดูแลงานบ้าน โดยปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขเร่งด่วนที่สุดคือ ปัญหาภัยแล้งทำให้ชุมชนขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งด้านเศรษฐกิจ รายได้ และการดำรงชีวิตของประชากรทุกกลุ่ม ดังนั้น ประเด็นที่สำคัญที่ต้องการแก้ไขปัญหามี 3 อันดับ ได้แก่ การขุดลอกลำพังชูและทำแนวป้องกัน การชะล้างพังทลายของตลิ่ง การทำฝายชลอน้ำถาวร และการติดตั้งระบบส่งน้ำแบบโซลาร์เซลล์

จากผลการศึกษามีข้อเสนอแนะต่อชุมชนในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ดังนี้

1. การกำหนดโครงการหรือกิจกรรมเพื่อรับมือหรือบรรเทาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ควรคำนึงถึงประเด็นเรื่องความเสี่ยงและความยั่งยืนของการดำเนินโครงการ ได้แก่ การกำหนดกติกาและการบริหารการใช้น้ำของชุมชน แนวทางการป้องกันการกลับมาตื้นเขินของลำพังชู ผลกระทบต่อภาคส่วนอื่น เช่น การประปาพัยคัมภีร์พิสัย เนื่องจากต้องใช้น้ำจากแหล่งน้ำร่วมกัน ความพร้อมของแหล่งน้ำสาธารณะในชุมชนต่อการรับน้ำ การบริหารจัดการสูบน้ำ (การดูแลระบบสูบน้ำ/ค่าใช้จ่ายในการบริหารซ่อมแซม) และการป้องกันการสูญหาย/การถูกทำลายของระบบโซลาร์เซลล์

2. กลยุทธ์การสื่อสารกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของกิจกรรม/โครงการ ซึ่งมีอำนาจ อิทธิพล และความสนใจที่จะเข้าร่วมโครงการ และระดับอิทธิพลต่อความสำเร็จของโครงการแตกต่างกัน

3. โครงการหรือกิจกรรมเพื่อบรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในชุมชน จำเป็นต้องคำนึงถึงความแตกต่างของมิติทางเพศ ช่วงอายุ การประกอบอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจ ของประชากรในชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ Inclusive, gender-responsive Climate Change Benefit Analysis (iCCBA) Pilot Project – Maha Sarakham ภายใต้ NDC Support Project: Delivering Sustainability through Climate Finance Actions in Thailand (NDC Support)

เอกสารอ้างอิง

- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2562). ผลของความแปรปรวนจากสภาพอากาศต่อภาคเกษตรไทย. สืบค้นวันที่ 15 กันยายน 2563, จาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/MonetPolicyCommittee/MPR/BOX_MPR/BOXM-PR_TH_Jun2562-01.pdf
- พรพรรณ สอนเชื้อ. (2560). การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศกับโรคติดต่อ. *ธรรมชาติเวชสาร*. 17(3): 440-447.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด*. สืบค้นวันที่ 16 กันยายน 2563, จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=5628&filename=gross_regional
- สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2558). *แผนแม่บทรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2558-2593*. สืบค้นวันที่ 16 กันยายน 2563, จาก <http://www.onep.go.th/book/แผนแม่บทรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ/>
- สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2564). *ฐานข้อมูลเพื่อการรายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย*. สืบค้นวันที่ 3 สิงหาคม 2564, จาก http://www.onep.go.th/env_data/01_04/72-temperature/
- ศศิวิทย์ วงษ์มณฑา. (2560). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการ การวิเคราะห์ความเปราะบางของครัวเรือนต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- Assan, E., Suvedi, M, Olabisi, L.S. & Allen, A. (2018). Coping with and adapting to climate change: a gender perspective from smallholder farming in Ghana. *Environments*. 5(86): 1-19.
- Barnaud, B.M. & Suphanchaimart, N. (2006). Rural Poverty and Diversification of Farming Systems in Upper Northeast Thailand. *Agriculture in Southeast Asia: an update*. DOI: <http://www.10.4000/moussons>.
- Björnberg, K.E. and Hansson, S.O. (2013). Gendering local climate adaptation. *International Journal of Justice Sustainable*. 18(2): 217-232.
- Carr, E.R. & Thompson, M.C. (2014). Gender and climate change adaptation in agrarian settings: current thinking, new directions, and research frontiers. *Geography Compass*. 8(3): 182-197.
- Dankelman, I. 2010. *Gender and Climate Change: An Introduction*. CPI Antony Rowe. London, UK. 283pp.
- Eastin, J. (2018). Climate change and gender equality in developing states. *World Development*. 107: 289-305.
- Felkner, J., Tazhibayeva, K. & Townsend, R. (2019). Impact of climate change on rice production in Thailand. *American Economic Review*. 99(2): 205-210.
- Lima, C.Z., Buzan, J.R., Moore, F.C., Baldos, U.L.C., Huber, M. & T.W. Hertel. (2021). Heat stress on agricultural workers exacerbates crop impacts of climate change. *Environmental Research Letters*. 16(4): 1-13.
- MacGregor, S. 2010. Gender and climate change': from impacts to discourses. *Journal of the Indian Ocean Region*. 6(2): 223-238. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/19480881.2010.536669>.
- Mahaarcha, W. (2019). Factor influencing farmers' Adaptation strategies to climate change in Bophloi District, Kanchanaburi province, Thailand. *Humanities, Art and Social Sciences Studies*. 19(1): 70-86.

- Maskrey, A., Buescher, G., Peduzzi, P., & Schaerpf, C. (2007). *Disaster risk reduction: 2007 global review*. Consultation Edition Prepared for the Global Platform for Disaster Risk Reduction First session, Geneva, Switzerland 5 - 7 June 2007. Retrieved from https://www.preventionweb.net/globalplatform/2007/first-session/docs/session_docs/ISDR_GP_2007_3.pdf
- Neumayer, E. & Plümpner, T. (2007). *The gendered nature of natural disasters: the impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981–2002*. *Annals of the Association of American Geographers*. 97 (3): 551-566. Retrieved from <http://eprints.lse.ac.uk/3040/>.
- Pasukphun, N. (2019). Preliminary Evaluating Environmental Health Effect of Climate Change towards Community Adaptation Framework: A Case Study of Maha Sarakham Province, Thailand. *PSRU Journal of Science and Technology*. 4(1): 1-18.
- Prapertchop, P., Bhandari, H., & Pandey, S. (2007). Economic Cost of Drought and Rice Farmers' Coping Mechanism in Northeast Thailand. In: *Economic Cost of Drought and Rice Farmers' Coping Mechanisms: A Cross Country Comparative Analysis*. Pandey, S., Bhandari, H., Hardy, B. (eds). International Rice Research Institute, Los Banos, Philippines, 116-148.
- Prabnakorn, S., Shreedhar, M., Suryadi, F.X. & Fraiture, C.D. (2018). Rice Yield in Response to Climate Trends and Drought Index in the Mun River 2 Basin, Thailand. *Science of the Total Environment*. 621: 108-119. doi: 10.1016/j.scitotenv.2017.11.136.
- Prabnakorn, S., Maskey, S., & Suryadi, F.X. (2019). Assessment of drought hazard, exposure, vulnerability, and risk for rice cultivation in the Mun River Basin in Thailand. *Natural Hazards*. 97: 891–911. <https://doi.org/10.1007/s11069-019-03681-6>.

- Suriyasarn, B. & Talerngsri, B. (2020). *Social Dimension of Climate Change Impacts in Thailand: Analysis of Risks, Policy, Planning and Finance*. UNDP Thailand NDC Support Project.
- Tichagwa, W. 1994. The effects of drought on the condition of women. *Focus on Gender*. 2(1): 20-5.
- Women's Environment and Development Organization (WEDO). 2007. *Report of High-level Roundtable How a Changing Climate Impacts Women*. Retrieved from <https://wedo.org/wp-content/uploads/2007/12/roundtable-final-report-6-nov.pdf>.
- World Bank. (2009). South Asia: Shared Views on Development and Climate Change. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/789001468294334973/pdf/520510WP0SAR1C10Box345549B-01PUBLIC1.pdf>.

ปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรม
ของผู้เดินทางกลับบ้านในเมืองหลักขอนแก่น
Factors Determining the Working Pattern of Commuter
in Industrial Sector of Major City, Khon Kaen

มนตรี ภูศรีโสสม¹ และ ดุษฎี อายูวัฒน์^{2*}

Montri Phusrisom¹ and Dusadee Ayuwat²

¹สาขาวิชาสหวิทยาการสังคมศาสตร์

¹Program in Trans-disciplinary Social Sciences

²กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

²Department of Sociology and Anthropology

²ศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ

²Labour and International Migration Service Center

^{1,2}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{1,2}Faculty of Humanities and Social Sciences

^{1,2}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2}Khon Kaen University

^{2*}Corresponding author: e-mail: dusayu@kku.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรม และปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางกลับบ้านในเมืองหลักขอนแก่น โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณ มีหน่วยการวิเคราะห์เป็นระดับปัจเจก ตัวอย่างได้แก่ ผู้เดินทางกลับบ้านที่เข้ามาทำงานในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 1,013 คน จากข้อมูลระดับย่อยโครงการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2562) ซึ่งเก็บข้อมูลเมื่อเดือนตุลาคม – ธันวาคม 2562 ด้วยแบบสอบถาม

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนาและใช้สถิติถดถอยโลจิสติกทวิ เพื่อทดสอบปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า ผู้เดินทางไปกลับเป็นชาย ร้อยละ 52.5 อยู่ในช่วง Generation X (อายุระหว่าง 44 - 54 ปี) ร้อยละ 44.7 กว่า 3 ใน 4 สมรสแล้ว จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 57.7 ส่วนใหญ่เป็นนายจ้างและประกอบธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ 61.3 มีแบบแผนการเดินทางจากเขตชนบทสู่เขตชนบท มากถึงร้อยละ 47.8 ส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรมและบริการ ร้อยละ 56.0 และ 29.8 ตามลำดับ ทั้งนี้พบว่า เพศหญิง อายุ สถานภาพการทำงานเป็นลูกจ้างเอกชน ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ และระยะทางเดินทางต่อวัน เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยตัวแปรอิสระทั้งหมดอธิบายการผันแปรของแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่นได้ร้อยละ 19.1 ($R^2 = 0.191$)

คำสำคัญ : การทำงานภาคอุตสาหกรรม, การเดินทางไปกลับ, ผู้เดินทางไปกลับ
เมืองหลัก

Abstract

This article was aimed at investigating the working patterns in the industrial sector and the factors that determine the working patterns of the commuters who worked in the industrial sector in a Khon Kaen. The study was conducted quantitatively within an individual-level analysis unit. The sample was composed of 1,013 commuters from micro data collected by the National Statistical Office of Thailand in the Demographic Migration Survey Project from October to December, 2019. The descriptive analysis was applied in addition to Binary Logistic Regression Analysis to analyze the working patterns of the commuters working in the industrial sector in Khon Kean.

The research found that 52.5% of the commuters were males, and were the Generation X (aged 44 – 54 years). Over three fourths were married and completed elementary education, and most of them were employers and business owner. The majority of the commuters who commuted from one rural area to another, 56.0 and 29.8, respectively, worked in the agricultural and service sectors. In addition, the result showed that female gender, ages, working status in the private company, working hours, and commuting distances are significantly determined their working patterns at the statistical level of 0.05. All independent variables explained the variation of the working patterns in the industrial sector of the commuters in Khon Kaen at 19.1% ($R^2 = 0.191$).

Keywords : employment in the industrial sector, commuting, major city

บทนำ

การพัฒนาของประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมพหุวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ซึ่งเป็นไปตามแนวทางของการพัฒนาในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้ผลักดันให้เศรษฐกิจที่มีมูลค่าสูงขึ้นผ่านการลงทุน การท่องเที่ยว และการค้า (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) มาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) โดยได้กระจายความเจริญไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทำให้ความเจริญกระจายตัวไปอยู่ทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท รวมถึงทำให้เกิดเมืองหลักของภูมิภาคและกลายเป็นแหล่งงานที่สำคัญ เพราะอุตสาหกรรมและบริการได้เข้าไปมีส่วนกับเศรษฐกิจของเมืองหลักเพิ่มมากขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2563)

การพัฒนาของเมืองหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความสำคัญเพื่อที่จะกระจายอุตสาหกรรมและบริการและเพิ่มการจ้างงานไปสู่ส่วนภูมิภาค เมืองหลักจึงถูกพัฒนาในด้านอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและบริการ โดยถูกกำหนดให้เป็นเขตอุตสาหกรรมและบริการ โดยเฉพาะการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมที่ได้รับการสนับสนุนในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมจากภาครัฐและเอกชนด้านการลงทุนทำให้มีมูลค่าในการลงทุนเฉลี่ย 88,255 ล้านบาทต่อปี มีการก่อตั้งและจดทะเบียนสถานประกอบการใหม่ในภาคอุตสาหกรรมเฉลี่ยปีละ 1,162 แห่งต่อปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562) จากข้อมูลข้างต้นทำให้เห็นว่าการเป็นเมืองหลักของภูมิภาคทำให้ภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมมากขึ้นและทำให้เกิดสถานประกอบการใหม่ โดยเฉพาะจังหวัดขอนแก่นที่มีการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมมีการจดทะเบียนสถานประกอบการใหม่ในภาคอุตสาหกรรมเฉลี่ยปีละ 124 แห่ง และมีมูลค่าในการลงทุนเฉลี่ย 5,656 ล้านบาทต่อปี (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) การเติบโตของจังหวัดขอนแก่นก่อให้เกิดความต้องการแรงงานมากขึ้น จึงเกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานเข้ามาในจังหวัดขอนแก่นมากขึ้น โดยพบว่าภาคอุตสาหกรรมมีแรงงานที่เข้าทำงานเฉลี่ยปีละ 32,449 คนต่อปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562) ทำให้เห็นว่าการพัฒนาเมืองหลักของภูมิภาค เช่น จังหวัดขอนแก่นทำให้เกิดความต้องการแรงงานภาคอุตสาหกรรมตาม ในขณะเดียวกันการที่เมืองหลัก

เติบโตทำให้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับกำลังแรงงานในเมืองหลักได้มากขึ้นจึงเอื้อต่อการเดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับของแรงงานจากจังหวัดโดยรอบของภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย ดังนั้นการขยายตัวของเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ลดเวลาในการเดินทางระหว่างพื้นที่ถึง ส่งผลให้โครงสร้างพื้นฐานในด้านการคมนาคมพัฒนาไปพร้อมกับการพัฒนาเมือง (Zhu et al., 2017) ซึ่งการพัฒนานี้ก่อให้เกิดการเดินทางมาทำงานในภาคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะจังหวัดขอนแก่นที่มีการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมแตกต่างจากจังหวัดอื่นเพราะภาคอุตสาหกรรมเกิดขึ้นได้ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท เมื่ออุตสาหกรรมเข้าสู่พื้นที่จะทำให้พื้นที่โดยรอบถูกพัฒนาไปด้วยจึงมีความเป็นไปได้ว่าจะเกิดการเดินทางเข้ามาทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับ ดังจะเห็นได้จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2562) รายงานว่าจังหวัดขอนแก่นมีผู้เดินทางไปกลับเป็นจำนวนราว 23,000 คนในทุกปี แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาเมืองได้ทำให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งได้เปิดโอกาสให้ไม่เพียงแต่คนในพื้นที่เข้าถึงแหล่งงานที่สำคัญ แต่ยังเปิดโอกาสให้คนจากต่างจังหวัดได้เข้าถึงด้วยเช่นกัน

ดังนั้นการเข้ามาทำงานของผู้เดินทางไปกลับในภาคอุตสาหกรรมได้เกื้อหนุนเศรษฐกิจของเมืองหลักเติบโต โดยที่ผู้เดินทางไปกลับที่เข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมกลายเป็นกลไกหลักของเศรษฐกิจเมืองขอนแก่นในเศรษฐกิจด้านการผลิต นอกจากนี้การเข้ามาทำงานของผู้เดินทางไปกลับทำให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจผ่านการบริโภคและการใช้บริการสังคม ซึ่งจากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2562) โดยผู้เดินทางไปกลับเมืองหลักของจังหวัดขอนแก่นมีการใช้จ่ายผ่านการบริโภคและการใช้บริการสังคมถึง 17,662 บาทต่อคนต่อเดือน อย่างไรก็ตามผู้เดินทางไปกลับยังต้องมีค่าใช้จ่ายนอกจากค่าอุปโภคบริโภคคือ ค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางข้ามจังหวัดโดยเป็นค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการเดินทางข้ามมายังอีกจังหวัด การวิจัยนี้จึงสนใจที่จะศึกษาถึงแบบแผนการทำงานในภาคอุตสาหกรรมและปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น ซึ่งองค์ความรู้ข้างต้นจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาเมืองให้เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแบบแผนการทำงานของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น และปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้ใช้แนวคิดการย้ายถิ่นและแนวคิดเมืองและการเติบโตของเมือง เป็นแนวทางในการศึกษาปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น มีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดการย้ายถิ่น เป็นแนวคิดที่อธิบายถึงกระบวนการเคลื่อนย้ายของประชากร ทั้งการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนรัฐ หรือการเคลื่อนย้ายภายในรัฐ ซึ่งครอบคลุมการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานทุกประเภท ทุกระยะทาง องค์ประกอบ สาเหตุ รวมทั้งการอพยพของผู้ลี้ภัย บุคคลไร้รัฐ และผู้เคลื่อนย้ายด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ (International Organization for Migration, 2004) โดยการย้ายถิ่นเป็นการตัดสินใจในการเคลื่อนย้ายของประชากรเชิงภูมิศาสตร์ (Geographical Move) หรือการเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่ (Spatial Mobility) เป็นการแสวงหาการทำงานโดยการตัดสินใจย้ายถิ่นอย่างสมเหตุสมผลเมื่อผู้ย้ายถิ่นคาดว่าจะได้รับเกิดขึ้นมากกว่าต้นทุนที่เสียไป (Harris and Sabot, 1982) การย้ายถิ่นมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงประชากรโดยตรง กล่าวคือ การย้ายถิ่นเป็นการเปลี่ยนแปลงภูมิลำเนา จากถิ่นต้นทางไปสู่ถิ่นปลายทาง (ดุษฎี อายุวัฒน์, 2562) ในงานวิจัยนี้ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการย้ายถิ่นมาใช้เป็นพื้นฐานความเข้าใจ เนื่องจากการย้ายถิ่นมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนา เพราะการพัฒนาของพื้นที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้คนที่จะเข้าไปอยู่ที่พื้นที่ที่มีการพัฒนาหรือทันสมัย โดยเป็นทั้งผลกระทบมาจากการพัฒนา และเป็นสาเหตุของการพัฒนา การย้ายถิ่นกับการพัฒนาจึงเป็นการเคลื่อนที่ของประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่จำแนกได้ 4 ประเภทตามพื้นที่อยู่อาศัย คือ (1) การเคลื่อนย้ายแบบไปกลับเข้า-เย็น ซึ่งมีได้เปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย อาจเป็นการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมของแรงงานจากเขตชนบทไปยังเขตเมืองแบบไปกลับ เข้า-เย็น (2) การเคลื่อนย้ายตามฤดูกาล

ทั้งการเลี้ยงสัตว์ไว้ร่อน กลุ่มนักศึกษาที่เคลื่อนย้ายระหว่างที่อยู่อาศัยกับครอบครัวและการศึกษา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเคลื่อนที่หมุนเวียน (Circulation) ส่วนมากมีลักษณะชั่วคราว ทวนซ้ำ หรือเป็นวงจรซึ่งไม่มีการระบุแน่ชัดว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยอย่างถาวรหรือในช่วงเวลาที่ยาวนาน (3) การเคลื่อนย้ายภายในเขตเมือง เป็นการเคลื่อนที่เข้าใกล้เขตเมืองที่มีความเจริญของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง โดยเขตที่อยู่อาศัยบางแห่ง แม้จะเป็นเขตเมืองอาจไม่ใช่พื้นที่ที่มีความเจริญ แรงงานจึงต้องเคลื่อนที่แสวงหาความเจริญ (4) การเคลื่อนย้ายไปไกลกว่าที่อยู่เดิมอย่างถาวรหรือเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นการย้ายถิ่น (Zelinsky, 1971)

จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนย้ายแบบไปกลับเข้า-เย็น และการเคลื่อนย้ายตามฤดูกาล ไม่ถือว่าเป็นการย้ายถิ่น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่อยู่เป็นเวลานานพอที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ การวิจัยนี้มุ่งศึกษาผู้เดินทางไปกลับซึ่งถือว่าไม่ได้เป็นผู้ย้ายถิ่น โดยเป็นการเคลื่อนย้ายจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่งโดยเป็นการเดินทางเพื่อไปทำงานจากพื้นที่โดยรอบภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาทำงานในจังหวัดขอนแก่น ดังนั้นจากแนวคิดการย้ายถิ่นได้ทำให้เห็นว่าผู้เดินทางไปกลับไม่ได้เป็นผู้ย้ายถิ่นแต่เป็นเพียงประชาชนที่เดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับที่เข้ามาทำงานในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2562) ได้นิยามผู้เดินทางไปกลับหรือประชากรแฝงว่าหมายถึง ประชากรที่เข้ามาอยู่อาศัย มาเรียน มาทำงานในจังหวัดนั้น ๆ โดยไม่ได้ย้ายทะเบียนบ้าน ประกอบด้วย 2 ลักษณะคือ (1) ประชากรแฝงกลางวัน (Commuter Population) จำแนกเป็น ประชากรแฝงกลางวันที่มาทำงาน โดยเป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปเข้ามาทำงานในจังหวัดที่ตนเองไม่ได้อาศัยอยู่ และประชากรแฝงกลางวันที่มาเรียนในจังหวัดที่ตนเองไม่ได้อาศัยอยู่ (2) ประชากรแฝงกลางคืน (Non-registered Population) หมายถึง ผู้ที่อาศัยอยู่ประจำในจังหวัดหนึ่ง โดยไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในจังหวัดที่อาศัยอยู่ประจำ แต่อาจจะมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านจังหวัดอื่น ในต่างประเทศ หรือไม่มีชื่อที่ใดเลย ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าหากเมืองมีการเติบโตที่มากขึ้นจะทำให้การย้ายถิ่นมีจำนวนลดลง โดยกลุ่มคนเหล่านี้สามารถเดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับแบบวันต่อวันได้หากพื้นที่หรือโครงสร้างของความเป็นเมืองมีการขยายตัวออกไปจะทำให้การย้ายถิ่นเกิดขึ้นได้ยาก ทำให้การเดินทางไปกลับเกิดขึ้นได้ในชีวิต

ประจำวัน การเดินทางไปกลับจึงมีความแตกต่างกับการย้ายถิ่น เพราะการย้ายถิ่นหมายถึงการย้ายที่อยู่อาศัย แต่การเดินทางไปกลับนั้นไม่ได้มีการย้ายที่อยู่อาศัยหากพิจารณาจากความถี่ของพื้นที่และเวลา (Lobo, 2019)

แนวคิดเมืองและการเติบโตของเมือง เป็นแนวคิดหนึ่งที่ถูกนำมาอธิบายถึงการเติบโตของเมืองหลักโดยได้ชี้ว่าเมืองเติบโตได้ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ซึ่งพัฒนาการของเมืองนี้เติบโตแบบกระจายกระจาย (Urban Sprawl) เพราะเมืองขยายตัวออกไปสู่บริเวณโดยรอบ เนื่องมาจากประชากรย้ายเข้าไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีหนาแน่นน้อย การขยายตัวจึงเกิดขึ้นอย่างไม่มีระบบ ขาดการวางแผนและควบคุม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการขยายตัวไปบริเวณชานเมืองและมีพื้นที่ทางการเกษตรอยู่โดยรอบ เกิดพื้นที่เมืองที่ไม่ต่อเนื่องกัน (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2558) ซึ่งทำให้พื้นที่เกษตรกรรมสามารถแปรเปลี่ยนไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว และโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะหากการพัฒนากระบวนการคมนาคมมีความสะดวกมากขึ้น จะทำให้พื้นที่เมืองและชนบทเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การเดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับ (Leeuwen, 2010) การพัฒนาเมืองของจังหวัดขอนแก่นได้พัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาตลอด และยังพัฒนาตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) ที่เน้นโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับระบบโลจิสติกส์ ประกอบกับการที่มีภาคอุตสาหกรรมเติบโตในจังหวัดขอนแก่นแบบกระจายกระจายยังช่วยให้พื้นที่ที่มีอุตสาหกรรมมีการพัฒนาตามและกลายเป็นแหล่งงานจากพื้นที่รอบข้างในเวลาต่อมา (บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ, 2562)

จากการทบทวนเอกสาร พบว่า ตัวแปรอิสระที่น่าจะเป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น มี 3 ปัจจัย คือ (1) ปัจจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะทางประชากรของผู้เดินทางไปกลับ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส และระดับการศึกษา (2) ปัจจัยเกี่ยวกับการทำงาน ได้แก่ สถานภาพการทำงาน และชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ (3) ปัจจัยเกี่ยวกับการเดินทาง ได้แก่ แบบแผนการเดินทางไปกลับ และระยะทางเดินทางต่อวัน และค่าจ่ายการเดินทางต่อเดือน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) เพื่ออธิบายปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น โดยใช้ข้อมูลระดับย่อย (Micro Data) ของสำนักงานสถิติแห่งชาติจากโครงการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นข้อมูลitudinal รายบุคคลที่เก็บจากกลุ่มตัวอย่างในถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาในช่วงเดือนตุลาคมถึงธันวาคม พ.ศ. 2562 ด้วยเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยมีประชากรในการวิจัย คือ ผู้เดินทางไปกลับที่เข้ามาทำงานในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งหมายถึงบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ที่เดินทางเข้ามาทำงานในพื้นที่หนึ่งที่ไม่ได้ย้ายทะเบียนราษฎรเข้ามาอยู่ในท้องถิ่น เวลาปัจจุบัน มีแบบแผนการเดินทางเข้ามาทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับจากจังหวัดในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเป็นผู้มีงานทำในรอบ 7 วัน ณ เวลาที่สำรวจในถิ่นต้นทาง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562) จึงมีกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 1,013 คน จากการสุ่มตัวอย่างของหน่วยแ่งนั้บของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

การวิจัยนี้กำหนดตัวแปรอิสระที่ได้จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎี ได้แก่ คุณลักษณะของผู้เดินทางไปกลับ ประกอบด้วย อายุ มีการวัดระดับตัวแปรแบบมาตราส่วน เพศและสถานภาพสมรส มีการวัดระดับแบบมาตรานามบัญญัติ ทั้งนี้กำหนดให้กลุ่มเพศหญิงเข้าสู่วิเคราะห์ เพราะการเติบโตของเมืองทำให้เพศหญิงมีโอกาสได้ทำงาน จึงช่วยการเติบโตของเศรษฐกิจของเมือง (Ramirez, 2015) และกำหนดให้กลุ่มสถานภาพสมรสโสดเข้าสู่วิเคราะห์ และกลุ่มอ้างอิงเป็นสถานภาพสมรสเป็นสมรส หม้าย หย่าและแยกกันอยู่ เพราะคนที่มีสถานภาพสมรสโสดจะมีโอกาสที่จะเข้าไปทำงานในเมืองหลักที่สำคัญในเขตเมืองที่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจมูลค่าสูงมากกว่ากลุ่มที่สมรสแล้ว ส่วนระดับการศึกษามีการวัดระดับแบบมาตรานามบัญญัติกำหนดให้กลุ่มระดับการศึกษานุปริญญาหรือเทียบเท่าปริญญาตรีเข้าสู่วิเคราะห์ และกลุ่มอ้างอิง เป็นระดับการศึกษาต่ำกว่าหรือเท่ากับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย เพราะการได้รับการศึกษาสูงขึ้นของผู้เดินทางไปกลับจะทำให้มีโอกาสที่จะไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมมากกว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาเพียงมัธยมศึกษา (Guerra et al., 2020)

ปัจจัยเกี่ยวกับการทำงาน ประกอบด้วย ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์มีการวัดระดับแบบมาตราส่วนอัตราส่วน (Ratio Scale) และสถานภาพการทำงาน มีการวัดระดับแบบมาตราส่วนบัญญัติ กำหนดให้กลุ่มลูกจ้างเอกชนเข้าสู่วิเคราะห์และกลุ่มอ้างอิงเป็นนายจ้างและผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัว ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ และผู้รับงานทำมาหากิน และการรวมกลุ่ม เพราะเอกชนที่เป็นภาคอุตสาหกรรมเติบโตและไปตั้งฐานการผลิตในชนบทและในเมืองทำให้เป็นแหล่งงานของภาคเอกชน (Nilsson et al., 2013) จึงเกิดการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมที่มาพร้อมกับการเติบโตของเมืองทำให้ดึงดูดแรงงานที่เป็นเอกชนเข้ามาทำงานและนำไปสู่การเดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับ (Lynch, 2005)

ปัจจัยเกี่ยวกับการเดินทาง ประกอบด้วย ระยะทางเดินทางต่อวัน ค่าใช้จ่ายการเดินทางต่อเดือน มีการวัดระดับแบบมาตราส่วนอัตราส่วน เพราะการเติบโตของเศรษฐกิจเมืองทำให้แรงงานมีการกระจายตัวสูง ซึ่งหากมีการเดินทางไปกลับบุคคลกลุ่มเหล่านี้ก็จะมีค่าใช้จ่ายจากการเดินทางสูงขึ้นตามระยะทาง (Lee and Kim, 2017) ส่วนแบบแผนการเดินทางไปกลับ มีการวัดระดับแบบมาตราส่วนบัญญัติ กำหนดให้กลุ่มแบบแผนการเดินทางจากเขตเมืองสู่เขตเมืองและเขตชนบทสู่เขตเมืองเข้าสู่วิเคราะห์ และกลุ่มอ้างอิงเป็นแบบแผนการเดินทางเขตชนบทสู่ชนบทและเขตเมืองสู่เขตชนบท เพราะการเติบโตของพื้นที่เมืองเอื้อต่อการเดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับเพื่อเข้ามาทำงานมากขึ้น ซึ่งเกิดจากเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรเติบโต (Leeuwen, 2010)

สำหรับตัวแปรตาม คือ แบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลัก โดยมีการวัดระดับแบบมาตราส่วนบัญญัติ พิจารณาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจประกอบด้วยภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ รวมทั้งภาคเกษตรกรรม และวิเคราะห์หาปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น ด้วยสถิติการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกทวิ (Binary Logistic Regression) มีข้อกำหนดว่าตัวแปรตามจะต้องปรับให้เป็นตัวแปรหุ่นเพื่อใช้ในการทดสอบตัวแปรตาม (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2540) โดยกำหนดให้ภาคอุตสาหกรรมเป็นกลุ่มเข้าสู่วิเคราะห์ และให้กลุ่มอ้างอิงเป็นภาคบริการและ

ภาคเกษตรกรรม เพราะการเติบโตของเมืองขอนแก่นแม้ว่าจะเข้าไปที่ภาคบริการ แต่อย่างไรก็ตามภาคบริการยังคงต้องการภาคอุตสาหกรรมที่เป็นส่วนสำคัญในฐานะ แหล่งวัตถุดิบที่เกื้อหนุนให้ภาคบริการเติบโต

สำหรับสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ สถิติพรรณนา สำหรับการวิเคราะห์ ตัวแปรเดียว (Univariate Analysis) เพื่อแสดงการกระจายของข้อมูลและอธิบาย คุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง และใช้การวิเคราะห์หลายตัวแปร (Multi-variate Analysis) เพื่อวิเคราะห์หาปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกทวิ ซึ่งมีข้อกำหนดว่า ตัวแปรอิสระต้องมีการวัดระดับอันตรภาคชั้น (Interval Scale) หรือ ระดับอัตราส่วนเท่านั้น (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2540) ผู้วิจัยจึงได้ปรับให้ตัวแปรอิสระ ที่มีการวัดเป็นมาตราชนามบัญญัติ และมาตราอันดับ เป็นตัวแปรหุ่น (Dummy Variable) ก่อนนำเข้าสู่การวิเคราะห์ อนึ่งตัวแปรที่นำเข้าวิเคราะห์ต้องไม่มีตัวแปรคู่ใดมีความสัมพันธ์กันสูงเกิน 0.75 เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาความสัมพันธ์พหุรวมเชิงเส้น (Multi-collinearity) เพราะทำให้ค่าการพยากรณ์สมการด้อยลง (Hair et al, 2018)

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนำเสนอครอบคลุม 5 ประเด็น ประกอบด้วย คุณลักษณะของผู้เดินทางไปกลับ ปัจจัยเกี่ยวกับการทำงาน ปัจจัยเกี่ยวกับการเดินทาง และแบบแผนการทำงานของผู้เดินทางไปกลับของเมืองหลักจังหวัดขอนแก่น และปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น มีรายละเอียดดังนี้

คุณลักษณะของผู้เดินทางไปกลับ พบว่า ผู้เดินทางไปกลับส่วนใหญ่เป็นชาย ร้อยละ 52.5 และมีอายุอยู่ในช่วงอายุ Generation X (อายุระหว่าง 44 - 54 ปี) ร้อยละ 44.7 ($\bar{X} = 47.5$ S.D. = 11.7) และส่วนใหญ่สมรสแล้ว ร้อยละ 77.9 มีระดับการศึกษาต่ำกว่าหรือเท่ากับประถมศึกษา ร้อยละ 57.7 สอดคล้องกับงานของ Guerra et al. (2020) ที่กล่าวว่าคนที่มาทำงานเป็นผู้เดินทางไปกลับในพื้นที่เมืองสำคัญส่วนใหญ่มักเป็นชาย และเป็นผู้ที่มีครอบครัว โดยมีระดับการศึกษาที่ค่อนข้างต่ำและมีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป

ผู้เดินทางไปกลับส่วนใหญ่สถานภาพการทำงานเป็นนายจ้างและประกอบธุรกิจส่วนตัวและลูกจ้างเอกชน ร้อยละ 61.3 และ 23.0 ตามลำดับ มีชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์เป็นไปตามกฎหมายกำหนด (ไม่เกิน 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์) ร้อยละ 94.3 ($\bar{x} = 40.2$ S.D. = 7.9) จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้เดินทางไปกลับที่เป็นนายจ้างและประกอบธุรกิจส่วนตัวมีระดับการศึกษาอยู่ในระดับที่ต่ำเพราะส่วนใหญ่เข้ามาทำอาชีพเกษตรกรรมในเขตชนเมือง ซึ่งการเข้ามาทำงานเกษตรกรรมได้เกื้อหนุนให้อุตสาหกรรมและบริการเติบโตไปด้วยพร้อม ๆ กันในฐานะแหล่งของวัตถุดิบ ตามที่ Ranis and Fei (1961) ที่อธิบายว่าการย้ายถิ่นสามารถลดลงได้หากมีการพัฒนาเกษตรกรรมไปพร้อม ๆ กับอุตสาหกรรม ซึ่งการพัฒนานี้ได้นำไปสู่การลดการย้ายถิ่นโดยทำให้พื้นที่เศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรมเติบโตและกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวภาคบริการและอุตสาหกรรมจึงนำไปสู่การเป็นผู้ประกอบการที่ถูกยกระดับให้มีความสำคัญกับเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรมากขึ้น (Leeuwen, 2010) โดยสามารถทำให้เมืองเติบโตและนำมาสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความหลากหลายจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจของภาคเอกชนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชนบทสามารถขยายตัวและกลายเป็นเมืองได้ในเวลาต่อมา (Santiago, 2018)

นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้เดินทางไปกลับส่วนใหญ่มีแบบแผนการเดินทางไปกลับจากเขตชนบทสู่เขตชนบท ร้อยละ 47.8 รองลงมาคือเขตเมืองสู่เขตเมือง ร้อยละ 41.1 ส่วนใหญ่มีระยะทางที่เดินทางมาทำงานต่อวันน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 กิโลเมตร ร้อยละ 71.5 ($\bar{x} = 5.6$ S.D. = 6.8 Median = 3.2) และส่วนใหญ่มีค่าใช้จ่ายการเดินทางต่อเดือนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 300 บาท ร้อยละ 43.0 รองลงมาคือ 301 - 600 บาท ร้อยละ 30.7 ($\bar{x} = 547.9$ S.D. = 500.8 Median = 400.0) จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้เดินทางไปกลับมีแบบแผนการเดินทางจากชนบทสู่เขตชนบทมากที่สุด และเดินทางไม่เกิน 5 กิโลเมตรต่อวันเป็นเพราะว่าเมื่อผู้เดินทางไปกลับเลิกงานทำจะพิจารณาจากระยะทางในการเดินทางให้มีรูปแบบการเดินทางที่สั้นลง (Scheele, 2018) รวมไปถึงกลุ่มคนเหล่านี้มักจะเลิกงานที่มีความสอดคล้องกับแบบแผนการเดินทางที่ทำให้ต้องใช้เวลาเดินทางน้อยลง และใช้เวลาการเดินทางที่น้อย (Engelfriet and Koomen, 2018) โดยผู้เดินทางไปกลับส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม ร้อยละ 56.0 และเป็นที่

น่าสังเกตว่าภาคอุตสาหกรรมมีเพียงร้อยละ 14.2 อาจเป็นเพราะการพัฒนาพื้นที่ของขอนแก่นเป็นการพัฒนาแบบกระจายและก้าวกระโดด มักเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่รอบ ๆ ชนบทหรือชานเมือง ทำให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการเติบโตที่ถูกลงแผนให้การเป็นชุมชนเมือง (Nilsson et al., 2013) อุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่นจึงมุ่งเน้นไปที่อุตสาหกรรมการผลิตและการก่อสร้างร้อยละ 11.3 ซึ่งเป็นการพัฒนาเมืองขอนแก่นผ่านโครงการเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ โดยสร้างความสมดุลทั้งทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม เพื่อการจัดการเพื่อลดมลพิษด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อุตสาหกรรม (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2561) ดังนั้นอุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่นจึงถูกควบคุมและจำนวนไม่มาก รวมถึงยังคงเติบโตคู่กับภาคเกษตรกรรมที่เป็นแหล่งวัตถุดิบ

ปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น ผู้วิจัยได้ทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรรายคู่ของตัวแปรที่นำเข้าสู่การวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกทวิ โดยตัวแปรทุกตัวมีค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรไม่สูงเกิน 0.75 ดังนั้น จึงสามารถใช้ในการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกทวิได้ เพื่อทดสอบปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น ผลการวิเคราะห์พบว่า มีตัวแปรบางตัวเท่านั้นที่เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น ดังนี้

เพศหญิง เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น โดยมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรม (Odd Ratio) = 0.372 หมายความว่า เมื่อผู้เดินทางไปกลับเพศหญิงเข้ามาทำงานในเมืองหลักมีโอกาสทำงานภาคอุตสาหกรรมน้อยกว่าเพศชาย 0.372 เท่า สอดคล้องกับงานของ Filipi (2014) ที่อธิบายว่า การทำงานของผู้เดินทางไปกลับทั้งสองเพศแม้มีโอกาสในการทำงานจะใกล้เคียงกัน แต่พื้นที่ของภาคอุตสาหกรรมก็ยังเอื้อต่อเพศชายโดยเฉพาะในเมืองเศรษฐกิจที่อุตสาหกรรมการผลิตและการก่อสร้างเป็นงานที่สำคัญ

อายุ เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น โดยมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรม (Odd Ratio) = 0.959 หมายความว่า เมื่อผู้เดินทางไปกลับมีอายุเพิ่มขึ้น 1 หน่วย ผู้เดินทางไปกลับจะมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรมลดลง 0.959 หน่วย สอดคล้องกับ Tamas (2017) ที่อธิบายว่าผู้เดินทางไปกลับจะเดินทางมาทำงานเป็นผลมาจากช่องว่างระหว่างรายได้ที่มาก ซึ่งต้องการแรงงานอายุน้อยและมีการศึกษาต่ำให้เข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ในขณะที่เดียวกันเมื่อเข้าสู่สังคมยุคหลังอุตสาหกรรมได้ทำให้เห็นว่าแรงงานจะมีอายุเพิ่มมากขึ้นและเข้าสู่การทำงานช้าลง ดังนั้นแรงงานที่มีอายุมากขึ้นจึงไม่ได้เข้าสู่การทำงานอุตสาหกรรมเหมือนแรงงานที่มีอายุน้อย (Zelinsky, 1971)

สถานภาพสมรส เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น โดยมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรม (Odd Ratio) = 0.484 หมายความว่า เมื่อผู้เดินทางไปกลับที่ภาคอุตสาหกรรมเข้ามาทำงานในเมืองหลักที่เป็นโสด จะมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรม น้อยกว่าผู้ที่สมรส และ หย่า/แยกกันอยู่ 0.484 เท่า และไม่สอดคล้องกับงานของ Guerra et al. (2020) ที่อธิบายคนที่มีสถานภาพสมรสโสดจะมีโอกาสที่จะเข้าไปทำงานในเมืองหลักที่สำคัญในเขตเมืองที่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจมูลค่าสูงมากกว่าคนที่สมรสแล้ว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้เดินทางไปกลับที่มีสถานภาพสมรสโสดจะมีโอกาสเดินทางไปกลับน้อยกว่าผู้เดินทางไปกลับที่สมรสแล้ว เนื่องจากทางเลือกในการเดินทางไปกลับของผู้ที่มีสถานภาพสมรสโสดมีน้อยกว่าผู้ที่สมรสแล้ว เพราะผู้ที่มีสถานภาพสมรสโสดจะเดินทางไปกลับด้วยระบบขนส่งมวลชน แต่ทางเลือกของผู้สมรสแล้วจะสามารถเลือกได้ทั้งการขนส่งมวลชนและการเดินทางส่วนบุคคลโดยรถครอบครัว ซึ่งเอื้อให้เกิดการเดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับมากกว่า ประกอบกับการเติบโตของอุตสาหกรรมในแถบชานเมืองทำให้ผู้ที่สมรสแล้วเดินทางมาทำงานในชานเมืองในอุตสาหกรรมการผลิตและการก่อสร้างมากขึ้น (Liu et al., 2020)

สถานภาพการทำงานลูกจ้างเอกชน เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น โดยมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรม (Odd Ratio) = 2.476 หมายความว่า เมื่อผู้เดินทางไปกลับที่เป็นลูกจ้างเอกชนเข้ามาทำงานในเมืองหลัก จะมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรม มากกว่า นายจ้างและผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัว ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ และผู้รับงานทำหลายเจ้า และการรวมกลุ่ม 2.476 เท่า สอดคล้องกับงานของ Nilsson et al. (2013) ที่อธิบายว่าการเติบโตแบบกระจายทำให้เกิดเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรขึ้นในพื้นที่ชนเมืองหรือชนบทในพื้นที่ไม่มีประชากรหนาแน่นมาก จึงมีการพัฒนาเมืองผลักดันให้ภาคเกษตรกรรมพัฒนาเป็นภาคอุตสาหกรรม ส่งผลให้พื้นที่โดยรอบชนเมืองกลายเป็นแหล่งงานที่สำคัญของเอกชน (Lynch, 2005)

ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น โดยมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรม (Odd Ratio) = 1.110 หมายความว่า เมื่อผู้เดินทางไปกลับมีชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์เพิ่มขึ้น 1 หน่วย ผู้เดินทางไปกลับจะมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น 1.110 หน่วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ Holly and Mohen (2012) ที่อธิบายว่า การทำงานในภาคอุตสาหกรรมเป็นงานที่มีชั่วโมงการทำงานที่แน่นอน เพราะถูกกำหนดปริมาณงานที่ต้องทำ เมื่อต้องเดินทางไปกลับทุกวันจะต้องมีการวางแผนสำหรับการเดินทางไปกลับตามชั่วโมงที่ทำงาน ซึ่งเป็นการทำงานที่มีแบบแผนและอยู่ในอุตสาหกรรมการผลิต อย่างไรก็ตามการมีชั่วโมงการทำงานที่สูงขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาและทำให้คนเข้ามาทำงานมากขึ้นหมายความว่าชั่วโมงการทำงานสูงขึ้นแต่รายได้มีน้อยลง (Giattino et al, 2013)

ระยะทางเดินทางต่อวัน เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น โดยมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรม (Odd Ratio) = 1.048 หมายความว่า เมื่อผู้เดินทางไปกลับมีระยะทางเดินทางต่อวันเพิ่มขึ้น 1 หน่วย ผู้เดินทางไปกลับจะมีโอกาสทำงานในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น 1.048 หน่วย สอดคล้องกับ Engelfriet and Koomen (2018) ที่อธิบายว่า การเดินทางเข้ามา

ทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับทำให้พื้นที่มีการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจขยายตัวไปยังบริเวณโดยรอบมากขึ้น ทำให้การเดินทางระหว่างพื้นที่เข้ามาทำงานมีระยะทางที่สั้นลงและเอื้อต่อการเดินทางไปกลับมากขึ้น เพราะพื้นที่ขยายตัวเป็นแหล่งธุรกิจและแหล่งงาน

ทั้งนี้ตัวแปรอิสระทั้งหมดที่นำมาวิเคราะห์สามารถอธิบายการผันแปรของแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่นได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยอธิบายได้ร้อยละ 19.1 ($R^2 = 0.191$) (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับ ในเมืองหลักขอนแก่น

ตัวแปร	B	S.E.	Sig.	Exp (B)	95% C.I.	
					Lower	Upper
คุณลักษณะของผู้เดินทางไปกลับ						
เพศหญิง ⁽¹⁾	-0.989	0.226	0.000	0.372	0.239	0.579
อายุ	-0.042	0.012	0.000	0.959	0.938	0.982
สถานภาพสมรสโสด ⁽²⁾	-0.726	0.304	0.017	0.484	0.267	0.878
อนุปริญญาหรือเทียบเท่าปริญญาตรี ⁽³⁾	0.040	0.284	0.889	1.040	0.596	1.817
ปัจจัยเกี่ยวกับการ						
ทำงาน						
ลูกจ้างเอกชน ⁽⁴⁾	0.907	0.259	0.000	2.476	1.489	4.115
ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์	0.105	0.020	0.000	1.110	1.067	1.155
ปัจจัยเกี่ยวกับการ						
เดินทาง						
แบบแผนการเดินทางจากเขตเมืองและเขตชนบทสู่เขตเมือง ⁽⁵⁾	0.010	0.232	0.965	1.010	0.642	1.590
ระยะทางเดินทางต่อวัน	0.046	0.014	0.001	1.048	1.020	1.076
ค่าใช้จ่ายการเดินทางต่อเดือน	0.000312	0.000216	0.149	1.000	1.000	1.001
ค่าคงที่	-4.845	1.080	0.000	0.008		

$R^2 = 0.191$ Sig. of F = 0.000

หมายเหตุ กลุ่มอ้างอิง ได้แก่ (1) เพศชาย (2) สถานภาพสมรสเป็นสมรส หมายถึง หย่าและแยกกันอยู่ (3) ต่ำกว่าหรือเท่ากับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย (4) นายจ้างและผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัว ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ และผู้รับงานทำหลายเจ้าและการรวมกลุ่ม (5) เขตชนบทสู่ชนบทและเขตเมืองสู่เขตชนบท

นอกจากนี้สำหรับ ระดับการศึกษาอนุปริญญาหรือเทียบเท่าปริญญาตรี แบบแผนการเดินทางจากเขตเมืองและเขตชนบทสู่เขตเมือง และค่าใช้จ่ายการเดินทาง ต่อเดือน พบว่า ไม่เป็นปัจจัยกำหนดแบบแผนการทำงานภาคอุตสาหกรรมของผู้เดินทางไปกลับในเมืองหลักขอนแก่น อาจเป็นเพราะผู้เดินทางไปกลับที่เข้ามาทำงานในเมืองหลักขอนแก่นส่วนใหญ่เข้ามาทำงานเป็นลูกจ้างเอกชน และมักมีระดับการศึกษาที่ต่ำกว่าระดับการศึกษาอนุปริญญาหรือเทียบเท่าปริญญาตรี ในขณะเดียวกันแบบแผนการเดินทางส่วนใหญ่ของผู้เดินทางไปกลับที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรมสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งชนบทและในเมือง เพราะว่าอุตสาหกรรมและเมืองพัฒนาพร้อมกัน เขตชนบทจึงกลายเป็นเขตชานเมืองที่ทำให้อุตสาหกรรมเติบโต (Lynch, 2005) ดังนั้นการเดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับจึงสามารถทำได้โดยง่ายและมีค่าใช้จ่ายการเดินทางที่ลดลง ซึ่งเมืองหลักขอนแก่นเป็นเมืองที่เติบโตกระจัดกระจายเช่นเดียวกับภาคอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นอย่างกระจัดกระจาย (Leeuwen, 2010) เพราะเมืองหลักขอนแก่นแม้ว่าจะจะเป็นเมืองเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเกือหนุนให้ภาคเศรษฐกิจต่าง ๆ เติบโต แต่อย่างไรก็ตามเมืองหลักก็ยังคงไม่มีนิคมอุตสาหกรรมเพื่อเป็นแหล่งงานภาคอุตสาหกรรมแบบเป็นหลักแหล่ง บางพื้นที่จึงยังเป็นเขตชนบทแต่มีโรงงานอุตสาหกรรมไปตั้งฐานการผลิต (บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ, 2562)

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยนี้ บ่งชี้ว่าการพัฒนาเมืองหลักทำให้เห็นว่าแม้เมืองจะมีการพัฒนาไปแล้วแต่โอกาสในการเข้าถึงการทำงานภาคอุตสาหกรรมของเพศหญิงยังน้อยกว่าเพศชาย เพราะพื้นที่การทำงานภาคอุตสาหกรรมยังเป็นของเพศชาย ในขณะเดียวกันแรงงานที่มีอายุมากจะมีโอกาสในการเข้าไปทำงานน้อยลงกว่าแรงงานที่มีอายุน้อย และคนที่สมรสแล้วมีทางเลือกมากขึ้นที่สามารถทำงานในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งการเติบโตนี้ได้ทำให้ผู้เดินทางไปกลับเข้ามาทำงานเป็นลูกจ้างเอกชนมากขึ้น เพราะว่าชั่วโมงการทำงานอุตสาหกรรมมีแบบแผน ประกอบกับการเดินทางมาทำงานของผู้เดินทางไปกลับมีระยะทางที่เดินทางสั้นลงจึงเอื้อต่อการเดินทางมาทำงาน ซึ่งเกิดจากภาคอุตสาหกรรมเติบโตทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท

ดังนั้นการพัฒนาเมืองหลักขอนแก่นเป็นการเปิดโอกาสให้แรงงานอายุน้อยมีส่วนสำคัญในการเป็นกำลังแรงงานในจังหวัดขอนแก่น รวมถึงผู้ที่มีภาระทางด้านการครอบครัวสามารถมีความมั่นคงจากการทำงานกับเอกชนและมีแบบแผนชั่วโมงการทำงานที่แน่นอน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของการทำงานอุตสาหกรรมที่สามารถดึงดูดคนจากจังหวัดโดยรอบเข้าถึงแหล่งงานที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคภาคอีสานที่จะขยายการพัฒนาให้เกิดเมืองหลักอย่างชัดเจนในพื้นที่ที่มีศักยภาพต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่องแบบแผนการทำงานของผู้เดินทางไปกลับของเมืองหลักจังหวัดขอนแก่น ได้รับการสนับสนุนข้อมูลวิทยานิพนธ์จากสำนักงานสถิติแห่งชาติในโครงการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2562 จึงขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

- ดุขฎิ์ อายุวัฒน์. (2562). *ศาสตร์และวิธีวิทยาการศึกษาการย้ายถิ่นของประชากร*.
ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง ยรรยงค์ อินทร์ม่วง และมนต์ชัย ผ่องศิริ. (2562). เมืองขอนแก่น : การเติบโต ความท้าทาย และโอกาส. ขอนแก่น : กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. (2558). *ผลกระทบเมื่อประชากรโลกเริ่มเข้าสู่ภาวะ Urban Sprawl*. สืบค้นเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2563, จาก <https://www.ftpi.or.th/2015/2791>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562). *ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อคน ตามราคาประจำปี จำแนกเป็นรายภาคและจังหวัด*. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2563, จาก <http://statbbi.nso.go.th/analytics/saw.dll?dashboard>

- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562). *สำรวจประชากรแฝง พ.ศ. 2562*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580)*. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2563, จาก http://www.nesdc.go.th/download/document/SAC/NS_PlanOct2018.pdf
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2563, จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6422
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *พัฒนาพื้นที่ไทย : เชื่อมไทย ก้าวไกล เชื่อมโลก*. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2563, จาก https://www.nesdc.go.th/more_news.php?cid=16
- Engelfriet, L., and Koomen, E. (2018). The impact of urban form on commuting in large Chinese cities. *Transportation*, 45(5), 1269-1295.
- Filipi, G. (2014). *Albania Commuting from home to work*. Tirana: Instituti i Statistikave.
- Giattino, C., Ospina, E.O., and Roser, M. (2013). *Working Hours*. Retrieved May 28, 2021, from <https://ourworldindata.org/working-hours>
- Guerra, E., Zhang, H., Hassall, L. & Wang, J. (2020). Who cycles to work and where? A comparative multilevel analysis of urban commuters in the US and Mexico. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 87.
- Hair et al. (2018). *Multivariate Data Analysis*. London: Cengage Learning EMEA.
- Holly, S. and Mohnen, A. (2012). Impact of Working Hours on Work-Life Balance. *Multidisciplinary Panel Data Research*, 465, 1-31
- International Organization for Migration. (2004). *International Organization for Migration: GLOSSARY ON MIGRATION*. Retrieved June 3, 2020, from https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_1_en.pdf

- Leeuwen, E. (2010). *Urban-Rural Interactions*. New York: Springer Science & Business Media.
- Liu, X., Gao, L., Ni, A., and Ye, N. (2020). Understanding better the influential factors of commuters' multi-day travel behavior: Evidence from shanghai, china. *Sustainability*, 12(1), 1-13.
- Lobo, C. (2019). *MIGRATION AND COMMUTING IN THE AREAS OF INFLUENCE OF THE BRAZILIAN METROPOLISES*. Retrieved October 7, 2020, from <http://www.mercator.ufc.br/mercator/article/view/e18017>
- Lynch, K. (2005). *Rural-Urban Interaction in the Developing World*. London: Routledge.
- Ranis, G.and Fei J.C.H. (1961). A Theory of Economic Development. *The American Economic Review*, 51(4), 533-56.
- Scheele, S. (2018). Municipality attraction and commuter mobility in urban Sweden:An analysis based on longitudinal population data. *Urban Studies*, 55(9), 1875-1903.
- Tamás, E. (2017). Statistical, demographic and spatial characteristics of cross-border commuting in hungary. *Területi Statisztika*, 57(4), 385-405.
- Zelinsky, W., (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 61(2), 214-249.
- Zhu, Z., Li Z., Liu Y., Chen H., & Zeng J. (2017). The impact of urban characteristics and residents' income on commuting in China. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 57, 474-483.

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการแสดงพื้นบ้านรำไท่นกพิทิต
ตำบลกรุงชิง อำเภอнопิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช¹
Local Curriculum Development of Ramton Nokphithid Folk
Performance, Krungching Subdistrict, Nopphitam District,
Nakhon Si Thammarat Rajabhat Province

เมธาวี จำเนียร,^{2*} ทองพูล มุขรักษ์,³ ประภาศรี เพชรมนต์,⁴
กรกฎ จำเนียร,⁵ ศศิพัชร บุญขวัญ⁶ และ คณินนิตย์ สุขขาว⁷
Methawee Chamnian², Thongphun Mukharak³, Prapasri Pechmon⁴,
Korrkot Chamnian⁵, Sasipat Boonkwan⁶ and Khanuengnit Sukkhao⁷

^{2,3,4,5} มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

^{2,3,4,5} Nakhon Si Thammarat Rajabhat University

⁶โรงเรียนบ้านปากลง

⁶ Banpaklong School

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนตำบลกรุงชิงและรำไท่นกพิทิต ตำบลกรุงชิง อำเภอнопิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช และ 2) เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รำไท่นกพิทิต ตำบลกรุงชิง อำเภอнопิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง การลงพื้นที่ภาคสนามการประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับ คณะครู ประชาชนชาวบ้าน และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และการนำไปทดลอง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การยกระดับและสื่อสารรำไท่นกพิทิตสู่กิจกรรมการท่องเที่ยว และหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างประสบการณ์นักท่องเที่ยวและส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน ตำบล กรุงชิง อำเภอнопิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช”

ใช้เพื่อประเมินหลักสูตรท้องถิ่นรำโทนนกพิทิต ผลการวิจัย พบว่า ตำบลกรุงชิง
มีประวัติศาสตร์ ความเป็นมา สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรม
ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยรำโทนนกพิทิตเป็นการละเล่นพื้นบ้าน
ในช่วงเวลาดังกล่าว ปัจจุบันปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่มาเป็นการแสดงพื้นบ้าน และ
จากการพัฒนาหลักสูตร ทำให้ได้โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตร ประกอบด้วย 4 หน่วย
การเรียนรู้ ได้แก่ กรุงชิงของฉัน เรียนรู้ร้องเล่นเป็นเพลง ศิลปะสร้างสรรค์นกพิทิต
และเผยแพร่สืบสานการรำโทนนกพิทิต โดยกำหนดเวลาเรียน 40 ชั่วโมง โดยจัด
ระยะเวลาเรียน สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง รวม 40 สัปดาห์ โดยจากการทดลองใช้หลักสูตร
และประเมินหลักสูตรในโรงเรียนแห่งหนึ่ง พบว่า มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับ
ผู้เรียน ทั้งนี้ อาจมีการปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับบริบทของรายวิชาของแต่ละโรงเรียน
ในพื้นที่ตำบลกรุงชิง

คำสำคัญ : หลักสูตรท้องถิ่น, การแสดงพื้นบ้าน, รำโทนนกพิทิต

Abstract

This research has the objectives 1) to study the context of Krungching Subdistrict and Ramton Nokphithid folk performance of Krungching Subdistrict, Nopphitam District, Nakhon Si Thammarat Province, and 2) to develop Ramton Nokphithid folk performance curriculum of Krungching Subdistrict, Nopphitam District, Nakhon Si Thammarat Province. It was qualitative research which was cooperative action research, consisting of an analysis of related documents, field trips; small group meetings with teachers, community scholars, and relevant government agencies to develop a local curriculum and curriculum evaluation. The results of the research revealed that Krungching Subdistrict has history, natural environment, and cultural capital related to the story of World War II. Ramton Nokphithid was a folk play during that time. Nowadays, it becomes to play roles as folk performance. From the development of the curriculum, the structure of the course content consists of 4 learning units: My City, Krungching, Learn to sing and play songs, Creative art with Phithid bird and Publishing and continuing Ramton Nokphithid folk performance. The study period is 40 hours, with a total duration of 1 hour per week, totaling 40 weeks. From the curriculum experimentation and evaluation in a school, it was consistent and suitable for the learners. It may also be adjusted to the context of the course of each school in Krungching Subdistrict area.

Keywords : local curriculum, folk performance, Ramton Nokphithid

บทนำ

ตำบลกรุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์แวดล้อมด้วยธรรมชาติที่สวยงาม ส่งผลให้มีชื่อเสียงในการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติและผจญภัย เนื่องจากตำบลกรุงชิงเป็นพื้นที่ในหุบเขา ที่มีภูเขาล้อมรอบลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบสูงสลับภูเขาสูงในเขตอุทยานแห่งชาติเขาลง และอุทยานแห่งชาติเขานัน มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้มีสภาพอากาศเย็นตลอดปี (องค์การบริหารส่วนตำบลกรุงชิง, ม.ป.ป.) และที่ตำบลกรุงชิง ยังมีศิลปวัฒนธรรม “รำไท่นกพิติด” ซึ่งเป็นการละเล่นพื้นบ้านสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในสมัยที่ จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และมีดำริให้มีการแสดงรำไท่นเพื่อเป็นเครื่องบันเทิงใจในยุคสงครามโลกที่ข้าวยากหมากแพง รำไท่นจึงกระจายไปทั่วประเทศ รำไท่นเข้ามาสู่จังหวัดนครศรีธรรมราช และปราชญ์ชุมชนตำบลกรุงชิงจึงได้นำเข้าไปในกรุงชิง โดยแต่งบทเพลงและทำรำเป็นอีกร้อย ๆ เพลง และได้รับความนิยมทั้งแสดงในงานมงคลและงานอวมงคล แต่ต่อมาความนิยมลดน้อยลง ไม่มีคนรำไท่นกพิติดดังเช่นในอดีต มีเพียงปราชญ์ชาวบ้านที่เคยร้องและรำ แต่ไม่สามารถสืบสานบทเพลงและทำรำได้ทั้งหมด (เมธาวี แก้วสนิท และกรกฎ จำเนียร, 2558)

ภาพที่ 1 การรำไท่นกพิติด

จากการประชุมกลุ่มชุมชนตำบลกรุงชิง ภายใต้องค์การบริหารส่วนตำบลกรุงชิง หน่วยงานด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยว ผู้ประกอบการวิสาหกิจด้านการท่องเที่ยว ครู นักเรียน และปราชญ์ชาวบ้าน รำโทนนกพิติดจึงมีความต้องการส่งเสริมและขับเคลื่อนในเชิงนโยบายผลักดันให้รำโทนนกพิติดเป็นหลักสูตรของท้องถิ่น เพื่อให้สถาบันการศึกษาได้ถ่ายทอดไปยังเยาวชนและชาวบ้านที่มีความสนใจรวมไปถึงการขยายผลไปสู่นักท่องเที่ยวให้สามารถเข้ามาเรียนรู้การรำโทนนกพิติดในพื้นที่ได้ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับที่วิชา ทรวงแสง (2543 อ้างใน น้ำฝน คูเจริญไพศาล สุภาพร บุตรสัย และสุภารัตน์ คำอ้น, 2561) เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ควรส่งเสริมให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอดแทรกในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรู้ทักษะ และเจตคติของผู้เรียน โดยเชื่อมโยงความรู้กับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีความค่า การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นการช่วยสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่และไม่สูญหายไป แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนสามารถทำได้โดยมีการสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเชื่อมโยงกับการเรียนการสอน เลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยวิเคราะห์ที่วัตถุประสงค์ของหลักสูตรฝึกอบรม มีการเลือกข้อมูล เนื้อหาและวิธีการ ให้สอดคล้องกับรายวิชา และต้องบูรณาการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนการสอน

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับที่ วิสิฐฐิ์ คิดคำสวน และทิษัมพร สิงโตมาศ (2562) เสนอแนะว่า การจัดการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมให้กับคนรุ่นใหม่ หรือการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิมที่เริ่มเลือนหายไปจากชุมชน เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการทำวิจัยท้องถิ่น เพื่อสืบค้นความรู้ความเป็นมาของท้องถิ่นในการแสวงหา อัตลักษณ์ของตนเอง ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาบริบทชุมชนตำบลกรุงชิงและรำโทนนกพิติดตำบลกรุงชิง อำเภอнопิตา จังหวัดนครศรีธรรมราชเพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรำโทนนกพิติดเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่มเยาวชนในพื้นที่ซึ่งประกอบไปด้วย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และโรงเรียนระดับประถมเพื่ออนุรักษ์และสืบสานในชุมชนและขยายผลสู่การท่องเที่ยวต่อไป โดยคณะครู ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และผู้นำชุมชน ตลอดจนตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลกรุงชิง มีส่วนร่วมในการออกแบบหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนตำบลกรุงชิงและรำไท่นกพิติดตำบลกรุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรำไท่นกพิติด ตำบลกรุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ระเบียบวิธีการศึกษา

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และเป็นลักษณะการวิจัยแบบชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย คณะนักวิจัย คณะครูในโรงเรียนในพื้นที่ คณะปราชญ์ชาวบ้าน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ การใช้เครื่องมือสัมภาษณ์และสังเกตการณ์แบบชุมชนไม่มีส่วนร่วม

โดยเครื่องมือในการดำเนินการวิจัยได้นำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาความเหมาะสม ก่อนปรับแก้เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการตามขั้นตอนที่ได้กำหนดไว้ ขั้นตอนการวิจัยวิจัย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ใช้การวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับรำไท่นกพิติด และใช้แบบบันทึกผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสาร จากนั้นจะวิเคราะห์ กลั่นกรองและคัดเลือกเนื้อหา มาใช้ประกอบการพัฒนาหลักสูตรรำไท่นกพิติด

2. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรำไท่นกพิติดโดยชุมชนมีส่วนร่วม ในลักษณะการพัฒนาหลักสูตรเชิงปฏิบัติการโดยมีผู้สนใจเกี่ยวข้อง จำนวน 8-12 คน ได้แก่ คณะครูจากโรงเรียนในพื้นที่ คณะปราชญ์ชาวบ้านรำไท่นกพิติด และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลกรุงชิง โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์การประชุมกลุ่มย่อยเพื่อระดมความคิดเห็นและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว

3. การนำไปทดลองใช้และประเมินผล โดยการใช้แบบบันทึกผลการสังเกตการณ์ผลจากการนำหลักสูตรท้องถิ่นรำโทนนกพิติดไปทดลองใช้และประเมินผล โดยใช้การประชุมกลุ่มย่อยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอีกครั้งหนึ่ง

การวิเคราะห์ผลการวิจัยโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล ความเหมือนและความแตกต่าง สรุปและวิเคราะห์ผลตามวัตถุประสงค์ต่อไป

ผลการศึกษา

การศึกษาริบทของชุมชนตำบลกรุงชิงและรำโทนนกพิติดตำบลกรุงชิง อำเภอнопิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากการวิจัยบริบทของชุมชนตำบลกรุงชิง อำเภอнопิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งการลงพื้นที่ภาคสนามและจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า ตำบลกรุงชิงตั้งอยู่ในหุบเขา ที่มีภูเขาล้อมรอบ เรียกกันว่า “อ่าวกรุงชิง” ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบสูง สลับกับภูเขาสูงในเขตอุทยานแห่งชาติเขาหลวง และอุทยานแห่งชาติเขานัน มีป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ ลำธารหลายสาย ทำให้ตำบลกรุงชิงเป็นที่รู้จักของผู้คนโดยทั่วไป เนื่องจากสภาพพื้นที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ เอื้อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่ บุคคลภายนอกต่างยกย่องว่า ตำบลกรุงชิง “มีทรัพยากรในดิน มีสินในน้ำ” และท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อม แต่ในส่วนของตำบลกรุงชิงยังคงความหลากหลายของธรรมชาติไว้ได้ จึงปรากฏเห็นวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ท่ามกลางความหลากหลายแห่งธรรมชาติ ภูมิปัญญา และความเปลี่ยนแปลงตามโลกาภิวัตน์ นอกจากนี้ ยังมีความสำคัญในด้านวัฒนธรรมประเพณีและการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ การทำบุญหน้าท่า ทำบุญสารทเดือนสิบ ทำบุญให้ทานไฟ รำโทนนกพิติด รำวงเวียนครก ฯลฯ

“รำโทนนกพิติด” เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่อยู่คู่ตำบลกรุงชิง อำเภอнопิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราชตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีลักษณะคล้ายรำวงเวียนครก เมื่อก่อนทหารใช้เป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านขณะที่เข้ามาปราบปรามโจรคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ ต่อมา ชาวบ้านใช้ร้องรำหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไร่ เนื่องจาก

ในชุมชนมีการขอแรงหรือการช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าวไร่ ช่วยเหลือกันในเกือบทุกกิจกรรม หลังจากเก็บข้าวเสร็จ ตอนค่ำก็จะทานข้าวร่วมกันและสังสรรค์โดยการนำครกตำข้าว มาคว่ำแล้วจุดตะเกียงขลุ่ย (ตะเกียงน้ำ มันก๊าซ) แล้วร้องรำรอบครกตำข้าว โดยมี เครื่องดนตรีคือ โทน ฉิ่ง ฉาบ กรับ และยังมีการรำกันในงานศพ เพื่อผ่อนคลาย ความเศร้าโศกให้กับผู้เสียชีวิตและอยู่เป็นเพื่อนในงานศพอีกด้วย

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนตำบลกรุงชิงเนื่องจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ที่เปลี่ยนแปลงไป มีการส่งเสริมให้ชุมชนมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา และ ไม้ผลอย่าง ทุเรียน มังคุด ฯลฯ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในรอบศตวรรษ ที่ผ่านมา เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและพื้นที่ทำให้มีผลผลิตได้ส่งออกไปต่างประเทศและทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ทำให้วัฒนธรรมการขอแรงและการละเล่นรำโทนนกพิติดแบบเดิมได้เริ่มหายไปตามการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่าง ๆ รวมถึงสาเหตุและปัจจัยหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่มีผลการดำเนินชีวิตของคนโดยเฉพาะเยาวชน เป็นต้น

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรำโทนนกพิติด ตำบลกรุงชิง อำเภอнопพิตา จังหวัดนครศรีธรรมราช

สำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรำโทนนกพิติด จากการประชุมกลุ่มย่อย คณะครู หลักสูตรท้องถิ่นรำโทนนกพิติด ของคณะครูในโรงเรียนพื้นที่ตำบลกรุงชิง ได้แก่ โรงเรียนบ้านนบ โรงเรียนบ้านปากลง โรงเรียนวัดเปียน โรงเรียนนบพิตาวิทยา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านเปียน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านปากลง ปราชญ์ชาวบ้าน และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน 8 คน (14 สิงหาคม 2563) ได้ผลดังนี้

หลักสูตรท้องถิ่นระดับประถมศึกษาของโรงเรียนในพื้นที่ที่ร่วมกันจัดทำขึ้น จะจัดทำเป็นรายวิชาเพิ่มเติม สามารถนำไปใช้สอนเสริมบูรณาการกับวิชาต่าง ๆ หรือใช้ประกอบในรายวิชาชุมนุมหรือชมรมได้ เนื่องจากรายวิชาที่มีอยู่เดิมมีจำนวน เพียงพอแล้วในการจัดการเรียนการสอน (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1 และ 2, ประชุมกลุ่มย่อย 14 สิงหาคม 2563)

นอกจากนี้ จากการประชุมกลุ่มย่อยยังพบว่า ที่ผ่านมา ลักษณะการสอนรำโทน นกพิติดในโรงเรียน มีทั้งที่ครูสอนเองและปราชญ์ชาวบ้านสอนให้ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับ ความเหมาะสมของการจัดการเรียนการสอนของแต่ละโรงเรียน และนอกจากการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นรำโทนนกพิติดในครั้งนี้ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องยังจะได้พัฒนาหนังสือแบบ เรียนรำโทนนกพิติดเพื่อเป็นสื่อการเรียนรู้ของนักเรียนในลักษณะสิ่งพิมพ์เชื่อมโยงกับ สื่อวีดิทัศน์แสดงบทเพลงและท่ารำในลักษณะคิวอาร์โค้ด (QR code) และมีข้อเสนอแนะให้มีการจัดกิจกรรมค่ายอบรมรำโทนนกพิติดในโรงเรียนด้วย เพื่อให้ครูและนักเรียน สามารถทำได้ เนื่องจากครูบางท่านก็ไม่สามารถสอนรำนักเรียนได้

จากการประชุมกลุ่มย่อยผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทำให้ได้หลักสูตรท้องถิ่นรำโทน นกพิติดที่พัฒนาขึ้นเป็นรายวิชาเพิ่มเติม เน้นการให้ความรู้ ประวัติความเป็นมา ของชุมชน ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการละเล่นพื้นบ้านรำโทน นกพิติดและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงอยู่ สู่การจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนที่เป็นเยาวชนท้องถิ่น รู้จักชุมชนได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้ง การสอดแทรก ทักษะการเรียนรู้ ทักษะชีวิต และความสำนึกรักบ้านเกิด ซึ่งสอดคล้องกับนโยบาย การศึกษาชาติ และเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม บูรณาการกับสาระการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และ สาระการเรียนรู้ศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์ พ.ศ. 2551 ที่มุ่งเน้นความสำคัญของที่จะทำให้ ผู้เรียนสามารถนำความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพ ซึ่งดำเนินการเรียนรู้ เพื่อสืบทอดและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับรำโทนนกพิติดให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น โดยการมี ส่วนร่วมของบุคคลในท้องถิ่น ได้แก่ คณะครู ปราชญ์ชาวบ้านท้องถิ่น หน่วยงาน ด้านการปกครองท้องถิ่นเป็นผู้ให้ข้อมูล แล้วถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน เพื่อให้เกิด การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการจัดการศึกษา การจัดการเรียนรู้

หลักสูตรท้องถิ่นรายวิชาเพิ่มเติม “รำโทนนกพิติด” ยังเป็นการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ก่อให้เกิด การสร้างสรวงศ์วัฒนธรรม มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างนาฏศิลป์ ประวัติศาสตร์

และวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของนาฏศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหา สามารถเชื่อมโยงไปยังข้อมูลหรือสาระเนื้อหาของกลุ่มสาขาอื่น ๆ ได้อย่างหลากหลาย จนเป็นความเข้าใจในเรื่องที่ผู้เรียนกำลังเรียนอยู่ได้ง่ายขึ้น การจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนรู้ โดยให้ผู้เรียนได้ศึกษา สืบค้น เกิดเป็นองค์ความรู้ และปฏิบัติกิจกรรมกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดทักษะการเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ให้เกิดในระยะยาว ส่งเสริมทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา เพื่อสร้างความตระหนัก ความภูมิใจ จากการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ สืบสาน และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นสืบไป

ภาพที่ 2 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรำไท่นกพิติดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

สำหรับผลการนำหลักสูตรท้องถิ่นรำไท่นกพิติดไปทดลองใช้ในโรงเรียนแห่งหนึ่งในพื้นที่ตำบลกรุงชิงและใช้แบบบันทึกผลการสังเกตการณ์ รวมถึงการประเมินหลักสูตรโดยการประชุมกลุ่มย่อยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอีกครั้งหนึ่ง พบว่า โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตรที่ประกอบด้วย 4 หน่วยการเรียนรู้ โดยกำหนดเวลาเรียน 40 ชั่วโมง จัดระยะ

เวลาเรียน สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง รวม 40 สัปดาห์ มีความเหมาะสม สามารถนำไปปรับให้เหมาะสมกับบริบทของรายวิชาหรือของแต่ละโรงเรียน

ตาราง 1 โครงสร้างของหลักสูตร/ขอขยาย/เวลาเรียน

สาระที่/ หน่วยการ เรียนรู้	เรื่อง	รายละเอียดเนื้อหา	เวลา (ชั่วโมง)
1	กรุงชิงของฉัน	- ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตำบลกรุงชิง - สถานที่สำคัญของชุมชน - บุคคลสำคัญของชุมชน	3
2	เรียนรู้ร้องเล่นเป็นเพลง	- ประวัติความเป็นมาของรำโทน - ภูมิปัญญาท้องถิ่น - เนื้อเพลง การขับร้อง เครื่องดนตรี ทำรำ และการแสดง 1) เพลงไหว้ครูและไหว้ครูรำวง 2) เพลงสืบนัยยอกร 3) เพลงเชิญเกิดพี่น้อง 4) เพลงประวัติรำโทนนกพิติด 5) เพลงป่าประ 6) เพลงมาเที่ยวกรุงชิง 7) เพลงชะนีน้อย 8) เพลงซออุปผาเมือง 9) เพลงลูกคลื่น 10) เพลงรำแบบกรมศิลป์ 11) เพลงนกขมิ้น 12) เพลงไอ้พระจันทร์คืนนี้ 13) เพลงดันหยง 14) เพลงนกพิติด 15) เพลงลา	25

สาระที่/ หน่วยการ เรียนรู้	เรื่อง	รายละเอียดเนื้อหา	เวลา (ชั่วโมง)
3	ศิลปะสร้างสรรค์กับ นกพิทิต	- แนวคิดหลักในการประดิษฐ์ของที่ระลึก - การสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ในรูปแบบ ต่าง ๆ - การเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ - รู้จักคุณค่าและชื่นชมในผลงาน	10
4	เผยแพร่สืบสานการรำ โขนนกพิทิต	- การเผยแพร่และการอนุรักษ์สืบสาน วัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่สืบไป	2
รวม			40

คำอธิบายรายวิชา

รำโขนนกพิทิต เวลา 40 ชั่วโมง

ศึกษาประวัติและความเป็นมาของรำโขนนกพิทิต ลักษณะการร้อง การรำ บอกและอธิบายถึงประวัติความเป็นมาของรำโขนนกพิทิตได้ สามารถเข้าใจเนื้อร้อง ทำรำและถ่ายทอดออกมาเป็นการแสดงรำโขนนกพิทิตได้ ปฏิบัติกิจกรรมตามแผน และประเมินการทำกิจกรรม มีสัมพันธภาพที่ดีในการทำกิจกรรมกลุ่ม สามารถนำเพลง และการละเล่นพื้นบ้านรำโขนนกพิทิตไปเผยแพร่ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป มีความสุขในการทำงาน ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีความภาคภูมิใจในผลงาน

จากการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ และสังเกตการณ์ พบว่า นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ถึงประวัติความเป็นมา เนื้อร้อง ทำรำ เพลงและการละเล่นพื้นบ้านรำโขน นกพิทิต เนื่องจากได้เรียนรู้จากครูและวิทยากรในท้องถิ่น ได้ฝึกปฏิบัติจริง ทำให้นักเรียน มีความสามารถในการร้องเพลงและการละเล่นพื้นบ้านรำโขนนกพิทิต สามารถนำไป แสดงในโอกาสต่าง ๆ ในชุมชน การต้อนรับนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบสาน ตลอดจนการก่อให้เกิดรายได้จากการแสดง

จากการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อประเมินประสิทธิภาพของหลักสูตร จากการสัมภาษณ์ผู้สอนได้ผลว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับผู้เรียนและบริบทเชิงพื้นที่ ทั้งนี้ แต่ละโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้ เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้ไม่สามารถประเมินประสิทธิภาพของหลักสูตรได้ในทุกโรงเรียนพื้นที่ตำบลลุงชิง

สรุปผลการวิจัย

รำโทนนกพิติดเป็นการละเล่นพื้นบ้านสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ของตำบลลุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีลักษณะคล้ายรำวงเวียนครก เมื่อก่อนทหารใช้เป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านขณะที่เข้ามาปราบปรามโจรคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ ต่อมา ชาวบ้านใช้ร้องรำหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไร่ โดยการนำครกตำข้าวมาคว่ำแล้วจุดตะเกียงขลุ่ย (ตะเกียงน้ำมันก๊าด) แล้วร้องรำรอบครกตำข้าว โดยมีเครื่องดนตรีคือ โทน ฉิ่ง ฉาบ กรับ แต่เมื่อเวลาผ่านไป รำโทนนกพิติด ได้รับความนิยมน้อยลงเรื่อย ๆ ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชน ชุมชนจึงมีความต้องการให้มีการอนุรักษ์และสืบสานรำโทนนก พิติด โดยการพัฒนาศูนย์ท้องถิ่นรำโทนนกพิติดเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนตำบลลุงชิง

จากการวิจัยทำให้ได้หลักสูตรท้องถิ่นรายวิชาเพิ่มเติม “รำโทนนกพิติด” ในระดับประถมศึกษา และนำไปทดลองใช้ในโรงเรียนแห่งหนึ่งในพื้นที่ตำบลลุงชิงและใช้แบบบันทึกผลการสังเกตการณ์ รวมถึงการประเมินหลักสูตรโดยการประชุมกลุ่มย่อยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอีกครั้งหนึ่ง พบว่า โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตรที่ประกอบด้วย 4 หน่วยการเรียนรู้ โดยกำหนดเวลาเรียน 40 ชั่วโมง จัดระยะเวลาเรียน สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง รวม 40 สัปดาห์ มีความเหมาะสม และจากการสัมภาษณ์ผู้สอน ได้ผลว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับผู้เรียนและบริบทเชิงพื้นที่ สามารถนำไปปรับให้เหมาะสมกับบริบทของรายวิชาหรือของแต่ละโรงเรียน

อภิปรายผลการวิจัย

“รำไท่นกพิติด”เป็นการละเล่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ของชาวตำบลกรุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งนี้ จากการละเล่นเพื่อสร้างความบันเทิงในชุมชน และเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์กับทหารที่เข้ามาในพื้นที่ สามารถนำมาพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นตามความต้องการของชุมชนได้ เนื่องจากหลักสูตรในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศไทยที่ใช้ในโรงเรียนทั่วประเทศเป็นหลักสูตรกลางหรือหลักสูตรแม่บท ซึ่งพัฒนาขึ้นจากหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษาในส่วนกลาง เป็นหลักสูตรที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ในระดับกว้าง ไม่สามารถเจาะจงกลุ่มผู้เรียนในภูมิภาคหรือท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง การใช้หลักสูตรกลางเพียงอย่างเดียวอาจไม่เกิดความสอดคล้องและไม่เกิดการตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นการเปิดโอกาสให้สถานศึกษาและท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตรตามข้อกำหนดโครงสร้างของหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นของตน เรียนรู้สภาพเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่น ตลอดจนสามารถพัฒนาชีวิต พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง ครอบครัวและท้องถิ่นของตนเองได้ (ศกร พรหมทา และเพิ่มเกียรติ ชมวัฒนา, 2559)

สอดคล้องกับความคิดเห็นของ ชญาณ์พัชร ที่สุกะ มนตรี อนันตรักษ์ และ ประสาธ อิศรปริดา (2555) ที่ให้ข้อมูลว่า หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้จัดทำกรอบและ แนวทางสำหรับท้องถิ่นและสถานศึกษา ในการนำไปจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและจัดการเรียนการสอน ดังนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการนำไปสร้างหลักสูตรท้องถิ่น โดย นำตัวชี้วัดในสาระการเรียนรู้ที่มีความต้องการมาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อนำไปจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และบริบทของสังคม

หลักสูตรท้องถิ่นรำไท่นกพิติดจึงเป็นการสร้างหลักสูตรขึ้นใหม่จากการร่วมมือกันของคณะครูของโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอาจจะสร้างขึ้นใหม่หรืออาจเกิดจากการนำหลักสูตรท้องถิ่นเดิมที่มีอยู่ มาปรับปรุง เพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

และความต้องการของท้องถิ่น โดยจะต้องเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาที่ชุมชนเห็นคุณค่าและให้ความสำคัญและเป็นประโยชน์กับประชากรในชุมชน (กิตติศักดิ์ คนแรงดี, 2559)

จากการวิจัยได้ดำเนินการพัฒนาหลักสูตรตามขั้นตอน ทั้งนี้ ชวลิต ชูก่าแพง (2559) ได้สรุปรูปแบบในการพัฒนาหลักสูตรทั่วไปมีอีกหลายรูปแบบ ซึ่งมีทั้งส่วนที่คล้ายและแตกต่างกันไปในขั้นตอนรายละเอียด ในภาพรวมของการพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วย การวิจัยศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การทดลองใช้หลักสูตร และการประเมินผลหลักสูตร ดังเช่น นารี จุงจิตตราม (2558) ที่ได้วิจัยและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนาฏศิลป์ส่วางสรรค์ เรื่อง ระเบิดอำนาจเมืองพญา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยดังกล่าว

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งเป็นการศึกษาถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่จะประโยชน์ในการพัฒนาหลักสูตร การวิเคราะห์สำรวจสภาพปัญหา ความต้องการและความจำเป็นในการสร้างหลักสูตร คณะผู้วิจัยได้ค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม การลงพื้นที่ภาคสนามหลายครั้ง ได้แก่ การขอคำแนะนำจากคณาจารย์หลักสูตรสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช เพื่อหาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบชุมชนมีส่วนร่วม การลงพื้นที่ศึกษาหลักสูตรท้องถิ่น ขนมลา ของโรงเรียนเทศบาลวัดศรีสมบุญ ตำบลหูล่อง อำเภอบางขัน จังหวัดนครศรีธรรมราช การเข้าร่วมอบรมการผลิตสื่อการเรียนรู้ นิทานสำหรับเด็ก จัดโดย TK Park และเทศบาลนครนครศรีธรรมราช เพื่อเตรียมผลิตสื่อส่งเสริมการเรียนรู้รำไท่นกพิทิต

ต่อมา การพัฒนาหลักสูตร เป็นการนำข้อมูลพื้นฐาน จากการสำรวจสภาพปัญหาความต้องการและความจำเป็น มากำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร กำหนดเนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและประเมินในหลักสูตร หรือกำหนดองค์ประกอบอื่น ๆ เพื่อให้ได้ร่างหลักสูตรตามองค์ประกอบของหลักสูตรที่จำเป็นในแต่ละหลักสูตร โดยคณะผู้วิจัยได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรำไท่นกพิทิต และหาแนวทางจัดทำหนังสือแบบเรียนสื่อการเรียนรู้รำไท่นกพิทิตร่วมกับคณะครูปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนกิจกรรมค่ายเพื่ออบรม

ถ่ายทอดรำไท่นกพิติดแก่คณะครูและนักเรียนในโรงเรียน

ภายหลังจากการพัฒนาหลักสูตร ได้มีการทดลองใช้หลักสูตรใช้ในโรงเรียน
ระดับประถมศึกษาแห่งหนึ่งในพื้นที่ และประเมินหลักสูตรร่วมกันอีกครั้งก่อนนำไปใช้
ในการเรียนการสอน เพื่อตรวจสอบว่าหลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมเพียงใด
โดยอาศัยวิธีการประเมินตามแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ของการประเมินพร้อมทั้งปรับปรุง
แก้ไขเพื่อให้ได้หลักสูตรที่สมบูรณ์ขึ้นก่อนมีการนำหลักสูตรไปใช้ต่อไป

การดำเนินการวิจัยพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จึงควรมีการดำเนินการอย่างเป็น
ลำดับขั้น ดังที่ สกต อุทรานนท์ (2532 อ้างใน ไพรินทร์ ณ วันนา, 2556) ให้ข้อมูลว่า
ควรเริ่มจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานแล้วนำมาประมวลให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อจัดลำดับ
ความสำคัญของปัญหา จากนั้นจึงกำหนดจุดมุ่งหมายในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น
ตลอดจนพิจารณาความเหมาะสมของหลักสูตรแกนกลางกับหลักสูตรท้องถิ่น เนื้อหา
ที่จำเป็นจาก หลักสูตรแกนกลางและหรือจัดสร้างรายวิชาที่เห็นว่า คนในท้องถิ่นจำเป็นต้อง
ต้องเรียนรู้แล้วจึงนำ หลักสูตรที่พัฒนาแล้วมาทดลองใช้ ทำการติดตาม ประเมินผล
การใช้ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุง แก้ไขต่อไป จากลำดับขั้นดังกล่าวจะเห็นได้ว่า
ขั้นการทดลองใช้และการประเมินการใช้หลักสูตรเป็น ขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก
เพราะจะช่วยให้ทราบว่าหลักสูตรที่พัฒนาไปนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ เพียงไร
ซึ่งจากการทดลองใช้และประเมินหลักสูตรร่วมกับคณะครูในพื้นที่ภายใต้การวิจัย
พบว่า หลักสูตรท้องถิ่นรำไท่นกพิติดในภาพรวมมีความครอบคลุมในด้านเนื้อหา
สามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ สร้างทัศนคติที่ดี
แก่นักเรียน และนักเรียนสามารถร้องและรำไท่นกพิติดได้ โดยแต่ละโรงเรียนสามารถ
นำไป ปรับประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน และจากการวิจัย
ครั้งนี้ พบว่า งานวิจัยครั้งนี้ เป็นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของคน
ในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จัดทำขึ้นในระดับตำบล เพื่อพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นกลาง
ที่สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมแต่ละโรงเรียนได้ ซึ่งมีความแตกต่างจากการวิจัย
การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเล่นพื้นบ้านหรือการแสดงอื่น ๆ เช่นของ นงุอกร
ปิ่นสกุล (2560) ที่พัฒนาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ระบายโคมะบุรี กลุ่มสาระการเรียนรู้
ศิลปะ(สาระนาฏศิลป์) จัดทำขึ้นเฉพาะสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียน

เทศบาลบ้านท่าหลวง จังหวัดพิจิตรเท่านั้น หรือการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนาฏศิลป์พื้นบ้าน ชุด การแสดงกับแกลบ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาของ ปิยะนุช ไวยวรรณ พงษ์ศักดิ์ ศรีจันทร์ และชาติชาย ม่วงปทุม (2556) ที่มีลักษณะพัฒนาหลักสูตรโดยคณะนักวิจัยเป็นหลักและนำไปประเมินกับผู้เรียน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรำโทนนกพิติดแบบชุมชนมีส่วนร่วมควรนำไปทดลองใช้และประเมินผลประสิทธิภาพของหลักสูตรอย่างเป็นรูปธรรมในเชิงปริมาณ เพื่อนำจุดบกพร่องไปพัฒนาปรับปรุงแก้ไขร่วมกันของโรงเรียนในพื้นที่ เพื่อให้ได้หลักสูตรท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนทั้งในเชิงสังคมและด้านเศรษฐกิจส่งเสริมรายได้จากศิลปวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง การยกระดับและสื่อสารรำโทนนกพิติดสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวและหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างประสบการณ์นักท่องเที่ยวและส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน ตำบลลุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยได้รับทุนสนับสนุนจาก มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชและบพท. ปี 2563

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ คนแรงดี. (2559). การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เรื่อง ผ้าทอไทยทรงดำในบริบทร่วมสมัยของจังหวัด สุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชญาณ์พัชร ทีสุทะ มนต์รี อนันตวัณษ์ และประสาธ อิศรปริดา. (2555). การพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่อง ถิ่นนี้ศรีสงคราม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านข้า สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครพนม เขต 2. วารสารมหาวิทยาลัย นครพนม. 2(3), 71-77.
- ชลิต ชูกำแพง. (2559). การวิจัยและพัฒนาหลักสูตรแนวคิดและกระบวนการ. กรุงเทพฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นฤกร ปิ่นสกุล. (2560). การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ระบายโสมบุรี กลุ่มสาระ การเรียนรู้ศิลปะ (สาระนาฏศิลป์) สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเทศบาลบ้านท่าหลวง สังกัดเทศบาลเมืองพิจิตร อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร. วารสารบริหารการศึกษา มศว. 14(27), 66-71.
- น้ำฝน คูเจริญไพศาล สุภาพร บุตรสัย และสุดารัตน์ คำอ้น. (2561). การพัฒนาชุด กิจกรรมวิทยาศาสตร์ที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาผลการเรียนรู้ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 12(2), 117-134.
- นารี จุงจิตรดำรง. (2558). รายงานการวิจัยการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนาฏศิลป์ สร้างสรรค์ ระบายตำนานเมืองพญา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4. โรงเรียนเมืองพญา 2 (เจริญราษฎร์อุทิศ).
- ปิยะนุช ไวยวรรณ พงษ์ศักดิ์ ศรีจันทร์ และชาติชาย ม่วงปทุม. (2556). การพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นนาฏศิลป์พื้นบ้าน ชุดการแสดงกับแก้บ สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษา. Graduate Research Conference 2013 มหาวิทยาลัย ขอนแก่น. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2564, จาก <https://gsbooks.gs.kku.ac.th/56/grc14/files/hmp23.pdf>

- ไพรินทร์ ฌ วันนา. (2556). รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรท้องถิ่น
กับการส่งเสริมภูมิปัญญาล้านนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.
- เมธาวี แก้วสนิท และกรกฎ จำเนียร. (2558). รายงานการวิจัยแนวทางการสร้าง
การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมอนุรักษ์รำโทนนกพิติดของเยาวชน จังหวัด
นครศรีธรรมราช โดยใช้เทคโนโลยีสื่อวีดิทัศน์และสื่อออนไลน์. สำนักงาน
คณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.).
- วิสิฐฐิ์ คิดคำส่วน และทิฆัมพร สิงโตมาศ. (2562). แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการ
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเวียงนคร จังหวัด
นครพนม. วารสารอารยธรรมศึกษา ไชย-สาละวิน. 10(1), 39-64.
- ศกร พรหมทา และเพิ่มเกียรติ ชมวัฒนา. (2559). การสังเคราะห์วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการ
พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในประเทศไทย. วารสารครุศาสตร์. 44(2), 183-201.
- องค์การบริหารส่วนตำบลกรุงชิง. (ม.ป.ป.). ข้อมูลทั่วไปของตำบลกรุงชิง ตำบลกรุงชิง.
สืบค้นเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2564, จาก [http://www.krungching.go.th/
general1.php](http://www.krungching.go.th/general1.php)

ภาวะผู้นำท้องถิ่นไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Thai Local Leadership in the Northeast

ชนะวิทย์ อนุสุเรนทร์¹, สุกัญญา เอ็มอิมธรรม² และ พิทันดร นิตยสุทธิ³

Chanavit Anusurane¹, Sukanya Aimimtham², and Pitundorn Nityasuddhi³

^{1,2,3} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{1,2,3} Faculty of Humanities and Social Sciences

^{1,2,3} มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2,3} Khon Kaen University

บทคัดย่อ

การวิจัยภาวะผู้นำท้องถิ่นไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำการศึกษาระหว่างเดือนมกราคม 2552 - มีนาคม 2553 วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการปฏิบัติงานของผู้นำท้องถิ่น ภาวะผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ และแสวงหาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนจากกลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ 400 คน และจากแบบสอบถามปลายเปิด 61 คน โดยพัฒนาแนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเฉพาะ 10 คน ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่ควรแก้ไขคือการประกอบอาชีพของประชาชนเพราะมีความพึงพอใจต่อการช่วยเหลือจากผู้นำท้องถิ่นในระดับปานกลาง ในด้านการเป็นผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ คือ 1) ที่มาของผู้นำ กลุ่มตัวอย่างต้องการผู้นำที่มีภูมิสำเนาในท้องถิ่นมากที่สุด 2) คุณลักษณะผู้นำ ต้องการผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมมากที่สุด 3) ประเภทผู้นำ กลุ่มตัวอย่างต้องการผู้นำแบบพอปกครองลูกมากที่สุด 4) บทบาทผู้นำ ในภาพรวมอยู่ในระดับสูง ผู้นำที่มีบทบาทเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานรัฐ เอกชนและประชาชนเป็นสิ่งที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุด 5) ด้านอำนาจของผู้นำ ในภาพรวมอยู่ในระดับสูง กลุ่มตัวอย่างต้องการอำนาจที่มาจากความเชี่ยวชาญในการบริหารงานและปฏิบัติงานในท้องถิ่นมากที่สุด และ 6) ด้านทักษะความเป็นผู้นำ ในภาพรวมมีความต้องการอยู่ในระดับสูง ผู้นำท้องถิ่น

ที่รู้เทคนิคแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ เป็นทักษะที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุด งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะและแนวทางการพัฒนา คือ ควรมีการพัฒนาผู้นำท้องถิ่นด้านการส่งเสริมอาชีพ ด้านสวัสดิการสังคม ด้านสาธารณสุข ด้านสิ่งแวดล้อม และ ด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามลำดับ

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำท้องถิ่นไทย

Abstract

The research “Thai Local Leadership in the Northeast” was conducted from January 2009 to March 2010. It focused on the conditions of Thai Local Administration work and its leadership and development approach in relation to meeting citizens’ needs. The study used a sample size of 400 to collect quantitative data and 61 to collect open – ended questionnaire data, as well as 10 in-depth interviews. It was found that the issue requiring the most attention was employment, as citizens reported only medium levels of satisfaction with the help that local leadership had provided in terms of jobs. Respondents desired leaders who were from/residing in the local area, demonstrated morality and ethics, and were paternal in nature, and they viewed leaders’ major role to be coordinating between the state, private, and public sectors. They were partial to leaders who derived their power from their expertise in local administration and work practices and prioritized leadership skills resulting in timely and effective problem-solving. This study recommends leadership development that prioritizes, in descending order: employment, social welfare, public health, environment, education, religion, and culture.

Keyword : Thai local leadership

บทนำ

การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นรูปแบบการปกครองที่เกิดขึ้นจากหลักการกระจายอำนาจปกครองตามพื้นที่ โดยท้องถิ่นจะจัดตั้งองค์กรปกครองขึ้นมา ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล เพื่อจัดทำบริการสาธารณะ ตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นไปตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ความเป็นอิสระ (Autonomy) ของท้องถิ่น จึงอยู่ในรูปของการมีอำนาจ สั่งการ และดำเนินการในกิจการต่าง ๆ ตามที่กฎหมายกำหนดได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องรับคำสั่งจากส่วนกลาง ซึ่งส่วนกลางมีอำนาจเพียงกำกับดูแลให้การดำเนินการของท้องถิ่นดำเนินไปภายใต้กรอบของกฎหมายเท่านั้น นับแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และฉบับปี พ.ศ. 2550 ที่กำหนดให้รัฐต้องส่งเสริม และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองรวมทั้งการตรวจสอบ การใช้อำนาจรัฐทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด และนายกเทศมนตรี

จากพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ทำให้ผู้นำท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด และนายกเทศมนตรี มีความสำคัญต่อการบริหารจัดการท้องถิ่นเป็นอย่างสูง เพราะอนาคตเมื่อมีการถ่ายโอนภารกิจ ทำให้ส่วนราชการ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคต้องลดบทบาทในการจัดการบริการสาธารณะลงไป ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะต้องแสดงขีดความสามารถรองรับการบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้นำท้องถิ่นมีความสามารถในการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล อันแสดงให้เห็นถึงวิถีคิด วิถีการบริหาร ทั้งในแง่ของการแสวงหาความร่วมมือ การแสวงหางบประมาณ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาของชุมชน ท้องถิ่นเป็นที่น่าเชื่อถือได้ ทั้งนี้เพราะสถานการณ์ปัจจุบันปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่นล้วนแล้วแต่มีความสลับซับซ้อน และมีหลายสิ่งหลายอย่างที่กำลังท้าทายผู้นำท้องถิ่นอยู่ในขณะนี้

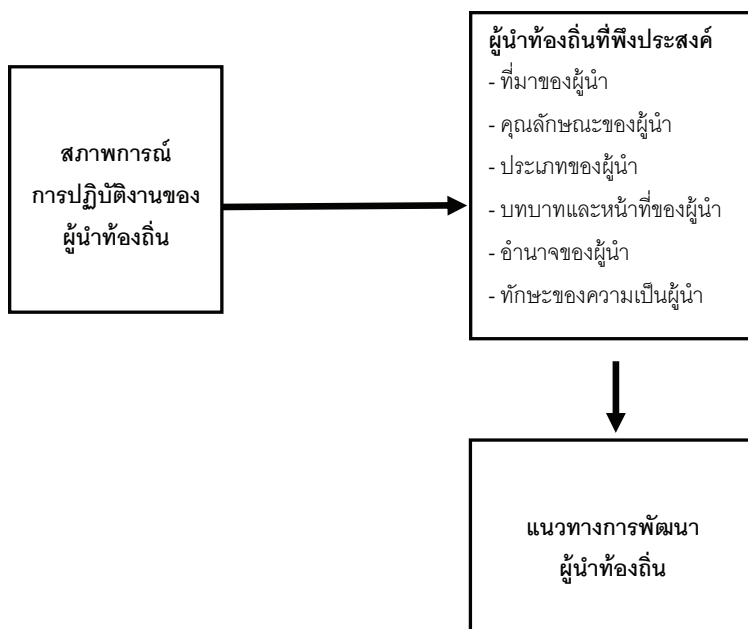
ดังนั้น เพื่อเป็นข้อมูลและแนวทางในการสนับสนุนให้ได้ผู้นำตามความต้องการของประชาชน คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้สนใจหรือนักการเมืองนำไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาตนเอง ให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน และเพื่อประโยชน์สำหรับประชาชนในการเลือกสรรบุคคลที่เหมาะสมเข้ามารับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน และให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของนโยบายการกระจายอำนาจ

ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำของนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศ มาสังเคราะห์เพื่อใช้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อศึกษาผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบไปด้วย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ อาทิเช่น แนวคิดของ ทานเนนบอม และ ชมิดท์ (Tannenbaum & Schmidt, 1961] p. 24 ; อ้างถึงใน สมยศ นาวีการ, 2536, หน้า 411) ได้ให้ความหมายว่า “ผู้นำ” หมายถึง บุคคลผู้ใช้อิทธิพลโดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลอื่นด้วย และแนวคิดของฮิวส์ และ โบดิต (Huse & Boditch, 1973, p. 145 ; อ้างถึงใน สาคร ไห้วงค์, 2544, หน้า 15) ได้ให้ความหมายว่า “ผู้นำ” หมายถึง ผู้ที่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้อื่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร และส่วนบุคคล เป็นต้น รวมถึงอรุณ รักรธรรม (2526, หน้า 333-334) ได้ทำการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำและได้สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ทฤษฎีลักษณะผู้นำ (Trait Theories) เป็นทฤษฎีที่พิจารณาคุณลักษณะเฉพาะของบุคคลเป็นหลัก 2) ทฤษฎีพฤติกรรม (Personal Behavioral Theories) เป็นทฤษฎีที่พิจารณาในเรื่องพฤติกรรมเฉพาะตัว ตามวิธีการใช้อำนาจหรือพฤติกรรมผู้นำ และ 3) ทฤษฎีสถานการณ์ (Situation Theories) เป็นทฤษฎีที่ถือว่าภาวะผู้นำเกี่ยวกับสถานการณ์เป็นหลักไม่ใช่เรื่องของบุคคล อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ผู้นำหมายถึง บุคคลซึ่งอาจเป็นคนเดียวหรือมากกว่าหนึ่งที่ใช้อิทธิพลหรืออำนาจที่จะทำการให้บังเกิดความร่วมมือร่วมใจประสานงานกัน เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายตามที่ต้องการ จากแนวความคิดดังกล่าวอาจกล่าวได้

ว่า ภาวะความเป็นผู้นำนั้น เป็นกระบวนการที่บุคคลหรือผู้นำทำให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามแนวความคิด หรือการตัดสินใจของตนเอง โดยความยินยอมพร้อมใจ ทั้งนี้โดยอาศัยคุณลักษณะ หน้าที่ และประเภทแห่งการเป็นผู้นำประกอบกันเป็นรูปแบบแห่งภาวะความเป็นผู้นำอันส่งผลหรือบังเกิดอิทธิพล ทำให้เกิดกระบวนการปฏิบัติตามนั้นเอง นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเป็นผู้นำ แนวทางการพัฒนาผู้นำ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการบริหาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากแนวความคิดและทฤษฎี รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิด คุณลักษณะของผู้นำ ประเภทของผู้นำ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ อำนาจของผู้นำ และทักษะของความเป็นผู้นำ มากำหนดประเด็นในการศึกษา โดยมีกรอบแนวคิด ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ปฏิบัติงานของผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้ง หรือการเลือกตั้งหรือการยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ เช่น การชี้แนะ สั่งการ และช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้
2. ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลหนึ่ง (ผู้นำ) พยายามใช้อิทธิพลและอำนาจของตนในการกระตุ้นชี้นำ ผลักดันชักนำหรือโน้มน้าวให้บุคคลอื่น กลุ่มบุคคลอื่น หรือผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้เขามีความเต็มใจและกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการโดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์การเป็นเป้าหมาย
3. ผู้นำท้องถิ่น (Local leader) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการคัดสรรด้วยกระบวนการเลือกตั้งจากคนในท้องถิ่น ถือเป็นการยอมรับของคนในท้องถิ่น
4. บทบาทผู้นำ (Leader) หมายถึง ผู้บริหารมีหน้าที่จะต้องทำให้งานในหน่วยงานของตนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสานกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อความสำเร็จขององค์กร ดังนั้น ผู้บริหารจะต้องทำหน้าที่แนะนำ สั่งการ สร้างเสริมแรงจูงใจ และสร้างเงื่อนไขต่าง ๆ ที่จะทำให้องค์กรตั้งใจทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ตามความต้องการ หน้าที่ในการเป็นผู้นำนี้รวมไปถึงการว่าจ้างบุคลากร การอบรม สัมมนา การสั่งการ การประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนขั้นและการให้ออกจากงาน
5. คุณลักษณะของผู้นำ คือ สามารถช่วยบุคคลให้เตรียมความรับผิดชอบในภาวะผู้นำ และอาจแสวงหาประสบการณ์ซึ่งจะช่วยให้เกิดการพัฒนาลักษณะด้านต่าง ๆ ได้

6. คุณสมบัติของผู้นำ คือ ผู้ที่มีคุณสมบัติที่จะเป็นผู้นำหรือการเป็นผู้นำ เป็นบุคลิกลักษณะเด่นบางคนที่มีมาแต่กำเนิด มีบุคลิกลักษณะเด่นเป็นพิเศษว่าบุคคลธรรมดา ซึ่งคุณสมบัติของผู้นำจะต้องมีความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ 3 ด้าน คือ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านความชำนาญในงานที่ทำ และด้านวิสัยทัศน์กว้างไกล

7. ประเภทของผู้นำ หมายถึง ลักษณะของผู้นำที่แสดงออก โดยพิจารณาจากลักษณะที่ผู้นำได้มาซึ่งอำนาจ โดยอาศัยอำนาจทางกฎหมาย อำนาจการปกครอง อำนาจการบังคับบัญชา ลักษณะหรือวิธีการที่ผู้นำใช้อำนาจ โดยแบ่งออกเป็นผู้นำแบบอัตตาธิปไตย ผู้นำแบบประชาธิปไตย และผู้นำแบบเสรีประชาธิปไตย และตามวิธีการทำงานหรือบทบาทที่ผู้นำแสดงออก ได้แก่ ผู้นำแบบพ่อปกครองลูก ผู้นำในลักษณะใช้กลอุบายในการบริหาร และผู้นำในลักษณะผู้เชี่ยวชาญ

8. อำนาจของผู้นำ หมายถึง การมีอำนาจเหนือหรือนำผู้อื่นโดยมุ่งเน้นไปที่อำนาจในการบังคับบัญชาหรือบงการให้ผู้อื่นยอมตาม เชื่อตามและทำตามเป็นหลัก มนุษย์จึงพยายามแสวงหาอำนาจภายนอกมาใส่ตัวเพื่อกระทำต่อผู้อื่นให้ “คล้อยตาม” กับ “ยอมจำนน” แต่การกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำที่ผิดกฎธรรมชาติในการอยู่ร่วมกัน เพราะเป็นการก้าวล่วงต่อผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเสียสมดุลกับตนเอง บทบาทที่แท้จริงของผู้นำที่จะทำให้ผู้อื่นยอมรับความเป็นผู้มีอำนาจของตนอยู่ที่การกระทำที่ตนเองเท่านั้น คือการแสดงออกหรือการกระทำใด ๆ เพื่อนำเอา “พลังอำนาจที่แท้จริงในตนเอง” เช่น ความรัก สติปัญญา ความรู้ ทักษะ ความสามารถ และพรสวรรค์ เพื่อให้เกิดการยอมรับ ยอมตาม เชื่อตามและทำตาม การที่ผู้อื่นเขาพร้อมจะเป็นผู้ตามเองจากการยอมรับพลังอำนาจในตนเองของผู้นำ ซึ่งเป็นการยอมรับด้วยจิตสำนึกของผู้ตามเอง

9. ทักษะของความเป็นผู้นำ หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่ได้มาจากรู้อยู่ของเขาและปฏิบัติออกมาเป็นการกระทำ โดยผู้นำที่ประสบความสำเร็จได้นั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถพื้นฐาน 3 ประการ คือ ทักษะทางด้านเทคนิค ทักษะทางด้านการบริหาร และทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์

10.ประชาชน หมายถึง ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น (นายกเทศมนตรี, นายกองค์การบริหารส่วนตำบล) ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 (แก้ไขเพิ่มเติมถึง ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2546) ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 (แก้ไขเพิ่มเติม ถึงฉบับที่ 5 พ.ศ. 2546) และพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป

11. เทศบาล หมายถึง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496

12. องค์การบริหารส่วนตำบล หมายถึง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 (แก้ไขเพิ่มเติม ถึงฉบับที่ 5 พ.ศ. 2546)

13. นายกเทศมนตรี หมายถึง นายกเทศมตรีตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 (แก้ไขเพิ่มเติม ถึงฉบับที่ 12 พ.ศ. 2546)

14. นายกองค์การบริหารส่วนตำบล หมายถึง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลตามพระราชบัญญัติ สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 (แก้ไขเพิ่มเติม ถึงฉบับที่ 5 พ.ศ. 2546)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างองค์ความรู้และใช้เป็นแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

1. ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา

1.1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำผลจากการศึกษาดังกล่าวมาประมวล เพื่อนำไปใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

1.2 กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะศึกษา

1.3 สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย สร้างแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและนำมาแก้ไขปรับปรุง

1.4 เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการวิจัย

2. หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์

2.1 หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นระดับปัจเจกบุคคล (Individuals)

2.2 ประชากรในการวิจัย เป็นประชาชนในพื้นที่องค์กรปกครองท้องถิ่น ประกอบด้วยประชาชนและพนักงานท้องถิ่นที่อาศัยในพื้นที่องค์กรปกครองท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 1 สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 400 คน โดยใช้แบบสอบถาม กลุ่มที่ 2 สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ ผู้นำท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงเป็นกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 61 คน โดยใช้แบบสอบถามปลายเปิด และกลุ่มที่ 3 สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 15 คน คือ ผู้นำท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแบบสอบถามประชาชนแบบสอบถามปลายเปิด และแบบสัมภาษณ์เจาะลึก เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีลักษณะดังนี้

3.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนและพนักงานท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น แยกตามองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 5 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ทำงาน รายได้ และสถานภาพ

ส่วนที่ 2 สภาพการณ์การปฏิบัติงานของผู้นำท้องถิ่น

ส่วนที่ 3 ภาวะผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์

ส่วนที่ 4 แนวทางการพัฒนาผู้นำท้องถิ่น

ส่วนที่ 5 ข้อเสนอแนะ

3.2 แบบสอบถามปลายเปิด ซึ่งให้ผู้ตอบตอบในประเด็นกว้าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายของการสัมภาษณ์นี้ เพื่อจะเก็บรวบรวมความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำ หรือผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด มีเนื้อหาประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้เชี่ยวชาญ สิ่งที่คุณคิดว่ามีความหมายต่อการเป็นผู้นำ สิ่งใดสนใจให้ก้าวเข้ามาเป็นผู้นำและการวางแผนเพื่อเข้าสู่การเป็นผู้นำแบบแผนการเป็นผู้นำและสิ่งที่คุณคิดว่ามีประสิทธิภาพ การเรียนรู้

แบบอย่างการเป็นผู้นำและสิ่งที่นำมาปรับใช้กระบวนการ/กลไกช่วยสร้างทีมงาน สนับสนุนการดำรงสถานะผู้นำกลยุทธ์การบริหารที่ทำให้มวลชนเชื่อมั่นในภาวะผู้นำ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้นำประสบความสำเร็จ อุปสรรคที่ต้องเอาชนะความล้มเหลว และสิ่งที่ท้าทายต่อบทบาทผู้นำและข้อเสนอแนะคุณลักษณะผู้นำและวิธีการเป็นผู้นำ ต่อผู้ที่ต้องการเป็นผู้นำ

3.3 แบบสัมภาษณ์เจาะลึก ใช้เก็บข้อมูลจากผู้นำท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงได้รับการยอมรับจากสังคม เป็นการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นในประเด็นที่พัฒนาจากการสัมภาษณ์รอบแรก โดยการนำความคิดเห็นทั้งหมดที่ได้รับจากกลุ่มผู้นำหรือผู้เชี่ยวชาญในการตอบรอบแรก มาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ประเด็นสำคัญในหัวข้อที่ต้องการศึกษามีเนื้อหาประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้นำท้องถิ่น/ชุมชน แนวคิดภาวะความเป็นผู้นำ : ความหมายต่อการเป็นผู้นำท้องถิ่นตามทัศนะของผู้นำ แรงจูงใจ : สิ่งจูงใจให้ก้าวเข้ามาเป็นผู้นำและการวางแผนเพื่อเข้าสู่การเป็นผู้นำ ประเภท/แบบแผนผู้นำ : อธิบายแบบแผนการเป็นผู้นำและสิ่งที่คิดว่ามีประสิทธิภาพ การเรียนรู้ : เรียนรู้แบบอย่างการเป็นผู้นำจากที่ใด แบบอย่างที้นำมาปรับใช้กระบวนการ/กลไกช่วยสร้างทีมงานสนับสนุนการดำรงสถานะผู้นำกลยุทธ์การบริหารที่ทำให้มวลชนเชื่อมั่นในภาวะผู้นำ และข้อเสนอแนะ : ต่อผู้นำท้องถิ่นคนอื่นหรือผู้ที่ต้องการเป็นผู้นำท้องถิ่น

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลดังนี้ ผู้วิจัยขอความร่วมมือไปยังพนักงานองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นสอบถามประชาชนในพื้นที่ และผู้นำท้องถิ่นจัดส่งแบบสอบถามตามพื้นที่ รวมทั้งสิ้น 400 ชุด คณะผู้วิจัยใช้การเก็บข้อมูลโดยคัดเลือกข้อมูลโดยสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากข้อมูลของผู้นำท้องถิ่น ด้วยการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลว่าถูกต้องสมบูรณ์หรือไม่ และทำการเก็บข้อมูลซ้ำอีกครั้งในส่วนที่ข้อมูลยังไม่สมบูรณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาวิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาตรวจสอบความถูกต้องและสมบูรณ์ของแบบสอบถามของแต่ละส่วน แล้วนำข้อมูลไปบันทึกด้วย

เครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อคำนวณหาค่าทางสถิติ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows และสถิติที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) จากแบบสอบถาม โดยแยกหาค่าร้อยละเป็นรายข้อประกอบในการบรรยายข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค่าสถิติที่คำนวณได้นำมาเสนอผลการศึกษาวิเคราะห์โดยวิธีพรรณนาประกอบ ตารางแสดงข้อมูลทางสถิติ และการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมเชิงพรรณนามาประมวลผลและข้อมูลเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากเอกสารการสนทนากลุ่มมาบรรยายเป็นประเด็นต่าง ๆ ในรูปของพรรณนาความ (Description) โดยคัดเลือกประเด็นคำตอบที่ให้รายละเอียดของเหตุผลที่ดีที่สุดในแต่ละเรื่องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้วนำไปสู่การตีความหาข้อสรุป

6. การแปรผลและนำเสนอข้อมูล ผู้ศึกษาได้แสดงผลการวิเคราะห์ในรูปของตารางแสดงข้อมูลทางสถิติ และพรรณนาความ รวมถึงการนำเสนอเนื้อหาข้อเสนอแนะที่ได้จากการสัมภาษณ์มาสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ในรูปของการพรรณนา (Description)

ผลการวิจัย

จากผลการศึกษา ภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยขอเสนอผลการศึกษา เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 คือ ผลการศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม จากประชาชนและพนักงานท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น แยกตามองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 400 คน นำเสนอโดยใช้สถิติพรรณนา และส่วนที่ 2 คือ ผลจากการศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่เป็นผู้นำท้องถิ่น จำนวน 61 คน นำมาวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เพื่อนำมาสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้นำท้องถิ่นมีชื่อเสียงได้รับการยอมรับจากสังคมอีกจำนวน 10 คน โดยการบรรยายเชิงพรรณนา มีการตีความหมายหรือหาความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นที่เชี่ยวชาญ และทำการสรุปวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล โดยจะนำเสนอต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 คือ ผลการศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามจากประชาชนและพนักงานท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น แยกตามองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 400 คน นำเสนอโดยใช้สถิติพรรณนา

1. ข้อมูลทั่วไป กลุ่มตัวอย่างมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี คิดเป็นร้อยละ 25.0 เป็นเพศชายและเพศหญิงจำนวนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 50.0 มีช่วงอายุระหว่าง 31-40 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36.3 สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่ามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 45.0 มีสถานภาพสมรสมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 65.8 ประกอบอาชีพรับราชการมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.0 มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 5,001 – 10,000 บาท มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 41.3 และยังพบว่ามีระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน 10 ปีขึ้นไปมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.3

2. สภาพการณ์ปฏิบัติงานของผู้นำท้องถิ่น ผลจากการศึกษาพบว่า ปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไข กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า ปัญหาด้านการประกอบอาชีพของประชาชน คิดเป็นร้อยละ 44.0 วิธีการแก้ไขปัญหาในหมู่บ้านของผู้นำท้องถิ่น เป็นการขอความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบล คิดเป็นร้อยละ 46.8 ปัญหาที่ร้องขอให้ผู้นำท้องถิ่นช่วยแก้ไขเป็นปัญหาด้านการประกอบอาชีพ คิดเป็นร้อยละ 41.3 มีระดับความพึงพอใจต่อการช่วยเหลือจากผู้นำท้องถิ่น อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 55.5 การให้ความร่วมมือของชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน/ตำบล ให้ความร่วมมือมากกว่าครึ่งหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 45.8 การให้ความร่วมมือของชาวบ้านในการระดมวัสดุเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหามูลบ้าน ชาวบ้านมีการให้ความร่วมมือมากกว่าครึ่งหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 46.8 การให้ความร่วมมือของชาวบ้านในการเข้าประชุมชาวบ้านเพื่อรับฟังการชี้แจงข่าวสารทางราชการ ให้ความร่วมมือมากกว่าครึ่งหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 41.5 การเรียกประชุมชาวบ้านของผู้นำท้องถิ่นเพื่อระดมความคิดเห็นในการพัฒนาหมู่บ้าน/ตำบลแต่ละครั้งมีการเรียกประชุมทุกครั้ง คิดเป็นร้อยละ 53.3 ระยะเวลาในการเตรียมงานก่อนที่จะลงมือทำงานของผู้นำท้องถิ่นในงานที่ต้องขอความร่วมมือจากชาวบ้าน มีการเตรียมงานล่วงหน้าก่อนลงมือทำงาน 3-7 วัน

คิดเป็นร้อยละ 47.3 การมอบหมายงานให้ผู้อื่นรับผิดชอบในการทำงานของผู้นำท้องถิ่นพบว่า ส่วนใหญ่มอบหมายให้คณะกรรมการหมู่บ้านแต่ละฝ่ายช่วยดูแล คิดเป็นร้อยละ 54.0

3. ผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ ผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ โดยภาพรวมและรายด้านแบ่งเป็น 6 ด้าน ดังนี้

1) **ด้านที่มาของผู้นำ** ระดับความต้องการของกลุ่มตัวอย่างต่อที่มาของผู้นำนั้นโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ผู้นำท้องถิ่นที่มีภูมิฐานะในท้องถิ่นที่เป็นผู้นำที่มีลักษณะกลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุด อยู่ในระดับสูง รองลงมาได้แก่ ผู้นำที่มีภูมิหลังเป็นตัวแทนของชุมชน ผู้นำที่เป็นแกนนำจัดประชุม ชุมชุม ประท้วงหรือเรียกร้องความเป็นธรรม ผู้นำที่สรรหาโดยประชาชน ผู้นำท้องถิ่นที่เป็นเครือญาติ และผู้นำที่มาจากตัวแทนของพรรคการเมืองหรือนักการเมือง ตามลำดับ

2) **ด้านคุณลักษณะของผู้นำ** ระดับความต้องการของกลุ่มตัวอย่างต่อคุณลักษณะของผู้นำนั้นโดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง ผู้นำท้องถิ่นต้องมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นผู้นำที่มีคุณลักษณะของผู้นำที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุด อยู่ในระดับสูงเรียงตามลำดับดังนี้ ผู้นำท้องถิ่นต้องเป็นคนดี โปร่งใส ไม่ทุจริต ไม่คดโกง ผู้นำท้องถิ่นต้องเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว และเสียสละเวลาให้กับราชการและประชาชนได้ ผู้นำท้องถิ่นต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้นำท้องถิ่นต้องมีความคิดสร้างสรรค์ประสานความร่วมมือจากทุกฝ่ายได้ ผู้นำท้องถิ่นต้องมีบุคลิกลักษณะผู้นำ กล่าวคือ กล้าทำ กล้าตัดสินใจ ผู้นำท้องถิ่นต้องเป็นบุคคลที่สามารถโน้มน้าวผู้อื่นให้ทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายได้ ผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลที่สามารถขอความร่วมมือจากชาวบ้านโดยการระดมแรงงาน เงินและวัสดุในการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้ความสามารถมากกว่าคนอื่น และผู้นำท้องถิ่นต้องมีฐานะทางเศรษฐกิจดี เพื่อจะได้สนับสนุนการทำงานให้สำเร็จได้โดยง่าย ตามลำดับ

3) **ด้านประเภทผู้นำ** ระดับความต้องการของกลุ่มตัวอย่างต่อประเภทของผู้นำ ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำประเภทพ่อปกครองลูกเป็นผู้นำประเภทที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุด อยู่ในระดับสูง รองลงมาคือ ผู้นำประเภทเชี่ยวชาญ และผู้นำประเภทกลอุบาย ตามลำดับ ส่วนประเภทผู้นำที่กลุ่มตัวอย่างต้องการในระดับปานกลาง คือ

ผู้นำประเภทเสรีประชาธิปไตย ผู้นำประเภทประชาธิปไตย และผู้นำประเภทอัตตาธิปไตย ตามลำดับ

ส่วนผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ พบว่า ระดับความต้องการของกลุ่มตัวอย่างต่อผู้นำที่พึงประสงค์ที่อยู่ในระดับสูง 5 อันดับแรก เรียงตามลำดับ ดังนี้ ผู้นำท้องถิ่นที่เปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ร่วมวางแผน เป็นประเภทของผู้นำที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุด อยู่ในระดับสูง รองลงมา คือ ผู้นำท้องถิ่นที่มีการวางแผนและพัฒนาท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นที่เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแสดงความคิดเห็นและเสนอแนะแนวทางปฏิบัติได้ ผู้นำท้องถิ่นที่ปฏิบัติกับประชาชนเหมือนคนในครอบครัว และผู้นำท้องถิ่นที่มีความรู้ทางการบริหาร ตามลำดับ

4) **ด้านบทบาทผู้นำ** ระดับความต้องการของกลุ่มตัวอย่างต่อบทบาทของผู้นำ โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง โดยผู้นำท้องถิ่นที่มีบทบาทเป็นผู้ประสานงานความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ เอกชนและประชาชน เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เป็นผู้นำที่มีบทบาทของผู้นำที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุด อยู่ในระดับสูง รองลงมาคือ ผู้นำท้องถิ่นที่เป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุนเพิ่มศักยภาพของผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน ให้มีความสามารถด้านการบริหารจัดการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในทุกมิติ ผู้นำท้องถิ่นที่ต้องเป็นนักเจรจาต่อรอง มีกลวิธีในการรู้จักแก้ไขปัญหาให้ทันเวลาฉับไวและทันกับสถานการณ์ ผู้นำท้องถิ่นต้องมีการนำนวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้เพื่อช่วยในการตัดสินใจในการปฏิบัติงาน ผู้นำท้องถิ่นที่เป็นผู้คอยติดตามและประเมินผลงาน และผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดนโยบาย วางแผนงานทางด้านพัฒนาชุมชน โดยกำหนดให้มีบุคลากรรับผิดชอบในแต่ละภารกิจ ตามลำดับ

5) **ด้านอำนาจของผู้นำ** ระดับความต้องการของกลุ่มตัวอย่างต่ออำนาจของผู้นำ โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง ผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญในการบริหารงานและปฏิบัติงานในท้องถิ่น เป็นอำนาจของผู้นำที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุด อยู่ในระดับสูง รองลงมาคือ เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชากระทำผิดวินัยผู้นำต้องสามารถดำเนินการลงโทษตามระเบียบ ผู้นำเป็นผู้ที่ได้รับมอบอำนาจจากทางราชการ หรือจากผู้ที่ชาวบ้านเชื่อถือ ผู้นำต้องมีอำนาจในการพิจารณาความดีความชอบในการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งผู้ใต้บังคับบัญชา และผู้นำที่สามารถออกคำสั่งให้ลูกน้องปฏิบัติตาม

โดยมีอาชงหลักเลี้ยงได้ภายใต้การยอมรับจากผู้ใต้บังคับบัญชาว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องและชอบธรรม ตามลำดับ

6) ด้านทักษะความเป็นผู้นำ ระดับความต้องการของกลุ่มตัวอย่างต่อทักษะความเป็นผู้นำ โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง ผู้นำท้องถิ่นต้องรู้เทคนิคแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพตามความต้องการของประชาชน เป็นผู้นำที่มีทักษะความเป็นผู้นำของกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการมากที่สุด อยู่ในระดับสูง รองลงมาคือ ผู้นำท้องถิ่นที่มีความสามารถในการบริหารงบประมาณให้สอดคล้องกับแผนงาน ผู้นำท้องถิ่นต้องมีความสามารถสร้างแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน ผู้นำท้องถิ่นต้องมีการเตรียมงานก่อนที่จะลงมือทำงานที่ต้องขอความร่วมมือจากชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นต้องรู้เทคนิคในการแสวงหาความร่วมมือจากชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นต้องมีความเข้าใจในธรรมชาติ ลักษณะนิสัยของคนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นต้องมีความสามารถทำให้บุคลากรมีความร่วมมือในการทำงานโดยจัดสภาพการทำงานให้สัมพันธ์กันตรงตามความต้องการของบุคลากร ผู้นำท้องถิ่นต้องยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคลในเรื่องบุคลิกภาพ ค่านิยม และทัศนคติระหว่างบุคคล และผู้นำท้องถิ่นต้องแบ่งงานและมอบหมายงานให้ผู้อื่นรับผิดชอบงานแทน ตามลำดับ

ส่วนที่ 2 ผลจากการศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่เป็นผู้นำท้องถิ่น จำนวน 61 คน นำมาวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เพื่อนำมาสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้นำท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงได้รับการยอมรับจากสังคมอีกจำนวน 10 คน โดยการบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกของภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สรุปได้ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไป ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด จำนวน 10 คน เป็นเพศชาย 8 คน เป็นหญิง 2 คน มีช่วงอายุระหว่าง 51- 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 50.00 ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับปริญญาโท คิดเป็นร้อยละ 60.00 รองลงมาคือ ระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 20.00 และผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านมีประสบการณ์ในการเป็นผู้นำท้องถิ่น/ชุมชนมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี และได้ผ่านการอบรมเกี่ยวกับงานในหน้าที่และโปรแกรมส่งเสริมศักยภาพของความเป็นผู้นำ และ

นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญทุกท่านยังมีบทบาทและผลงานอย่างต่อเนื่องทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ

2. แนวคิดภาวะความเป็นผู้นำ พบว่าผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ให้ความหมายต่อการเป็นผู้นำที่สอดคล้องกัน การที่ผู้นำของกลุ่มใช้วิธีต่างกันตามสถานการณ์ในการดำเนินการเพื่อให้เกิดการสนับสนุนในกลุ่ม การกระทำมีอิทธิพลต่อบุคคลหรือกลุ่มและชักจูงให้ผู้อื่นกระทำตามเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จบรรลุเป้าหมายของกลุ่มที่ตั้งไว้โดยอาศัยความร่วมมือกันสร้างประโยชน์ต่อองค์กรและผู้นำจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้อื่นสนับสนุนตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญในการเป็นผู้นำ คือ 1) คุณลักษณะของตัวผู้นำ คือ คุณลักษณะภายในและภายนอกของตัวผู้นำ 2) เป็นบุคคลต้นแบบแก่คนในชุมชน คือการทำตัวให้เป็นตัวอย่างที่ดี 3) การได้รับการยอมรับและการมีส่วนร่วมในองค์กรของคนในองค์กร/ชุมชน และ 4) แนวคิดในการทำงาน มีหลักในการทำงาน รักในหน้าที่การงาน โดยสามารถวิเคราะห์ปัญหาและสามารถหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมได้

3. แรงจูงใจให้ก้าวเข้ามาเป็นผู้นำและการวางแผนเพื่อเข้าสู่การเป็นผู้นำ พบว่าผู้นำได้รับการแต่งตั้ง เลือกตั้ง สรรหา หรือได้รับการยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ หรือแกนนำในกลุ่ม เช่น การชี้แนะ สั่งการ และช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม สิ่งจูงใจสำคัญที่ทำให้ผู้นำก้าวเข้ามาเป็นผู้นำท้องถิ่น คือ 1) ความต้องการในการที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเพื่อชุมชนและสังคม เกิดจากการพบเห็นปัญหาในท้องถิ่นจึงตัดสินใจก้าวมาเป็นผู้นำมุ่งหวังที่พัฒนาและจัดการแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น 2) แรงขับภายในตัวผู้นำมองเห็นการเป็นผู้นำเป็นงานที่ท้าทาย การที่มีใจรักในงานสาธารณะ รวมถึงความใฝ่ฝันในวัยเยาว์ ประกอบกับความรู้ความสามารถ ได้รับความน่าเชื่อถือจากกลุ่มจึงได้ก้าวมาสู่การเป็นผู้นำ 3) ต้องการความก้าวหน้าและพัฒนาตนเอง เกิดจากภูมิหลังของตัวผู้นำมีอดีตฝังใจที่ต้องการผลักดันและยกระดับตนเองให้ทัดเทียมกับคนในท้องถิ่น 4) ต้องการก้าวสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นโดยได้รับการยกย่องจากผู้อื่น มีเกียรติยศชื่อเสียงมีโอกาสเข้าสมาคมสังสรรค์กับผู้อื่นและต้องการความรักจากกลุ่ม และ 5) ความมั่นคงในการทำงาน มีฐานะทางสังคมและรายได้เพื่อจะได้สนับสนุนการทำงานให้สำเร็จ

4. ประเภท/แบบแผนการเป็นผู้นำและสิ่งที่ผู้นำคิดว่ามีประสิทธิภาพ

ผู้เชี่ยวชาญให้ความคิดเห็นสอดคล้องในประเด็น ประเภท/แบบแผนการเป็นผู้นำและสิ่งที่ผู้นำคิดว่ามีประสิทธิภาพ ประกอบไปด้วย 4 แบบ คือ 1) ผู้นำแบบครูฝึก เป็นศิลปะของการเป็นผู้นำแบบตัวต่อตัว ผู้นำแบบนี้จะเป็นแรงผลักดันให้ผู้อื่นค้นพบตนเอง 2) ผู้นำแบบให้วิสัยทัศน์ ผู้นำให้วิสัยทัศน์ที่จุดหมายที่กลุ่มจะเดินต่อไปโดยเปิดโอกาสให้สมาชิกได้คิดริเริ่มทดลอง และรับการเสี่ยงที่ควบคุมได้ 3) ผู้นำแบบประชาธิปไตย ผู้นำใช้ทักษะและความฉลาดทางอารมณ์ มีการทำงานเป็นทีมและการร่วมมือ การบริหารความขัดแย้ง และการสร้างอิทธิพลเหนือคนอื่น และ 4) ผู้นำแบบส่งเสริมความร่วมมือ มีการใช้ทักษะทางอารมณ์ในด้านการร่วมมือในทางปฏิบัติ ผู้นำจะเน้นความเอาใจใส่ตามความต้องการด้านอารมณ์ของสมาชิก มีการใช้ทักษะความเห็นอกเห็นใจกันระหว่างสมาชิก

ส่วนสิ่งที่ผู้นำคิดว่ามีประสิทธิภาพ พบว่าลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะต้องประกอบไปด้วย 3 ประเภท คือ 1) นักพัฒนา กล่าวคือ ผู้นำที่เป็นนักบริหารที่เปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์ที่มุ่งตัวคนเป็นหลัก จึงมุ่งพัฒนาคน รู้วิธีการชักจูงและพัฒนาสมาชิก 2) นักบริหาร คือ ผู้นำที่มีลักษณะทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน โดยคำนึงถึงความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง รู้จักบริหารงานสมาชิกให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และ 3) นักเผด็จการมีศิลป์ ผู้นำประเภทนี้มีความมั่นใจในตัวเองมากมีความชำนาญในด้านการสั่งงานอย่างมีศิลป์ สมาชิกปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไข

5. การเรียนรู้แบบอย่างการเป็นผู้นำและสิ่งที่นำมาปรับใช้ พบว่าผู้นำได้เรียนรู้แบบอย่างการเป็นผู้นำ มี 2 ประการ คือ 1) เรียนรู้จากบุคคลต้นแบบที่ผู้นำมีความศรัทธา เคารพเชื่อถือ หรือชื่นชมในความรู้ความสามารถและนำเอาจุดเด่นของแต่ละท่านมาเป็นแบบอย่างในการเป็นผู้นำ และ 2) เรียนรู้จากประสบการณ์ในการทำงานและแหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้นำมีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนสิ่งที่นำมาปรับใช้ มี 2 ประการ คือ 1) นำคำสอนและแบบอย่างในการทำงานของบุคคลต้นแบบ หรือจากประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำงานมาประยุกต์ใช้ในชีวิตการทำงานของตน และ 2) การนำแบบอย่างผู้นำหรือประสบการณ์มาปรับใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานแก่กลุ่มหรือองค์กรของตน

6. กระบวนการและกลไกการสร้างทีมงานสนับสนุนการดำรงสถานะผู้นำท้องถิ่น พบว่าผู้เชี่ยวชาญมองกระบวนการและกลไกการสร้างทีมงานสนับสนุนการดำรงสถานะของผู้นำ มี 3 ประการ คือ 1) ตัวของผู้นำ มีส่วนสำคัญในการสร้างทีมงาน ต้องรู้จักวิธีจูงใจให้ทีมงานเห็นคล้อยตามและให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิดวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามผล ซึ่งถือเป็นการให้ความสำคัญกับทุกคนในทีม ผู้นำท้องถิ่นต้องสามารถทำให้บุคคลมีความร่วมมือในการทำงานโดยจัดสรร แบ่งงานและมอบหมายงานให้ทีมงานอย่างชัดเจน 2) การมีส่วนร่วม ผู้นำมีส่วนสำคัญในการสร้างทีมงานสนับสนุนการดำรงสถานะผู้นำเอง โดยมีการโน้มน้าวจิตใจ หรือสร้างแรงศรัทธาให้คนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เนื่องจากการก้าวมาสู่การเป็นผู้นำต้องอาศัยเสียงสนับสนุนของคนในท้องถิ่นเป็นหลัก จึงจะสามารถดำรงอยู่ในสถานะผู้นำได้ และ 3) ผู้นำสามารถใช้เครื่องมือทางการบริหารต่างๆ เช่น การคัดสรร คัดเลือกสมาชิกในทีม การใช้คนให้เหมาะกับความรู้ความสามารถของสมาชิก ทำงานร่วมกับผู้นำเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้

7. กลยุทธ์การบริหารที่ทำให้มวลชนเชื่อมั่นในภาวะผู้นำ พบว่าผู้เชี่ยวชาญให้ความคิดเห็นกลยุทธ์การบริหารที่สามารถทำให้มวลชนเกิดความเชื่อมั่นในภาวะผู้นำ มี 4 ประการ คือ 1) คุณลักษณะของตัวผู้นำ ที่แสดงออกมาให้มวลชนเกิดความเชื่อถือ ศรัทธา เป็นต้นแบบให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามทิศทางที่ผู้นำกำหนด 2) หลักการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาให้มวลชน 3) การสร้างทีมและการมีส่วนร่วม การให้เกียรติต่อสมาชิกในกลุ่มให้ความสำคัญกับทุกคนสร้างความร่วมมือทำความเข้าใจเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และ 4) การปฏิบัติงานให้เห็นผลงานเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างศรัทธาและความไว้วางใจ

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. **ด้านแนวคิดภาวะผู้นำ** ผลการศึกษาพบว่า การที่ผู้นำของกลุ่มใช้วิธีต่างกันตามสถานการณ์ในการดำเนินการเพื่อให้เกิดการสนับสนุนในกลุ่ม การกระทำมีอิทธิพลต่อบุคคลหรือกลุ่มและชักจูงให้ผู้อื่นกระทำตามเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ บรรลุเป้าหมายของกลุ่มที่ตั้งไว้โดยอาศัยความร่วมมือกันสร้างประโยชน์ต่อองค์กรและผู้นำจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้อื่นสนับสนุนตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ McFarland (1979) และ Huse (1978) ที่กล่าวว่า ผู้นำคือบุคคลที่มีความสามารถในการใช้อิทธิพลให้คนอื่นทำงานในระดับต่าง ๆ ที่ต้องการให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ และนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ กวี วงศ์พุดม (2535) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ คือบุคคลที่มีคุณสมบัติเฉพาะอย่างสามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มมากที่สุด

อภิปรายผลได้ว่า ผู้นำคือบุคคลที่มีความสามารถนำกลุ่มหรือพากลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์หรือจุดหมายที่วางไว้ ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือกหรือยกย่องให้เป็นผู้นำของกลุ่มโดยอาศัยลักษณะทางสังคมของบุคคลในกลุ่มนั้น ๆ เป็นฐาน มีการให้ตำแหน่งผู้นำแตกต่างกันไปตามลักษณะงานและองค์กรที่อยู่ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อำนวยการเจ้าคณะจังหวัด ผู้นำชุมชน เป็นต้น

2. **ด้านแรงจูงใจที่มาของผู้นำ** ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำได้รับการแต่งตั้ง เลือกลงสรรหา หรือได้รับการยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำหรือแกนนำในกลุ่ม เช่น การชี้แนะ สั่งการ และช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม สิ่งจูงใจสำคัญที่ทำให้ผู้นำก้าวเข้ามาเป็นผู้นำท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Yuki (1989) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งเพื่อให้ทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะและช่วยเหลือกลุ่ม ขณะที่บุญทัน ดอกโธสง (2535) มีความคิดเห็นที่คล้ายคลึงกัน ผู้นำ คือบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้งจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ผลักดันให้กลุ่มบรรลุเป้าหมาย

อภิปรายผลได้ว่า ผู้นำคือบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง หรือการได้รับการยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ ลักษณะด้านพฤติกรรมและมีอิทธิพลต่อกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ มีภาระหน้าที่ในการชี้แนะ สั่งการ และช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ได้มีการให้ตำแหน่งผู้นำ

แตกต่างกันตามลักษณะงานและองค์กรที่เป็นอยู่ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อำนวยการเจ้าคณะจังหวัด ผู้นำชุมชน เป็นต้น

3. ด้านประเภทและแบบแผนของผู้นำ ผลการศึกษาพบว่า ประเภท/แบบแผนผู้นำประกอบ 4 แบบ คือ 1) ผู้นำแบบครูฝึก เป็นศิลปะของการเป็นผู้นำแบบตัวต่อตัว ผู้นำแบบนี้จะเป็นแรงผลักดันให้ผู้อื่นค้นพบตนเอง 2) ผู้นำแบบให้วิสัยทัศน์ ผู้นำให้วิสัยทัศน์ซึ่งจุดหมายที่กลุ่มจะเดินต่อไปโดยเปิดโอกาสให้สมาชิกได้คิดริเริ่มทดลอง และรับการเสี่ยงที่ควบคุมได้ 3) ผู้นำแบบประชาธิปไตย ผู้นำใช้ทักษะความฉลาดทางอารมณ์ มีการทำงานเป็นทีมและการร่วมมือ การบริหารความขัดแย้งและการสร้างอิทธิพลเหนือคนอื่น และ 4) ผู้นำแบบส่งเสริมความร่วมมือ มีการใช้ทักษะทางอารมณ์ในด้านการร่วมมือในทางปฏิบัติ ผู้นำจะเน้นการเอาใจใส่ความต้องการด้านอารมณ์ของสมาชิก มีการใช้ทักษะความเห็นอกเห็นใจระหว่างสมาชิก ลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) นักพัฒนา กล่าวคือ ผู้นำที่เป็นนักบริหารที่เปลี่ยนแปลงมาจากความสัมพันธ์ที่มุ่งตัวคนเป็นหลักจึงมุ่งพัฒนาคน รู้วิธีการชักจูงและพัฒนาสมาชิก 2) นักบริหาร คือ ผู้นำที่มีลักษณะทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน โดยคำนึงถึงความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง รู้จักบริหารงานสมาชิกให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และ 3) นักเผด็จการมีศิลป์ ผู้นำประเภทนี้มีความมั่นใจในตัวเองมากมีความชำนาญในด้านการสั่งงานอย่างมีศิลป์ สมาชิกปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไข ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาพฤติกรรมผู้นำของ Kurt (1944) กำหนดลักษณะของผู้นำ 3 แบบ คือ 1) ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย ซึ่งผู้นำประเภทนี้จะตัดสินใจเองไม่ให้อำนาจตัดสินใจ มีลักษณะถือตัวและมีความภูมิใจในตัวเอง 2) ผู้นำแบบประชาธิปไตย เป็นผู้นำที่ให้สมาชิกของกลุ่มมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดนโยบายโดยใช้ความคิดเห็นกลุ่มและมีการแบ่งหน้าที่กันทำ และ 3) ผู้นำแบบเสรีนิยม มีเสรีภาพเต็มที่ปราศจากการมีส่วนร่วมของตัวผู้นำ ซึ่งคล้ายคลึงกับทัศนะของ ชูบ กาญจนประกร (2509) ซึ่งพิจารณาจากการใช้อำนาจมี 3 แบบ คือ 1) ผู้นำแบบอัตตานิยม ถืออำนาจเป็นใหญ่ เชื่อมั่นในตนเองสูงบริหารงานและกำหนดนโยบายโดยการใช้อำนาจและอำนาจ 2) ผู้นำแบบเสรีนิยม เป็นผู้นำที่ใช้อำนาจในการควบคุมบริหารน้อย ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่เสรีในการวินิจฉัย

สั่งการ มีการกำหนดนโยบายไม่แน่นอน และ 3) ผู้นำแบบประชาธิปไตย เป็นการบริหารงานโดยยึดถือความคิดเห็นของกลุ่มเป็นสำคัญ

อภิปรายผลได้ว่า จากผลการศึกษาเกี่ยวกับประเภทและแบบแผนของผู้นำท้องถิ่นเชื่อว่าผู้นำต้องมีบางสิ่งบางอย่างภายในตัวของผู้นำเองที่แตกต่างออกจากคนอื่น ประเภทผู้นำขึ้นอยู่กับโครงสร้างของกลุ่ม ความเป็นผู้นำในกลุ่มถูกกำหนดโดยผลรวมของทัศนคติที่ต้องการของกลุ่ม ซึ่งจะเห็นได้ว่าผู้นำกับกลุ่มจะแยกออกจากกันไม่ได้ ถ้าไม่มีกลุ่มก็ไม่มีผู้นำ การเป็นผู้นำเป็นกระบวนการที่จำเป็นต้องทำหน้าที่ทั้งการนำและการบริหาร สถานการณ์มีบทบาทต่อการกำหนดความเป็นผู้นำเช่นกัน ผู้นำบางคนเกิดจากสถานการณ์ที่กลุ่มกำลังเผชิญหน้า ประเภทและแบบแผนการเป็นผู้นำท้องถิ่นจึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ วัฒนธรรม ทัศนคติ ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ

4. ด้านคุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์ ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการต่อคุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นต้องมีคุณธรรมจริยธรรมโดยรวมอยู่ในระดับสูง สอดคล้องกับการศึกษาของศรีเพ็ญ ช่วงโชง (2540) ผลการศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในทศวรรษหน้า ส่วนใหญ่ด้านคุณธรรม จริยธรรม มีความยุติธรรมรู้จักให้อภัย เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มีความสำคัญอยู่ในลำดับต้น ๆ ของคุณลักษณะผู้นำ รวมทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของ เกษรา ดวงมณี (2545) ได้ศึกษาคุณลักษณะนักการเมืองท้องถิ่นในความคาดหวังของคณะกรรมการชุมชนในเขตเทศบาลตำบลแหลมฉบัง มีความต้องการไม่แตกต่างกัน ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่าคุณลักษณะที่ดีของผู้นำมี 9 ประการ คือ 1) ผู้นำควรเป็นคนดี มีคุณธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ไม่โกหก มีความจริงใจ มีความกล้าหาญ 2) รู้จักควบคุมสติอารมณ์ มีความอดทนอดกลั้น รู้จักการประนีประนอม มีทัศนคติ และค่านิยมที่ดี 3) ควรปฏิบัติตนให้เป็นอย่างดีที่รู้จักรู้จักให้เกียรติผู้อื่น มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี 4) มีความตั้งใจจริงในการทำงาน 5) ใช้ความสุขของคนในท้องถิ่นเป็นเป้าหมายในการทำงาน เป็นนักสร้างโอกาส 6) ใช้อำนาจในทางที่ถูกต้อง คำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของคนในท้องถิ่น มีความ

สุจริต ไม่คดโกง ยึดหลักธรรมาภิบาลในการปฏิบัติงาน 7) สนับสนุนวิถียุ่ร่วมกันเป็นชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยึดมั่นในจารีตประเพณีและหลักการทางศาสนา อนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม 8) พร้อมยอมรับความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้น ให้เรียนรู้จากความผิดพลาดเพื่อค้นหาตัวปัญหาอุปสรรคจะได้แก้ไขให้ถูกต้อง และ 9) มีทักษะในการพูดและสื่อสารให้มวลชนเข้าใจ รู้จักกาลเทศะ รู้จักใช้อารมณ์ขันและใช้ภาษาให้ถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับ Ordway Tead (อ้างใน ณรงค์ สีนสวัสดิ์, 2521) คุณสมบัติที่สำคัญ ๆ ของผู้นำ มี 9 ประการ คือ 1) ผู้นำต้องมีพลังกายและพลังประสาทที่เข้มแข็ง 2) รู้จุดมุ่งหมายและแนวทางที่จะพัฒนา 3) มีความกระตือรือร้น 4) ความเป็นมิตรและความรัก 5) มีความน่าเชื่อถือ 6) มีความกล้าในการตัดสินใจ 7) มีสติปัญญารอบรู้ 8) เป็นครูที่ดี และ 9) มีความศรัทธาและความเชื่อมั่น ขณะที่ ทวิช เปล่งวิทยา (2530) กล่าวถึงคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ ของผู้นำ มี 4 ลักษณะ คือ 1) คุณลักษณะทางสติปัญญา 2) คุณลักษณะทางร่างกาย 3) คุณลักษณะทางอารมณ์ และ 4) คุณลักษณะทางอุปนิสัย

อภิปรายผลได้ว่า ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำท้องถิ่นสามารถจำแนกผู้นำที่ประสบความสำเร็จ ประกอบไปด้วยคุณลักษณะทางกาย ภูมิหลังทางสังคม สติปัญญา ความรู้ความสามารถ บุคลิกภาพ อารมณ์ลักษณะของงานที่ได้รับมอบหมาย การยอมรับจากสังคม มีส่วนในการทำให้ผู้นำประสบความสำเร็จและการที่ประชาชนต้องการคุณลักษณะของผู้นำด้านคุณธรรม จริยธรรมอยู่ในระดับสูง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่ผู้นำและชุมชนอยู่ใกล้ชิดกันมีสังคมที่คล้ายคลึงกัน จึงต้องการบุคคลที่มีความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อเป็นตัวแทนในการให้ความช่วยเหลือคนในชุมชน คุณลักษณะของผู้นำ เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นกลยุทธิ์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทั้งตัวผู้นำเองและปัญหาของผู้ใต้บังคับบัญชา ปัญหาจากการบริหารงาน และจากสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งจะส่งผลให้มวลชนยอมรับหรือยกย่องให้ดำรงตำแหน่งผู้นำ การระดมความร่วมมือ การประสานสัมพันธ์ในกลุ่ม และการเป็นตัวแทนของชุมชน

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำท้องถิ่นของประเทศไทย เพื่อที่จะทำความเข้าใจถึงภาวะผู้นำของแต่ละภูมิภาค คณะผู้ศึกษาได้มีโอกาสสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านและได้เรียนรู้ถึงความต้องการของประชาชนที่ต้องการผู้นำที่เปรียบเสมือนญาติพี่น้องของตนเองที่จะเข้ามาดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน ช่วยเหลือชาวบ้าน เมื่อได้รับความเดือดร้อน และพร้อมที่จะเป็นผู้นำทางด้านความคิด อุทิศตนให้กับชุมชน ให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข อยู่ดีมีกิน ซึ่งคงจะเป็นคุณลักษณะเฉพาะของผู้นำท้องถิ่นของประเทศไทย ความสำเร็จของผู้นำท้องถิ่นในแต่ละท่าน มีปัจจัยเกื้อหนุนที่แตกต่างกันไป ผู้นำแต่ละท่านจะมีเครือข่ายที่สามารถเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายของการทำงานเป็นทีมร่วมกับคนอื่นได้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ถือเป็นลักษณะเด่นของผู้นำ ดังนั้น การศึกษาแบบเจาะลึกเพื่อให้เข้าใจในประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมา จะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลที่จะพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำท้องถิ่นในอนาคตต่อไปได้ ซึ่งผลจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางในการเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้นำท้องถิ่นไทย ควรจะมีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำ ดังนี้

1. **คุณลักษณะของผู้นำและวิธีการเป็นผู้นำ** พบว่าผู้เชี่ยวชาญให้ความเห็นสอดคล้องคุณลักษณะที่ดีของผู้นำที่ควรกระทำ มี 9 ประการ คือ 1) ผู้นำควรเป็นคนดี มีคุณธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ไม่โกหก มีความจริงใจ มีความกล้าหาญ 2) รู้จักควบคุมสติ อารมณ์ มีความอดทน อดกลั้น รู้จักการประนีประนอม มีทัศนคติ และค่านิยมที่ดี 3) ควรปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดี รู้จักให้เกียรติผู้อื่น มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี 4) มีความตั้งใจจริงในการทำงาน 5) ใช้ความสุขของคนในชุมชน/องค์กรเป็นเป้าหมายในการทำงาน เป็นนักสร้างโอกาส 6) ใช้อำนาจในทางที่ถูกต้องคำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน มีความสุจริต ไม่คดโกง ยึดหลักธรรมาภิบาลในการปฏิบัติงาน 7) สนับสนุนวิธีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยึดมั่นในจารีตประเพณี และหลักทางศาสนา อนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม 8) พร้อมยอมรับ

ความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้น ให้เรียนรู้จากความผิดพลาดเพื่อค้นหาตัวปัญหาอุปสรรคจะได้แก้ไขให้ถูกต้อง และ 9) มีทักษะในการพูดในที่ชุมชนและสื่อสารให้มวลชนเข้าใจ รู้จักกาลเทศะ รู้จักใช้อารมณ์ขันและใช้ภาษาให้ถูกต้อง

2. คุณลักษณะผู้นำที่ควรหลีกเลี่ยง มี 5 ประการ คือ 1) การแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตน โดยไม่คำนึงถึงชุมชนที่ตนเองรับผิดชอบ ข้อโกงและทุจริตคอร์รัปชัน กอบโกยผลประโยชน์ในหน้าที่เบียดเบียนผู้อื่น การเอาเปรียบผู้อื่น ไม่ซื่อสัตย์ ไม่เที่ยงตรง ยุติธรรม และขาดคุณธรรม 2) การหลงมัวเมาในอำนาจซึ่งเป็นเพียงหนึ่งบทบาทของชีวิต ความเป็นเผด็จการ หลงตนเอง เชื้อมั่นในตนเองไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง ขาดเหตุผล ความรับผิดชอบ มีความลำเอียงขาดความยุติธรรม 3) การกระทำผิดจารีตประเพณีและหลักที่ชุมชนท้องถิ่นยึดถือร่วมกัน ศีลธรรมและจริยธรรม ทำตัวอยู่เหนือจากกฎระเบียบของสังคม 4) ไม่ให้โอกาสผู้อื่น ยึดติดกับสิ่งเดิม ไม่ยอมรับสิ่งใหม่ เป็นคนเจ้าอารมณ์และใช้อารมณ์ เป็นผู้ที่ดูถูกความสามารถของผู้อื่น และ 5) เป็นผู้ไม่แสวงหาประสบการณ์ในการทำงาน ขาดข่าวสารข้อมูลและไม่มีความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้อื่นเข้าใจได้

3. แนวทางการพัฒนา ผลจากการศึกษาความต้องการในตัวผู้นำของประชาชนที่คาดหวังจากตัวผู้นำ คนที่เป็นผู้นำหรือเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้นำสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาดตนเองหรือทำงานให้กับชุมชน ประชาชนมีความต้องการนี้คือ 1) มีความต้องการผู้นำท้องถิ่นที่มีแนวทางในการพัฒนาด้านการส่งเสริมอาชีพ 2) ผู้นำท้องถิ่นที่มีแนวทางในการพัฒนาด้านสวัสดิการสังคม 3) ผู้นำท้องถิ่นที่มีแนวทางในการพัฒนาด้านส่งเสริมการเกษตร 4) ผู้นำท้องถิ่นที่มีแนวทางในการพัฒนาด้านส่งเสริมสาธารณสุข และ 5) ผู้นำท้องถิ่นที่มีแนวทางในการพัฒนาด้านการศึกษาและผู้นำท้องถิ่นที่มีแนวทางในการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม

เอกสารอ้างอิง

- กวี วงศ์พุ่ม. (2539). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี.
- เกษรา ดวงมณี. (2545). *การศึกษาคุณลักษณะนักการเมืองท้องถิ่นในความคาดหวังของ คณะกรรมการชุมชนในเขตเทศบาลตำบลแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี*. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2550). *มิติใหม่การปกครองท้องถิ่น : วิสัยทัศน์กระจายอำนาจและการบริหารงานท้องถิ่น*. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชุบ กาญจนประกร. (2509). *การปกครองตำบลและหมู่บ้านของประเทศไทย*. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. (2521). *สังคมกับการปกครอง*. กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.
- ธงชัย สันติวงศ์. (2536). *องค์การและการบริหาร (ฉบับแก้ไขปรับปรุง พิมพ์ครั้งที่ 8)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2535). *จิตวิทยาผู้นำและมนุษยสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: หจก.เพทนิมิตการพิมพ์.
- ไพบรต์ เตชะรินทร์. (2527). *นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศักดิโสภาคการพิมพ์.
- ไพฑูรย์ โพธิ์สว่าง. (2532). *ผู้นำชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ศึกษาเฉพาะกรณีปัจจัยที่ทำให้เกิดอำนาจและการสร้างอำนาจให้กับตน*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย/กรุงเทพฯ. DOI : https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_DOI=10.14457/CU.the.1989.183
- วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์. (2535). *การปกครองท้องถิ่น (ตอนที่ 1) องค์การบริหารส่วนจังหวัด*. เทศบาลการเมืองการปกครอง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น.
- ศรีเพ็ญ ช่างไธสง. (2540). *คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในทศวรรษหน้า*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวัดผลการศึกษา. บัณฑิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุภูมิวิทยไสยโสภณ. (2551). *ภาวะความเป็นผู้นำ*. รัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

Hersey. P. & Blanchard. K.H. (1969). "*Life Cycle Theory of Leadership*" in Train Development Journal. New York: Prentice-hall.

Stogdill, R.M. (1974). *Handbook of Leadership*. New York: The Free Press.

Tannenbaum. R. & Schmidt. W.H. (1973). May-June). "*How to Choose a Leadership Pattern*" in Harvard Business Review.

สถานการณ์และความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ ของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก The States and Needs about Foreign Language Knowledge of Vocational College Students of Eastern Economic Corridor Zone

ชมพูนุช ปัญญาไพโรจน์¹, นันทชญา มหาขันธ² และ กนกพร ต้นวัฒนะ³

Chompunuch Punyapiroje¹, Nanchaya Mahakhan² and Kanokporn Tunwattana³

^{1,2,3} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{1,2,3} Faculty of Humanities and Social Sciences

^{1,2,3} มหาวิทยาลัยบูรพา

^{1,2,3} Burapha University

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาสถานการณ์และความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบสนทนากลุ่ม กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาที่กำลังศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ในวิทยาลัยอาชีวศึกษาที่อยู่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก 3 จังหวัด กลุ่มผู้ให้ข้อมูลถูกเลือกอย่างเจาะจงเจาะจง จากวิทยาลัย 7 แห่ง เป็นจำนวน 50 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ประเมินตนเองว่ามีทักษะการฟัง พูด อ่าน เขียนภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษอยู่ระดับน้อยถึงปานกลาง มีทักษะการอ่านและการเขียนมากกว่าทักษะการฟังและการพูด เหตุผลที่มีทักษะด้านการฟังและการพูดอยู่ในระดับต่ำเพราะการขาดประสบการณ์ตรงในการสนทนากับชาวต่างชาติ เมื่อสอบถามถึงความต้องการความรู้ด้านภาษา

ต่างประเทศ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีความรู้ภาษาต่างประเทศจะทำให้ได้รับโอกาสในการทำงานที่มีตำแหน่งสูงขึ้น มีค่าตอบแทนสูงขึ้น และมีความต้องการศึกษาภาษาต่างประเทศให้สามารถสื่อสารในชีวิตประจำวันมากกว่าเพียงแค่การทำงาน มีความต้องการผู้สอนที่เป็นชาวต่างประเทศและเป็นเจ้าของภาษานั้นๆ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ และต้องการให้มีการสอนที่เน้นความสนุกสนานพร้อมกับการเรียนรู้

คำสำคัญ : สถานภาพ, ความต้องการ, ความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ, นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา, เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

Abstract

The purpose of this research was to study the states and needs about foreign language knowledge of vocational college students in the Eastern Economic Corridor Zone. This was a qualitative research using the focus group discussion method. The participants consisted of 50 vocational college students studying for a vocational certificate level or a higher vocational certificate level of vocational colleges in the Eastern Economic Corridor Zone. Fifty participants from 7 vocational colleges were purposive sampling. The focus group discussion guide was a research tool.

The results showed that most students assessed their own listening, speaking, reading and writing skills about foreign languages, especially the English language, at low to moderate levels. Their reading and writing skills were better than their listening and speaking skills because lacking direct experiences in having a conversation with foreigners. When inquiring about their needs about foreign language knowledge, most students were aware of the importance of having foreign language skills and would have greater benefits in their job opportunities such as gaining high positions or high compensation. The students wanted to be able to use foreign languages, particularly English language, for communicating in their daily life more than in business communication context only. The students preferred native speaking teachers via edutainment.

Keywords : states, needs, foreign language knowledge, vocational college students, Eastern Economic Corridor Zone

บทนำ

โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor or EEC) หรือ โครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกอยู่ภายใต้แผนยุทธศาสตร์ไทยแลนด์ 4.0 เป็นการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่ต่อยอดความสำเร็จจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Seaboard) ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการลงทุนและเป็นฐานการผลิตอุตสาหกรรมชั้นนำของประเทศ อาทิ ปิโตรเคมี อุตสาหกรรมยานยนต์ และพลังงาน มีผลิตภัณฑ์มวลรวมคิดเป็นสัดส่วน 1 ใน 5 ของประเทศ ในระยะแรกเป็นการยกระดับพื้นที่ในเขต 3 จังหวัด ได้แก่ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง เพื่อรองรับการลงทุนในอุตสาหกรรมเป้าหมายตามซูเปอร์คลัสเตอร์ที่มีการส่งเสริมเพื่อสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจประกอบด้วย 5 อุตสาหกรรมเดิมที่มีศักยภาพ (First s-curve) ได้แก่ อุตสาหกรรมยานยนต์สมัยใหม่ อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ อุตสาหกรรมเกษตรและเทคโนโลยีชีวภาพ และอุตสาหกรรมการแปรรูปอาหาร และ 5 อุตสาหกรรมอนาคต (New s-curve) ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดการลงทุนในอุตสาหกรรมที่สร้างมูลค่าเพิ่มเป็นพิเศษ ได้แก่ อุตสาหกรรมหุ่นยนต์เพื่อการอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมการบินและโลจิสติกส์ อุตสาหกรรมเชื้อเพลิงชีวภาพและเคมีชีวภาพ อุตสาหกรรมดิจิทัล และอุตสาหกรรมแพทย์ครบวงจร ตามนโยบายของภาครัฐเพื่อพัฒนาไปสู่การเป็นเขตเศรษฐกิจชั้นนำของอาเซียน ด้วยปัจจัยสนับสนุนจากการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานจากภาครัฐ รวมทั้งการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ซึ่งมีมูลค่าประมาณ 3 แสนล้านบาท ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจและการลงทุนในธุรกิจและอุตสาหกรรมต่อเนื่องหลากหลายประเภท คาดว่าจะทำให้มีการลงทุนจากชาวไทยและชาวต่างชาติได้มากกว่า 1.9 ล้านล้านบาท (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2562) จากข้อมูลของกรมพัฒนาธุรกิจการค้า ณ วันที่ 30 มิถุนายน 2562 แสดงมูลค่าการถือหุ้นของบริษัทต่างประเทศในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกมีมากกว่าร้อยละ 60 ประกอบด้วย บริษัทจากญี่ปุ่นร้อยละ 49.65 จีน ร้อยละ 8.45 สิงคโปร์ ร้อยละ 5.72 และอเมริกัน ร้อยละ 3.78

จากการศึกษาความต้องการบุคลากรในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกพบว่า ประมาณการความต้องการบุคลากรในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกระหว่างปี 2562-2566 สูงถึง 475,688 คน ครอบคลุมทุกระดับการศึกษาตั้งแต่อาชีวศึกษาจนถึงปริญญาเอก และความต้องการแรงงานในระดับอาชีวศึกษาพบว่าสูงกว่าร้อยละ 50 (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2562) ส่งผลให้การพัฒนาทรัพยากรบุคลากรเพื่อตอบสนองต่อโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกจึงเป็นปัจจัยสำคัญและเร่งด่วนเพื่อตอบสนองความต้องการแรงงานของ 10 อุตสาหกรรมเป้าหมายในพื้นที่ EEC

ด้วยการร่วมมือจากกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม กระทรวงแรงงาน และหน่วยงานภาคเอกชน โครงการพัฒนาบุคลากรในรูปแบบของ EEC Model เป็นการพัฒนาทักษะบุคลากรโดยปรับเข้าสู่ตามความต้องการด้วยการให้เอกชนร่วมจ่าย แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ EEC model type A ที่มีเป้าหมายเพื่อตอบโจทย์อุตสาหกรรมพัฒนาบุคลากรให้กับอุตสาหกรรมในระยะยาว เป็นการพัฒนาศักยภาพผ่านหลักสูตรที่ได้รับปริญญา (Degree) หรือประกาศนียบัตรด้วยการร่วมมือกับผู้ประกอบการเพื่อพัฒนาหลักสูตรและทักษะบุคลากรตั้งแต่ให้เรียนฟรี มีงานทำ และรายได้สูง และ EEC model type B ที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาบุคลากรในภาคอุตสาหกรรมเพื่อรองรับเทคโนโลยีใหม่ เป็นหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้น ไม่มีปริญญา (short course model or non-degree) เพื่อให้บุคลากรได้มีทักษะใหม่ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการในงาน (Reskill) และพัฒนาศักยภาพการทำงานเดิมให้ดีขึ้น (Upskill) เพื่อตอบรับกับการทำงานที่มีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีใหม่ นอกจากนี้ โครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกยังมีการพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อรองรับ EEC Model ในด้านภาษา วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี และอุตสาหกรรมเป้าหมายซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี 2561 จนถึงปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2562)

เมื่อทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การพัฒนาบุคลากรในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกยังประสบปัญหาเพราะไม่สามารถผลิตบุคลากรให้มีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะได้ตรงตามความต้องการของอุตสาหกรรมเป้าหมายในพื้นที่เขตพัฒนา

พิเศษภาคตะวันออกได้ ผลวิจัยระบุว่า สมรรถนะหนึ่งของบุคลากรในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกที่พึงประสงค์ คือ สมรรถนะในด้านภาษาต่างประเทศที่ต้องได้รับการพัฒนาเร่งด่วน โดยเฉพาะภาษาอังกฤษในฐานะเป็นภาษากลางของโลก (ณัฐพล บัวเปลี่ยนสี, 2561; ภัค วีระเสถียร และกมลชนก สุทธิวาทนฤพุม, 2563: ธัญลักษณ์ วีระสมบัติ, 2561; อมิตตา ภัคดิธิโรโกติน, ลือชัย วงษ์ทอง และกิจจุฑา ไกรवास, 2563) ดังนั้น การที่จะยกระดับมาตรฐานของแรงงานไทยในการทำงานบริษัทต่างชาตินั้น จึงเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญทุกทักษะการสื่อสารภาษาต่างประเทศ และการมีความเข้าใจในวัฒนธรรมการทำงานของคนต่างชาติก็จะช่วยลดความผิดพลาดจากการสื่อสาร และทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานมีมากขึ้น

ผลการวิจัยข้างต้นยังสอดคล้องกับผลการจัดอันดับความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษประจำปี พ.ศ. 2563 โดย EF Education First ที่พบว่า ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษของคนไทยได้ 419 คะแนน จัดอยู่อันดับที่ 89 จาก 100 ประเทศทั่วโลก หรือ อันดับที่ 20 จาก 24 ประเทศในเอเชีย จัดอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีความเชี่ยวชาญทางภาษาอังกฤษระดับต่ำมาก โดยคนไทยมีความสามารถอยู่ที่ร้อยละ 52.50 และหญิงไทยร้อยละ 52.13 ในขณะที่เมื่อ พ.ศ. 2562 ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษของคนไทยได้ 47-61 คะแนน จัดเป็นอันดับที่ 74 จาก 100 ประเทศที่เข้าร่วมการทดสอบ (พีพีทีวี ออนไลน์, 2563) นอกจากนี้ ความต้องการภาษาต่างประเทศอื่นๆ ก็ยังเป็นที่ต้องการและเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรบุคลากรในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกที่มุ่งเน้น 10 อุตสาหกรรมเป้าหมายเช่นกัน เมื่อพิจารณาจากจำนวนบริษัทต่างประเทศที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่ดังกล่าว

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า งานวิจัยที่จะศึกษาสถานภาพและความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกผ่านมุมมองของนักศึกษาอาชีวศึกษายังมีไม่มากนัก และงานวิจัยส่วนใหญ่ยังขาดการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนอย่างแท้จริง ดังนั้น งานวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาสถานภาพความรู้และความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้จะช่วยในการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศให้

ตอบสนองกับแรงงานกลุ่มเป้าหมาย เพราะผู้สอนหรือผู้ผลิตเนื้อหาที่เกี่ยวกับภาษาต่างประเทศจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจว่าสถานภาพและความต้องการของผู้เรียนว่าเป็นอย่างไร เพื่อการออกแบบเนื้อหาการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดึงดูดความสนใจกับผู้เรียน โดยเฉพาะการสอนผ่านสื่อออนไลน์ในยุคปัจจุบัน ผลลัพธ์ที่ได้จะช่วยให้ผู้เรียนได้เป็นแรงงานไทยที่มีคุณภาพเทียบเท่าสากล

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานภาพความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก
2. เพื่อศึกษาความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

การทบทวนวรรณกรรม

แรงจูงใจ หมายถึง ความปรารถนาหรือความตั้งใจกระทำการใดการหนึ่ง แรงจูงใจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ แรงจูงใจภายใน (Intrinsic motivation) ได้แก่ ความคิด หรือความรู้สึกระลึกหรือร้อนที่จจะเรียนรู้หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย และแรงจูงใจภายนอก (Extrinsic motivation) หมายถึง ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น การได้รับการยอมรับ การได้รับการยกย่องชมเชย การถูกลงโทษ การมีชื่อเสียง และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ แรงจูงใจจึงเกี่ยวข้องกับ ความมุ่งมั่น ความกระตือรือร้น และความมานะบากบั่นที่จะไปถึงเป้าหมาย การจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการเรียนภาษาต่างประเทศส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับแรงจูงใจของแต่ละปัจเจกบุคคล (Guerrero, 2015; Schunk, Pintrich & Meece, 2008; Woolfolk, 2004)

ทฤษฎีแรงจูงใจของ Gardner and Lambert (1972) ได้สรุปความสัมพันธ์ที่สำคัญระหว่างแรงจูงใจและทิศทางหรือเป้าหมาย โดยอธิบายว่าแรงจูงใจมี 2 ประเภท ได้แก่ แรงจูงใจแบบบูรณาการ (Integrative motivation) หมายถึง ทศตนคติเชิงบวกของแต่ละบุคคลที่จะเรียนรู้ภาษา วัฒนธรรม และชุมชนของภาษาที่สอง ผู้เรียนมีเหตุผล

สำคัญและชัดเจนในการเรียนรู้ภาษาที่สองเพื่อสื่อสารกับชาวต่างชาติ ขณะที่แรงจูงใจแบบเครื่องมือ (Instrumental motivation) เป็นเหตุผลเชิงปฏิบัติของบุคคลในการเรียนรู้ภาษาที่สอง บางคนอาจมีแรงจูงใจเพื่อนำไปโอกาสในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งงานที่สูงขึ้น หรือการมีรายได้สูงขึ้น Gardner (1985) กล่าวว่า แรงจูงใจมีโครงสร้างที่ซับซ้อน บุคคลแต่ละคนจะถูกจูงใจจากการตั้งเป้าหมายและความมานะบากบั่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ แรงจูงใจจึงเป็นผลลัพธ์จากการปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของภาษาที่สองและภาษาเป้าหมายที่ตั้งไว้ว่าอยากเรียนรู้ จากแนวคิดดังกล่าวจะช่วยให้คณะวิจัยสามารถเข้าใจเหตุผลความต้องการในการเรียนภาษาที่สองของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษาที่อยู่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกได้มากยิ่งขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เมื่อทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับแรงงานไทยและปัญหาเกี่ยวกับสมรรถนะการทำงานในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ผลวิจัยที่พบค่อนข้างคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะแรงงานระดับปฏิบัติการ วุฒิมัธยมศึกษา ระดับ ปวช.-ปวส. เช่น ในงานวิจัยของธัญลักษณ์ วีระสมบัติ (2561) ได้สังเคราะห์งานวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแรงงานไทยในอุตสาหกรรมการผลิตไทยในช่วงปี 2535–2557 และพบว่า ประเทศไทยขาดแคลนแรงงานการศึกษาขั้นต่ำและแรงงานอาชีวะ และแรงงานเหล่านั้นขาดทักษะการทำงานที่จำเป็น ได้แก่ ความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความสามารถในการคิดวิเคราะห์ เป็นต้น งานวิจัยยังพบอีกว่าแรงงานของไทยยังไม่ค่อยมี “นิสัยอุตสาหกรรม” ที่จำเป็นสำหรับการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความขยันอดทน และความมีระเบียบวินัย และสถานประกอบการไม่นิยมส่งคนงานไปรับการอบรมจากภาครัฐ เพราะหลังได้รับการฝึกอบรมแล้วแรงงานยังไม่สามารถทำงานได้

สอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐพล บัวเปลี่ยนสี (2561) และงานของ อมิตดา ภักดีศิริโกติน ลือชัย วงษ์ทอง และกิจฐเขต ไกรवास (2563) ที่สำรวจสภาพ นโยบาย/แผนยุทธศาสตร์เกี่ยวกับความพร้อมของพื้นที่ คุณภาพแรงงาน และการพัฒนาบุคลากรในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ผลวิจัยพบว่า พื้นที่ดังกล่าวมีความพร้อม

ในด้านโครงสร้าง มีความพร้อมเพียงเล็กน้อยในด้านวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ แต่ไม่มีความพร้อมในด้านบุคลากร งบประมาณ สถานที่ และโครงการฝึกอบรม/หลักสูตรการพัฒนาบุคลากรการผลิตและพัฒนากำลังคนอาชีวศึกษา นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่สามารถผลิตบุคลากรให้มีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะได้ตรงตามความต้องการของอุตสาหกรรมเป้าหมายได้

งานของภาค วีระเสถียร และกมลชนก สุทธิวาทณพวุฒิ (2563) ได้ศึกษามุมมองของผู้ประกอบการเกี่ยวกับสมรรถนะที่คาดหวังในแรงงานด้านโลจิสติกส์และแนวทางการพัฒนาสมรรถนะของแรงงานในระดับอนุปริญญา-ปริญญาเอก ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น-ปวส. และระดับประถมศึกษา ในภาคอุตสาหกรรมเป้าหมาย (10 S-curve) ในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยเปรียบเทียบระหว่างระดับสมรรถนะแรงงานในปัจจุบัน (ความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะ) กับระดับความหวังของผู้ประกอบการ ผลการวิจัยพบว่า สมรรถนะด้านทักษะการใช้ภาษาต่างประเทศของแรงงานไทยในปัจจุบันต่ำกว่าสมรรถนะที่คาดหวังในแรงงานด้านโลจิสติกส์ที่มีการศึกษาระดับต่าง ๆ แรงงานไทยที่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น-ปวส. มีค่าเฉลี่ยสมรรถนะในปัจจุบันด้านทักษะการใช้ภาษาต่างประเทศแตกต่างจากสมรรถนะที่คาดหวังมากที่สุด และสูงเป็นอันดับแรกของสมรรถนะทั้งหมด

งานของพันธ์ชล บุตรเมือง เศรษฐ์รัฐ พัฒนาาศ และธิตัต ตรีศิริโชติ (2563) ศึกษาความพร้อมด้านการศึกษาและความต้องการแรงงานของอุตสาหกรรมเชื้อเพลิงชีวภาพและเคมีชีวภาพภายในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ผลวิจัยพบว่า สถานประกอบการมีความต้องการแรงงานด้านช่างเทคนิคในระดับ ปวช. และปวส. เพิ่มขึ้น และยังต้องการแรงงานที่มีคุณสมบัติทั่วไป คือ มีความขยันสามารถปรับตัวได้ พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเองอยู่เสมอ มีประสบการณ์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ พูดภาษาอังกฤษได้ มีความสามารถที่ดี มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ อดทน รอบคอบ แต่อย่างไรก็ตามแรงงานไทยยังขาดความเป็นผู้นำ

ขณะที่งานของกาญจนา จันทรพรหมณ์ (2563) ศึกษาความต้องการในการใช้ภาษาอังกฤษของพนักงานระดับปฏิบัติการในนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดชลบุรี และพบว่าพนักงานส่วนใหญ่มีความต้องการใช้ภาษาอังกฤษทั้ง 4 ทักษะ (ฟัง พูด อ่าน และเขียน)

โดยทักษะการอ่านมีระดับความต้องการมากที่สุด โดยใช้ในการอ่านอีเมลและเอกสารที่ระบุคุณสมบัติหรือรายละเอียดสินค้าเป็นภาษาอังกฤษ ด้านการฟังและด้านการพูดใช้ในการเข้าร่วมบทสนทนาที่เกี่ยวข้องกับงาน ด้านการเขียนใช้ในการเขียนอีเมลภาษาอังกฤษถึงหัวหน้างานหรือเพื่อนร่วมงาน เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างด้านความต้องการในการใช้ภาษาอังกฤษของพนักงานซึ่งจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ผลการวิจัยพบว่า วุฒิกศัการระดับ ปวส. ปริญญาตรี และปริญญาโท มีความต้องการมากกว่าวุฒิกศัการระดับต่ำกว่า ปวส. และ พนักงานที่มีประสบการณ์การทำงาน 1-5 ปี มีความต้องการมากกว่าพนักงานที่มีประสบการณ์ต่ำกว่า 1 ปี และ 6-10 ปี

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบสนทนากลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล และการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา จำนวน 50 คน ที่กำลังศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ และ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ในวิทยาลัยอาชีวศึกษาที่อยู่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก 3 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดชลบุรี และจังหวัดระยอง และเคยผ่านการเรียนภาษาต่างประเทศที่จัดโดยวิทยาลัยอาชีวศึกษาอย่างน้อย 1 วิชา คณะผู้วิจัยเลือกวิทยาลัยโดยใช้วิธีเฉพาะเจาะจง รวมทั้งสิ้น 7 แห่ง

ในส่วนของการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเข้าร่วมการสนทนากลุ่มได้ใช้วิธีการสมัครใจ โดยนักศึกษาที่เข้าร่วมต้องมีอายุ 18 ปี ขึ้นไป และเคยเรียนวิชาภาษาต่างประเทศจากวิทยาลัยอย่างน้อย 1 วิชา โดยคณะผู้วิจัยได้ทำจดหมายติดต่อขอความอนุเคราะห์จากผู้บริหารของวิทยาลัยอาชีวศึกษาเพื่อประกาศเชิญชวนให้นักศึกษาวิทยาลัยเข้าร่วมการสนทนากลุ่มของงานวิจัย โดยถ้านักศึกษาท่านใดสนใจก็สามารถติดต่อกับตัวแทนของวิทยาลัยที่ทำหน้าที่ประสานงานกับนักศึกษาแทนคณะผู้วิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสนทนากลุ่มแบบกึ่งมีโครงสร้างที่มีแนวคำถามครอบคลุมประเด็นคำถามเกี่ยวกับสถานภาพ และความต้องการหลักสูตรภาษาต่างประเทศของนักศึกษาอาชีวศึกษา โดยถ่วงระหว่างการสนทนากลุ่มนั้น คณะผู้วิจัยสามารถซักถามประเด็นอื่นๆ เพิ่มเติมได้ แบบสนทนากลุ่มในการวิจัยครั้งนี้ได้ผ่านผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาต่างประเทศและผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการวัฒนธรรมจำนวน 2 ท่าน และคณะผู้วิจัยได้นำมาปรับแก้ไขตามคำแนะนำก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อถึงวันเวลาที่นัดหมาย คณะผู้วิจัยเดินทางไปห้องที่วิทยาลัยแต่ละแห่งจัดเตรียมไว้ให้เพื่อดำเนินการสนทนากลุ่ม ระยะเวลาการเก็บข้อมูลอยู่ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ 2564 - มีนาคม 2564 ก่อนเริ่มการสนทนากลุ่มทุกครั้ง คณะผู้วิจัยจะแนะนำทีมงานให้กับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์การวิจัย ประโยชน์ของการวิจัย การปกป้องการระบุความเป็นตัวตนของผู้ให้ข้อมูลในเล่มรายงานการวิจัย และรายละเอียดเกี่ยวกับการถอนตัวของผู้ให้ข้อมูลถ้าต้องการในทุกช่วงเวลา (ก่อน ระหว่าง หลังการเก็บข้อมูล) เมื่อผู้ให้ข้อมูลรับทราบและยินยอมในการเข้าร่วมการสนทนากลุ่มก็จะต้องกรอกข้อมูลใน “เอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย” จากนั้น คณะผู้วิจัยก็จะขออนุญาตในการบันทึกเสียงก่อนดำเนินการสนทนากลุ่ม เมื่อจบการสนทนากลุ่มแล้ว คณะผู้วิจัยก็จะถอนตัวออกมาในที่ดังกล่าว คณะผู้วิจัยทำการสนทนากลุ่มทั้งหมด 7 ครั้ง ในวิทยาลัย 7 แห่ง

การตรวจสอบข้อมูล

ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มมาตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยวิธีที่ใช้มีตั้งแต่คณะผู้วิจัยทั้งสามท่านทำการตรวจสอบความถูกต้องในการวิเคราะห์และการตีความข้อมูลจากการสนทนากลุ่มกับนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา 7 แห่ง และคณะผู้วิจัยได้มีการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้บริหารและอาจารย์ของวิทยาลัยก่อนหรือหลังจากการสนทนากลุ่มกับนักศึกษาเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล

หลังจากตอบบทสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยได้กำหนดรหัสให้กับผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนโดยตัวเลขตัวแรกคือ รหัสตัวแทนวิทยาลัย 7 แห่ง มีตั้งแต่หมายเลข 1-7 และตัวเลขที่สองคือ รหัสของนักศึกษาจะเริ่มหมายเลขตั้งแต่ 1-9 จากนั้น โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ด้วยการอ่านข้อความที่จากบทสนทนากลุ่มที่ถอดเสียงออกมาแล้ว ตรวจสอบข้อมูลที่ได้อ่าน สรุปข้อมูลเบื้องต้น จัดระบบข้อมูลจำแนกบทสนทนากลุ่มให้เป็นหมวดหมู่ และความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย แล้วจึงสร้างบทสรุปของข้อมูลทั้งหมดเพื่อนำมาเขียนเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศในวิทยาลัยอาชีวศึกษา

สถานภาพการเรียนการสอนด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษานั้น โดยทั่วไปวิทยาลัยอาชีวศึกษาจะจัดการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศให้กับนักศึกษาเป็นวิชาบังคับ ได้แก่ วิชาภาษาอังกฤษ เพราะเป็นวิชาพื้นฐานของหลักสูตรจากกรมอาชีวศึกษา จำนวนชั่วโมงเรียนอาจแตกต่างกันไปในแต่ละวิทยาลัย มีตั้งแต่ 2-4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ บางวิทยาลัยอาจมีการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศอื่นๆ โดยจัดให้นักศึกษาเรียนในฐานะวิชาเลือก เช่น ภาษาเกาหลี ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น เป็นต้น บางวิทยาลัยและ/หรือบางหลักสูตรของวิทยาลัยที่เป็นการศึกษาแบบทวิภาคี มีการทำข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) กับบริษัทหรือสถาบันการศึกษาจากต่างประเทศ เช่น ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นต้น หลักสูตรประเภทนี้จะมีเงื่อนไขว่า นักศึกษาไทยจะต้องไปเรียนและฝึกงานในประเทศดังกล่าว 1 ปี (หมายเหตุ: ข้อตกลงนี้เกิดขึ้นก่อนที่ช่วงมีกระระบาดของโควิด อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละวิทยาลัย) ดังนั้น นักศึกษาในหลักสูตรดังกล่าวก็จะได้ศึกษาภาษาจีนเพิ่มเติมเพื่อเตรียมตัวก่อนไปศึกษาต่างประเทศ นอกจากนี้ บางวิทยาลัยยังมีนโยบายให้คณาจารย์ที่สอนวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวกับวิชาชีพในแต่ละสาขาให้สอดแทรกคำศัพท์ภาษาต่างประเทศเข้าไปใน

เนื้อหาไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์เครื่องจักรชนิดต่าง ๆ และวิธีการใช้งานอุปกรณ์ดังกล่าว เพื่อให้ให้นักศึกษาได้คุ้นเคยกับคำศัพท์ต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการทำงานให้ได้มากที่สุด

ผู้สอนและเนื้อหาที่สอน วิทยาลัยส่วนใหญ่มีผู้สอนที่ชาวไทยและชาวต่างชาติ มาสอนภาษาต่างประเทศให้กับนักศึกษาควบคู่กันไป มีทั้งสอนร่วมกันและแยกกัน ถ้าสอนร่วม ผู้สอนชาวไทยจะคอยช่วยแปลเสริมสิ่งที่ผู้สอนชาวต่างชาติกำลังอธิบายให้กับนักศึกษาฟัง แต่ถ้าสอนแยกกัน ชั่วโมงที่เรียนกับผู้สอนชาวต่างชาติมักเน้น การสนทนาเพื่อฝึกฝนทักษะการพูดและการฟังเป็นหลักผ่านกิจกรรมหรือเกมต่าง ๆ ขณะที่ผู้สอนชาวไทยมักเน้นในเรื่องไวยากรณ์ ฝึกทักษะการอ่านและการเขียนเพื่อการสื่อสารในการทำงาน มีการฝึกด้วยการให้นักศึกษาสนทนาภาษาต่างประเทศกับเพื่อน ในชั้นเรียน บางส่วนเน้นการท่องจำศัพท์เพื่อนำไปฝึกทักษะการเขียนต่อไป นอกจากนี้ บางวิทยาลัยได้มีการสนับสนุนให้นักศึกษาได้สอบวัดระดับภาษาต่างประเทศ

วิทยาลัยส่วนใหญ่ประสบปัญหาเรื่องงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถว่าจ้างชาว ต่างประเทศที่เป็นเจ้าของภาษามาสอนนักศึกษา บางวิทยาลัยจึงหาทางออกด้วยการ ว่าจ้างชาวต่างชาติที่ไม่ใช่เจ้าของภาษาแต่มีความสามารถในการสื่อสารต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษมาทดแทน เช่น ผู้สอนจากประเทศฟิลิปปินส์ จากประเทศ อินเดีย และประเทศอื่น ๆ ในกรณีผู้สอนภาษาจีนนั้น บางวิทยาลัยที่ได้ทำเครือข่าย ความร่วมมือทางวิชาการก็จะมีผู้สอนชาวจีนมาสอนนักศึกษาไทยผ่านระบบออนไลน์ หรือมาแลกเปลี่ยนฝึกสอนภาษาจีนให้กับนักศึกษาที่วิทยาลัยของตน (หมายเหตุ: เหตุการณ์ก่อนที่จะมีการระบาดของโควิด)

สื่อการสอนและกิจกรรมเสริม ผู้สอนในวิทยาลัยอาชีวศึกษาส่วนใหญ่สอนด้วย การใช้สื่อประเภทหนังสือ สไลด์พาวเวอร์พอยท์ สอนให้ท่องศัพท์ก่อนแล้วนำไปเรียง เป็นประโยค และมีการใช้สื่อเสริม เช่น คลิปวิดีโอ คลิปจากยูทูบ เพลง เป็นต้น หลายวิทยาลัยได้พยายามสอดแทรกภาษาอังกฤษเข้าไปในสิ่งแวดล้อมของวิทยาลัย (เช่น ป้ายบอกสถานที่ บอกทาง หรือข้อความภาษาอังกฤษในพื้นที่ต่าง ๆ) จัดโครงการ ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมชาวต่างชาติ เช่น เทศกาลคริสต์มาส เทศกาลวาเลนไทน์ และ อื่น ๆ หรือ จัดโครงการภาษาอังกฤษตอนเช้าก่อนเรียน วิทยาลัยส่วนใหญ่มีโปรแกรม

สอนภาษาต่างประเทศ (เช่น โปรแกรม Echo VE) โดยผู้สอนชาวไทยมักใช้เพื่อให้
นักศึกษาได้ฝึกฝนทักษะการสื่อสารด้านการฟัง การพูด การอ่าน และการเขียนภาษา
ต่างประเทศเพิ่มเติม รวมทั้งมีการจัดหลักสูตรอบรมภาษาต่างประเทศผ่านสื่อออนไลน์
เช่น ภาษาจีน โดยให้นักศึกษาเข้าไปเรียนผ่านออนไลน์แล้วได้วุฒิบัตร หรือ มีการว่า
จ้างผู้สอนจากในแอปพลิเคชัน DingTalk เป็นต้น

สถานภาพความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา

ในการวัดสถานภาพความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัย
อาชีวศึกษา คณะผู้วิจัยได้ให้นักศึกษาที่เข้าร่วมในการสนทนากลุ่มประเมินความรู้
ของตนเองด้านภาษาต่างประเทศ ผลวิจัยพบว่า นักศึกษาที่ส่วนใหญ่ระบุว่าตนเอง
มีทักษะการฟัง พูด อ่าน เขียนภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษอยู่ระดับน้อย
ถึงปานกลาง หรือคิดเป็นร้อยละ 30-70 นักศึกษาระบุว่า ทักษะการอ่านและการเขียน
ของตนเองนั้นดีกว่าทักษะการฟังและการพูด โดยนักศึกษาให้เหตุผลว่า พวกเขา
ไม่สามารถสื่อสารได้เพราะมีประสบการณ์การใช้ภาษาต่างประเทศกับอาจารย์ที่เป็น
เจ้าของภาษาในห้องเรียนเท่านั้น เมื่อออกไปฝึกงานจึงได้พบว่า ตนเองมีปัญหาในทักษะ
การสื่อสารกับชาวต่างประเทศในสถานการณ์จริงโดยเฉพาะในการทำงาน ส่วนทักษะ
การอ่านและการเขียนนั้น นักศึกษากล่าวว่า พวกตนได้เรียนจากอาจารย์ชาวไทย
ผ่านบทเรียนและสื่อการสอนต่าง ๆ ได้ฝึกฝนการเขียนเพื่อแสดงออกทางความคิด
ความรู้สึกของตนเอง ทำให้นักศึกษาไม่ได้กล่าวถึงปัญหาที่พบเกี่ยวกับการอ่านและเขียน
มากนัก ตัวอย่างดังปรากฏในบทสัมภาษณ์

- ผมทำงานพิเศษเลยได้เจอชาวต่างชาติเยอะ เมื่อก่อนคิดว่าตัวเองพอฟังออก
นะ เพราะว่ารู้คำศัพท์ต่าง ๆ ค่อนข้างเยอะ แต่พอฟังในการทำงานสายวิชาชีพจริง ๆ
ผมได้แค่ 35% ฟังไม่ออกครับ (C15)

- ส่วนใหญ่เวลาเรียน จะเรียนพวกคำศัพท์ เน้นท่องจำ เวลาเราไปสื่อสารกับ
ชาวต่างชาติ เราก็เลยพูดไม่ถูก เรียบเรียงประโยคไม่ถูก อยากสื่อสารให้ได้มากกว่านี้
อยากมีความสามารถพูดประโยคพวกนี้ได้ในชีวิตประจำวัน (C28)

สำหรับทักษะการฟัง ผลการสนทนากลุ่มแสดงให้เห็นว่า นักศึกษาไม่เข้าใจเนื้อหาเวลา มีบทสนทนากับอาจารย์ชาวต่างชาติทั้งที่เป็นเจ้าของภาษา (Native speakers) และที่ไม่ใช่เจ้าของภาษา (Non-Native speakers) นักศึกษาบางคนระบุว่าตนเองมีความสามารถในการฟังได้ระดับหนึ่ง ถ้าคู่สนทนาชาวต่างชาติไม่พูดเร็วและรัวเกินไป ส่วนหนึ่งบอกว่า สาเหตุที่ตนเองไม่เข้าใจที่ชาวต่างชาติพูดอาจเป็นเพราะตนเองไม่รู้คำศัพท์ที่ชาวต่างชาติพูด และบางครั้งไม่ทราบวิธีการออกเสียงคำศัพท์คำนั้น ทำให้ไม่เข้าใจว่าชาวต่างชาติพูดอะไรกับตนเอง ตัวอย่างดังปรากฏในบทสัมภาษณ์

- หนูทำงานที่บริษัทเกี่ยวกับเครื่องใช้ไฟฟ้าค่ะ คนดูแลการฝึกงานของหนูเขาเป็นคนต่างชาติ ทำให้หนูต้องสื่อสารกับเขา แต่หนูสื่อสารกับเขาไม่ค่อยได้เลยค่ะ เพราะว่าคำพูดเขาไม่เหมือนอาจารย์ต่างชาติที่สอนในห้อง ที่จะค่อย ๆ พูด พูดซ้ำ ๆ ให้เราฟังออก แต่ตอนนี้คือ เขาพูดเร็วมาเลยคะ หนูเลยไม่ค่อยเข้าใจ หนูก็เลยต้องถามพี่ ๆ อีกคนหนึ่งที่อยู่在那นั่นคะ (C37)

- ปัญหาส่วนใหญ่ คือ สำเนียงของชาวต่างชาติ เขาจะพูดสำเนียงของเขา แล้วสำเนียงเราก็ไม่ได้ปะ เขาอาจจะพูดประโยคที่มันง่าย แต่เราฟังไม่ออก เราพูดไปเขาก็ฟังเราไม่ออก (C15)

สำหรับทักษะการพูดเป็นทักษะหนึ่งที่นักศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ระบุว่ามีปัญหา โดยนักศึกษากล่าวว่า พวกเขาไม่สามารถสร้างรูปประโยคภาษาต่างประเทศที่จะไปสนทนาได้ตอบกับชาวต่างชาติได้ อาจเป็นเพราะมีความรู้ค่อนข้างจำกัดในเรื่องของคำศัพท์ สำนวน หรือ รูปประโยคที่ชาวต่างชาติใช้สนทนาในชีวิตจริง อีกทั้งไม่ทราบวิธีการออกเสียงที่ถูกต้องของคำศัพท์ภาษาต่างประเทศนั้น ทำให้ไม่สามารถสื่อสารให้ชาวต่างชาติเข้าใจได้ ตัวอย่างดังปรากฏในบทสัมภาษณ์

- เวลาเจอชาวต่างชาติ เขาถามมา เราไม่รู้ว่าจะแปลว่าอะไร แต่มันต้องตอบประโยคไหน เรียงลำดับประโยคไม่ถูก ทั้งที่ตอนเรียนเคลียร์มาก เราสอบโอเคได้คะแนนดี แต่ปัญหาในการพูดเราไม่ได้ (C33)

- ผมว่าไวยากรณ์กับคำศัพท์เป็นเรื่องสำคัญ สำหรับทักษะการพูด บางทีเขาพูดมาเราต้องนึกไวยากรณ์ คำศัพท์ที่เรียนมาก่อน มันก็จะได้ตอบช้านิดหนึ่ง ไม่เหมือนภาษาไทยที่พูดออกไปได้เลยตามความรู้สึก ตามสัญชาตญาณ ผมว่าเพราะเราขาดประสบการณ์การสื่อสารมากกว่า (C22)

ความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา

นักศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีความรู้และทักษะด้านภาษาต่างประเทศจะทำให้ได้รับโอกาสในการทำงาน ทำให้มีตำแหน่งสูงขึ้น ได้รับค่าตอบแทนมากขึ้น นักศึกษาบางท่านกล่าวว่า ในปัจจุบันบริษัทส่วนใหญ่จะมีชาวต่างชาติมาทำงานด้วย ถ้าขาดทักษะการสื่อสารด้านภาษาต่างประเทศก็อาจจะทำให้ไม่ได้รับโอกาสและความไว้วางใจให้ได้ทำงานนั้น ๆ และการทำงานอาจจะช่วยสร้างความประทับใจให้กับชาวต่างชาติได้ ตัวอย่างดังปรากฏในบทสัมภาษณ์

- สำคัญมากและก็มากที่สุด เรารู้ว่าต่างชาติเป็นคนนำเทคโนโลยีมาสู่ไทย คู่มือส่วนใหญ่จะเป็นภาษาอังกฤษหรือเป็นภาษาจีน คนไทยเรามีปัญหาด้านกำแพงภาษาอยู่ ส่วนใหญ่เราไม่ค่อยเก่งภาษาอังกฤษ ส่วนตัวของผมคิดว่า ถ้าเราทำงานนั้นบ่อย ๆ เราไม่จำเป็นต้องเรียนก็ได้ เราจะจำคำศัพท์ได้ ถ้าเราได้ภาษามากเท่าใดเราก็จะได้ตำแหน่งสูงกว่า ถึงคนที่เก่งกว่าเรา ทำงานซ่างเก่งกว่าเรา แต่เขาไม่มีความรู้ภาษาอังกฤษเลย เขาก็อาจจะได้เป็นหัวหน้าซ่าง แต่เราอาจจะจะเป็นหัวหน้าฝ่ายแผนกต่าง ๆ เพราะเจ้าของโรงงานส่วนใหญ่จะเป็นชาวต่างชาติ เขาไม่สามารถสื่อสารกับคนในบริษัทด้วยภาษาไทยได้โดยตรง เขาก็ต้องสั่งงานผ่านหัวหน้าฝ่ายแทนว่าจะให้พนักงานทำอะไร แล้วก็ให้เราไปแปลเป็นไทยในการสอนผ่านหัวหน้าซ่างอีกที (C 16)

- คิดว่าสำคัญมาก ๆ เลยค่ะ ทั้งภาษาอังกฤษ และภาษาจีนนะคะ เพราะว่าปัจจุบัน นอกจากฝรั่งแล้วก็มีชาวจีนที่เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก หนูจบการโรงแรมก็จะใช้ภาษาต่างประเทศในการทำงานอยู่แล้วค่ะ ภาษาเป็นสิ่งสำคัญ

มาก ๆ ในการทำงานค่ะ ถ้าเราสามารถพูดได้หลายภาษา ถ้าหากเราพูดภาษาเขา (ชาวต่างประเทศ) ได้ เขาก็อาจจะเกิดความประทับใจในโรงแรม แล้วกลับมาพักโรงแรมอีกก็ได้ (C27)

เมื่อสอบถามความต้องการในหลักสูตรการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ นักศึกษาอาชีวศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่สนใจที่จะศึกษาภาษาต่างประเทศที่จะใช้ในชีวิตประจำวันเพิ่มเติม นอกเหนือจากการเรียนในห้องเรียนที่เน้น คำศัพท์เกี่ยวกับบริบทการทำงาน ทักษะที่นักศึกษาอาชีวศึกษาต้องการฝึกฝน คือ ทักษะทางการพูดและการฟัง เพราะนักศึกษาเชื่อว่า ถ้าพวกเขาสามารถสื่อสารเบื้องต้นได้ คำศัพท์ต่าง ๆ ก็สามารถไปเรียนรู้เพิ่มเติมได้ภายหลัง นักศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนาบางส่วนมีความต้องการในเรื่องของไวยากรณ์ การแปล และการสะกดคำด้วย และภาษาต่างประเทศที่อยากเรียนเป็นหลัก คือ ภาษาอังกฤษ เมื่อถามเกี่ยวกับความรู้เรื่อง วัฒนธรรมต่างชาติ นักศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่สนใจอยากเรียนรู้ วัฒนธรรมของชาวต่างชาติว่ามีการใช้ชีวิต ความเป็นอยู่อย่างไร รวมถึงเรื่องของการกิน เทศกาล รวมถึงวัฒนธรรมในการสื่อสารและการให้เกียรติกับอีกฝั่งหนึ่ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมของเกาหลี และญี่ปุ่น

เมื่อสอบถามความต้องการในคุณลักษณะของผู้สอน ผลวิจัยพบว่า นักศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ชอบที่จะได้เรียนภาษาต่างประเทศกับผู้สอนชาวต่างชาติเพราะได้ความรู้สึกที่ว่าได้ฝึกฝนทักษะภาษาต่างประเทศกับชาวต่างชาติจริง ๆ พวกเขา รู้สึกว่าได้ออกจากพื้นที่ปลอดภัย (Comfort Zone) ต้องพยายามสื่อสารกับผู้สอนชาวต่างชาติให้ได้ นักศึกษาบางคนเสริมว่า ถ้าผู้สอนชาวต่างประเทศสามารถสื่อสารภาษาไทยได้ด้วยจะดีมาก นักศึกษามีทัศนคติทางบวกกับผู้สอนชาวต่างประเทศมากกว่าผู้สอนชาวไทยเพราะชาวต่างชาติให้ความรู้สึกเป็นเพื่อนมากกว่า ไม่ต้องให้ความเคารพในฐานะผู้อาวุโส แต่อย่างไรก็ตาม นักศึกษาบางส่วนระบุถึงข้อดีของการมีผู้สอนชาวไทย คือ สามารถสอบถามปัญหาต่าง ๆ ได้ง่าย ถ้านักศึกษาไม่เข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาภาษาต่างประเทศ ตัวอย่างดังปรากฏในบทสัมภาษณ์

- ส่วนตัวผมชอบอาจารย์เจ้าของภาษามากกว่า เพราะว่าตอนเรียนเนี่ยเราจะมีกำแพงทางด้านวัฒนธรรม ครูไทยเนี่ย ในประเทศไทยเราจะมีระบบอาวุโส แต่ของต่างชาติจะไม่มี เราสามารถคุยแบบเป็นเพื่อน เราจะรู้เรื่อง ผมเนี่ยไม่ค่อยเก่งอังกฤษเท่าไร เวลาคุยเนี่ย สำเนียงอาจจะไม่ถูกก็ได้ครับผม แต่ว่าพยายามให้มันเข้าใจครับผม ในการคุยก็จะผ่านไปเรื่อย ๆ (C16)

- ชอบเรียนกับอาจารย์คนไทยมากกว่าค่ะ เพราะว่าสอนเข้าใจมากกว่า เขาพูดแล้วหนูเข้าใจมากกว่าค่ะ เพราะว่าเรียนกับอาจารย์ที่เป็นชาวต่างชาติแล้วไม่ค่อยเข้าใจที่เขาพูด ถ้าฝึกพูด ครูคนไทยได้พูดเยอะกว่า ถ้าฟังเธอ หนูว่าได้ฟังพอ ๆ กัน เวลาเป็นแบบนั้นจะมีทศนทนาครูไทยเขาชอบให้พูดมากกว่า ครูฟิลิปปินส์ส่วนมากเขาจะให้เปิดทำในหนังสือ ไม่ได้ให้ฝึกพูดเท่าครูคนไทย (C74)

แต่อย่างไรก็ตาม การที่มีผู้สอนเป็นชาวต่างชาติโดยเฉพาะที่ไม่ใช่เจ้าของภาษาโดยตรงทำให้การออกเสียงอาจติดสำเนียงของเชื้อชาติของผู้สอน นักศึกษาจึงไม่คุ้นเคยและทำให้ไม่สามารถเข้าใจว่าผู้สอนกำลังสื่อสารอะไร ตัวอย่างดังปรากฏในบทสัมภาษณ์

- ตอนที่หนูเริ่มเรียนปวช.1 เขาจะมีครูฟิลิปปินส์มาสอน หนูไม่เคยเจอการพูดหรือสำเนียงของเขา หนูก็เลยต้องทำความเข้าใจยากนิดนึงกับการฟังกับการเรียนมันต้องปรับใหม่หมดเลย (C37)

- ได้เรียนกับอาจารย์ที่สอนภาษาอังกฤษแต่ว่าเป็นชาวอินเดียนะครับ สำเนียงของเขาก็จะแตกต่างจากสำเนียงที่เราเคยได้ยินมา ก็จะฟังยากนิดหนึ่งครับ (C26)

- ปัญหาที่ผมเจอส่วนใหญ่เกิดจากตอนพูดคุยกับอาจารย์ต่างชาติ เราจะฟังไม่ทัน และฟังสำเนียงของเขาไม่ค่อยเข้าใจ (C29)

ความต้องการในรูปแบบวิธีการสอนภาษาต่างประเทศ ผลการสนทนากลุ่มพบว่า นักศึกษาอาชีวศึกษาส่วนใหญ่ระบุว่า ถ้าเป็นการสอนผ่านสื่อออนไลน์ไม่ควรเป็นแบบในห้องเรียนเพราะไม่ได้ทำให้สนุกกับการเรียนหรือทำให้เข้าใจในเนื้อหามากขึ้น

การเรียนการสอนในห้องเรียนน่าจะเป็นแบบเอดูเทนเม้นท์ที่สร้างความสนุกสนานพร้อมไปกับการเรียนรู้ โดยผู้สอนอาจนำสื่อที่นักศึกษาสนใจ เช่น เกม คลิปวิดีโอในเรื่องราวสถานการณ์ต่าง ๆ มาช่วยในการสอนภาษาต่างประเทศ หรือการเรียนผ่านภาพยนตร์ ซีรีส์ต่าง ๆ ก็จะช่วยทำให้ได้สำเนียงการออกเสียง คำศัพท์ และวิธีการใช้ประโยคต่าง ๆ และอยากให้เน้นในเรื่องของทักษะการฟังและการพูดเพื่อการสื่อสารมาเป็นอันดับแรก ๆ และอาจมีการเสริมความรู้ศัพท์เฉพาะด้านที่เกี่ยวกับวิชาชีพเข้ามาแทรก ตัวอย่างดังปรากฏในบทสัมภาษณ์

- หนูเข้าดูทุกเพจที่เขาสอน เข้าไปดูแต่ไม่ได้อยากเรียน รู้สึกงั้น ๆ เหมือนเรียนในห้องเรียนเลย จนหนูเซ็ง ไม่เข้าคอร์สอะไรแล้ว เพราะรู้สึกไม่ได้เอ็นจอยกับมัน ไม่ได้มีความสุข มันทำให้เราไม่ได้เข้าใจเนื้อหาอย่างถ่องแท้ หนูก็เลยเลือกที่จะมาวนดูหนังที่เป็นซับไตเติ้ล มันทำให้เราสนุก และบางครั้งเราก็จำได้ด้วย เพราะว่ามันเป็นประโยคเด็ดในหนังเลยเราก็เอามาพูดเล่นกับเพื่อน หรือฟังเพลง ดูซีรีส์อะไรอย่างเนี่ย มันก็ทำให้ใช้และจำได้ (C33)

- ไม่ว่ารูปแบบไหน ถ้าใช้คำว่าเรียน ผมก็ยังเบื่ออยู่ดี ถึงจะดูวิดีโอ แต่ถ้าคนที่ฟังแล้วไม่เข้าใจเลย มันก็ไม่อยากรู้อยู่ดี สำหรับผม สิ่งที่ยื่นนำไปใช้น้อย สิ่งที่ยื่นมามันต้องได้ใช้ ผมดูคลิปไปเที่ยว แต่ผมก็ยังอยู่เนี่ย ยังมาได้เอาไปใช้ ถามว่าถ้าไม่ได้ใช้ประโยชน์ สุดท้ายผมก็ลืม เหมือนนักเรียนไทยใช้คำว่าเรียนเข้ามา ถึงเป็นเกมก็จริงนะครับ แต่พอใช้คำว่าเรียนปุ๊บ มันก็ไม่อยากทำอยู่ดีแหละ (C12)

- ผมคิดว่าควรเริ่มจากการสนทนาก่อน อย่างภาษาไทย เราก็ไม่ได้เรียนหลักภาษาก่อน ขอเสริม ผมดูการ์ตูนที่มีซับไตเติ้ล ตอนที่อยู่ ผมก็จะจำคำศัพท์ ผมว่าผมพูดได้มากกว่าภาษาอังกฤษที่ผมเรียน 18 ปี เพราะผมว่าภาษามันเริ่มจากการฟัง สถานการณ์ ท่าทาง และคำพูด แต่คนไทย เราเริ่มจากไวยากรณ์ แล้วค่อยไปคำศัพท์ แล้วค่อยพูด แต่เริ่มมันก็ยากแล้วครับ (C16)

- การเล่นเกมก็ดีนะคะ เล่นไปจำไป สนุก ไม่น่าเบื่อ ขอบคะ แต่ส่วนมากก็จะไม่ได้เล่นบ่อย ซีรีส์แบบเกาหลีก็ดู แต่ว่าเป็นภาษาอังกฤษหรืออย่างอื่นก็เรียนรู้ผ่านซีรีส์ค่ะ (C27)

- ทักษะการพูดฟังต้องมาอันดับแรก ส่วนเนื้อหาอื่น ๆ แล้วแต่ความสนใจของแต่ละคน ถ้าฟังพูดได้ อ่านหรือเขียนก็ไม่ยาก ส่วนสไตลการเรียน การดูวิดีโอแล้วฟังบรรยายเทียบ มันไม่ได้น่าเบื่อ ให้อ่าน 10 Tenses อ่านไวยากรณ์ ผมว่าผมหลับตั้งแต่ 3 นาทีแรกครับ การใช้เกมหรือวิดีโอ ผมโอเคมากกว่า การอ่านซับไตเติลของพวก Netflix ถ้าเรายังไม่เก่งเราเริ่มจากซับไทยก่อน แต่ถ้าเราเก่งแล้วเราจะปิดซับแล้วดูแบบเต็มๆไปเลย ดูแล้วก็แปลเองอย่างนั้นก็สนุกดี (C16)

จากผลวิจัยแสดงให้เห็นว่า การสอนในห้องเรียนกับความต้องการของนักศึกษาอาชีวศึกษาอาจจะไม่สอดคล้องกัน คณะผู้วิจัยจึงสอบถามนักศึกษาเกี่ยวกับวิธีการค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับความรู้ภาษาต่างประเทศ นักศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มบางส่วนกล่าวว่า มีการใช้สื่อออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับภาษาต่างประเทศด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นจากยูทูบ เกมออนไลน์ ภาพยนตร์ ซีรีส์ เพลง การ์ตูน พอดแคสต์ กูเกิ้ล ทวิตเตอร์ ดิกชันนารีออนไลน์ เรียงจากมากมาน้อยและยังสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่จำเป็นจะเป็นการเสริมการเรียน การทำงาน หรือการสนทนากับชาวต่างชาติ

สรุปและอภิปรายผล

สถานภาพความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวិทยาลัยอาชีวศึกษา

จากผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาเองประเมินความรู้ของตนเองด้านภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษอยู่ระดับน้อยถึงปานกลาง ทักษะการอ่านและการเขียนของตนเองนั้นดีกว่าทักษะการฟังและการพูด สาเหตุอาจเป็นเพราะขาดโอกาสและประสบการณ์ในการสื่อสารกับชาวต่างชาติในชีวิตประจำวัน พวกเขาไม่เข้าใจที่ชาวต่างชาติพูดเพราะมีคลังคำศัพท์น้อย สร้างรูปประโยคไม่ได้ รวมถึงไม่รู้การออกเสียงคำศัพท์ที่ใช้ ส่งผลให้เวลาที่นักศึกษาไม่สามารถสนทนาได้ตอบได้กับชาวต่างชาติ ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของวิภาดา พูลศักดิ์วรสาร (2560) ที่สำรวจความต้องการเรียนภาษาอังกฤษของนักศึกษาครุศาสตรบัณฑิตในกรุงเทพฯ และพบว่า นักศึกษาประเมินพื้นฐานความรู้เดิมภาษาอังกฤษตนเองว่าควรปรับปรุงร้อยละ 58

และผลการจัดอันดับความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษประจำปี พ.ศ. 2563 โดย EF Education First ที่พบว่า ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษของคนไทยจัดอยู่ในกลุ่มที่มีความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษระดับต่ำมาก (Very low proficiency) (พีพีทีวี ออนไลน์, 2563) และงานของธัญลักษณ์ วีระสมบัติ (2561) ที่พบว่า แรงงานการศึกษาขั้นต่ำ และแรงงานอาชีวศึกษา ในประเทศไทยที่มีอยู่นั้นขาดทักษะที่จำเป็น ได้แก่ ความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ เป็นต้น และงานของภาค วีระเสถียร และกมลชนก สุทธิวาหนฤพุดิ (2563) ที่พบว่า สมรรถนะด้านทักษะการใช้ภาษาต่างประเทศในปัจจุบันต่ำกว่าสมรรถนะที่คาดหวังในแรงงานด้านโลจิสติกส์ในประเทศไทยทั้ง 3 ระดับการศึกษา ในแรงงานระดับมัธยมศึกษาตอนต้น-ปวส. นั้น ช่องว่างระหว่างค่าเฉลี่ยสมรรถนะด้านทักษะการใช้ภาษาต่างประเทศในปัจจุบันห่างจากสมรรถนะที่คาดหวังมากที่สุด และสูงเป็นอันดับแรกของสมรรถนะทั้งหมด

ความต้องการความรู้ด้านภาษาต่างประเทศของนักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา

นักศึกษาส่วนใหญ่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ เพราะปัจจุบันนี้บริษัทส่วนใหญ่จะมีชาวต่างชาติมาทำงานด้วย การมีทักษะการสื่อสารด้านภาษาต่างประเทศจะส่งผลทำให้มีโอกาสในการทำงาน ได้รับความไว้วางใจให้ทำงาน สร้างความประทับใจให้กับชาวต่างชาติได้ รวมถึงการได้รับค่าตอบแทนมากกว่าคนที่ไม่มีความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ นักศึกษายังแสดงความสนใจที่จะศึกษาภาษาต่างประเทศที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน นอกเหนือจากที่วิทยาลัยสอนไว้เพื่อพร้อมใช้ในการทำงาน ผลการวิจัยสอดคล้องกับทฤษฎีแรงจูงใจของ Gardner and Lambert (1972) ที่พบว่า แรงจูงใจในการเรียนภาษาที่สองนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ แรงจูงใจแบบบูรณาการ (Integrative motivation) หมายถึง หักศนคติเชิงบวกของแต่ละบุคคลที่จะเรียนรู้ภาษา วัฒนธรรม และชุมชนของภาษาที่สอง ผู้เรียนมีเหตุผลที่สำคัญและชัดเจนในการเรียนรู้ภาษาที่สองในการสื่อสารกับชาวต่างชาติ ขณะที่ แรงจูงใจแบบเครื่องมือ (Instrumental motivation) เป็นเหตุผลเชิงปฏิบัติของบุคคลในการเรียนรู้ภาษาที่สอง บางคนอาจมีแรงจูงใจเพื่อนำไปสู่การได้งานที่ดียิ่งขึ้น สำหรับงานวิจัยครั้งนี้พบว่านักศึกษามีแรงจูงใจทั้งสองแบบ

ทักษะภาษาต่างประเทศที่นักศึกษาต้องการฝึกฝน ได้แก่ ทักษะทางการพูด และการฟัง โดยนักศึกษาเชื่อว่า ถ้าสามารถสื่อสารเบื้องต้นได้ คำศัพท์ต่าง ๆ สามารถไปเรียนรู้เพิ่มเติมได้ภายหลัง บางส่วนมีความต้องการในเรื่องของไวยากรณ์ การแปล และการสะกดคำด้วย ภาษาต่างประเทศที่อยากเรียนเป็นหลัก คือ ภาษาอังกฤษ นอกจากนี้ นักศึกษายังมีความสนใจอยากเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวต่างชาติว่ามีการใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร ในส่วนของความต้องการในคุณลักษณะของผู้สอน ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ชอบที่จะได้เรียนภาษาต่างประเทศกับผู้สอนชาวต่างชาติเพราะได้ความรู้สึกรู้สึกว่าได้มีโอกาสใช้ภาษาต่างประเทศกับชาวต่างชาติจริง ๆ และการเรียนการสอนในห้องเรียนน่าจะเป็นแบบเอดูเทนเมนต์ ที่สร้างความสนุกสนานพร้อมไปกับการเรียนรู้ โดยผ่านสื่อต่าง ๆ ที่นักศึกษาสนใจ

ผลการวิจัยครั้งนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของฐมนทิพย์วีร์ เพชรรัตน์ (2555) และงานวิจัยของวิภาดา พูลศักดิ์วรสาร (2560) ที่พบว่า กลุ่มตัวอย่างของงานวิจัย เห็นว่าภาษาอังกฤษมีความจำเป็นในการทำงานมากที่สุด ทักษะภาษาอังกฤษที่กลุ่มตัวอย่างต้องการได้รับการพัฒนา คือ ทักษะการฟัง และทักษะการพูด โดยเฉพาะพนักงานระดับล่าง กลุ่มตัวอย่างที่เป็นพนักงานเห็นว่า การเล่นเกมส์เพื่อช่วยพัฒนาความสามารถในการใช้คำศัพท์ และกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาคริสตศาสนศาสตร์ ในกรุงเทพฯ ต้องการพัฒนาทักษะการพูดและทักษะการฟังมาก อาจารย์ผู้สอนควรมีจำนวนคนไทยและต่างชาติอย่างละครึ่ง และอยากให้ผู้สอนพูดภาษาอังกฤษเป็นส่วนใหญ่และพูดไทยเมื่อจำเป็น และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของกาญจนา จันทรพรหมณ์ (2563) ที่ศึกษาเรื่อง ความต้องการในการใช้อังกฤษของพนักงานระดับปฏิบัติการในนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดชลบุรี และพบว่า พนักงานส่วนใหญ่มีความต้องการใช้ภาษาอังกฤษทั้ง 4 ทักษะ (ฟัง พูด อ่าน และเขียน) โดยทักษะการอ่านมีระดับความต้องการมากที่สุด โดยใช้ในการอ่านอีเมลและเอกสารที่ระบุคุณสมบัติหรือรายละเอียดสินค้าเป็นภาษาอังกฤษ ด้านการฟังและด้านการพูด ใช้ในการเข้าร่วมบทสนทนาที่เกี่ยวข้องกับงาน ด้านการเขียน ใช้ในการเขียนอีเมลภาษาอังกฤษถึงหัวหน้างานหรือเพื่อนร่วมงาน เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างด้านความต้องการในการใช้ภาษาอังกฤษของพนักงานซึ่งจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า วุฒิมัธยมศึกษาระดับ

ปวส. ปริญญาตรี และปริญญาโท มีความต้องการมากกว่าผู้ฝึกการศึกษาระดับต่ำกว่าปวส. และ พนักงานที่มีประสบการณ์การทำงาน 1-5 ปี มีความต้องการมากกว่าพนักงานที่มีประสบการณ์ต่ำกว่า 1 ปี และ 6-10 ปี

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. จากผลการวิจัยพบว่า นักศึกษารู้สึกว่าตนเองไม่มีความสามารถในการสื่อสารด้วยการฟังและการพูดซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานก่อนจะได้ระดับในทักษะการอ่านและการเขียน ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอาจเพิ่มการฝึกฝนทักษะการฟังและการพูดผ่านสื่อที่มีเจ้าของภาษามานำเสนอ จะช่วยให้ให้นักศึกษาสามารถเข้าใจการออกเสียงของแต่ละคำและรูปประโยคได้มากขึ้น

2. จากผลการวิจัยพบว่า นักศึกษามีความต้องการรูปแบบการสอนที่น่าสนใจเข้ากับวัยของผู้เรียน ดังนั้นผู้สอนอาจนำสื่อออนไลน์และแอปพลิเคชันต่าง ๆ ที่นักศึกษาใช้ในชีวิตประจำวันมาช่วยในการเรียนการสอนจะทำให้เขาได้รับประสบการณ์จริงมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการฝึกฝนการออกเสียงคำศัพท์ต่าง ๆ และรูปประโยคภาษาต่างประเทศให้ได้เลียนแบบ

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต

1. งานวิจัยในอนาคตควรศึกษารูปแบบการใช้งานสื่อออนไลน์และแอปพลิเคชันต่าง ๆ ที่นักศึกษาอาชีวศึกษาใช้ในชีวิตประจำวันมาช่วยในการสอนการสื่อสารภาษาต่างประเทศ

2. งานวิจัยในอนาคตควรศึกษาเทคนิคการเรียนการสอนผ่านสื่อออนไลน์และแอปพลิเคชันต่าง ๆ ของผู้สอนภาษาต่างประเทศกับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง สถานภาพ ความต้องการ และปัญหา ความรู้ภาษาต่างประเทศและการจัดการข้ามวัฒนธรรมในบริบทการทำงานของ นักศึกษาวิทยาลัยอาชีวศึกษา และคนทำงานในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณเงินอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรม ประเภท Basic Research Fund จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ 2564

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา จันทรพรหมณ์. (2563). ความต้องการในการใช้ภาษาอังกฤษของพนักงาน ระดับปฏิบัติการในนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดชลบุรี. *วารสารสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 5(8), 425-436. เข้าได้จาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/download/244851/166438/>
- ฐมนต์ปวีร์ เพชรรัตน์. (2555). การสำรวจความต้องการในการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อ ประเมินตำราเรียนในการฝึกอบรมภาษาอังกฤษของพนักงานสายปิโตรเลียม นอกชายฝั่ง. *วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขา วิชาการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษานานาชาติ, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.*
- ณัฐพล บัวเปลี่ยนสี. (2561). รูปแบบการพัฒนาบุคลากรในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษ ภาคตะวันออกเพื่อรองรับอุตสาหกรรมเป้าหมายในอนาคต *วารสารวิชาการ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 4(1), 303-315. เข้าถึงได้จาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/svittj/article/view/214882/149578>
- ัญญลักษณ์ วีระสมบัติ. (2561). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพ แรงงานไทยในอุตสาหกรรมการผลิตไทย. *วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, 26(2), 1-40. เข้าถึงได้จาก http://journal.innovtalk.com/upload_files/journal/journal_id_34_38.pdf

- พันธ์ชล บุตรเมือง, เศรษฐ์รัฐ พัฒนามาศ และธิตัต ตริศิริโชติ. (2563). ความพร้อมด้าน การศึกษาและความต้องการแรงงานของอุตสาหกรรมเชื้อเพลิงชีวภาพและ เคมีชีวภาพภายในเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก. ใน รายงานการประชุม วิชาการระดับนานาชาติและระดับชาติด้านบริหารธุรกิจและการบัญชี 2563 ของเครือข่ายสถาบันการศึกษาแห่งภูมิภาคด้านบริหารธุรกิจ ครั้งที่ 2 (หน้า 107-115). เชียงใหม่: ศูนย์ประชุมนานาชาติเอ็มเพรส โรงแรม ดิ เอ็มเพรส. เข้าถึงได้จาก <https://incbaa.kku.ac.th/home/articles/r/ncbaa2020th>
- พีพีทีวี ออนไลน์. (2563, 26 พฤศจิกายน). ไทย ร่วงอันดับ 89 ของโลก ทักษะภาษาอังกฤษระดับต่ำมาก รังทำยาอาเซียน. เข้าถึงได้จาก <https://www.pptvhd36.com/news/สังคม/137341>
- ภาค วีระเสถียร และกมลชนก สุทธิวาทนฤพุมิ (2563). ความต้องการสมรรถนะแรงงาน ด้านโลจิสติกส์ภาคอุตสาหกรรมเป้าหมาย ในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ภาคตะวันออก. วารสารมนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา, 9(2), 110-124. เข้าได้จาก <http://www.human.ru.ac.th/grad/humanities-journal-grade-school/78-78>
- วิภาดา พูลศักดิ์วรสาร. (2560). การสำรวจความต้องการเรียนภาษาอังกฤษของ นักศึกษาครีตศาสนศาสตร์ในกรุงเทพฯ. *Veridian E-Journal* (ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ), 10(2), 910-926.
- สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. (2562). *การพัฒนา ทักษะบุคลากรตามแนวทาง EEC Model*. เข้าถึงได้จาก <https://eeco.or.th/th/eec-model>
- อมิตตา ภักดีธิโรทิน ลือชัย วงษ์ทอง และกิจรัฐเขต ไกรवास. (2563). ศึกษาเรื่อง ความ พร้อมของสถาบันอาชีวศึกษาเพื่อรองรับการพัฒนาแรงงานไทยในเขตพัฒนา พิเศษภาคตะวันออก. วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 14(4), 213-225.
- Gardner, R. C. (1985). *Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation*. London: Edward Arnold.

- Gardner, R. C. & Lambert, W. E. (1972). *Attitudes and motivation in second-language teaching*. Harlow, UK: Pearson.
- Guerrero, M. (2015). Motivation in second language learning: A historical overview and its relevance in a public high school in Pasto, Columbia. *HOW*, 22(1), 95-106.
- Schunk, D. H., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. (2008). *Motivation in education: Theory, research and applications*. Michigan: Pearson/Merrill Prentice Hall.
- Woolfolk, A. (2004). *Education psychology*. (9th ed.). Boston: Allyn & Bacon.

การใช้การ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม*

Using Animated Cartoon to Modulate Aggressive Behavior of Children with Autism Spectrum Disorder in Inclusive Classes

ปรัชพร ศิริเขต¹, ปิยะวรรณ ศรีสุรักษ์², กรวรรณ โหม่งพุ่ม³ และ สุชาติ พหลภาคย์⁴
Pratchaporn Sirikhet¹, Piyawan Srisuruk², Korrawan Mongput³ and Suchat Paholpak⁴

^{1,2,3}คณะศึกษาศาสตร์

^{1,2,3}Faculty of Education

⁴คณะแพทยศาสตร์

⁴Faculty of Medicine

^{1,2,3,4}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2,3,4}Khon Kaen University

บทคัดย่อ

เด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัม มีความบกพร่องด้านการสื่อสาร และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มีการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม อาจมีพฤติกรรมก้าวร้าว การวิจัยจึงได้ศึกษาแนวทางการให้ความช่วยเหลือ โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ เพื่อสร้างการ์ตูนภาพเคลื่อนไหว เพื่อปรับพฤติกรรมความก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนโดยใช้การ์ตูนภาพเคลื่อนไหว และเปรียบเทียบพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมก่อนและหลังการใช้การ์ตูนภาพเคลื่อนไหว กลุ่มเป้าหมายที่ใช้วิจัยครั้งนี้ได้แก่ เด็กชั้นประถมศึกษา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ การใช้การ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม

ปีที่ 1-3 ที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมที่กำลังศึกษาในห้องเรียนรวมของโรงเรียนอนุบาลอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี จำนวน 5 คน ที่มีช่วงอายุระหว่าง 6-10 ปี และได้รับการวินิจฉัยโดยจิตแพทย์เด็กแล้วว่าเป็นเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัม

การวิจัยนี้ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เลขที่ HE643005 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตพฤติกรรมก้าวร้าว แบบวัดพฤติกรรมก้าวร้าว และ คลิปวิดีโอการดูรูปภาพเคลื่อนไหวพร้อมคู่มือในการใช้คลิปวิดีโอโดยมีคำแนะนำในการดูอย่างเป็นแบบฉบับ

ผลการวิจัยพบว่า (1) การดูรูปภาพเคลื่อนไหวที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คนโดยมีค่าดัชนีความสอดคล้องของอยู่ระหว่าง 0.66-1.00 (2) ผลการปรับพฤติกรรมของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมหลังจากการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว พบว่า นักเรียนที่ได้รับการช่วยเหลือโดยดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว มีพฤติกรรมก้าวร้าวในระดับ ที่ลดลง และ (3) จากการเปรียบเทียบการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมก่อนและหลังการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบวัดพฤติกรรมก้าวร้าว พบว่าพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัม ในห้องเรียนรวมหลังจากการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหวลดลง

คำสำคัญ : การดูรูปภาพเคลื่อนไหว, การปรับพฤติกรรมก้าวร้าว, เด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัม

Abstract

Children with autism spectrum have communication disabilities and social interaction, showing inappropriate behavior like having aggressive behavior. The research objectives are (1) to design Animated Cartoon to modify the aggressive behavior of children with autism spectrum in the classroom cartoon and (2) to compare the aggressive behavior of children with autism spectrum in the inclusive classroom before and after using animated cartoon. The sample group used for this research was grade 1-3 children with autism spectrum who are studying in the inclusive classroom of Udon Thani Kindergarten School in Udon Thani province, five participants aged 6-10 and were diagnosed by a pediatric psychiatrist as children with autism spectrum.

This research has been approved by the Human Research Ethics Committee, Khon Kaen University, number HE643005. The research instruments of this study consisted of an observational form, interview with aggressive behavior, aggressive behavior scale, and video clip of animated cartoon with instruction manual and guidelines.

The results showed that (1) the animated cartoon designed by the researcher was examined by five experts with the content validity (IOC) of between 0.66-1.00; (2) the behavioral adjustment result of children with autism spectrum disorder in the inclusive classroom after watching an Animated Cartoon presented the decreased level of aggressive behavior; and (3) from the comparison before and after watching animated cartoon analyzing data from the aggressive behavior measurement model found that the aggressive behavior of children with autism spectrum in the inclusive classroom was decreased.

Keywords : animated cartoon, modulate Aggressive behavior, children with autism spectrum disorder

บทนำ

การจัดการศึกษาในประเทศไทยมุ่งเน้นการศึกษาเพื่อปวงชน ส่งผลให้ประชากรทุกคนได้รับสิทธิและโอกาสในการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ทั้งนี้ โดยมีกฎหมายรองรับ คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดในประเทศไทยบัญญัติไว้ในมาตรา 43 ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) มาตรา 55 ระบุว่า “บุคคลพิการหรือทุพพลภาพมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ และความช่วยเหลือจากรัฐ” และมาตรา 80 ระบุว่า “รัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงชาย รัฐต้องสงเคราะห์ให้กับคนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพและด้อยโอกาสให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2554) เด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมเป็นความบกพร่องประเภทที่ 7 มีความบกพร่องทางพัฒนาการ 3 ด้านคือ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) การสื่อสารในสังคม (Social Communication) และจินตนาการ (Imagination) จากข้อมูลของ DSM V ได้ให้นิยามเด็กที่มีภาวะออทิซึมไว้ว่า จัดอยู่ในกลุ่ม Pervasive Developmental Disorder หรือเรียกสั้นๆ ว่า PDD คือมีความบกพร่องของพัฒนาการแบบรอบด้าน แสดงอาการอย่างชัดเจนในวัยเด็ก ก่อให้เกิดพัฒนาการทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และการสื่อสารไม่เป็นไปตามปกติ มีพฤติกรรมความสนใจและกิจกรรมที่ผิดปกติ (มูลนิธิออทิสติกไทย, 2553) ปัจจุบันเทคโนโลยีก็มีความเจริญอย่างรวดเร็วทำให้เด็ก ๆ สามารถพบเห็นการกระทำ รับรู้สิ่งต่าง ๆ จากสื่อต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ตได้เช่นเดียวกัน การเลียนแบบจากสิ่งที่เด็กเห็นได้พบเจอนั้น (เดมทิพย์ พานิชพันธ์, 2560) โดยที่เด็กอาจจะไม่เข้าใจว่าสิ่งที่ตนเองเห็นนั้นเป็นสิ่งดีหรือไม่ดีอย่างไร เพราะเขาเห็นว่าผู้ใหญ่ทำได้เขาก็ทำได้เช่นกันการแก้ไขปัญหาลักษณะของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมจะไม่นิยมใช้การลงโทษ เนื่องจากการลงโทษจะก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์ในตัวของเด็ก เช่น ทำให้นักเรียนมีความโกรธ ความกลัว มีนักจิตวิทยาหลายท่านได้เสนอว่าวิธีการที่จะปรับพฤติกรรมก้าวร้าวในเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมอีกวิธีหนึ่งคือการใช้สิ่งเสริมแรง แทนการลงโทษ ซึ่งมีวิธีการที่น่าสนใจคือ การเสริมแรงด้วยการใช้การ์ตูนแอนิเมชันการให้สิ่งที่เด็กชอบ เป็นวิธีการหนึ่ง

ที่จะช่วยในการแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นปัญหาสังคมที่กล่าวมาข้างต้น เพื่อดึงดูดให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม การเสริมแรงด้วยสิ่งที่คุณเรียนมีความสนใจเป็นพิเศษ มีประสิทธิภาพในการแก้ไขพฤติกรรมทางสังคม เช่น ก้าวร้าว ก่อวุ่น คือ การเสริมแรงทำได้ทุกที่ทุกเวลาเมื่อพบว่าเด็กมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ แต่ในการใช้วิธีการเสริมแรงจะต้องทำให้เด็กเรียนรู้วิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องและทำพฤติกรรมนั้นก่อนแล้วตามด้วยแรงเสริม (รัศมี ปิ่นแก้ว, 2550) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยสังเกตพบว่าผู้เรียนมีความสนใจการดูแอนิเมชันมาก ผู้วิจัยจึงนำสิ่งที่ผู้เรียนชอบนี้มาเป็นตัวเสริมแรงผู้เรียนเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของผู้เรียน

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยในฐานะครูผู้สอนคนหนึ่งที่มีประสบการณ์ในโรงเรียนที่มีเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมอยู่ในห้องเรียนรวมกับเด็กทั่วไป จึงมีความสนใจถึงวิธีการที่จะปรับพฤติกรรมก้าวร้าวในเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมโดยใช้การดูรูปภาพเคลื่อนไหวในห้องเรียนรวม เหตุผลเพราะเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมส่วนใหญ่จะมีความสนใจในการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหวเป็นอย่างมาก และจะแสดงพฤติกรรมเลียนแบบจากการดูรูปภาพเคลื่อนไหวที่ได้ดู ผู้วิจัยจึงได้จัดสร้างการดูรูปภาพเคลื่อนไหวเพื่อให้เด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมได้ดูเพื่อใช้ในการปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็ก และเพื่อจะได้ทราบถึงสาเหตุ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าว ตลอดจนถึงแนวทางในการป้องกัน การช่วยเหลือโดยใช้ผลที่ได้จากการศึกษาจะนำไปเป็นแนวทางหนึ่งในการป้องกัน แก้ไข ดูแล ช่วยเหลือการเกิดพฤติกรรมก้าวร้าวในเด็กที่มีออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างการดูรูปภาพเคลื่อนไหวในการปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียน
2. เพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนโดยใช้การดูรูปภาพเคลื่อนไหว

3. เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมก่อนและหลังการใช้การ์ตูนภาพเคลื่อนไหว

ระเบียบวิธีการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย เกณฑ์การคัดเลือกเข้าสู่การวิจัยมีดังนี้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วยเด็กประถมศึกษาที่มีภาวะ ASD ที่กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 โรงเรียนอนุบาลอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี มาจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 2 คน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 2 คน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 1 คนรวมทั้งหมด 5 คน มีอายุระหว่าง 6-10 ปี ต้องได้รับการวินิจฉัยจากจิตแพทย์เด็กแล้วว่าเป็นเด็กที่มีภาวะ ASD เด็กเหล่านี้มีอาการประกอบด้วยความบกพร่องในพัฒนาการด้านการสื่อสารและด้านพฤติกรรมทางสังคม ไม่มีความพิการอื่นร่วมด้วย เช่น ไม่เป็นลมชัก สมอ่งพิการ โรค Fragile X syndrome โรค Metabolic disorders โรคเชาวน์ปัญญาล่าช้าหลังรุนแรงจนทำให้ไม่สามารถวินิจฉัยภาวะออทิซึมสเปกตรัมได้ และต้องไม่กำลังรับประทานที่ส่งผลต่อพฤติกรรมก้าวร้าว ไม่กำลังใช้ยาที่ออกฤทธิ์ด้วยการกดการทำงานของจิตประสาท เป็นต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยเครื่องมือต่าง ๆ ดังนี้

1. การ์ตูนภาพเคลื่อนไหว คือ นวัตกรรมที่ผู้วิจัยเป็นผู้แต่งเรื่องราวเพื่อจำลองสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกับพฤติกรรมก้าวร้าวของนักเรียนที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม เพื่อนำมาใช้ปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม โดยมีเนื้อหาที่สอนทักษะพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้กับเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมเกี่ยวกับผลดี ผลเสียของการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวซึ่งมีพฤติกรรมก้าวร้าวอยู่ 5 ลักษณะคือ 1) การทำร้ายตนเอง 2) การทำร้ายผู้อื่น 3) การทำลายสิ่งของ 4) การแย่งชิงของ 5) การใช้ภาษา

2. เครื่องมือวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่มีต่อการสร้างการดูภาพเคลื่อนไหว โดยผู้วิจัยได้ส่งให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านความผิดปกติชนิดออทิซึมสเปกตรัม ประเมินว่าการดูภาพเคลื่อนไหวมีความเหมาะสมหรือไม่ (Content Validity) ผู้เชี่ยวชาญมี 5 คน คนแรกเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการวัดและประเมินผล คนที่ 2 เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการจิตวิทยา ผู้เชี่ยวชาญคนที่ 3 เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีทางการศึกษา คนที่ 4 เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทย และคนที่ 5 เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาพิเศษสำหรับบุคคลออทิซึม การประเมินจะทำตาม Item-Objective Congruence (IOC) ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านประเมินว่าวัตถุประสงค์กับเนื้อหาของการดูภาพเคลื่อนไหวว่ามีความสอดคล้องกันหรือไม่โดยให้คะแนนตั้งแต่ -1 ถึง +1 คะแนน -1 หมายความว่าไม่สอดคล้อง (Incongruent) คะแนน 0 หมายความว่าไม่แน่ใจหรือยังสงสัย คะแนน +1 หมายความว่าสอดคล้อง (Congruent) ตามหลักเกณฑ์ของ IOC เนื้อหาในข้อใดที่ได้รับคะแนนต่ำกว่า 0.5 ก็จะต้องแก้ไขให้เนื้อหานั้นถูกต้องเหมาะสมจนได้คะแนนเกิน 0.5 เนื้อหาใดที่ได้คะแนนเกิน 0.5 ก็จะคงไว้

ตารางที่ 1 ชื่อเรื่องการดูภาพเคลื่อนไหว

ลำดับที่	ชื่อเรื่อง	จุดประสงค์
1	หนูอย่าไม่ทำร้ายตัวเอง	เป็นการสอนเพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าวทางการทำร้ายตนเอง
2	เด็กดีมีเมตตา	เป็นการสอนเพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าวทางการทำร้ายผู้อื่น
3	मुमुใจเย็น	เป็นการสอนเพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าวการทำลายสิ่งของ
4	พี่น้องกันแบ่งกันนะ	เป็นการสอนเพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าวทางการแย่งสิ่งของ
5	อัลต้าพูดไม่เพราะ	เป็นการสอนเพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าวทางการใช้ภาษา

เพื่อน้องกันแบ่งกันนะ

อัลต้าพูดไม่เพราะ

ภาพที่ 1 แสดงการดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวของเด็กคนที่ 1 กับครูประจำชั้น

ภาพที่ 2 แสดงการดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวของเด็กคนที่ 1 กับผู้ปกครอง

3. คู่มือการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะ
ออทิซึมสเปกตรัม

เป็นคู่มือที่ให้คำแนะนำการใช้แก่ครูประจำชั้น ครูประจำวิชา ผู้ปกครอง ในการนำการดูภาพเคลื่อนไหวไปเปิดให้เด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม โดยมีหลักการจัดกิจกรรมในการดู การดูภาพเคลื่อนไหวที่โรงเรียนในวันจันทร์ พุธ ศุกร์ วันละ 1 ครั้ง ตั้งแต่เวลา 14.30 – 15.30 น. ที่ห้องเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2/3 เป็นระยะเวลา 5 สัปดาห์ และที่บ้านตั้งแต่เวลา 19.30 – 20.30 น. โดยครูและผู้ปกครอง ควรจัดบรรยากาศที่ใช้ในการดูการดูภาพเคลื่อนไหวควรเป็นห้องเฉพาะ ไม่มีเสียงรบกวนสมาธิในการดูการดูภาพเคลื่อนไหวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัม สำหรับวัตถุประสงค์ในการดูการดูภาพเคลื่อนไหว มีดังนี้ เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนเห็นถึงผลแห่งการกระทำ ไม่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวและแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เนื้อหาของการดูภาพเคลื่อนไหวแสดงให้เห็นถึงผลกระทบ แห่งการกระทำทั้ง 2 ด้าน คือ เมื่อตัวละครในการดูภาพเคลื่อนไหวแสดงพฤติกรรมก้าวไม่เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ก็จะได้รับผลกระทบที่ไม่ดี แต่เมื่อตัวละครแสดงพฤติกรรมที่ดี ไม่ก้าวร้าว พฤติกรรมเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ก็จะได้รับผลกระทบที่ดี เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวจากตัวละคร โดยเมื่อดูการดูภาพเคลื่อนไหวเสร็จสิ้นครู / ผู้ปกครองและนักเรียนช่วยกันสรุป เรื่องราวและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อเรื่องในการดูภาพเคลื่อนไหว การประเมินผลการดูการดูภาพเคลื่อนไหวประเมินตามสภาพจริง โดยการสังเกตพฤติกรรม การมีส่วนร่วม การแสดงความคิดเห็น การตอบคำถามเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง

4. แบบสัมภาษณ์ผู้ปกครองแบบ คือ แบบสัมภาษณ์ ที่มีจำนวนข้อคำถามทั้งหมด 5 ข้อ เป็นการใช้คำถามแบบปลายเปิดเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ตอบได้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอย่างเสรี และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญทราบถึงพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่แสดงออก หลังจากที่เราทราบข้อมูลดังกล่าวแล้วผู้วิจัยได้สร้างการดูภาพเคลื่อนไหว ที่เกิดจากความสนใจในการดูการดูและเป็นแรงจูงใจในการขึ้นชอบของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในแต่ละคน

5. แบบสังเกตพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมที่แสดงออก ซึ่งแบบบันทึกการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยต่อการดูการดูภาพเคลื่อนไหวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม ประกอบด้วย 5 ส่วน ได้แก่ 1) แบบสังเกตพฤติกรรมขณะทำร้ายตนเอง 2) แบบสังเกตพฤติกรรมขณะทำร้ายผู้อื่น 3) แบบสังเกต

พฤติกรรมขณะทำลายสิ่งของ 4) แบบวัดพฤติกรรมการแย่งสิ่งของ 5) แบบวัดพฤติกรรมการใช้ภาษา

6. แบบวัดพฤติกรรมก้าวร้าว ซึ่งแบบวัดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นนี้ ได้ประยุกต์มาจากการวัดพฤติกรรมวัดการมุ่งร้ายหรือความก้าวร้าว (Buss, A.H, and Perry,M, 1992, April) จำนวน 75 ข้อ โดยผู้วิจัยนำมาเฉพาะพฤติกรรมก้าวร้าวที่พบเห็นที่ตรงกันกับพฤติกรรมของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมของตนเอง ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ คือ ไม่แน่ใจ ไม่เคยเลย บางครั้ง บ่อยๆ เป็นประจำ มีจำนวน 30 ข้อประกอบด้วย 5 ส่วน ได้แก่ 1) แบบวัดพฤติกรรมทำร้ายตนเอง 2) แบบวัดพฤติกรรมการทำร้ายผู้อื่น 3) แบบวัดพฤติกรรมทำลายสิ่งของ 4) แบบวัดพฤติกรรมการแย่งของ 5) แบบวัดพฤติกรรมการใช้ภาษา โดยใช้เกณฑ์พัฒนาการแบบรูบิค สกอร์ (Scoring Rubrics) 5 ระดับ เพื่อวัดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม ดังนี้ ไม่แน่ใจ หมายถึง ไม่แน่ใจว่าเด็กเคยกระทำพฤติกรรมนั้นไม่เคยเลย หมายถึง เด็กไม่เคยกระทำพฤติกรรมนั้นเลย บางครั้ง หมายถึง เด็กกระทำพฤติกรรมนั้น 1-5 ครั้ง / สัปดาห์ บ่อยๆ หมายถึง เด็กกระทำพฤติกรรมนั้น 6 ครั้งขึ้นไป / สัปดาห์ เป็นประจำ หมายถึง เด็กกระทำพฤติกรรมนั้นทุกครั้ง เกณฑ์การให้คะแนน ข้อความที่แสดงถึงการมีพฤติกรรมก้าวร้าว จากตอบเป็นประจำจนถึงไม่แน่ใจ จะให้คะแนน 5 4 3 2 และ 1 ตามลำดับ เด็กคนที่ได้คะแนนมากจะเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวมากกว่าผู้ที่ได้คะแนนน้อยในการวัดพฤติกรรมระดับพฤติกรรมก้าวร้าว ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ ในการแปลความหมายคะแนนจากการวิเคราะห์พฤติกรรมก้าวร้าว ดังนี้ 1 หมายถึง ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.00 - 1.49 หมายถึง ไม่แน่ใจว่าเด็กเคยกระทำพฤติกรรมนั้น 2 หมายถึง ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.50 - 2.49 หมายถึง เด็ก ไม่เคยกระทำพฤติกรรมนั้นเลย 3 หมายถึง ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 2.50 - 3.49 หมายถึง เด็กกระทำพฤติกรรมนั้นบางครั้ง 4 หมายถึง ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.50 - 4.49 หมายถึง เด็กกระทำพฤติกรรมนั้นบ่อย 5 หมายถึง ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 4.50 - 5.00 หมายถึง เด็กกระทำพฤติกรรมนั้นเป็นประจำ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยประเภท Case Series กระทำในแบบการวิจัยประเภทการทดลองแบบกลุ่มตัวอย่างเดี่ยว Single Subject Design (Multiple baseline design across subjects) แบบหลายเส้นฐานแต่ต่างพฤติกรรม รูปแบบ A - B (ผดุง อารยะวิญญู, 2542) ทำวิจัยในช่วงระยะเวลาและงบประมาณตามที่กำหนดไว้ ระยะเวลาของการทำวิจัยคือระหว่างวันที่ 10 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2564 ถึงวันที่ 9 เดือน เมษายน พ.ศ. 2564 ก่อน (ระยะ A)และระหว่างการทดลอง (ระยะ B หรือระยะ intervention) จะมีการบันทึกการดูการดูภาพเคลื่อนไหว ระยะ intervention เป็นระยะหลังการดูการดูภาพเคลื่อนไหว การวิจัยแบบ single subject research design มีใจความสำคัญว่า independent variable ซึ่งหมายถึงวิธีการ intervention มีผลต่อ dependent variable ซึ่งหมายถึงการดูการดูภาพเคลื่อนไหวด้วยการพิจารณาจาก visual inspection of the data การแสดงผลการวิจัยเป็นการแสดงข้อมูลดิบเป็นคะแนนที่ได้จากการวัดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม และมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในช่วงการดูการดูของกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้ เลือกการดูภาพเคลื่อนไหวให้ตรงกับพฤติกรรมของเด็กแต่ละคนที่ผู้วิจัยได้ค้นพบ โดยมีทั้งหมด 5 เรื่อง ในส่วนของการจัดกิจกรรมที่โรงเรียน และที่บ้าน จะจัดกิจกรรมในวันจันทร์ พุธ ศุกร์ วันละ 1 ครั้ง ตั้งแต่เวลา 14.30–15.30 น. ที่ห้องเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2/3 และที่บ้านตั้งแต่เวลา 19.30–20.30 น. เป็นระยะเวลา 5 สัปดาห์ รวมจำนวน 15 ครั้ง โดยมีผู้วิจัยเป็นคนเก็บรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบวัดพฤติกรรมก้าวร้าว ซึ่งบรรยากาศในการดูการดูภาพเคลื่อนไหวกับครู และผู้ปกครองควรเป็นการดูในห้องที่ไม่มีสิ่งมารบกวน

โครงการวิจัยได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นแล้ว(เลขที่ HE643005) แม้กลุ่มเป้าหมายจะเป็นนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 1-3 แต่ผู้วิจัยก็ต้องอธิบายรายละเอียดของโครงการวิจัยให้กลุ่มตัวอย่างครูและผู้ปกครองฟัง ภายหลังจากที่ได้อธิบายจนเป็นที่เข้าใจแล้วนักวิจัยก็จะขอให้ครูผู้ปกครองลงนามในใบแสดงความยินยอมเข้าร่วมกับโครงการวิจัย กลุ่มเป้าหมายจะต้องเข้าร่วมกับโครงการวิจัยจนเสร็จสิ้น

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่มีต่อการสร้างการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวในเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมพบว่า เมื่อพิจารณาทั้ง องค์ประกอบพบว่า มีค่าคะแนน ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.80 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.50 อยู่ในระดับมีความเหมาะสม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างมีคุณภาพสามารถนำมาปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมในห้องเรียนรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญว่ามีความเหมาะสม

2. ผลจากการปรับพฤติกรรมก้าวร้าว จากการสัมภาษณ์ครูประจำชั้น ครูประจำวิชา และผู้ปกครอง ถึงพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กทั้ง 5 คน ซึ่งเด็กแต่ละคนจะมีพฤติกรรมก้าวร้าวแตกต่างกันไป ครูประจำชั้น ครูประจำวิชา และผู้ปกครองจะมีวิธีที่จะปฏิบัติกับเด็กแตกต่างกันไป เช่น การดู การลงโทษ การตัดสิทธิ์ แต่เมื่อครูประจำชั้น ครูประจำวิชา และผู้ปกครองได้นำการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวไปให้เด็กดู ซึ่งปรากฏผลว่าสามารถลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของเด็กลงได้ทุกคน แสดงว่าการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวของผู้วิจัยสร้างขึ้น สามารถลดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมลงได้ และผลจากการสังเกตเด็กมีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม คนที่ 1 2 3 4 5 มีพฤติกรรมความก้าวร้าวลดลง หลังจากดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหว เหตุผลเพราะว่ามีครูประจำชั้น ครูประจำวิชา และผู้ปกครองดูแล สนใจ เอาใจใส่ให้ความสำคัญในการดูแล แนะนำ อธิบาย ในการดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหว อีกเหตุผลหนึ่งคือกลัวเพื่อนไม่รัก ครูไม่รัก ผู้ปกครอง ไม่รัก ไม่สนใจ โดนทำโทษ จึงอยากมีพฤติกรรมที่ดีและเหมาะสม

3. ผลของการเปรียบเทียบพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมก่อนและหลังการใช้การ์ตูนภาพเคลื่อนไหว พบว่า เด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในชั้นเรียนรวม คนที่ 1 2 3 4 5 หลังจากการดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหว มีพฤติกรรม (การทำร้ายตนเอง การทำร้ายผู้อื่น การทำลายสิ่งของ การแย่งสิ่งของ และการใช้ภาษา) มีพฤติกรรมก้าวร้าวลดลง จากพฤติกรรมของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม

กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมกับโครงการวิจัยเป็นเด็กประถมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 5 คน ทั้งตัวเด็ก ครูและผู้ปกครองได้ฟังคำชี้แจงจากผู้วิจัยคนแรกอย่างละเอียดและชัดเจนจนยินยอมเข้าร่วมกับโครงการวิจัย ประกอบด้วยนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 โรงเรียนอนุบาลอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี โดยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 2 คน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 2 คน และชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 1 คน รวมทั้งหมด 5 คน ผู้เข้าร่วมกับการวิจัยทั้ง 5 คนมีอายุระหว่าง 6-10 ปี (ตารางที่ 2) เด็กที่เข้าร่วมกับโครงการวิจัยทุกคนได้รับการวินิจฉัยจากจิตแพทย์เด็กประจำโรงพยาบาลศูนย์อุดรธานี จังหวัดอุดรธานีแล้วว่าเป็นเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมและมีพฤติกรรมก้าวร้าวในด้านต่าง ๆ ผลการวัดพฤติกรรมก้าวร้าวด้านต่าง ๆ ในระยะ baseline ได้แสดงไว้ในภาพกราฟที่ 3-7 การทำความเข้าใจผลของการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว พบว่าก่อนการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหวเด็กคนที่ 1 มีพฤติกรรมก้าวร้าวในการทำร้ายตนเองอยู่ในระดับบ่อยครั้ง เด็กคนที่ 2 มีพฤติกรรมก้าวร้าวในการทำร้ายคนอื่นอยู่ในระดับ บางครั้ง เด็กคนที่ 3 มีพฤติกรรมก้าวร้าวการทำลายสิ่งของในระดับ บางครั้ง เด็กคนที่ 4 มีพฤติกรรมก้าวร้าวในการแย่งสิ่งของอยู่ในระดับบ่อยครั้ง และเด็กคนที่ 5 มีพฤติกรรมก้าวร้าวในการใช้ภาษาอยู่ในระดับบางครั้ง เมื่อได้ดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหวตามแบบแผนที่โครงการวิจัยได้กำหนดไว้และเป็นการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว 15 ครั้งพบว่าเด็กทั้ง 5 คนมีพฤติกรรมก้าวร้าวลดลงอยู่ในระดับไม่เคยเลย ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจผลของการทดลองจากตารางค่าคะแนน ผลการวัดพฤติกรรมก้าวร้าวในระยะ baseline (ระยะเส้นฐาน A) กับระยะการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว (Intervention B) (ตารางที่ 3) และจากกราฟ single design subject ที่ได้แสดงไว้ (ภาพที่ 3 - 7)

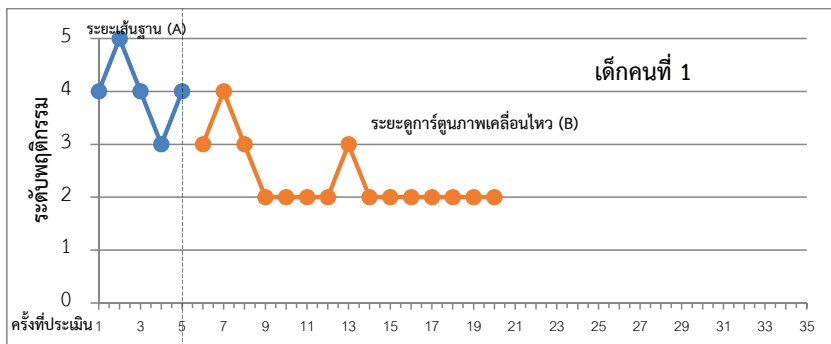
ตารางที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัม

ตารางที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัม ทั้ง 5 คน					
ข้อมูล	เด็กคนที่ 1	เด็กคนที่ 2	เด็กคนที่ 3	เด็กคนที่ 4	เด็กคนที่ 5
1. เพศ	ชาย	ชาย	ชาย	ชาย	ชาย
2. อายุ (ปี)	7	7	8	9	10
3. กำลังเรียนระดับประถมศึกษาปีที่	1	1	2	2	3
4. อาชีพของบิดา-มารดา - ผู้ปกครอง	แม่บ้าน	ธุรกิจส่วนตัว	ธุรกิจส่วนตัว	รับราชการ	แม่บ้าน
5.ระยะเวลา (ปี) นับจากได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคASDจนเข้าร่วมกับโครงการวิจัย	1	2	1	1	1
6. ปัจจุบันกำลังได้รับการรักษาโรค ASD	ใช่	ใช่	ใช่	ใช่	ใช่
7. ปัจจุบันกำลังกินยาหรือฉีดยาที่มีผลกระทบต่อความแข็งแรงของกล้ามเนื้อ	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี
8. ระดับความรุนแรงของโรคออทิซึมสเปกตรัมตามเกณฑ์ DSM-5	1	1	1	1	1
9.ระดับความบกพร่องด้านภาษา ประเมินโดยจิตแพทย์เด็ก โรงพยาบาลศูนย์อุดรธานี จังหวัดอุดรธานี	เล็กน้อย	เล็กน้อย	เล็กน้อย	เล็กน้อย	เล็กน้อย

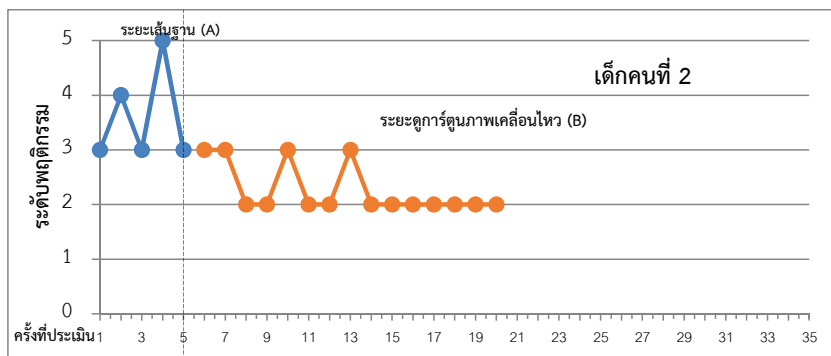
ตารางที่ 3 ผลการวัดพฤติกรรมก้าวร้าวในระยะ Baseline (ระยะเส้นฐาน A) กับระยะการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว (Intervention B)

คะแนนระดับพฤติกรรมความก้าวร้าว																				
พฤติกรรม ก้าวร้าว	ระยะ Baseline					ระยะการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว (Intervention)														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
เด็กคนที่ 1 การทำร้าย ตนเอง	4	5	4	3	4	3	4	3	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2
เด็กคนที่ 2 การทำร้าย ผู้อื่น	3	4	3	5	3	3	3	2	2	3	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2
เด็กคนที่ 3 การทำลาย สิ่งของ	4	3	4	3	3	3	2	2	2	2	2	2	3	2	2	2	3	2	2	2
เด็กคนที่ 4 การแย่ง สิ่งของ	3	4	4	4	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2
เด็กคนที่ 5 การใช้ ภาษา	4	3	3	3	3	2	2	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2

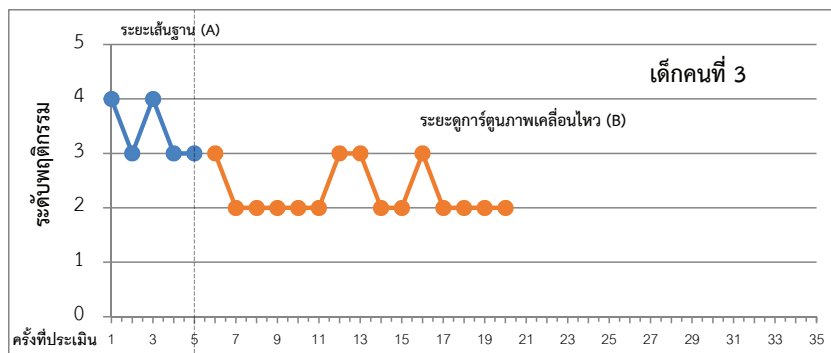
แบบวัดพฤติกรรมก้าวร้าวที่ผู้วิจัยได้สร้างนั้น และผ่านการตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้องของวัตถุประสงคืกับเนื้อหาที่ค่าความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.66- 1.00 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์เหมาะสม สามารถนำมาใช้ได้ ซึ่งการวัดพฤติกรรมก้าวร้าวในแต่ละครั้งจะมีระดับคะแนนระหว่าง 1-5 คะแนน โดย 1 ความหมายว่าไม่แน่ใจว่าเด็กเคยกระทำพฤติกรรมนั้น 2 หมายความว่าเด็กไม่เคยทำพฤติกรรมนั้นเลย 3 หมายความว่าเด็กกระทำพฤติกรรมนั้นบางครั้ง 4 หมายความว่าเด็กกระทำพฤติกรรมนั้นบ่อย ๆ และ 5 หมายความว่าเด็กกระทำพฤติกรรมนั้นเป็นประจำ โดยผู้วิจัยจะใช้ Intervention ทั้งหมด 15 ครั้งต่อเด็ก 1 คน ซึ่งปรากฏผลตามตารางดังกล่าว

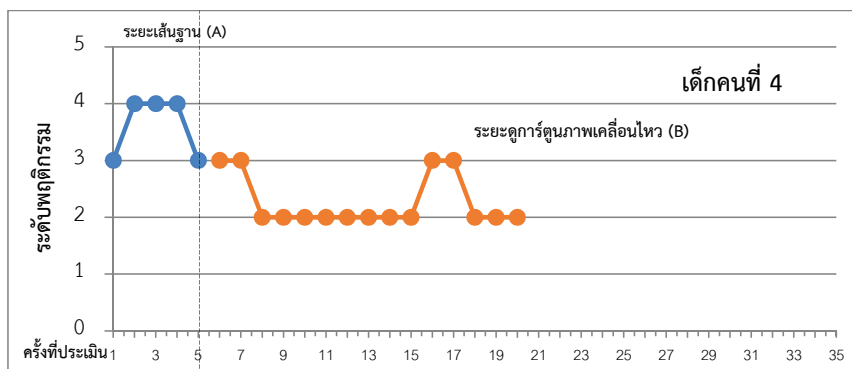
ภาพที่ 3 พฤติกรรมระยะ A และระยะ B -ของเด็กคนที่ 1 การทำร้ายตนเอง

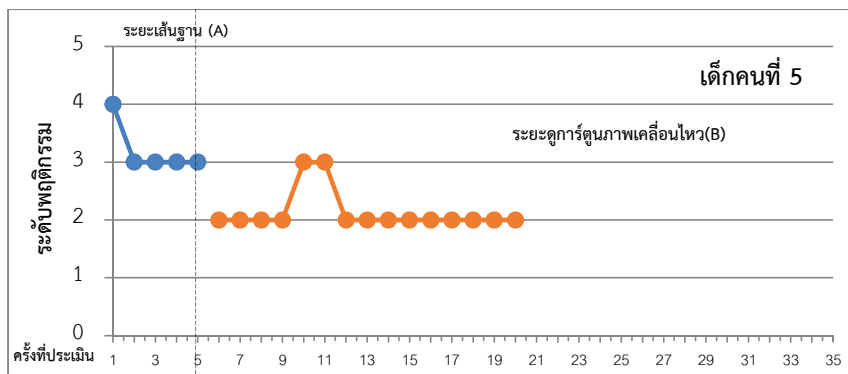
ภาพที่ 4 พฤติกรรมระยะ A และระยะ B -ของเด็กคนที่ 2 การทำร้ายผู้อื่น

ภาพที่ 5 พฤติกรรมระยะ A และระยะ B -ของเด็กคนที่ 3 การลายสิ่งของ

ภาพที่ 6 พฤติกรรมระยะ A และระยะ B -ของเด็กคนที่ 4 การแย่งสิ่งของ

ภาพที่ 7 พฤติกรรมระยะ A และระยะ B ของเด็กคนที่ 5 การใช้ภาษา

อภิปราย

1. ผลของการสร้างการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม พบว่า การ์ตูนภาพเคลื่อนไหวที่ผู้วิจัยได้จัดสร้างขึ้นผ่านการตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่านโดยมีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.66-1.00 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถนำมาใช้ได้

2. ผลการปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมลดลง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของบรรเจิดพร รัตนพันธุ์ (2559) ที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรียนรู้ด้วยต้นแบบ การประยุกต์ใช้การ์ตูนแอนิเมชันเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการรับรู้เนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อ รวมทั้งการนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ในชีวิตประจำวันที่คล้ายคลึงกับเรื่องราวที่ถูกถ่ายทอดผ่านทางคำพูด กริยาท่าทาง หรือการดำเนินชีวิตของตัวการ์ตูน

3. ผลการเปรียบเทียบการดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมของเด็กทั้ง 5 คนแสดงให้เห็นว่า หลังจากการดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหว จำนวน 15 ครั้ง ครั้งละ 1 ชั่วโมง ของเด็กทั้ง 5 คน มีพฤติกรรมก้าวร้าว สูงกว่าก่อนการดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหว ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของประภาสินี นิรมลพิศาลและณัฐพล รำไพ (2558) ที่ศึกษาการพัฒนา

รายการทีวีที่ค้นด้วยเทคนิคการดูแอนิเมชันเรื่องการใช้คอมพิวเตอร์พื้นฐาน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ผลการศึกษาพบว่า หลังจากเรียนด้วยการดูแอนิเมชันกลุ่มตัวอย่างมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคอมพิวเตอร์พื้นฐาน สูงกว่าคะแนนก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05.

สรุป

การดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว เป็นการปรับลดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมลงได้ แต่ต้องได้รับความร่วมมือกับครู ผู้ปกครอง ที่จะต้องเอาใจใส่ ให้คำแนะนำ อธิบายถึงพฤติกรรมที่เหมาะสมให้แก่เด็กได้นำไปเป็นแบบอย่างที่ดีได้

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ศึกษาหรือมีความสนใจที่จะนำผลของการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมไปใช้ ดังนี้

ข้อเสนอแนะจากการทำวิจัย

1. ในการปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมจะสามารถลดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กลงได้นั้น มิใช่เพียงการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหวเท่านั้น แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ใกล้ชิดเด็กโดยเฉพาะครู ผู้ปกครองที่เข้าใจ ให้กำลังใจพร้อมที่จะให้โอกาสเด็กได้พัฒนา แก้ไขด้วยจึงจะทำให้เด็กมีพฤติกรรมก้าวร้าวลดลง
2. ควรศึกษาความคงทนของการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหว ที่มีต่อการปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรนำรูปแบบจากผลของการดูการดูรูปภาพเคลื่อนไหวเพื่อปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมไปใช้ในการปรับพฤติกรรมก้าวร้าวในด้านอื่น ๆ

2. ควรนำรูปแบบจากการวิจัยผลของการดูการ์ตูนภาพเคลื่อนไหวเพื่อ
ปรับพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมในห้องเรียนรวมไปใช้ในการ
พัฒนา แก้ไขพฤติกรรมของเด็กที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษกลุ่มอื่น ๆ

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณเด็กที่มีภาวะออทิซึมสเปกตรัมที่ศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่
1-3 โรงเรียนอนุบาลอุดรธานี ปีการศึกษา 2563 พร้อมครอบครัวที่ยินยอมและ
ยินดีเข้าร่วมการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). *ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง “กำหนดประเภทและ
หลักเกณฑ์ของคณพิการทางการศึกษา พ.ศ. 2552”*. กรุงเทพฯ : กระทรวง
ศึกษาธิการ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2554). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- เดมทิพย์ พานิชพันธ์. (2560). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กและเยาวชนชาย
ในศูนย์ฝึกและอบรมเยาวชน เขต 2 จังหวัดราชบุรี*. ภาควิชาจิตวิทยาชุมชน
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บรรเจิดพร รัตนพันธุ์. (2559). *ต้นแบบแห่งการเรียนรู้*. ค้นเมื่อ 15 เมษายน 2564, จาก
http://www.moe.go.th/main2/article/learn_original.htm
- ประภาสินี นิรมลพิศาล. (2558). *การพัฒนารายการวีดิทัศน์ด้วยเทคนิคการ์ตูน
แอนิเมชั่น เรื่อง การใช้คอมพิวเตอร์พื้นฐาน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา
ปีที่ 4*. มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- ผดุง อารยะวิญญู. (2542). *การเรียนรู้ระหว่างเด็กปกติกับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ*.
กรุงเทพฯ: แวนแก้ว.
- มูลนิธิออทิสติกไทย. (2553). *คู่มือฝึกทักษะการเคลื่อนไหวเด็กพิเศษ*. นนทบุรี: กราฟฟิค.

- รัศมี ปิ่นแก้ว. (2550). ผลการใช้เบียร์รกรในการลดพฤติกรรมการลุกจากที่นั่งขณะนั่งเรียนของเด็กออทิสติก. ศึกษาศาสตร์ (การศึกษาพิเศษ) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สิริวรรณ ยะไชยศรี, สานิตย์ กายาผาด และพงษ์พิพัฒน์ สายทอง. (2558). รูปแบบการดูแอนิเมชัน 2 มิติ เพื่อการเรียนรู้ด้านการมีวินัยสำหรับเด็กปฐมวัย. วารสารบัณฑิตศึกษา. 12(57). 123-130.
- Arkansas. (2020). Available from: <https://uca.edu/psychology/files/2013/08/Table-of-contents-and-preface.pdf>
- Buss, A.H, and Perry, M (1992). "The Aggression Questionnaire," *Journal of Personality And Social Psychology*. 63(3) : 452 – 459.
- Fessia G, Manni D, Contini L, Astorino F. Estrategias. (2018). Strategies of planned Physical activity in autism. *systematic review. Rev Salud Publica (Bogota)* 20(3):390-5.

สถานภาพอำนาจของระบอบโดมิเนทในสมัยจักรวรรดิโรมัน

The Power Status of Dominate Regime in Roman Empire

ธิติพงศ์ มีทอง

Dhitiphong Meethong

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

Faculty of Humanities and Social Sciences

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

Nakhon Pathom Rajabhat University

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มุ่งศึกษาถึงสถานภาพอำนาจของระบอบโดมิเนทในสมัยจักรวรรดิโรมัน ผลจากการศึกษาพบว่าระบอบโดมิเนทเกิดขึ้นในสมัยจักรวรรดิไดโคลาสเทียน โดยมีจุดประสงค์เพื่อปฏิรูปการปกครองใหม่ในโรมันหลังเกิดวิกฤตการณ์ศตวรรษที่สามขึ้นก่อนหน้านั้น ผลจากการปฏิรูปของพระองค์ทำให้อำนาจการปกครองถูกแบ่งให้กับบอออกัสตัสและซีซาร์ทั้งสองซึ่งได้รับผิดชอบพื้นที่การปกครองของตนเอง ขณะเดียวกันผลของการปฏิรูปการปกครองแบบใหม่ยังทำให้เกิดการแบ่งแยกอำนาจที่ชัดเจนระหว่างฝ่ายพลเรือนและกองทัพ รวมทั้งยังลดทอนอำนาจของข้าราชการระดับสูงแบบเก่าลง นอกจากนี้ผลของการปฏิรูปนี้ส่งผลโดยตรงต่อสถานภาพของกษัตริย์อย่างมากโดยมีการนำสถาบันทางศาสนาโรมันเข้ามาใช้กับสถาบันกษัตริย์ซึ่งส่งผลให้สถานภาพของกษัตริย์เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

คำสำคัญ : ระบอบโดมิเนท, ไดโคลาสเทียน, การปฏิรูป, สมมติเทพ

Abstract

This article focuses on the status of power of the Dominate regime during the Roman Empire. The results of the study showed that the Dominate regime originated in the reign of the Diocletian Emperor. It is intended to reform the Roman rule after the previous third-century crisis. As a result of his reforms, the power was divided between all four Augustus and Caesars in charge of their own territory. At the same time, as a result of the reform of the new government, there is a clear separation of power between civilians and the military. It also reduced the power of the old high-ranking government officials. In addition, the effect of this reform greatly influenced the status of the monarch, with the introduction of Roman religious institutions into the monarchy which resulted in a drastic change in the status of the king.

Keywords : Dominate Regime, Diocletian, Reformation, Devine King

บทนำ

ระบอบโดมิเนทหรือระบบจัตุราชาธิปไตย (Tetrarchy) เป็นรูปแบบการปกครองในสมัยจักรวรรดิโรมันซึ่งถูกจัดตั้งขึ้นในสมัยจักรพรรดิไดโอคลีเทียนเมื่อ ค.ศ. 293 ระบบดังกล่าวยังถือเป็นจุดสิ้นสุดของวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 3 มายาวนานเกือบห้าสิบปีและถือเป็นการเพิ่มพูนอำนาจของจักรวรรดิโรมันขึ้นอีกครั้ง ระบบจัตุราชาธิปไตยมีอายุยืนนานจนถึง ค.ศ. 313 เมื่อจักรพรรดิคอนสแตนตินทรงปราบผู้ปกครองในแคว้นต่าง ๆ ลงหมดและกลายเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการควบคุมจักรวรรดิโรมันไว้ทั้งหมด กล่าวได้ว่าระบอบโดมิเนทเป็นการปฏิรูปเพื่อตอบสนองความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในช่วงวิกฤตการณ์แห่งศตวรรษที่สามอันเป็นผลมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การรัฐประหาร การก่อจลาจล และความขัดแย้งของเหล่านายพลในกองทัพตามแนวชายแดน ปัญหาที่หนักหน่วงเรื้อรังมายาวนานเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอในจักรวรรดิโรมันภายใต้การปกครองในสมัยปรีนิเพทเรื่อยมา ดังนั้น วิกฤตที่เกิดขึ้นในสมัยปรีนิเพทจึงก่อให้เกิดความแตกแยกทางการเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะการแบ่งฝักฝ่ายของกลุ่มมุสซิสมาชิกซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารระดับสูงรวมถึงฝ่ายพลเรือนที่ต้องการควบคุมจักรวรรดิโรมัน ผลของการปฏิรูปในสมัยโดมิเนทนั้นยังส่งผลต่อการจัดระเบียบองค์กรใหม่นับตั้งแต่การปฏิรูประบบข้าราชการพลเรือน การปฏิรูปกองทัพ การปฏิรูปทางด้านการคลัง การเปลี่ยนสถานภาพของกษัตริย์ตลอดจนพระราชพิธีอันเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ และนโยบายทางศาสนาที่มุ่งเน้นความเป็นเอกภาพในจักรวรรดิด้วยเช่นกัน

แนวคิดบ่อเกิดของระบอบโดมิเนทกับการเปลี่ยนผ่านจากยุคปรีนิเพท

คำศัพท์โดมิเนท (Dominate) เป็นคำที่ถูกบัญญัติขึ้นใช้ในสมัยการปกครองของจักรพรรดิไดโอคลีเทียนใน ค.ศ. 293 โดยระบบดังกล่าวไม่เพียงเป็นการใช้เพื่ออธิบายรูปแบบการปกครองใหม่ แต่ยังรวมถึงระบบการปฏิรูประบบราชการที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยดังกล่าวด้วย ทั้งนี้คำพ้องดังกล่าวถูกใช้เพื่อบรรยายสถานะการปกครองที่เป็นอิสระภาพระหว่างกันของกษัตริย์โรมันซึ่งถูกปกครองโดยผู้นำแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ระบบจัตุราชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่เคยถูกใช้มาในสมัยอาณาจักรจูเลีย

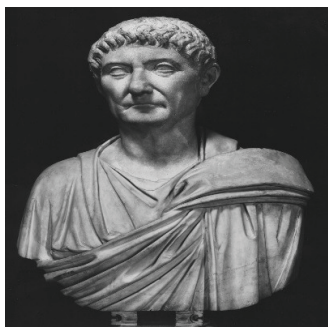
(Judea) นับแต่สมัยโบราณ ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระเจ้าเฮรอดมหาราชทรงสิ้นพระชนม์ลง ทั้งนี้อาณาจักรยูเดียได้ถูกแบ่งการปกครองเป็นอิสระทั้งสิ้นแห่ง โดยแต่ละแห่งนั้นจะมีผู้ปกครองดินแดน 1 ใน 4 ส่วนของอาณาจักรตามพื้นที่ที่ตนรับผิดชอบ (Strauss, 2020: 265) ทั้งนี้การแบ่งการปกครองดังกล่าวสืบเนื่องมาจากความประสงค์ที่ต้องการให้กษัตริย์สามารถจัดการปัญหาในดินแดนเหล่านั้นได้รวดเร็วยิ่งขึ้น รูปแบบดังกล่าวนี้ยังมีการถ่ายทอดสู่ภาษาละตินด้วยเช่นกัน โดยพลินีผู้อาวุโส (Pliny the elder) กล่าวถึงระบบนี้ว่า “each is the equivalent of a kingdom, and also part of one.” (Strauss, 2020: 269) อันหมายถึงดินแดนแต่ละส่วนมีสถานะเป็นอาณาจักรเท่าเทียมกันและถือเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเดียวกันทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ระบอบโดมิเนทซึ่งเป็นระบอบที่เกิดขึ้นในสมัยจักรวรรดิโรมันตอนปลายจึงเป็นการปกครองด้วยรูปแบบสถาบันกษัตริย์ของโรมันอย่างเต็มรูปแบบ ระบบดังกล่าวนี้จึงถูกมองว่ามีลักษณะการปกครองแบบการกระจายอำนาจการบริหารของกษัตริย์แต่ละแคว้นมากกว่าสมัยปรีนซิเพทที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้

ในช่วงกัลยยุคแห่งศตวรรษ 3 เป็นต้นมานั้นสังคมโรมันได้เริ่มเสื่อมลงเป็นอย่างมาก กรุงโรม ณ ขณะนี้ต้องการบุคคลที่มีความสามารถในการช่วยธำรงรักษาและกอบกู้เสถียรภาพความมั่นคงภายในจักรวรรดิ การก้าวขึ้นมามีอำนาจของจักรพรรดิไดโคลาสเทียนจึงถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในสมัยจักรวรรดิโรมันเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก่อนหน้านี้จักรพรรดิโรมันทรงดำรงตำแหน่งเป็นปรีนซิเพทซึ่งออกัสตัสออกเทเวียนเป็นผู้สถาปนาขึ้น (Williams, 1996: pp.18-19) จักรพรรดิจะดำรงตำแหน่งเป็นปรีนซิเป (Princep) ซึ่งหมายถึงคนที่หนึ่งท่ามกลางทุกคนที่เท่าเทียมกัน (First Among Equal) ในโรมันเท่านั้น จวบจนกระทั่งต่อมาเมื่อออกัสตัสไดโคลาสเทียนได้สร้างระบอบโดมิเนทขึ้นทำให้ความสำคัญของสถานะกษัตริย์ก้าวเข้ามามีบทบาทมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้คำว่าโดมิเนทมาจากภาษาละตินว่า Dominus ซึ่งแปลว่าเจ้าเหนือหัว (master) โดยจักรพรรดิไดโคลาสเทียนทรงนำมาใช้เพื่อสื่อความหมายของสถานะจักรพรรดิโรมันแบบใหม่ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านจากระบบปรีนซิเพทมาสู่สมัยโดมิเนท และยังเป็นความสัมพันธ์แบบเจ้ากับบ่าว (Master and Servant) แทนความสัมพันธ์แบบปรีนซิเพทซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบเสมอภาคโดยปราศจากช่องว่างทางชนชั้นในการปกครอง (Leadbetter, 2013: pp. 27-28)

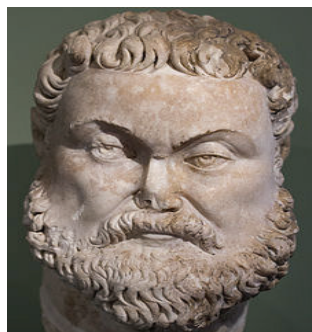
จักรพรรดิไดโอดีเซียน (Gaius V. Diocletian ค.ศ. 244-311) ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความสามารถ ทรงปราบพวกเผ่าอนารยชนรวมทั้งยังขับไล่พวกเปอร์เซียออกจากซีเรีย และยังสามารถควบคุมฐานที่มั่นในดินแดนดังกล่าวนี้ได้อย่างเบ็ดเสร็จ พระองค์สามารถยุติปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโรมันอันเป็นปัญหาที่สั่งสมเรื้อรังมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ทรงสังหารชาวคริสต์เป็นจำนวนมาก เนื่องจากทรงมองเห็นว่าชาวคริสต์เป็นภัยต่อความมั่นคงของการปกครองระบอบใหม่ของพระองค์ จักรพรรดิไดโอดีเซียนทรงมีรับสั่งให้ปิดโบสถ์คริสต์ทุกแห่งในจักรวรรดิโรมันด้วยต้องการให้ยึดถือสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรเท่านั้น (Strauss, 2020: p. 269) ขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงฟื้นฟูความมั่นคงทางการเมืองรวมทั้งแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจที่มีมาอย่างยาวนานเพื่อให้จักรวรรดิโรมันที่ดำรงมายาวนานเกิดความมั่นคงขึ้น ต่อมาพระองค์ทรงสร้างรูปแบบการบริหารราชการใหม่ขึ้น โดยทรงแบ่งจักรวรรดิโรมันที่กว้างขวางใหญ่โตในขณะนั้นให้กับกษัตริย์อีกสามองค์ปกครอง เนื่องจากทรงมองว่าโรมันมีขนาดใหญ่โตมากเกินไปและกษัตริย์เพียงองค์เดียวไม่สามารถที่จะดูแลจักรวรรดิที่ใหญ่โตได้อย่างทั่วถึง โดยเฉพาะเมื่อเกิดเหตุจลาจล วนวายรวมถึงการรุกรานจากอนารยชนที่ร่ายล้อมจักรวรรดิโรมันไว้รอบด้าน ออกัสตัส ไดโอดีเซียนทรงมีดำริให้กษัตริย์สองพระองค์ทรงปกครองอยู่ในทางจักรวรรดิโรมันตะวันตกและอีกสองพระองค์ทรงปกครองในจักรวรรดิโรมันตะวันออกตามลำดับ (Williams, 1996: p.68) ทั้งนี้จักรพรรดิไดโอดีเซียนทรงสถาปนาตนเองขึ้นเป็นจักรพรรดิหรือออกัสตัสปกครองในโรมันตะวันออก ส่วนจักรพรรดิแมกซิมีียน (Marcus V. Maximian ค.ศ. 250-310) นั้นทรงเป็นจักรพรรดิที่ปกครองอยู่ทางฝั่งตะวันตกตามลำดับ และนับเป็นปฐมกษัตริย์ในระบอบใหม่

ทั้งนี้การปฏิรูปการปกครองใหม่ของจักรพรรดิไดโอดีเซียนนั้นเป็นผลมาจากความเสื่อมโทรมในระบบการบริหารราชการแบบเก่า และเป็นการยากที่จักรวรรดิโรมันจะกลับมามีสถานะรุ่งเรืองเหมือนสมัยระบอบปรีนิทิเพที่เคยปกครองมา ผลจากการปฏิรูปครั้งนี้ยังทำให้กรุงโรมถูกลดทอนสถานภาพความศักดิ์สิทธิ์ที่เคยมีมานับตั้งแต่สมัยโบราณลง เนื่องจากในสมัยโดมิเนตได้มีการสถาปนาเมืองหลวงใหม่ขึ้นทั้งสี่แห่งซึ่งเมืองดังกล่าวทั้งสี่แห่งถูกใช้เป็นศูนย์กลางการปกครองของระบอบจักรวรรดิไปโดย

ของกษัตริย์ทั้งสองคือนับตั้งแต่ ค.ศ. 286-330 (Leadbetter, 2013: p.34) จักรพรรดิไดโอคลีเทียนยังทรงนำรูปแบบชนบทรบเร่ประเพณีจากต่างแดนซึ่งเป็นประเพณีที่ไม่เคยได้รับการปฏิบัติมาไว้ในจักรวรรดิโรมันด้วยเช่นกัน นับตั้งแต่เมื่อประชาชนพบเจอพระองค์จะต้องทำความเคารพด้วยการก้มโค้งต่อจักรพรรดิโรมัน ซึ่งประเพณีดังกล่าวนี้ได้รับการปฏิบัติอย่างกว้างขวางจากชาวตะวันออก จักรพรรดิโรมันยังทรงสวมใส่อัญมณีที่ฉลองพระบาทซึ่งเป็นรูปแบบจากสถาบันกษัตริย์ในตะวันออกด้วยเช่นกัน แบบแผนใหม่นี้ต่างจากระบบเก่าของสถาบันกษัตริย์ในยุคปรีนิพิทที่เน้นความเรียบง่ายความสมถะ รวมถึงรักษาลักษณะของความเป็นโรมันเอาไว้

ซ้าย: ออกัสตัสไดโอคลีเทียน

ขวา: ออกัสตัสแมกซิเมียน

ระบอบจักรราชาธิปไตยรุ่งเรืองถึงขีดสุดเมื่อจักรพรรดิไดโอคลีเทียน จักรพรรดิแมกซิเมียนและซีซาร์อีกสององค์ทรงปกครองจักรวรรดิโรมันร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ได้แสดงออกถึงพระราชสถานะขององค์พระจักรพรรดิในระบอบใหม่ที่เพิ่มพูนมากขึ้น ต่อมาจักรพรรดิไดโอคลีเทียนทรงยกเลิกการใช้ตำแหน่งปรีนิพิทโดย พระองค์ทรงเลือกการใช้พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์และสูงส่งของอียิปต์และเปอร์เซียเข้ามาใช้ในราชสำนักของจักรวรรดิโรมันแทน ทำให้จักรวรรดิโรมันในสมัยโดมิเนียนมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับกษัตริย์กรีกในยุคเฮเลนิสติกเป็นอย่างมาก (Strauss, 2020: p. 273) ซึ่งกษัตริย์กรีกเหล่านั้นต่างก็สืบทอดรูปแบบราชสำนักมาจากพระเจ้าอเล็กซานเดอร์

มหาราชเช่นกัน กษัตริย์ทั้งสองต่างทรงสวมใส่เครื่องบรมราชูปถัมภ์และเครื่องประดับนิมพิมพากรณที่มีค่ามากเช่นเดียวกับกษัตริย์ในเอเชียและอียิปต์ ซึ่งเป็นการขัดแย้งจารีตประเพณีการสวมใส่เครื่องบรมราชูปถัมภ์โทกา (Toga) ที่บรรดาจักรพรรดิในยุคปรีนิทิเพททรงสวมใส่กัน

ขณะเดียวกันกษัตริย์ทั้งสองจะทรงประทับอยู่ในพระราชวังที่หรูหรางดงามและโอโถงในพระราชวังแห่งใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นแทนที่พระราชวังในกรุงโรม กษัตริย์ทั้งสองก็ยังคงถูกห้อมล้อมไปด้วยข้าราชการบริวารมากขึ้นซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับพระองค์รวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐที่มีตำแหน่งระดับสูง (Rees, 2004: p.48) หน่วยงานรัฐหลายแห่งยังมีความใกล้ชิดและสายสัมพันธ์กับราชสำนักมากขึ้นกว่าเดิม สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดและสายใยความจงรักภักดีของข้าราชการที่มีต่อราชสำนัก ขณะเดียวกันผลการปฏิรูปใหม่ยังส่งผลให้สมาชิกในวุฒิสภาและกงสุลได้สูญเสียอำนาจลงอย่างมาก สถานะอำนาจของพวกเขาภายใต้ระบอบโดมิเนทจะเป็นเพียงตำแหน่งในนามที่แทบไม่มีอำนาจในทางปฏิบัติแต่อย่างใด

ข้อสังเกตที่สำคัญจะเห็นได้ว่าภายใต้ระบอบปรีนิทิเพทนั้นสถานะของจักรพรรดิโรมันเป็นผู้ที่รวบรวมอำนาจทั้งระบบข้าราชการพลเรือนและระบบการทหารแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งต่างจากระบอบโดมิเนทที่กษัตริย์มีการกระจายอำนาจสู่ข้าราชการมากขึ้น นอกจากนี้หากวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่าตำแหน่งออกัสตัสในยุคโดมิเนทยังถูกสร้างให้เห็นถึงสถานะทางอำนาจของความเป็นจักรพรรดิโรมันที่สูงส่งมากขึ้น ขณะที่สถานะของออกัสตัสในยุคปรีนิทิเพทเป็นเพียงแค่ปรีนิทิพลหรือพลเมืองคนหนึ่งที่หนึ่งเท่านั้น (Kelly, 2006: p.25) แต่อย่างไรก็ดี การใช้อำนาจของออกัสตัสนั้นก็ยังต้องได้รับฉันทามติจากวุฒิสภาเป็นหลัก โดยตลอดระยะเวลาของการปกครองในยุคปรีนิทิเพทนั้นได้มีการวางระเบียบแบบแผนที่จะเสนอพระนามซีซาร์ (Caesar) หรือรัชทายาท แต่ทว่าซีซาร์นั้นก็ไม่ได้มีอำนาจในทางปฏิบัติซึ่งต่างจากในสมัยโดมิเนทที่ซีซาร์มีอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินร่วมกับออกัสตัส

ในช่วงวิกฤตการณ์แห่งศตวรรษที่สามนั้นอำนาจกษัตริย์ในระบอบปรีนิทิเพทมีอำนาจเฉพาะอยู่ในพื้นที่กรุงโรมเป็นสำคัญ ทำให้จักรพรรดิหรือออกัสตัสไม่สามารถที่จะรับมือกับการรุกรานที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันได้ นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์การจลาจล

และกฎภายในในพื้นที่มณฑลต่าง ๆ ทั่วโรมัน ทำให้สภาพภาพของจักรพรรดิโรมันในยุคบริบทนี้ได้ค่อย ๆ เสื่อมบทบาทลง เนื่องจากชาวโรมันต่างมองว่าพระองค์ไม่สามารถแก้ไขวิกฤตที่เกิดขึ้น ณ ขณะนั้นได้ สิ่งที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือภายใต้ระบอบโดมิเนนใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นพระราชอำนาจของจักรพรรดินั้นถูกแบ่งให้กับผู้ร่วมบริหารการปกครองหรือซีซาร์ ซึ่งประกอบไปด้วยจักรพรรดิโรมันสององค์หรือออกัสตัสและอุปราชหรือซีซาร์อีกสององค์ที่ปกครองร่วมกันลดหลั่นกันไป ทั้งนี้จักรพรรดิแต่ละองค์จะมีการแบ่งสรรพระราชอำนาจดังกล่าวในพื้นที่ของตนแต่ก็ยังถือเป็นจักรวรรดิเดียวกัน (Strauss, 2020: pp. 265-266) การแบ่งสรรอำนาจการปกครองนี้เนื่องจากจักรพรรดิไดโอคลีเทียนทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องธำรงรักษาจักรวรรดิโรมันเอาไว้ให้ยาวนาน พระองค์ทรงวิตกกังวลเกี่ยวกับความมั่นคงทางชายแดนของจักรวรรดิโรมันเป็นอย่างมากโดยเฉพาะการรุกรานจากอนารยชนภายนอก

ด้วยเหตุนี้ออกัสตัสไดโอคลีเทียนจึงมีรับสั่งให้ข้าราชการระดับสูงรวมถึงข้าราชการบริพารเดินทางตามเสด็จไปโดยตลอดเนื่องจากทรงเกรงว่าข้าราชการระดับสูงอาจทำการรัฐประหารขึ้นได้เสมอ (Rees, 2004: p.50) จักรพรรดิไดโอคลีเทียนเสด็จไปประทับยังกรุงโรมเพียงครั้งเดียวในรัชสมัยของพระองค์ ในเวลาต่อมาพระองค์ทรงมีความปรารถนาที่จะปกครองจักรวรรดิโรมันให้ยืนนานซึ่งพระองค์ทรงมองว่าต้องได้รับการยอมรับจากประชาชนทั้งในทางโลกและทางศาสนา ดังนั้น ใน ค.ศ. 288 พระองค์จึงแต่งตั้งแม็กซิมีียนซึ่งเป็นสหายนคนสนิทที่ร่วมรบเคียงบ่าเคียงไหล่ในสมรภูมิตรบหลายครั้งขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นซีซาร์ พระองค์ทรงชุบเลี้ยงเพื่อนนายทหารคนดังกล่าวเป็นเสมือนบุตรคนหนึ่ง อีกทั้งยังมอบหมายให้นายพลแม็กซิมีียนทำหน้าที่รับผิดชอบในการปกครองและบริหารราชการแผ่นดินด้วย โดยมอบหมายให้เขาดูแลทั้งมณฑลอิตาลี อัฟริกา สเปน กอล อังกฤษหรือโรมันตะวันตก ในขณะที่จักรพรรดิไดโอคลีเทียนนั้นจะทรงดูแลชายแดนแม่น้ำดานูบรวมทั้งชายฝั่งตะวันออกของจักรวรรดิโรมัน ซีซาร์แม็กซิมีียนดำรงตำแหน่งเป็นอุปราชที่ร่วมปกครองกับจักรพรรดิไดโอคลีเทียน และต่อมาภายหลังจากที่เขาทำสงครามชนะเผ่าเซลต์ในแคว้นกอลสำเร็จ จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นออกัสตัสหรือจักรวรรดิแห่งโรมันตกใน ค.ศ. 286 ตามลำดับ

การสร้างภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์แบบสมมติเทพ

จักรพรรดิไดโคลาสีเทียนทรงสร้างความชอบธรรมในระบอบการปกครองใหม่ด้วยการนำความคิดดีลัทธิของเทพเจ้าโรมันเข้าหลอมรวมกับรูปแบบราชการบริหารใหม่ ดังจะเห็นได้ว่าการแทรกคติดเกี่ยวกับการนำความคิดของเทพเจ้าโรมันเข้ามาผสานกับสถาบันกษัตริย์ สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นถึงสถานะที่เป็นนิรันดร์ของจักรพรรดิโรมัน แม้จะสิ้นพระชนม์ไปแล้วก็ตาม ต่อมาคติดังกล่าวยังมีการสืบทอดต่อไปถึงการสืบราชสมบัติของกษัตริย์องค์ใหม่ด้วยเช่นกัน (Rees, 2004: p.58) วิธีการสร้างความชอบธรรมเหล่านี้ถูกสื่อออกในรูปลักษณะหลายด้านนับตั้งแต่การที่ออกัสตัสไดโคลาสีเทียนให้แม็กซิเมียโนใช้พระนามรองเป็นเฮอคิวลิส ขณะที่ออกัสตัสไดโคลาสีเทียนทรงใช้พระนามรองเป็นจูปีเตอร์ ทั้งนี้พวกเขาต่างกำลังทำการดูกลั่นลักษณะความศักดิ์สิทธิ์ของเทพจูปีเตอร์และเฮอคิวลิสซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของบิดาและบุตรที่ทำการปกครองในสากลโลกเช่นกัน (Rees, 2004: p.67) แม้กระทั่งหลังคาทางเดินในโรงละครที่เมืองปอมเปอีในโรมันก็ยังถูกเรียกชื่อว่า Porticus Lovia และ Porticus Herculia เพื่อถูกสื่อใช้เป็นเกียรติแก่พวกเขาทั้งสองด้วย

จักรพรรดิไดโคลาสีเทียนยังยกสถานะความสูงส่งของสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบใหม่โดยสถาปนาราชวงศ์ใหม่ที่ดึงเอาอุดมคติทางศาสนาโรมันเข้ามาเกี่ยวข้อง สิ่งเหล่านี้จึงก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์ที่เข้าเกี่ยวพันกับศาสนาและมีอิทธิพลต่อการปกครองในสมัยนั้นขึ้น (Strauss, 2020: pp. 48-49) โดยจักรพรรดิไดโคลาสีเทียนและซีซาร์กาเลริอุสได้สถาปนาราชวงศ์จูปีเตอร์ (Iovius dynasty) ซึ่งอ้างเชื้อสายสืบทอดมาจากเทพจูปีเตอร์ ขณะที่จักรพรรดิแม็กซิเมียนและซีซาร์คอนสแตนตินุสได้สถาปนาราชวงศ์เฮอคิวลิส (Herculius dynasty) ซึ่งอ้างเชื้อสายสืบทอดมาจากเทพเฮอคิวลิสด้วยเช่นกัน (Leadbetter, 2013: p.34) ด้วยเหตุนี้ภาพลักษณ์ของกษัตริย์ทั้งสองจึงดูสูงส่งและเต็มไปด้วยพระบารมีในการปกครองจักรวรรดิโรมัน การโยงใยระหว่างสถาบันกษัตริย์กับเทพเจ้าดังกล่าวยังทำให้มีความชอบธรรมและน่าเชื่อถือมากกว่าสมัยปรีนิเพทที่ไม่ได้มีการนำแนวคิดทางศาสนามาเกี่ยวข้องโดยตรง แนวคิดเหล่านี้ในเวลาต่อมาจึงถูกส่งผ่านไปยังชาวคริสต์ในความเชื่อของพระเจ้ากับพระบุตรด้วยเช่นกัน

**พระฉายาลักษณ์จักรพรรดิไดโอคลีเทียนที่ปรากฏบนเหรียญกษาปณ์
และอีกด้านเป็นเทพจูปีเตอร์ถือสายอัสนีบาตในพระหัตถ์ซึ่งสื่อถึงความยิ่งใหญ่
ด้วยระบอบสมมติเทพ**

ในสมัยโดมิเนนเห็นการเปลี่ยนแปลงในด้านการศาสนาที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ของจักรวรรดิโรมัน ทั้งนี้นับตั้งแต่สมัยปรีนิเพเป็นต้นมา ตำแหน่งทางศาสนาของจักรวรรดิโรมันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก สถานภาพของกษัตริย์นั้นถูกยกระดับให้กลายเป็นเทพเจ้าสูงสุดหรือสมมติเทพซึ่งประชาชนทุกคนในโรมันต่างต้องเทิดทูนสักการะพระองค์เสมือนเป็นเทพที่ลงมาจุติในร่างมนุษย์ (Kelly, 2006: p. 48) จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในรัชสมัยจักรพรรดิออเรเลียน (Lucius Aurelian ค.ศ. 214–275) ในปลายระบอบปรีนิเพ พระองค์เป็นผู้ริเริ่มให้ประชาชนในกรุงโรมบูชาพระสุริยเทพหรืออะพอลโล [Sol invictus ภาษาละติน] ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของอาณาจักรโรมันอีกองค์เช่นเทพจูปีเตอร์ก่อนหน้านี้ โดยมีการออกใบการดังกล่าวในวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 274 อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ยังคงทรงอนุญาตให้ประชาชนโดยทั่วไปในโรมันบูชาเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ได้ตามปรารถนา แต่ถึงกระนั้น การบูชาพระสุริยเทพก็ถูกมองเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงสถาบันกษัตริย์โรมันโดยตรงก่อนหน้านี้

แนวคิดของการบูชาพระสุริยเทพได้แพร่หลายขึ้นอย่างต่อเนื่อง จักรพรรดิโรมันอีกหลายพระองค์ก็ได้เชื่อมโยงความคิดการบูชาพระสุริยเทพที่มีต่อพระองค์โดยตรง โดยผนวกการบูชาพระสุริยเทพเข้ากับกองทัพของอาณาจักร ครั้นในรัชสมัยจักรพรรดิไดโคลาสเทียนพระองค์ก็ได้สืบทอดความเชื่อดังกล่าวต่อมา ทรงสร้างรูปแบบของการบูชาพระสุริยเทพเข้ากับจักรพรรดิในระบอบโดมิเนทอย่าง เป็นทางการมากยิ่งขึ้น (Leadbetter, 2013: p.57) แบบแผนของพระองค์ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นวิธีการทางการเมืองที่ต้องการสร้างสถานะของกษัตริย์ให้ศักดิ์สิทธิ์และเป็นการสร้างความจงรักภักดีในหมู่กองทัพที่มีต่อจักรวรรดิและจักรพรรดิในเวลาเดียวกัน พระองค์ประสบความสำเร็จในการตอกย้ำภาพลักษณ์ดังกล่าวเมื่อทรงรับเอาคติความเชื่อเทพจูปีเตอร์ที่ลงมาจุติในร่างของจักรพรรดิให้เป็นหนึ่งเดียวกัน สิ่งเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์ในระบอบใหม่มากยิ่งขึ้นเพราะสถานะภาพของกษัตริย์ดูเสมือนองค์สมมติเทพอย่างมาก (Williams, 1996: pp.52-53) สิ่งหนึ่งที่สำคัญคือภายหลังจากจักรพรรดิโรมันเสด็จสวรรคตลง จักรพรรดิองค์ต่อมาจะทำการบูชาอดีตจักรพรรดิในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นเทพองค์หนึ่งที่ทรงคุ้มครองกรุงโรม และยังมีการประดิษฐานพระรูปจำลองของพระองค์ทั่วทั้งโรมัน ในขณะที่จักรพรรดิที่ยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้นก็จะได้รับการบูชาเสมือนเทพเจ้าจูปีเตอร์เช่นเดียวกัน พิธีการบูชาจักรพรรดินี้มีอิทธิพลอย่างมากโดยเฉพาะในโรมันตะวันออกซึ่งเป็นที่แพร่หลายในดินแดนต่าง ๆ ในเอเชีย ทั้งนี้รูปแบบการปฏิบัติต่อจักรพรรดิดังกล่าวนี้นี้ไม่ได้ถูกสร้างให้ศักดิ์สิทธิ์ในสมัยบริติชเพทแต่อย่างไร

จักรพรรดิไดโคลาสเทียนได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการบูชาจักรพรรดิที่มีพระชนม์ชีพด้วยรูปแบบรัฐพิธีกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับด้านศาสนาโดยตรง ซึ่งต่างกับยุคบริติชเพทที่เน้นรัฐพิธีกรรมการบูชาองค์จักรพรรดิที่เสด็จสวรรคตไปแล้วเท่านั้น (Kelly, 2006: p. 31) รูปแบบรัฐพิธีกรรมดังกล่าวนี้กระทำกันอย่างกว้างขวางทั้งในจักรวรรดิโรมันตะวันตกและโรมันตะวันออก โดยพระองค์ทรงสร้างรูปแบบการปฏิบัติต่อพระองค์โดยนำคติของเทพจูปีเตอร์เข้ามาผสมผสาน นอกจากนี้ยังทรงพยายามรอมชอมและประนีประนอมกับคริสตชนรวมทั้งพวกนอกรีตให้หันมานับถือพิธีกรรมดังกล่าวนี้เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Roger Rees, 2004: p.68) ในขณะที่

จักรพรรดิแมกซิมีียนแห่งโรมันตะวันตกก็ได้สร้างรูปแบบการปฏิบัติต่อพระองค์โดยนำคติของเทพเฮอคิวลิสเข้ามาใช้ในรัฐพิธีเช่นเดียวกันกับโรมันตะวันออก

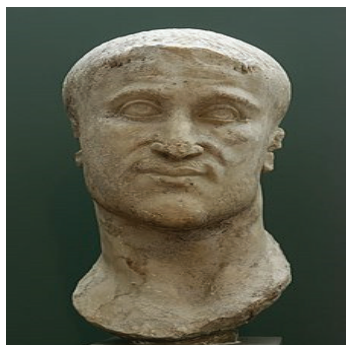
ภายหลังจากจักรพรรดิคอนสแตนตินมหาราชทรงยุบระบอบโดมิเนนลง การเปลี่ยนแปลงทางรัฐพิธีในโรมันยังมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาโรมันเช่นเดิม โดยในปลายรัชสมัยนั้นพระองค์ทรงประสงค์ให้มีการบูชาพระสุริยเทพอย่างเป็นทางการเพียงองค์เดียวเท่านั้น ทรงยกเลิกแนวคิดการเป็นองค์สมมติเทพของจูปีเตอร์ลง ในสมัยพระองค์การบูชาพระสุริยเทพนั้นเป็นสิ่งที่รัฐบาลได้ออกกฎหมายให้ประชาชนทุกคนเคารพสักการะพระองค์ในฐานะที่เป็นเทพเจ้าสูงสุด ซึ่งเชื่อกันว่าแนวคิดของพระองค์นั้นได้รับอิทธิพลมาจากการผสมผสานการสักการะพระเจ้าสูงสุดของชาวคริสต์ อีกทั้งยังเป็นการหลอมรวมคติความเชื่อของชาวคริสต์ที่เชื่อในพระเจ้าองค์เดียวคือพระสุริยเทพเป็นสิ่งเดียวกัน (Kelly, 2006: p. 57-58)

ระบอบจักรราชาธิปไตยกับการแบ่งสรรพระราชอำนาจการปกครอง

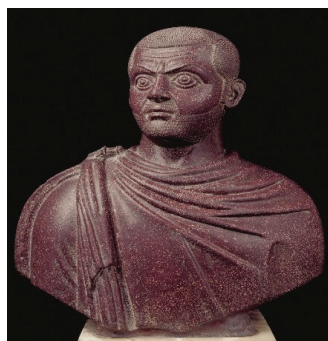
ในช่วงแรกนั้นระบอบโดมิเนนของโรมันหมายถึงรูปแบบการปกครองแบบทวิราชา (Diarchy) ซึ่งเป็นการปกครองระหว่างกษัตริย์ทั้งสององค์เท่านั้น การปกครองดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นเมื่อจักรพรรดิไดโอคลีเทียนทรงแต่งตั้งนายพลแมกซิมีียนเป็นจักรพรรดิร่วมปกครอง (Co-emperor) ในฐานะที่เป็นซีซาร์ซึ่งเทียบเท่ากับตำแหน่งอุปราชใน ค.ศ. 285 และอีกหนึ่งปีต่อมาก็ทรงได้รับสถาปนาเป็นอ็อกัสตัส จักรพรรดิไดโอคลีเทียนทรงพิจารณาและให้ความสำคัญในดินแดนโรมันตะวันออกมากกว่า (Strauss, 2020: p. 270) ดังนั้น จึงทรงให้จักรพรรดิแมกซิมีียนทำหน้าที่ดูแลโรมันฝั่งตะวันตก ครั้นต่อมาใน ค.ศ. 293 จักรพรรดิไดโอคลีเทียนทรงมองเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาลิเธียนและทหารในจักรวรรดิโรมันที่สั่งสมเรื้อรังมานานนับตั้งแต่สมัยปรีนิทิเพท ด้วยเหตุนี้จึงทรงแต่งตั้งซีซาร์อีกสององค์โดยที่แต่ละองค์จะรับผิดชอบพื้นที่ที่ตนเองปกครองอยู่ จักรพรรดิไดโอคลีเทียนทรงแต่งตั้งซีซาร์อีกสององค์เป็นผู้ช่วยในการบริหารปกครองในจักรวรรดิโรมันประกอบไปด้วยกาลเลริอุส แมกซิมีเนียนุส (Galerius Valerius Maximianus ค.ศ. 258–311) เป็นซีซาร์ปกครองในโรมันตะวันออก และคอนสแตนติอุส คลอริอุส (Constantius Chlorus ค.ศ. 250–306)

เป็นซีซาร์ผู้ปกครองในโรมันตะวันตกตามลำดับ โดยทั้งคู่ล้วนเป็นชาวอิตาลีหรือกรีก และเป็นนายทหารที่ได้รับความนิยมไว้วางใจเป็นอย่างมาก ทำให้ทั้งคู่กลายเป็นตัวแทนและรัชทายาทอันชอบธรรมของจักรพรรดิแมกซิมีียนและจักรพรรดิไดโอดัลเซียด้วย

อย่างไรก็ดี โครงสร้างระบอบจักรวรรดิไบไทยหรือการปกครองโดยกษัตริย์ทั้งสองคือนั้นจักรพรรดิไดโอดัลเซียยังคงกลายเป็นบุคคลหลักและเป็นผู้ที่ตัดสินใจมากที่สุดในการจักรวรรดิโรมัน (Williams, 1996: p.62) ออกัสตัสไดโอดัลเซียยังสร้างความสัมพันธ์โดยการแต่งงานแบบคลุมถุงชนเพื่อให้ผู้ปกครองทั้งสองมีความใกล้ชิดมากขึ้น โดยทรงให้ซีซาร์คอนสแตนติอุส คลอรัสทรงอภิเษกกับบิโอดีราซึ่งเป็นพระธิดาของจักรพรรดิแมกซิมีียน ขณะที่ซีซาร์กาเลริอุส แมกซิมีียนุสเข้ารับการอภิเษกกับวาเลเรียซึ่งเป็นพระธิดาของจักรพรรดิไดโอดัลเซียด้วยเช่นกัน จะเห็นได้ว่าแผนการที่ซีซาร์จะขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นออกัสตัสในอนาคตได้มีการเตรียมการเอาไว้อยู่แล้วเช่นกัน ออกัสตัสไดโอดัลเซียทรงพยายามสร้างภาพลักษณ์เชิดชูผู้ปกครองทั้งสองคือนั้นให้เป็นผู้ที่เปี่ยมพร้อมไปด้วยคุณลักษณะความกล้าหาญ ความยุติธรรม ความเมตตาและขันติธรรม ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้ปกครองทั้งสี่พระองค์ตามอุดมคติที่ทรงวางไว้ภายใต้ระบอบใหม่ (Rees, 2004: p.26-27)

ซ้าย: ซีซาร์คอนสแตนติอุส

ขวา: ซีซาร์กาเลริอุส

นอกจากนี้ผู้ปกครองตามระบอบใหม่นั้นยังต้องมีคุณสมบัติที่เปี่ยมล้นมากกว่าสมาชิกวุฒิสภาในโรมัน แม้ว่าจักรวรรดิโรมันจะถูกแบ่งสรรให้กับกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ปกครอง ทว่าภาพลักษณ์ที่ปรากฏต่อสาธารณชนโรมันนั้นกลับถูกมองว่าจักรวรรดิโรมันอันยิ่งใหญ่ยังคงเป็นเอกภาพและยังรวมกันเป็นปึกแผ่นเหมือนแต่ก่อน (Leadbetter, 2013: p. 82) ทั้งนี้จักรพรรดิไดโคลาสที่ขึ้นทรงพยายามไม่ให้พลเมืองโรมันมองเห็นรอยแยกการปกครองแบบใหม่อันเกิดจากกษัตริย์ทั้งสี่องค์จากระบอบปรีนิเพตดั้งเดิม หากแต่ทรงพยายามสมานอาณาจักรทั้งสี่แห่งให้เหมือนเมื่อครั้งกับที่ออกัสตัสออกเทเวียนทรงสถาปนาจักรวรรดิโรมันขึ้น กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์นั้นต่างมีภาพลักษณ์ที่เหมือนกันทุกประการเมื่อปรากฏต่อสาธารณชน แม้กระทั่งรูปแบบของการผลิตเหรียญกษาปณ์ใช้ในโรมันจะมีการแสดงออกถึงภาพลักษณ์กษัตริย์ทุกองค์ด้วยคุณลักษณะเดียวกัน (Rees, 2004: p.76) โดยคำจารึกที่ปรากฏบนเหรียญกษาปณ์ยังได้บ่งบอกคุณธรรมของแต่ละพระองค์ที่ค้ำชูจักรวรรดิโรมันเอาไว้ทั้งยังเสริมสร้างความรู้สึกมั่นคงให้กับพลเมืองโรมันในดินแดนที่ทรงปกครองว่าจะประกันสันติสุขให้ได้ นอกจากนี้ประติมากรรมในยุคสมัยนี้ก็มีการบรรยายถึงกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ที่แสดงว่ากษัตริย์ทั้งสี่พระองค์มีคุณลักษณะแบบเดียวกันโดยสวมใส่ชุดจอมทัพที่เหมือนกัน

แผนที่การแสดงอาณาเขตของออกัสตัสและซีซาร์ทั้งสี่พระองค์ในสมัยโดมิเนท

อย่างไรก็ตาม ผลจากการปฏิรูบนี้นั้นทำให้กรุงโรมเป็นแค่เมืองหลวงแต่เพียงในนามของจักรวรรดิโรมันเท่านั้น สถานะของกรุงโรมนั้นยังคงเป็นราชธานีของจักรวรรดิโรมัน ขณะที่กษัตริย์แต่ละองค์ต่างจะประทับในพื้นที่ที่ทรงปกครองเพื่อป้องกันดินแดนจากการรุกรานของอนารยชน (Strauss, 2020: pp. 279) กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์นั้นไม่ได้ทรงประทับอยู่ในกรุงโรมทำให้ในเวลานี้กรุงโรมเป็นสัญลักษณ์แต่เพียงในนามของจักรวรรดิโรมันเท่านั้น ออกัสตัสและซีซาร์ทรงประทับในเมืองใหม่ที่อยู่ใกล้กับชายแดนของพระองค์ที่ทรงปกครอง¹ ทั้งนี้เมืองหลวงใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์

¹ เมืองหลวงใหม่ในสมัยโดมิเนทของกษัตริย์ทั้งสองประกอบด้วย

- นิโคเมเดีย (Nicomedia) เป็นราชธานีที่ออกัสตัสไดโอดิลิเยียนทรงสถาปนาขึ้นในโรมันตะวันออก
- เซอสิมูม (Sirmium) เป็นราชธานีที่ซีซาร์กาเลริอุสทรงสถาปนาขึ้นในโรมันฝั่งตะวันออก
- เมดิโอลานุม (Mediolanum) เป็นราชธานีที่ออกัสตัสแมกซิเมียนทรงสถาปนาขึ้นในโรมันฝั่งตะวันตก
- ออกัสตา ทรีเวโรรัม (Augusta Treverorum) เป็นราชธานีที่ซีซาร์คอนแดนติอุสทรงสถาปนาขึ้นในโรมันตะวันตก

มีจุดมุ่งหมายใช้เป็นศูนย์กลางเพื่อป้องกันข้าศึกมิให้เข้ามาประชิดชายแดนโรมัน นับตั้งแต่บริเวณเปอร์เซีย รวมถึงพื้นที่ที่ोनารยชนเผ่าเยอรมันตั้งถิ่นฐานในลุ่มแม่น้ำไรน์ จนถึงแม่น้ำดานูบ ดังนั้น ศูนย์กลางเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นในฐานะที่เป็นราชอาณาจักรใหม่ ในระบบจักรราชาธิปไตย กรุงโรมในสมัยโดมิเนนที่ตอนนี้เป็นเมืองหลวงแต่ในเพียง ในนามได้อยู่ภายใต้การบริหารของฟรีเฟคเตอร์บาล (Prefect of the city) [praefectus Urbis ภาษาละติน] ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ออกัสตัสไดโคลาสเขียนทรงตั้งคนสนิทขึ้นปกครอง เพื่อดำเนินระบบราชการในกรุงโรมในระหว่างที่กษัตริย์ที่สืบทอดประทับยังราชอาณาจักรของตน (Rees, 2004: p.81)

เมืองที่สำคัญในสมัยโดมิเนนยังประกอบด้วยเมืองเทรวีรี (Treveri) เซอมีอุม (Sirmium) แอนทيوخ (Antioch) เซอดิกา (Serdica) และเธสซาโลนิกา (Thessalonica) นอกจากนี้ยังมีเมืองอควิเลีย (Aquileia) อันเป็นเมืองท่าชายฝั่งของทะเลเอเดรียติก และเมืองเอบรอรากุม (Eboracum) [ยอร์กในปัจจุบัน] ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของ เกาะอังกฤษเป็นเมืองท่าสำคัญของโรมันตะวันตก อย่างไรก็ตาม พระราชอำนาจระหว่าง กษัตริย์ทั้งสองคือนั้นก็ไม่ได้มีการแบ่งเส้นพรมแดนพระราชอำนาจอย่างแน่ชัด แต่ขณะเดียวกัน พลเมืองโรมันก็มองไม่เห็นว่าการจักรวรรดิโรมันนั้นมีการแบ่งออกเป็นสี่ส่วนแต่อย่างใด ทั้งนี้ เพราะจักรพรรดิแต่ละองค์ต่างมีอำนาจการบริหารในพื้นที่ขอบเขตภายในดินแดน ซึ่งทรงรับรู้ได้เอง (Leadbetter, 2013: p. 117) นอกจากนี้กษัตริย์แต่ละพระองค์ จะทำหน้าที่ป้องกันสมรภูมิรบในส่วนพระองค์เอง โดยในแต่ละมณฑลนั้น กษัตริย์ จะส่งตัวแทนพระองค์ไปตามมณฑลต่าง ๆ เพื่อดูแลมณฑลนั้นอย่างใกล้ชิด

ในจักรวรรดิโรมันตะวันตกนั้นออกัสตัสแมกซิมีียนได้ควบคุมมณฑลทางฝั่ง ตะวันตก ทั้งหมดนับตั้งแต่บริเวณทะเลเอเดรียติก เซอร์ทิส (Syrtis) ขณะที่ซีซาร์คอนสแตนติอุสได้ปกครองในกอล อังกฤษซึ่งอยู่ในโรมันตะวันตกเช่นกัน ในจักรวรรดิโรมัน ตะวันออกก็ได้มีการจัดระบบการปกครองระหว่างออกัสตัสไดโคลาสเขียนและซีซาร์กาลิอุสและวิธีการบริหารคล้ายคลึงกับโรมันฝั่งตะวันตกเช่นกัน ขณะเดียวกันกษัตริย์แต่ละพระองค์ต่างทรงใช้งบประมาณจำนวนมหาศาลในการก่อสร้างที่ประทับพระราชวังใหม่เหล่านี้เพื่อประจำยังดินแดนที่ทรงปกครองและรับผิดชอบ จักรพรรดิไดโคลาสเขียน ยังคงปฏิรูปตำแหน่งแพรโตเรียนฟรีเฟค (Praetorian Prefect) ซึ่งเป็นตำแหน่ง

ผู้บัญชาการระดับสูงรองจากจักรพรรดิ โดยทรงลดอำนาจตำแหน่งดังกล่าวนี้ให้อำนาจทางการทหารน้อยกว่าสมัยรีนทิเพทและให้รับผิดชอบในด้านการบริหาร นิติบัญญัติ และการคลังภายในจักรวรรดิโรมันมากขึ้น (Rees, 2004: p.33)

กษัตริย์ทั้งสองทรงพยายามที่จะสร้างระบบการบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่ เพื่อเป็นการลดทอนอำนาจของเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการและเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐซึ่งล้วนเป็นพวกแพทริเซียนลง (Williams, 1996: p.104) จักรพรรดิไดโคลาสเตียน ทรงปฏิรูประบบราชการนับตั้งแต่โครงสร้างการบริหารจากบนสู่ล่างในแต่ละหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นของจักรวรรดิโรมันเพื่อลดความซับซ้อนและล่าช้าลง การปฏิรูปในระดับมณฑลนั้นจักรพรรดิไดโคลาสเตียนได้ลดทอนขนาดโครงสร้างลง แต่ได้เพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่อีกหลายร้อยตำแหน่งเพื่อเป็นการเสริมสร้างความรวดเร็วในจักรวรรดิที่มีขนาดใหญ่โตมากขึ้น (Leadbetter, 2013: p. 122) ทั้งนี้ในการปฏิรูประดับมณฑลนั้นได้มีการแบ่งระบบโครงสร้างใหม่ โดยทวีปแอฟริกาถูกแบ่งออกเป็น 7 มณฑล ดินแดนอิสปาเนียแบ่งเป็น 6 มณฑล และเกาะอังกฤษ 4 มณฑล ตามลำดับ มณฑลต่าง ๆ ของโรมจะถูกปกครองด้วยพวกข้าหลวงมณฑล (Provincial Governors) ยกเว้นเอเชียและแอฟริกาซึ่งมีโปรกงสุลวุฒิสมาชิก (Senatorial Proconsul) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่แยกจากกัน ขณะที่ในคาบสมุทรอิตาลีได้ถูกแบ่งออกเป็นหน่วยย่อยต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ตรวจการวุฒิสภา (Senatorial Corrector) เป็นผู้ดูแลพื้นที่ต่างเหล่านี้ ข้าราชการเหล่านี้ปกครองระบอบพลเรือนเท่านั้นและไม่มีความอำนาจทางการทหารแต่อย่างใด

การปฏิรูปบทบาทฝ่ายพลเรือนและกองทัพในยุคโดมิเนท

ในช่วงสาธารณรัฐโรมันนั้นตำแหน่งกงสุลถือได้ว่าเป็นตำแหน่งเจ้าหน้าที่รัฐสูงสุดในโรมันซึ่งถูกเลือกมาจากสมาชิกวุฒิสภา ตำแหน่งดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นตำแหน่งสูงสุดของฝ่ายบริหารของโรมัน ทั้งนี้สมัยสาธารณรัฐโรมันจะมีการเลือกกงสุลอยู่สองคนเป็นประจำทุกปี (Kelly, 2006: p. 36) อย่างไรก็ตามก็ดี ภายหลังจากมีการจัดตั้งระบอบปรีนทิเพทในสมัยออกเทเวียนขึ้น แม้อำนาจที่แท้จริงจะถูกมอบให้ตัวองค์จักรพรรดิ ทว่ากงสุลทั้งสองคนก็ยังมียศในฐานะที่เป็นประมุขของรัฐ (Head of State) ขณะเดียวกันปีปฏิทินทางศาสนาและราชการยังคงถูกกำหนดโดยกงสุลทั้งสองคน

ซึ่งปฏิทินถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควบคุมกลไกการทำงานของข้าราชการภายในจักรวรรดิโรมันให้เป็นเอกภาพ ตลอดช่วงปรีนิทิเพนนั้นกงสุลยังถือได้ว่ามีตำแหน่งสถานะที่สำคัญยิ่งเนื่องจากกงสุลเป็นผู้ที่มีอำนาจร่วมกับจักรพรรดิ (Strauss, 2020: pp. 283) ขณะเดียวกันตำแหน่งดังกล่าวนี้ยังคงถูกผูกขาดโดยชนชั้นแพทริเซียนซึ่งเป็นผู้ที่มีสายเลือดร่วมบรรพบุรุษเป็นกงสุลมาก่อน จะเห็นได้ว่าตำแหน่งกงสุลเป็นตำแหน่งที่ถูกผูกขาดโดยชนชั้นสูงมาโดยตลอด ทว่าในสมัยโดมิเนนนั้นจักรพรรดิได้เพิ่มอำนาจให้กับกลุ่มอีควิตส (Equites) ซึ่งเป็นกลุ่มอัศวินชนชั้นแพทริเซียนและมีสถานภาพรองจากชนชั้นวุฒิสมาชิกของโรมัน การเพิ่มอำนาจของกลุ่มอัศวินในระบบการบริหารของวุฒิสภาได้ค่อย ๆ ลดบทบาทการบริหารของวุฒิสมาชิกโรมันลง

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งในการบริหารราชการแผ่นดินในยุคโดมิเนนคือการที่จักรพรรดิโรมันพยายามจำกัดการเข้ามามีส่วนร่วมของวุฒิสมาชิกบางตระกูลในระบบข้าราชการพลเรือนรวมทั้งการทหารซึ่งมีการสืบทอดตำแหน่งสำคัญ ๆ ลงมาทั้งนี้ขบวนการดังกล่าวได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยการปฏิรูปของจักรพรรดิกาลิอุส โดยพระองค์ทรงลดทอนอิทธิพลของสมาชิกวุฒิสภาบางตระกูลจากการเป็นผู้บัญชาการทางกองทัพ (Rees, 2004: p.17) อีกทั้งยังลดสถานะของสมาชิกวุฒิสภาเหล่านั้นให้เหลือเพียงอำนาจฝ่ายพลเรือนโดยที่พระองค์จะทรงแทรกแซงอำนาจกิจการทางฝ่ายทหารได้ ทำให้ช่วงเวลานี้กลุ่มอัศวินอีควิตสเริ่มเข้ามามีบทบาทในวุฒิสภาโรมันมากขึ้น

กลุ่มอัศวินอีควิตสอยู่ในสายงานสำคัญนับตั้งแต่ตำแหน่งเจ้าหน้าที่เคอสดอร์แห่งราชสำนัก (Quaestor of the Sacred Palace) ซึ่งเป็นผู้ที่รับผิดชอบในการร่างกฎหมาย รวมทั้งงานที่เกี่ยวกับกองอาลักษณ์ในราชสำนัก ตำแหน่งเจ้าหน้าที่กองบริหาร (Magister officiorum) เป็นตำแหน่งที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการบริหารจัดการในราชสำนัก รวมถึงการควบคุมในด้านพิธีกรรมในราชสำนัก ตำแหน่งราชเลขาส่วนพระองค์ (Magistri scriniorum) ตำแหน่งเจ้าหน้าที่กรมวังราชพิธี (Praepositus sacri cubicula) กล่าวได้ว่าความสำคัญของตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าวมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มแพทริเซียนชั้นอัศวินโดยตรง (Rees, 2004: p.19) ด้วยเหตุนี้ในเวลาต่อมาอำนาจของสายตระกูลของวุฒิสมาชิกชั้นสูงแบบดั้งเดิมในสภาพที่มีอิทธิพลมานับตั้งแต่สมัยปรีนิทิเพนจึงอ่อนอำนาจลงตามลำดับ

จักรพรรดิคาเลริอุส แม้กษัตริย์จะทรงลดบทบาทการสืบทอดอำนาจตระกูลของวุฒิสมาชิกจากระบบข้าราชการพลเรือนรวมทั้งระบบกองทัพลงอย่างมาก วุฒิสมาชิกในสมัยโดมิเนตที่สืบทอดตามตระกูล (Hereditary senator) นั้นได้ถูกจำกัดสถานภาพอำนาจในระบบราชการทั้งในกรุงโรม รวมทั้งพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วจักรวรรดิโรมัน นับตั้งแต่ซีซีลี แอฟริกา จนถึงเอเชีย หลังจากปฏิรูประบบราชการตำแหน่งข้าราชการพลเรือนเพิ่มจำนวนขึ้นเป็นสามเท่าในแต่ละพื้นที่มณฑลต่าง ๆ ที่ออกัสตัสและซีซาร์ทรงปกครอง อีกทั้งยังมีการเพิ่มตำแหน่งประจำไดโอซีส (Diocese) ซึ่งต้องใช้ตำแหน่งข้าราชการพวกแพทริเซียนมากขึ้น ทว่าตำแหน่งเจ้าหน้าที่รัฐในมณฑลและไดโอซีสต่าง ๆ ล้วนอยู่ภายใต้อำนาจวินิจฉัยของจักรพรรดิโดยตรง รวมถึงตำแหน่งข้าหลวงมณฑล (Provincial governor) ซึ่งต้องผ่านการรับรองจากวุฒิสภาก็ถูกตั้งขึ้นตามความเห็นชอบของจักรพรรดิเป็นหลัก โดยที่ไม่ต้องผ่านความเห็นชอบจากวุฒิสภาเหมือนยุคปรีนิเพตแต่อย่างใด (Rees, 2004: pp. 30-31) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า กษัตริย์ในระบบโดมิเนตสามารถแทรกแซงอำนาจได้โดยตรงซึ่งต่างจากระบบปรีนิเพตที่คำสั่งของกษัตริย์ต้องผ่านความเห็นชอบจากวุฒิสภา ทั้งนี้การกีดกันบรรดาวุฒิสมาชิกจากการเมืองและการทหาร ส่งผลให้พวกแพทริเซียนตระกูลเก่าแก่ที่เคยผูกขาดอำนาจมานานหลายร้อยปีเริ่มหมดอำนาจลง และโครงสร้างอำนาจดังกล่าวถูกเปลี่ยนถ่ายไปยังกลุ่มอัควินอีควิตีสเป็นหลัก

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดคือการจัดตั้งคณะบริหารของแต่ละมณฑลซึ่งมีผลโดยตรงต่อการลดทอนอำนาจในโครงสร้างของวุฒิสมาชิกในโรมันทำให้อำนาจที่เคยอยู่ในส่วนกลางค่อย ๆ ถูกลดทอนลงไปสู่ระดับภูมิภาคและขึ้นตรงต่อกษัตริย์ในแต่ละแคว้นที่ทรงปกครอง กษัตริย์สามารถเข้าแทรกแซงการบริหารของคณะบริหารของแต่ละมณฑลได้ (Rees, 2004: p. 28) ขณะเดียวกันจำนวนมณฑลของจักรวรรดิโรมันในสมัยปรีนิเพตจากเดิมที่มีห้าสิบแห่งก็เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นหนึ่งร้อยแห่งซึ่งถือเป็นการกระจายอำนาจมากขึ้นกว่าแต่ก่อน (Leadbetter, 2013: p. 136-137) การเสื่อมอำนาจลงของตระกูลวุฒิสมาชิกของชนชั้นแพทริเซียนได้เปิดช่องทางให้จักรพรรดิขยายอำนาจของพระองค์ได้เต็มที่ ในสมัยโดมิเนตนั้นบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐได้ถูกลดทอนลงอย่างต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่โดยส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งข้าราชการพลเรือน และแทบไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการทหารแต่อย่างใดเนื่องจากขึ้นตรงกับกษัตริย์โดยตรง

ขณะที่กลไกการบริหารในจักรวรรดิโรมันเองนั้นก็ส่งเสริมให้จักรพรรดิโรมันทรงมีอำนาจที่เพิ่มสูงมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้วุฒิสภาค่อย ๆ หมดอำนาจการบริหารลงจากเดิมตำแหน่งเจ้าหน้าที่รัฐในช่วงแรกเริ่มนั้นจะได้รับแบ่งสรรเสียงและงบประมาณจากรัฐบาลของวุฒิสภา ครั้นพอในสมัยโดมินเนนระบบการแบ่งเสียงนั้นก็ได้ถูกยกเลิกลงโดยเปลี่ยนมาใช้ในการให้เงินเป็นการตอบแทนเพียงอย่างเดียว ข้าราชการที่ได้รับเงินนั้นจะใช้เงินงบประมาณของราชสำนักเป็นสำคัญซึ่งจะเห็นได้ว่าข้าราชการนั้นมีความเกี่ยวพันที่ใกล้ชิดกับสถาบันกษัตริย์มากกว่าวุฒิสภา (Rees, 2004: p. 31-32) ออกัสตัสได้ออกลิเทียมทรงเพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่ในระดับอิกวิเตสมากถึงหมื่นคน จำนวนข้าราชการเหล่านี้ยังไม่รวมถึงเจ้าหน้าที่ผู้บัญชาการทหาร เจ้าหน้าที่การคลัง และเจ้าหน้าที่ส่วนกลางอีกหลายตำแหน่งที่มีสายสัมพันธ์กับจักรพรรดิ

เจ้าหน้าที่ระดับสูงซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกแพทริเซียนชั้นอิกวิเตสล้วนเป็นข้าราชการขององค์จักรพรรดิซึ่งมีจำนวนถึงหนึ่งในสามของชนชั้นแพทริเซียนในการปกครองทั้งหมด ต่อมาในรัชสมัยจักรพรรดิคอนสแตนตินทรงทำการปฏิรูปโครงสร้างระบบราชการใหม่อีกครั้งโดยแบ่งเจ้าหน้าที่รัฐเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นตรี (Clarissimi) เจ้าหน้าที่ชั้นโท (Spectabiles) และเจ้าหน้าที่ชั้นเอก (Illustres) ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพวกแพทริเซียน ตำแหน่งสูงสุดทางข้าราชการพลเรือน ข้าราชการฝ่ายทหารระดับสูง ข้าราชการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนาอิสถานะอยู่ในระดับอิลลัสเตอร์หรือเจ้าหน้าที่ชั้นเอก ในขณะที่เจ้าหน้าที่ชั้นโทเป็นกลุ่มข้าราชการพลเรือน กองทัพและการศาสนาที่มีความสำคัญรองลงมา ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ชั้นสเป็คตาเบิลหรือเจ้าหน้าที่ชั้นโทยังรวมไปถึงโปรกงสุล ไวยาซาร์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทางการทหารในระดับมณฑล ในขณะที่เจ้าหน้าที่ชั้นตรีหรือคลาริสซิมมีจำนวนสมาชิกมากที่สุดในวุฒิสภาซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ทั่วไปของโรมัน การแบ่งลำดับชั้นดังกล่าวก็เพื่อเป็นการลดทอนการผูกขาดบางตำแหน่งของแพทริเซียนบางตระกูลลง (Leadbetter, 2013: p. 144-145)

ในการปฏิรูปทางกองทัพนั้นแต่เดิมในระบอบปรีนิเพทมนตลต่าง ๆ มีกองทัพเป็นของตนเองและอยู่ภายใต้อำนาจของโปรกงสุลแห่งจักรวรรดิ โปรกงสุลเหล่านี้มีอำนาจอย่างเต็มที่ในการจัดการบริหารมณฑลทั้งในด้านพลเรือนและกองทัพ (Leadbetter, 2013: p. 91) ในขณะที่กองกำลังที่ประจำอยู่ที่กรุงโรมจะอยู่ภายใต้

การควบคุมของแพรโตเรียนพรีเฟ็ค (Praetorian prefect) เป็นสำคัญ ตำแหน่งโปรกงสุลและแพรโตเรียนพรีเฟ็คเป็นตำแหน่งรับใช้จักรพรรดิในการช่วยพระองค์บริหารราชการแผ่นดินในราชสำนักทั้งเรื่องการทหาร พลเรือน ศาลและการจัดเก็บภาษีด้วยเช่นกัน ครั้นในรัชสมัยจักรพรรดิไดโคลีเทียนทรงริเริ่มการแบ่งระบบการทหารรวมทั้งระบบข้าราชการพลเรือนใหม่เพื่อเป็นการกระจายอำนาจการบริหารของกษัตริย์ทั้งสองและบรรเทาความเสี่ยงที่จะเกิดรัฐประหารขึ้นในเมืองหลวง เนื่องจากในอดีตแพรโตเรียนพรีเฟ็คมักจะฉวยโอกาสในการทำรัฐประหารอยู่บ่อยครั้ง (Rees, 2004: p. 32) ในยุคจักราชธิปไตยนั้นตำแหน่งแพรโตเรียนพรีเฟ็คยังเป็นตำแหน่งข้าราชการพลเรือนสูงสุด อีกทั้งยังมีสถานะตำแหน่งรองจากจักรพรรดิโรมันเท่านั้น จักรพรรดิไดโคลีเทียนทรงลดทอนอำนาจของตำแหน่งนี้และต่อมายังมีการโอนย้ายอำนาจในด้านต่าง ๆ กระจายไปยังตำแหน่งอื่น ๆ เพื่อลดบทบาทของแพรโตเรียนพรีเฟ็คที่มีมากเกินไป

จักรพรรดิไดโคลีเทียนได้ทรงออกพระราชโองการสถาปนาตำแหน่งที่สำคัญใหม่ขึ้นมาสองตำแหน่งเพื่อลดบทบาทของแพรโตเรียนพรีเฟ็คและโปรกงสุลในโรมันลง โดยทรงสถาปนาตำแหน่งแรกคือสมุหนายก (Master of the Soldier) และอีกตำแหน่งคือสมุหนายก (Imperial Chancellor) ตามลำดับ การสร้างตำแหน่งใหม่เป็นผลมาจากการที่จักรพรรดิต้องการลดอำนาจของแพรโตเรียนพรีเฟ็คเองในชนชั้นแพทริเซียนที่ผูกขาดตำแหน่งนี้มายาวนานนับแต่สมัยปรีนทิเพดด้วย (Williams, 1996: p. 143) การปฏิรูปยังคงเกิดขึ้นต่อเนื่องอีกครั้งในรัชสมัยจักรพรรดิคอนสแตนตินมหาจักรพรรดิทรงปฏิรูประบบกองทัพโรมันใหม่ โดยทรงตำแหน่งของผู้บังคับบัญชาทหารออกเป็นกองทัพบก (Comitatenses) และกองทัพบกชายแดน (limitanei) พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับกองทัพบกชายแดนมาก ดังเห็นได้จากทรงกำหนดให้กองทัพบกชายแดนโรมันอยู่ภายใต้การบัญชาการของดยุค [duces limitis ภาษาละติน] ซึ่งเป็นผู้บัญชาการการรบตามแนวชายแดนโดยตรงกับสมุหนายก

ดยุคจะถูกมอบหมายให้ดูแลกองกำลังต่าง ๆ ของแต่ละมณฑล โดยดยุคหนึ่งคนสามารถควบคุมกองกำลังทหารได้เพียงหนึ่งมณฑล ส่วนกองทัพบกนั้นทำหน้าที่จัดหากองพลเพื่อเตรียมการสู้รบหากเกิดสงครามหรือการจลาจลของจักรวรรดิโรมัน ขณะที่กองทัพบกชายแดนจะประจำอยู่ถาวรตามแนวชายแดนโดยไม่มีการเคลื่อนย้าย

กองพล โดยการเคลื่อนย้ายกองพลนั้นจะต้องแจ้งให้กษัตริย์ทรงรับทราบทุกครั้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เหล่านายพลโรมันควบคุมกองกำลังทหารที่มากจนเกินไป อันอาจนำไปสู่การปฏิวัติ นอกจากนี้ทหารที่ถูกเกณฑ์มาจากกองทัพบกจะสังกัดขึ้นตรงกับหน่วยงานของกองทัพพระราชวัง (Palace Troop) ซึ่งอยู่ในความควบคุมของจักรพรรดิเป็นหลัก ทหารเหล่านี้จะต้องติดตามองค์จักรพรรดิเสมอเมื่อพระองค์เสด็จไปราชการทั่วจักรวรรดิโรมัน ซึ่งแต่เดิมทหารเหล่านี้คือกองทหารที่สังกัดกับแพทริเรียนฟรีเฟ็ค ซึ่งมีมาในยุคปรีนิทิเพท ในช่วงเวลาต่อมาจักรพรรดิคอนสแตนตินยังทรงปฏิรูปกองทัพโดยให้ทหารสังกัดอยู่ภายใต้สมุหกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดในโรมัน (Rees, 2004: p. 21-22)

กล่าวได้ว่าผลของการปฏิรูปการปกครองในสมัยจักรพรรดิไดโคลาสีเทียนคือการแยกระบบทหารออกจากระบอบพลเรือนอย่างชัดเจน ทำให้ข้าราชการพลเรือนไม่มีสิทธิ์ยุ่งเกี่ยวกับกองทัพ ผู้บัญชาการทหารระดับสูงก็ไม่สามารถที่จะแทรกแซงการใช้จ่ายงบประมาณของกองทัพได้เพราะเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่พลเรือน ภายหลังจากการปฏิรูปการเมืองใหม่จักรวรรดิโรมันได้เพิ่มกองกำลังทหารขึ้นเป็น 60 กองพล นอกจากนี้ยังมีการสร้างป้อมปราการของกองทัพเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่ากองทัพในสมัยระบอบโดมิเนนที่มีถึงสี่แสนนายในจักรวรรดิโรมัน

การล่มสลายของระบอบโดมิเนน

ระบอบโดมิเนนดำรงอยู่มาชั่วระยะเวลาเพียงสองสมัยเท่านั้น แม้ว่าจักรพรรดิไดโคลาสีเทียนทรงมีความปรารถนาที่จะทำให้จักรวรรดิโรมันที่เคยยิ่งใหญ่ดำรงอยู่ต่อไปได้อีก ทว่าจักรวรรดิโรมันนั้นได้อ่อนแอและเสื่อมถอยลงอย่างมาก การปฏิรูปของพระองค์นั้นเป็นเพียงการชะลอการล่มสลายลงเท่านั้น แต่ก็ไม่ว่าจะทำให้จักรวรรดิโรมันกลับมารุ่งเรืองต่อไปได้อีก ทั้งนี้ภายหลังจากที่ออกัสตัสยุคที่สองสิ้นพระชนม์ลง ระบบโดมิเนนก็ถึงแก่กาลล่มสลายลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สาเหตุของการล่มสลายของระบอบโดมิเนนนั้นมีอยู่ด้วยกันสองปัจจัย ประการที่หนึ่งคือการลดทอนความสำคัญเมืองหลวงของกรุงโรมเป็นเมืองอื่นแทน ทั้งนี้นับตั้งแต่จักรพรรดิไดโคลาสีเทียนทรงปฏิรูปการปกครองแบบจักรราชาธิปไตยใน ค.ศ. 293 เป็นต้นมา ส่งผลให้กรุงโรมเริ่มลดบทบาทความสำคัญลง

กรุงโรมที่เคยเป็นที่ประทับของจักรพรรดิโรมันหลายพระองค์ รวมทั้งยังเป็นราชธานีมานับตั้งแต่สมัยที่โรมิวลุสทรงสถาปนากรุงโรมขึ้น จวบจนกระทั่งยุคสาธารณรัฐโรมันและสมัยปรีนิทิเพท กรุงโรมยังคงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของโรมันอย่างมาก

เคาละงของการเสื่อมสลายของกรุงโรมเกิดขึ้นในรัชสมัยจักรพรรดิคาเลริอุส แม็กซีเมีย努สเมื่อ ค.ศ. 260 โดยพระองค์ได้ย้ายราชสำนักไปยังเมืองเมดิโอลานุม (Mediolanum) [มิลานปัจจุบัน] ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากพระองค์ทรงวิตกว่าเหล่านายทหารระดับสูงของโรมันจะทำการปฏิวัติแย่งชิงอำนาจ (Leadbetter, 2013: p. 157) การย้ายราชธานีครั้งนี้ยังสืบเนื่องมาจากพระองค์ต้องการรักษาระบบส่วนกลางจากราชาการไม่ให้ถูกรุกรานจากเผ่าอเลมานีของเยอรมัน การย้ายเมืองหลวงใหม่ครั้งนี้ เนื่องจากเมืองเมดิโอลานูมนั้นเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับจักรพรรดิโรมันในการตั้งทัพที่มั่นสำหรับการสู้รบกับข้าศึก เนื่องจากเมืองดังกล่าวมีช่องทางธรรมชาติผ่านเทือกเขาแอลป์ทางด้านทิศเหนือ รวมถึงบริเวณมณฑลดาเนียในฝั่งตะวันออกและมณฑลโรไน์และโกลในฝั่งตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้นเมืองเมดิโอลานูมยังถูกใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์การต่อต้านการรุกรานของข้าศึกที่จะเข้ามาทางช่องเขาแอลป์ด้วย

**จักรพรรดิคอนสแตนตินมหาจักรพรรดิทรงรวบรวมจักรวรรดิโรมันขึ้นอีกครั้ง
และยุติระบอบโดมิเนทที่ดำเนินมายาวนานเกือบสี่ศตวรรษ**

ครั้นเมื่อจักรพรรดิไดโอคลีเทียนได้ตั้งระบอบจักรวรรดิไบแซนไทน์และทรงสถาปนาออกัสตัสแมกซิมีียนเป็นกษัตริย์ร่วมปกครอง จักรพรรดิแมกซิมีียนก็ทรงให้ความสำคัญกับเมืองเมดิโอลานุมมากขึ้นในฐานะที่เป็นเมืองป้องกันข้าศึกชายแดน และต่อมาทรงสร้างเขตพระราชฐานของจักรพรรดิในโรมันตะวันตกขึ้นด้วย ขณะที่จักรพรรดิไดโอคลีเทียนทรงตั้งเมืองนิโคเมเดียเป็นเมืองหลวงในโรมันตะวันออกเช่นกัน (Leadbetter, 2013: p. 144) อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการล่มสลายของระบอบจักรวรรดิไบแซนไทน์ จักรพรรดิคอนสแตนตินมหาจักรพรรดิโรมันเป็นปึกแผ่นได้สำเร็จ พระองค์จึงทรงสร้างศูนย์กลางทางราชการของจักรวรรดิใหม่ไปที่เมืองคอนสแตนติโนเปิล และต่อมาทรงย้ายราชธานีมายังเมืองดังกล่าวใน ค.ศ. 330 ทำให้คอนสแตนติโนเปิลกลายเป็นเมืองหลวงใหม่ของโรมันแทน อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากจักรพรรดิคอนสแตนตินสิ้นพระชนม์ลงส่งผลให้จักรวรรดิโรมันแตกออกเป็นสองแห่งอีกครั้งคือจักรวรรดิโรมันตะวันตกและจักรวรรดิโรมันตะวันออก โดยจักรพรรดิโรมันฝั่งตะวันตกก็ยังทรงใช้เมืองเมดิโอลานุมเป็นที่ประทับของจักรพรรดิตามเดิม จวบจนกระทั่งเมื่อมีการบุกรุกหลายระลอกซึ่งนำโดยพระเจ้าอลาริคแห่งเผ่าวิซิกอธของเยอรมัน ทำให้จักรพรรดิโฮโนริอุสแห่งโรมันตะวันตกต้องเปลี่ยนเมืองที่ประทับไปยังกรุงราเวนนา (Ravenna) แทนใน ค.ศ. 402 และต่อมาทรงย้ายศูนย์กลางราชการไปยังเมืองแห่งนี้ด้วย (Williams, 1996: p. 188) ดังนั้น เมืองราเวนนาจึงได้กลายเป็นเมืองหลวงศูนย์กลางของโรมันตะวันตกจวบจนกระทั่งจักรวรรดิโรมันตะวันตกล่มสลายลงใน ค.ศ. 476 ในที่สุด

ประการที่สองคือการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในรัชสมัยจักรพรรดิคอนสแตนติน ทั้งนี้นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบจักรวรรดิไบแซนไทน์ตลอดช่วงเวลาเวลา 20 ปีสมัยที่ออกัสตัสไดโอคลีเทียนและออกัสตัสแมกซิมีียนทรงปกครอง จักรวรรดิโรมันร่วมกันทรงทำให้โรมันกลับมายิ่งใหญ่อีกครั้ง ต่อมาทั้งสองพระองค์ได้สละราชบัลลังก์ออกัสตัสลงเพื่อเปิดโอกาสให้ซีซาร์กาลิอุส แมกซิมีอุสแห่งโรมันตะวันออกและซีซาร์คอนสแตนติอุส คลอริอุสแห่งโรมันตะวันตกได้ก้าวขึ้นเป็นออกัสตัสแทนตนในเวลาต่อมา ทั้งนี้ผู้ที่สืบทอดตำแหน่งอุปราชของซีซาร์ใหม่แทนคือซีซาร์แมกซิมีอุส ดาซา (Maximinus Daza ค.ศ. 270–313) แห่งโรมันตะวันออกและซีซาร์ฟลาวิอุส

วาเลริอุส (Flavius Valerius Severus ค.ศ. ?-307) แห่งโรมันตะวันตกแทนตำแหน่งที่ว่างลง ภายหลังทั้งสองก็ได้ปกครองจักรวรรดิโรมันในระยะเวลาโดมิเนทที่สองอีกครั้ง แต่อย่างไรก็ดี ระบอบจักรวรรดิภายใต้กึ่งสืบทอดมีปัญหาเมื่อออกัสตัสคอนสแตนติอุส คลอริอุสแห่งโรมันตะวันตกขึ้นพระชนม์ลงใน ค.ศ. 306 ทำให้ออกัสตัสกาเลริอุส แมกซิมีียนุสได้สนับสนุนซีซาร์ฟลาวิอุส วาเลริอุสขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นออกัสตัสแห่งโรมันตะวันตกตามสิทธิอันชอบธรรม ทว่าคอนสแตนตินซึ่งเป็นพระโอรสของออกัสตัสคอนสแตนติอุส คลอริอุสนั้นกลับได้รับการสนับสนุนจากข้าราชการให้สืบทอดตำแหน่งออกัสตัสจากพระบิดาโดยมีนายทหารระดับสูงเป็นผู้สนับสนุน ท้ายที่สุดจึงเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นระหว่างคอนสแตนตินกับซีซาร์ฟลาวิอุส วาเลริอุส โดยคอนสแตนตินทรงเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ (Williams, 1996 pp.203-205)

นับตั้งแต่ช่วงเวลา ค.ศ. 309-313 เป็นช่วงเวลาของความผกผันในระบอบโดมิเนททั้งฝั่งโรมันตะวันตกและโรมันตะวันออกอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากต่างมีผู้ที่อ้างความชอบธรรมในการดำรงตำแหน่งทั้งออกัสตัสและซีซาร์จนนำไปสู่สงครามกลางเมืองขึ้นบ่อยครั้ง หลายพระองค์ได้ขึ้นพระชนม์ลง ขณะที่บางองค์ก็ถูกสำเร็จโทษในช่วงสงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้น ออกัสตัสกาเลริอุส แมกซิมีียนุสแห่งโรมันตะวันออกทรงขึ้นพระชนม์ลงใน ค.ศ. 311 ขณะที่แมกเซนทิอุสซึ่งเป็นผู้อ้างบัลลังก์ก็องค์ก็ทำสงครามพ่ายแพ้กับคอนสแตนตินที่ยุทธการมิลเวียน บริดจ์ (Milvian Bridge) ใน ค.ศ. 312 และถูกสำเร็จโทษต่อมา (Leadbetter, 2013: p. 166) นอกจากนี้ แมกซิมีนิอุส ดาชาแห่งโรมันตะวันออกทรงกระทำอัตวินิบาตกรรมใน ค.ศ. 313 หลังจากพ่ายแพ้ต่อออกัสตัสลิซินิอุส (Valerius L. Licinius ค.ศ. 265-325) ที่ปารานาจะรวบรวมโรมันไว้เพียงหนึ่งเดียวเช่นกัน ทำให้ ณ เวลานั้นยังคงเหลือจักรพรรดิอยู่เพียงสององค์เท่านั้นคือออกัสตัสคอนสแตนตินที่ปกครองอยู่ในจักรวรรดิโรมันตะวันตกและออกัสตัสลิซินิอุสที่อยู่ในจักรวรรดิโรมันตะวันออก ระบอบจักรวรรดิภายใต้ได้ถึงแก่การสิ้นสุดลงใน ค.ศ. 324 เมื่อออกัสตัสคอนสแตนตินสามารถปราบเอาชนะออกัสตัสลิซินิอุสลงได้สำเร็จ และผนวกจักรวรรดิโรมันเอาไว้ได้ทั้งสองแห่งและสถาปนาตนเองขึ้นเป็นจักรพรรดิแต่เพียงผู้เดียว นับเป็นการสิ้นสุดลงของระบอบโดมิเนทที่ดำเนินมายาวนานถึง 40 ปี

สรุป

กล่าวได้ว่าระบอบโดมิเนทเกิดขึ้นหลังจากวิกฤตการณ์ศตวรรษที่สามในปลายสมัยปรีนิทิเพท โดยมีจักรพรรดิไดโอดิเซียสเป็นผู้ปฏิรูปขึ้น ระบบดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนผ่านจากยุคปรีนิทิเพทที่ก่อตัวขึ้นในสมัยออกเทเวียนซีซาร์ก่อนหน้านี้ ระบอบโดมิเนทยังเป็นการแบ่งสรรพระราชอำนาจการปกครองของกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์องค์ในการดูแลจักรวรรดิโรมันที่มีอย่างกว้างขวางในเวลานั้นโดยแต่ละองค์จะมีพระราชอำนาจหน้าที่ในการควบคุมดูแลดินแดนที่ตนเองทรงปกครอง นอกจากนี้จักรพรรดิไดโอดิเซียสยังทรงทำการปฏิรูปทั้งระบบข้าราชการพลเรือนและกองทัพ รวมทั้งยังทำการลดทอนอำนาจของพวกแพทริเซียนที่มีมากเกินไป โดยดึงอำนาจดังกล่าวเข้าสู่สถาบันกษัตริย์ในแต่ละที่ที่ปกครองและกระจายอำนาจลงสู่พวกอัศวินอีควิตส ซึ่งเป็นการลดทอนอำนาจของแพทริเซียนบางตระกูลลง มิเพียงแต่เท่านั้นพระองค์ยังทรงสร้างภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ให้ศักดิ์สิทธิ์ด้วยการผูกความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันกษัตริย์กับเทพเจ้าโรมัน ทำให้สถาบันกษัตริย์ในระบอบโดมิเนทมีลักษณะเป็นสมมติเทพอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ระบบดังกล่าวดำรงอยู่ได้เพียง 40 ปีเท่านั้น หลังจากจักรพรรดิคอนสแตนตินทรงรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางได้อีกครั้งและกลายเป็นผู้ปกครองสูงสุดแต่เพียงผู้เดียวในโรมัน

เอกสารอ้างอิง

- Cameron, Averil. (1993). *The Later Roman Empire*. North Carolina: Fontana Press.
- Kelly, Christopher. (2006). *The Roman Empire: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Leadbetter, William L. (2013). *Galerius and the Will of Diocletian*. London: Routledge.
- Rees, Roger. (2004). *Diocletian and the Tetrarchy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Scott-Kilvert, Ian. (1980). *The Rise of the Roman Empire*. New York: Penguin Classics.
- Stierlin, Henri.(2004). *The Roman Empire : from the Etruscans to the Decline of the Roman Empire*. Koln : Taschen.
- Strauss, Barry. (2020). *Ten Caesars: Roman Emperors from Augustus to Constantine*. New York: Simon & Schuster.
- Wacher, John. (1997). *The Roman Empire*. New York: Barnes & Noble.
- Wells, Colin. (1995). *The Roman Empire*. Massachusett: Harvard University Press.
- Williams, Stephen. (1996). *Diocletian and the Roman Recovery*. London: Routledge.

ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจของ
“คนเมืองเชียงใหม่” กับ “ทหารญี่ปุ่น” ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2
The Reflection on the Social and Economic Relations of
"Chiang Mai People" and "Japanese Soldiers" in World War II

ศตวรรษ บัญญาอินทร์

Satanan Panyain

ภาควิชาประวัติศาสตร์

Program in History

คณะมนุษยศาสตร์

Faculty of Humanities

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการสร้างเครือข่ายใหม่ของคนเมืองเชียงใหม่ท่ามกลางสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ต้องดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับกองทหารญี่ปุ่นซึ่งเข้าประจำการในพื้นที่ เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ตั้งทัพและเตรียมเสบียงของทหารญี่ปุ่นก่อนเดินทางไปรบแนวหน้า เมื่อต้องเผชิญกับภาวะความยากลำบากในช่วงสงคราม ประกอบกับภาวะทางเศรษฐกิจที่คับขัน คนเมืองเชียงใหม่บางกลุ่มมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์โดยอาศัยทักษะเฉพาะบุคคลและโอกาสทำกำไรจากการค้าขาย ตลอดจนการอาศัยความช่วยเหลือในด้านการรักษาพยาบาลในสถานการณ์ที่ยารักษาโรคอยู่ในช่วงขาดแคลนเนื่องจาก

ภัยสงคราม ซึ่งมุมมองด้านความเป็นอยู่ของประชาชนเหล่านี้ เป็นการเพิ่มมิติการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในประเทศไทยอย่างลึกซึ้ง

การวิเคราะห์หลักฐานจากคำบอกเล่าและบันทึกส่วนบุคคลที่มีส่วนร่วมกับสถานการณ์ข้างต้น ทำให้พบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองเชียงใหม่ในพื้นที่กับทหารญี่ปุ่นที่เข้ามาตั้งค่ายบริเวณใกล้เคียง โดยเป็นการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นโดยอ้างอิงจากหลักฐานเป็นสำคัญ 3 ประเด็น ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจผ่านการค้าขาย การสร้างรายได้จากการจ้างงาน และการช่วยเหลือด้านการแพทย์ในสภาวะที่ขาดแคลน เหล่านี้นำไปสู่ทัศนคติอันดีของประชาชนที่มีต่อทหารญี่ปุ่นเพื่อเปิดโลกทัศน์องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ประชาชนเพิ่มมากขึ้น

คำสำคัญ : คนเมืองเชียงใหม่, ทหารญี่ปุ่น, ความสัมพันธ์, สงครามโลกครั้งที่ 2

Abstract

This research article focuses on Chiang Mai citizens' social and economic relationships, as well as the formation of new networks, in the context of World War II when they were forced to live with Japanese troops stationed in the area. Because Chiang Mai is where the Japanese army sets things up and prepares supplies before heading to the front lines. When confronted with adversity during the conflict, in the current economic climate, you have a recipe for disaster. Some Chiang Mai residents have adapted to the circumstances based on their unique capabilities and the potential for trading profit. In addition, in the case of a shortage of drugs due to conflict, relying on the support of fellow human beings in the field of medical care. A perspective about these people's well-being will give the profound study of World War II history in Thailand a new level.

Analyzing the rumors and personal records evidence that contributed to the aforementioned issue. This led to an important moment in the development of a relationship between the citizens of Chiang Mai and the Japanese soldiers stationed locally. This is a preliminary observation based on information in three aspects: Trade is used to enhance economic relations, increase income through employment and in times of scarcity, medical assistance is offered. These are the people's beneficial attitudes about the Japanese forces in terms of extending their horizons and gaining a better understanding of people's history.

Keywords : Chiang Mai people, Japanese soldiers, relationship, World War II

บทนำ

การเกิดขึ้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมการเมืองทั่วโลก ไม่เพียงแต่จะสร้างความผันผวนต่อสังคมการเมืองไทยในระดับโครงสร้างส่วนบนเท่านั้น สภาวะการณ์ดังกล่าวยังได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทย ในหลายระดับ โดยเฉพาะกลุ่มคนธรรมดาสามัญซึ่งนอกจากจะต้องเผชิญกับหาวาดกลัว และความยากลำบากของการดำเนินชีวิตในหลายมิติแล้ว กลุ่มคนเหล่านี้ยังต้อง ปฏิสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่าง ๆ ภายใต้ความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนอย่างไม่เคยปรากฏ มาก่อนในช่วงเวลาที่ผ่านมา

ภาคเหนือของประเทศไทยถือเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของกองกำลังทหาร ญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากกองทัพญี่ปุ่นได้ใช้พื้นที่ภาคเหนือเป็นเส้นทาง เดินทัพเข้าสู่ประเทศพม่า และเป็นเส้นทางถอยทัพจากพม่าเข้าสู่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ด้วยเหตุดังกล่าวกองทัพอญี่ปุ่นจึงได้ดำเนินการตั้งฐานทัพตามเส้นทางเหล่านั้น เพื่อเป็นฐานกองกำลังป้องกันและสนับสนุนกองกำลังทหารในพม่า ตั้งแต่การเป็น แหล่งสะสมเสบียง การเป็นฐานที่มั่นสำหรับการเตรียมทัพ รวมถึงเป็นแหล่งรักษา พยาบาลของทหารญี่ปุ่นที่ได้รับความบาดเจ็บจากการศึกสงคราม ช่วงเวลาดังกล่าวจึงปรากฏ กองกำลังทหารญี่ปุ่นตัวกระจายตัวในเขตภาคเหนือหลายพื้นที่ อาทิ พิชญ์โลก ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

เมื่อพิจารณางานศึกษาที่กล่าวถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้พบว่าคำอธิบาย โดยทั่วไปเกี่ยวกับลักษณะสังคมไทยในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2484) มักจะถูกเสนอว่า หลายพื้นที่เต็มไปด้วยความผันผวนต่าง ๆ เช่น การเข้ามา ของกองกำลังทหารญี่ปุ่น ความอลหม่านทางด้านการเมือง การชะงักงันทางด้าน เศรษฐกิจระดับมหภาคเรื่อยมาจนถึงความยากลำบากในการใช้ชีวิตของผู้คนในสังคม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากนโยบายของรัฐบาลที่มี ต่อผู้คนในสังคมวงกว้างด้วย อาทิ การกำหนดแบบแผนปฏิบัติทางด้านวัฒนธรรมอันดี ที่ต้องทำตาม (คริส เบเคอร์และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2559: 185) ทั้งหมดนี้จึงกลายเป็น

มุมมองของสังคมไทยช่วงทศวรรษที่ 2480 ที่มีจะถูกกล่าวถึงอยู่เสมอตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

แนวทางการศึกษาข้างต้นย่อมสัมพันธ์กับการเลือกใช้หลักฐาน เพราะส่วนใหญ่จากงานศึกษาที่มีอยู่มักจะหยิบเอาหลักฐานมาจากหน่วยงานของภาครัฐ เช่น จดหมายเหตุ จดหมายราชการ อีกทั้งยังรวมไปถึงการบันทึกข้อมูลตัวเลขทางด้านเศรษฐกิจต่าง ๆ แม้จะปรากฏว่าเริ่มมีการประยุกต์ใช้บันทึกจากบุคคลมากขึ้นก็ตาม ทว่าก็ยังคงเป็นหลักฐานจากกลุ่มชนชั้นนำหรือตระกูลสำคัญของประเทศและท้องถิ่นอยู่นั่นเอง ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลทำให้คำอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยช่วงเวลาดังกล่าวจำกัดอยู่เพียงแต่เฉพาะโครงสร้างส่วนบนเท่านั้น ในขณะที่ภายใต้ปรากฏการณ์นี้กลับพบว่าผลพวงจากสงครามปรากฏผลกระทบไปทั่วทุกพื้นที่ของประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กลุ่มคนสามัญธรรมดาเองก็กลายเป็นส่วนสำคัญของผลพวงจากสถานการณ์ดังกล่าวนี้ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม หลักฐานท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่จำนวนหนึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวชีวิตประจำวันของกลุ่มคนธรรมดาสามัญในสังคม โดยเฉพาะประเด็นการปรับตัวต่อสภาวะสงครามที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง โดยหลักฐานดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าท่ามกลางสภาวะความยากลำบากของการดำเนินชีวิตอันเกิดจากสภาวะสงคราม คนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่ได้พยายามปรับตัวในการดำเนินชีวิตผ่านปฏิบัติการต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตภายใต้สภาวะสงครามได้อย่างเหมาะสม ซึ่งรวมไปถึงการเข้าไปสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่นผ่านความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ทางสังคมในบางด้านเพื่อเป็นหนทางในการดำเนินชีวิตของคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่ท่ามกลางสภาวะความยากลำบากของการดำเนินชีวิตในช่วงระหว่างสงครามที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่อย่างกว้างขวาง

บทความนี้จึงมุ่งแสดงให้เห็นรูปแบบและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่ซึ่งได้เข้าไปสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่นในมิติต่าง ๆ ภายใต้บริบทของสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยจะได้เน้นกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในบางด้านผ่านหลักฐานท้องถิ่นจากหอจดหมายเหตุพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งได้จัดทำโครงการรวบรวม

ประวัติศาสตร์คำบอกเล่า (ปคล.) จากผู้ที่มีประสบการณ์ตรงและคำบอกเล่าของผู้คนในสังคมที่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นระบบ โดยหลักฐานดังกล่าวทำให้สามารถมองเห็นมุมมองของความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงจากคนตัวเล็กตัวน้อยหรือชาวบ้านโดยทั่วไปที่แตกต่างจากหลักฐานหรือเอกสารส่วนราชการ อันจะนำไปสู่การอธิบายสังคมภาคเหนือในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยที่ไม่ขึ้นอยู่กับชุดความคิดใดเพียงด้านเดียว (วราภรณ์ เรืองศรี, 2550: 2) โดยเฉพาะภาพสะท้อนความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างคนเมืองเชียงใหม่กับทหารญี่ปุ่นที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมเมืองเชียงใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งไม่ปรากฏในงานศึกษาสังคมภาคเหนือช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยทั่วไปมากนัก

เศรษฐกิจสังคมภาคเหนือก่อนและระหว่างช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

หากจะกล่าวถึงภาพรวมสภาพสังคมเศรษฐกิจภาคเหนือก่อนทศวรรษที่ 2480 นั้นสัมพันธ์อยู่กับการติดต่อค้าขายระหว่างกลุ่มพ่อค้าต่างแดน (วราภรณ์ เรืองศรี, 2550: 3) กระทั่งหลังจากที่ล้านนาได้รับการสถาปนาเป็นมณฑลพายัพภายใต้เขตการปกครองความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ของสยาม เศรษฐกิจล้านนาจึงเริ่มสัมพันธ์กับสยามมากขึ้นเห็นได้ชัดเด่นจากการเข้ามาทำกิจการธุรกิจป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษภายใต้การควบคุมของรัฐบาลสยาม (วิไล สุทธิศิริกุล, 2528: 69) อย่างไรก็ตาม ความพยายามผลักดันเศรษฐกิจภาคเหนือเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามยังไม่อาจประสานกันได้แนบสนิท ในหลายกรณีพบว่ามีการต่อต้านเกิดขึ้นในความพยายามรวมหัวเมืองฝ่ายเหนือของรัฐสยาม ตลอดจนความเป็นอยู่ของผู้คนที่ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก และสิ่งที่น่าสนใจ คือ ปรากฏการณ์ของความลักลั่นนี้สามารถพบได้ในกลุ่มผู้คนสามัญธรรมดามากกว่าชนชั้นนำ (ดูเพิ่มเติม ไชยันต์ รัชชกุล, 2560: 121)

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวทางการค้าในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนได้ปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดอีกครั้งจากการเกิดเส้นทางเดินรถไฟสายเหนือ วราภรณ์ เรืองศรี อธิบายว่า ปรากฏการณ์ของเส้นทางเดินรถไฟผ่านภาคเหนือนี้เองได้นำไปสู่การเริ่มติดต่อด้านค้าขายและสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประเทศสยามอย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นหลังจากการยกฐานะบริเวณภาคเหนือขึ้นเป็นมณฑลพายัพภายใต้เขตการปกครองความเป็นรัฐชาติ

สมัยใหม่ของสยาม (วารสารศรี เรื่องศรี, 2556: 3)

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2460 พื้นที่ภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เริ่มปรากฏความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด อันมีปัจจัยสำคัญมาจากการมาถึงของเส้นทางรถไฟซึ่งได้นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่อย่างมหาศาล โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ซึ่งหลังจากทางรถไฟเข้าถึงตัวเมืองเชียงใหม่เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2564 เมืองเชียงใหม่จึงปรากฏความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทั้งจากภายในและภายนอก ตั้งแต่การนำเข้าสินค้าจากกรุงเทพฯ การขยายตัวของแรงงาน และการมาถึงของพ่อค้าจีนรุ่นใหม่ เครื่องมือเครื่องจักรจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาถึงภาคเหนือได้อย่างสะดวกสบาย อันนำไปสู่การขยายตัวของอุตสาหกรรมที่มุ่งผลิตเพื่อสนองความต้องการบริโภคภายในภาคเหนือ ตั้งแต่โรงสีไฟ โรงเลื่อย โรงย้อมสีด้ายและผ้า โรงผลิตเครื่องหนัง โรงฟอกหนัง โรงน้ำแข็ง (ปลาย่อ ชนะนนท์, 2529: 71-72)

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 อุบัติขึ้นในพื้นที่ การขนส่งสินค้าโดยรถไฟไม่สามารถขนส่งสินค้าได้อย่างสะดวกสบายดังเช่นในระยะเวลาที่ผ่านมา เนื่องจากรถไฟได้ถูกนำไปใช้ในการขนส่งยุทธปัจจัย และกองกำลังทหารเส้นทางการค้าที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจที่กำลังเติบโตจึงขึ้นต้องหยุดชะงักลงไปโดยปริยาย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการขนส่งทางรถไฟไม่สามารถสนองความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคให้กับคนท้องถิ่น รวมถึงทหารญี่ปุ่นจำนวนมากในพื้นที่ซึ่งมีความต้องการสินค้าในการดำรงชีพอย่างต่อเนื่อง สภาวการณ์เช่นนี้ได้เปิดช่องทางใหม่ๆ ในการสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจในอีกลักษณะหนึ่ง ได้แก่ การค้าและการบริการเล็ก ๆ น้อยๆ ซึ่งมีต้นทุนการผลิตที่ไม่สูงมากนัก โดยเฉพาะพ่อค้าจีนซึ่งได้เข้ามาดำเนินธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็กในเมืองเชียงใหม่มาแล้วในระยะก่อนหน้า ดังที่เห็นได้จากงานเขียนของดอกไม้สด ที่ได้บรรยายสภาพการค้าของเมืองเชียงใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าว ความว่า

“...มองเข้าไปในบ้านทุกร้าน ที่เต็มไปด้วยสินค้าเบ็ดเตล็ดทั้งภาษาชะ ผ้าพรหมฯ จะได้เห็นเจ้าของร้านล้วนแต่เป็นจีน ร้านตัดผมไม่ต่ำกว่า 3 ร้าน ช่างจีนเป็นผู้ตัด...ไฮเตลใหญ่ที่สุดในจังหวัด คนจีนเป็นผู้จัดการ โรงน้ำแข็งที่จำหน่ายไปตามบ้านตามร้าน

ทั้งหมด คนจีนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ทำ..." (ดอกไม้สด, 2516 อ้างใน กิตติยุตม์ กิตติธรรสกุล, 2557: 215-237)

การค้าขายสินค้ายังชีพให้กับทหารญี่ปุ่นจึงเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่ทำให้คนท้องถิ่นสามารถสะสมทุนจากการค้าขายสินค้าที่จำเป็นในช่วงสงคราม โดยเฉพาะสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งมีราคาแพงขึ้นมากเนื่องจากภาวะขาดแคลนสินค้า ซึ่งสวนทางกับกำลังซื้อของทหารญี่ปุ่นที่ต้องการสินค้าไปเป็นเสบียงในการบำรุงกองทัพ สอดคล้องกับช่วงเวลานี้เศรษฐกิจไทยผูกขาดกับญี่ปุ่น แม้ว่าจะมีการผลิตสินค้าจากโรงงานมากมายแต่สินค้าทั้งหมดส่งให้กองทัพเท่านั้น การกักตุนสินค้า หรือที่ชาวบ้านมักเรียกกันว่า “เซ็งลี้” จึงเกิดขึ้น (วลัยพร กาญจนการุณ, 2558: 27) เพื่อเป็นพื้นที่จำหน่ายสินค้าหายาก หรือสินค้าจากการลักลอบนำมาจากชายฝั่งด้วยสินค้าบางประเภทถูกห้ามซื้อขายและมีราคาสูง โดยเฉพาะยารักษาโรคและน้ำมัน (กาญจณี คำบุญรัตน์, 2558: 60-63) การลงทุนเพื่อขายสินค้าเฉพาะอย่างที่เป็นในช่วงเวลานี้จึงนำมาซึ่งการขยับชนชั้นของคนบางกลุ่มที่กลายมาเป็นผู้สะสมทุนภายหลังจบสงคราม (พรณี บัวเล็ก, 2540: 227-228)

หากพิจารณาผลกระทบเชิงโครงสร้างทำให้พบว่าการอุบัติขึ้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของเศรษฐกิจสังคมไทย การเข้ามาของกองกำลังทหารญี่ปุ่นถือเป็นเงื่อนไขที่บีบบังคับให้ประเทศไทยต้องกลายเป็นส่วนหนึ่งของมหาสงครามโลกในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานการณ์ดังกล่าวได้นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในทุกมิติ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมอันเกิดจากนโยบายการปฏิรูปวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังที่ คริส เบเคอร์และผาสุก พงษ์ไพจิตร นิยามการปฏิรูปวัฒนธรรมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามครั้งนี้นั้นสะท้อนให้เห็นถึงนัยของความเจริญก้าวหน้าและความสามัคคีกลมเกลียวภายในชาติ (คริส เบเคอร์และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2559: 188)

ขณะเดียวกันด้วยสภาวะสงครามส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจมหภาคของประเทศอย่างมาก ดังที่เห็นได้จากอัตราเงินเฟ้อที่อยู่ในระดับสูง โดยปริมาณเงินในระบะปลายสงครามปี พ.ศ. 2487 สูงกว่าปริมาณเงินในระยะต้นสงครามปี พ.ศ. 2484

ถึง 4 เท่าตัว ภาวะเงินเฟ้อนี้ได้สร้างความยากลำบากในการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม อย่างยิ่งโดยเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีราคาสูงขึ้น (พรรณี บัวเล็ก, 2540: 103) อัตราค่าเงินบาทแข็งขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในการแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศ ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2582 นั้น ค่าเงินบาทอยู่ที่ 100 บาทต่อ 44.5 ดอลลาร์สหรัฐ กระทั่งหลังสงคราม ปี พ.ศ. 2485 อยู่ที่ประมาณ 100 บาทต่อ 6.72 ดอลลาร์สหรัฐ (ราชกิจจานุเบกษา, 2493: 2108)

เมื่อเป็นเช่นนี้ คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมจึงต้องเผชิญกับความยากลำบากในการ ดำเนินชีวิตอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ทั้งจากสภาวะสงคราม และความผิดเคือง ของเศรษฐกิจ จากคำบอกเล่าของบุคคลที่มีประสบการณ์ร่วมได้พรรณนาถึงความ ลำบากในช่วงสงคราม ตั้งแต่การขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคกระทั่งต้องหาราษฎริคอื่น ๆ มาทดแทน เป็นต้นว่า ต้องใช้ต้นขี้หนอนทดแทนสบู่ เอาเสื้อผ้าแลกกับข้าวสาร ดังแสดงให้เห็นจากคำบอกเล่าของบำรุง อดิพัฒน์ ที่ได้แสดงให้เห็นว่า “...ระหว่าง สงครามยุ่งยากใจมาก ไ้คนนี้ก็กลัว ไ้คนนี้ก็กลัว ข้าวปลาก็แพง สบู่ก็ไม่มีนะต้องไปเอา ต้นขี้หนอนมา เอาเปลือกมาแช่น้ำ เอาน้ำมาซักผ้า ลำบากมาก ข้าวเอาเสื้อผ้าแลก...” (หอจดหมายเหตุพายัพ, 1984 (3))

สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้สร้างความเสียหายแก่เศรษฐกิจของประเทศไทย อย่างมหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวะเงินเฟ้อระดับสูง รัฐบาลสอแววจัดเจนว่าจะ ประสบกับความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม แม้ว่า จะพยายามพยุประเทศด้วยการออกมาตรการกับนโยบายด้านการเงินและการคลัง ในหลายรูปแบบแล้วก็ตาม (ดูเพิ่มเติม ชวน ทองมี, 2520: 52-53) หากแต่ผู้คนในสังคม แทบจะทุกพื้นที่ของประเทศยังคงติดพันอยู่ในภาวะนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ซึ่งได้ส่งผล ให้ผู้คนเริ่มตระหนักว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เคยดำเนินมาก่อนหน้านั้นต้องหยุดชะงัก ลงไป

สิ่งที่น่าสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือของประเทศ ได้แก่หลักฐาน ที่แสดงให้เห็นว่าคนท้องถิ่นบางส่วนได้พยายามแสวงหาช่องทางในการแก้ไขปัญหา ที่รัฐบาลไม่สามารถจัดการได้ ด้วยเหตุนี้ทางออกที่ถูกกล่าวถึงอยู่ตลอดจากคำบอกเล่า ของผู้คนในสังคม คือ การสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทาง

การกับบรรดาเหล่าทหารญี่ปุ่น เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของตนเองและยังเป็นการสร้างรายได้ อีกทั้งทางหนึ่งในขณะที่สถานการณ์ทางสังคมอยู่ในภาวะคับขัน

สำหรับหัวข้อนี้จึงพยายามทำความเข้าใจถึงประเด็นข้างต้น โดยการให้ความสำคัญกับการใช้บันทึกจากคำบอกเล่าของผู้คนในสังคมภาคเหนือโดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่เป็นหลัก เพื่อเสนอว่าในขณะที่เกิดภาวะสงครามขึ้นนั้น ผู้คนหลายกลุ่มเริ่มสานผลประโยชน์ใหม่กับกลุ่มทหารญี่ปุ่นในพื้นที่ อันนำไปสู่การค้าขาย การเติบโตของตลาด ตลอดจนการจ้างงาน และการสร้างอาชีพให้แก่คนท้องถิ่น กระทั่งสามารถทำให้คนบางกลุ่มสามารถยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจได้อย่างรวดเร็วหลังสงครามสิ้นสุดลง

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างคนท้องถิ่นกับทหารญี่ปุ่นช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อเข้าสู่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้กลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่มีชัยภูมิสำคัญทางด้านการรบของกองกำลังทหารญี่ปุ่นในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าประเทศไทยนั้นเป็นดินแดนที่ถูกขนานบ้างไปด้วยประเทศที่เต็มไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ เหมาะเป็นพื้นที่ผ่านทัพและสะสมเสบียงเพื่อเดินทางไปรบแนวหน้าบริเวณประเทศพม่าและอินเดีย การตั้งฐานทัพของกองกำลังทหารญี่ปุ่นในไทยจึงทำให้กองทัพญี่ปุ่นสามารถระงับระยะเวลาการเดินทางสู่พื้นที่ดังกล่าวได้เป็นอย่างมาก (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2559: 189)

บริเวณภาคเหนือของไทยโดยเฉพาะจังหวัดแม่ฮ่องสอน ลำปาง และเชียงใหม่เป็นพื้นที่หนึ่งที่ปรากฏว่ามีการจัดตั้งเป็นฐานทัพของกองกำลังญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ตามนโยบายการช่วยเหลือกลุ่มประเทศพันธมิตรเพื่อร่วมต่อต้านกับฝ่ายสัมพันธมิตรที่มีกลุ่มประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และเยอรมัน ช่วงเวลาดังกล่าวกองทหารญี่ปุ่นจึงเข้ายึดพื้นที่ทำการ หรือโรงพยาบาลของกลุ่มมิชชันนารีและแปรสภาพเป็นโรงพยาบาลแพทย์สนามของทหาร เห็นได้ชัดเจนจากกรณีของการปรับเปลี่ยนโรงพยาบาลแมคคอร์มิค จังหวัดเชียงใหม่เป็นโรงพยาบาลสนามของทางราชการ โดยเปลี่ยนชื่อเป็นโรงพยาบาล “เสรีเรงฤทธิ์” หรือการตั้งค่ายตั้งค่ายของกองกำลังทหารญี่ปุ่นภายในวัดและโรงเรียนภายในเขตเมืองเชียงใหม่ เช่น ย่านกลางเมืองเชียงใหม่

วัดเจดีย์หลวง โรงเรียนพุทธโสภณ วัดหมื่นเงินกอง วัดเมืงมาง วัดหมื่นสาร ตลอดจน
วัดชัยพระเกียรติ

ประกอบกับช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวญี่ปุ่นส่วนหนึ่งได้เข้ามาทำการค้า
และธุรกิจภายในเมืองเชียงใหม่อยู่บ้างแล้ว ดังเช่น ร้านขายผ้าไทยเมงกะ ร้านทำฟัน
T. Nakano ร้านถ่านรูปยา ก็จึงไม่แปลกนักหากบริเวณรอบข้างฐานทัพของกองกำลัง
ทหารญี่ปุ่นจะกลายเป็นภูมิศาสตร์สำคัญทางด้านเศรษฐกิจ (Geo-economics) ที่ดึงดูด
คนท้องถิ่นให้เข้ามากระชับความสัมพันธ์และกอบโกยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ง่าย
ดังจะแสดงให้เห็นจากความสัมพันธ์ด้านการค้าขาย และความสัมพันธ์ผ่านการจ้างงาน
ระหว่างทหารญี่ปุ่นกับคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่ ดังนี้

ความสัมพันธ์ด้านการค้าขาย

เกี่ยวกับเรื่องการสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ของกลุ่มคนท้องถิ่นกับทหาร
ญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะการสร้าง
เครือข่ายและความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นกับทหารญี่ปุ่น โดยปรากฏความสัมพันธ์
อันโดดเด่นผ่านกิจกรรมการค้าขาย กล่าวคือ ผู้คนในท้องถิ่นต่างพยายามมองหาช่องทาง
เพื่อกระชับความสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่น โดยการค้าขาย เนื่องจากช่วงสงครามกองทัพ
ญี่ปุ่นมีความต้องการข้าวสารเป็นจำนวนมากสำหรับหล่อเลี้ยงกองทัพที่ตั้งฐาน
อยู่บริเวณอำเภอเชียงดาวกับอำเภอปาย ประกอบกับปัจจัยในการซื้อของทหารญี่ปุ่น
มีจำนวนมากตามงบประมาณทางทหารและมีการพิมพ์ธนบัตรเองจากญี่ปุ่นก่อนที่จะ
เดินทัพเข้าสู่ประเทศไทย ทำให้ทหารญี่ปุ่นมีกำลังซื้อมาก ดังที่เห็นได้จากคำบอกเล่า
ของเอ็อม ตานานนท์ ซึ่งเกิดเมื่อ พ.ศ. 2456 ได้กล่าวว่าทหารญี่ปุ่นต่างใช้ธนบัตร
ใบละ 10 บาท 20 บาทเพื่อแลกกับสินค้าราคาไม่กี่สตางค์ ความว่า

“... [เดิมนั้น] แม้ทำกิจการโรงสีข้าวหนองประทีป อยู่บริเวณโรงเรียนเชียงใหม่
เทคโนโลยีในปัจจุบัน ช่วงสงครามทหารญี่ปุ่นมาซื้อข้าวสาร ขนส่งไปที่เลี้ยงทหาร
ที่อำเภอเชียงดาว อำเภอปาย และที่อื่นๆ โดยจะติดต่อคนกลางมาก่อน และนำ
รถบรรทุกมาบรรทุกคราวละไม่ต่ำกว่า 10 คัน ข้าวสารบรรจุในถุงสี่เหลี่ยม 50 กิโล...
เงินที่ได้รับค่าข้าวสารเป็นเงินฉบับละ 10 และ 20 บาท ธนบัตรสวยเป็นปีก...”

(เรื่องที่ 6 สงครามโลกครั้งที่ 2 ในเมืองเชียงใหม่ (2). 2553)

เช่นเดียวกันกับคำบอกเล่าของสมบุญ ชัยนิลพันธ์ (สำนวนภาษาเหนือ) ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของเอื้อมอย่างมาก โดยสมบุญได้กล่าวถึงลักษณะการใช้จ่ายของทหารญี่ปุ่นซึ่งเป็นผู้มีกำลังซื้อสูง และสามารถขับเคลื่อนการซื้อขายภายในท้องที่ได้เป็นอย่างดี ดังที่ว่า กล้วยหวิละบาท แต่ทหารญี่ปุ่นใช้แบงค์ยิบซื้อ อีกทั้งยังไม่รับเงินทองหากแม่ค้าไม่มีเงินทอง ความว่า

“เวลานั้นโบสถ์หลวง ญี่ปุ่นมันเอาปืนกลตั้งเนีย ไว้ยิงเครื่องบิน แล้วเอาผ้าคลุมไว้เหยย ละในโบสถ์หันก่อเป็นตึกเก็บ เปิดธะอะ อะหยังแบงค์ไทยแบงค์พม่า มันเอามาเป็นหีบ ๆ มีในหีบน้า ต้มมันเอาไปใจดีพม่าจัตนัก ตั้ใจเมืองไทยกัจัตนัก แบงค์ใบขาว ใบสีบตั้มมันพิมพ์ลูกเมืองมา ตกเมื่อลูนมันก่อได้ใจเนาะ ก่ออย่างมาหื้อตะหารไปใจอะ ใบขาวอะ กล้วยหวิบาท ปะมีเงินทอง มันหื้อหมดนั้นเนาะ” (หอจดหมายเหตุพายัพ, 1979 (3))

การเข้ามาของกองกำลังทหารญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวจึงทำให้คนท้องถิ่นสามารถสร้างโอกาสทำกำไรจากการค้าขายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ กระทั่งได้ทำให้คนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่จำนวนหนึ่งสามารถพลิกวิกฤตจากสภาวะสงครามเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยการปรับตัวด้านการค้าขาย ดังที่งานศึกษาของวลัยพร กาญจนการุณ ได้กล่าวถึงการค้าขายของชาวเมืองเชียงใหม่ผ่านการบอกเล่าเรื่องราวชีวิตของศุภวดี ภูวกุล ความว่า

“...พอสงครามเริ่มโรงเรียนก็หยุดเรียนหมด ท่านจึงต้องอยู่บ้านช่วยครอบครัวค้าขาย เศรษฐกิจของเชียงใหม่ในช่วงนั้นอยู่ในสภาพที่ย่ำแย่ สินค้าบางประเภทที่จำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น ไม้ขีดไฟ เกลือ น้ำตาล น้ำมัน จะมีจำกัดและราคาแพง ครอบครัวของ ศุภวดี เนื่องจากประกอบอาชีพค้าขายอยู่ใกล้กับตลาดวโรรส [ซึ่งใกล้กับฐานของกองกำลังทหารญี่ปุ่น] จึงพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสด้วยการแล่งไม้ขีดไฟเป็นมัดเล็ก ๆ ประมาณมัดละ 10 ก้าน วางขายให้แก่ชาวเชียงใหม่ ซึ่งได้สร้างกำไรให้กับครอบครัวและช่วยให้ชาวเชียงใหม่ได้ใช้สินค้าได้อย่างทั่วถึง...” (วลัยพร กาญจนการุณ, 2558: 32)

ภายในระยะเวลาไม่นานนักหลังจากการเข้ามาของกองกำลังญี่ปุ่นในพื้นที่ภาคเหนือ การค้าขายเริ่มปรับตัวตามกลไกของตลาดมากขึ้น เนื่องจากสถานการณ์ทางสังคมที่ทำให้เกิดการขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภค ก่อให้เกิด “ตลาดมืด” ซึ่งเป็นการลักลอบซื้อขายสินค้าที่ทางรัฐบาลจำกัดการซื้อขายไว้ แต่เนื่องจากความต้องการของตลาดที่มีมาก ตลาดมืดตามที่ประชาชนทั่วไปเรียกกันจึงเกิดขึ้น ดังตัวอย่างจากงานศึกษาของวลัยพรที่ได้แสดงให้เห็นว่า “...ข้าวของเครื่องใช้ราคาแพง เครื่องอุปโภคบริโภค เช่น เกลือ น้ำตาล น้ำมัน ต้องแบ่งปันส่วนกัน ขณะนั้นน่าจะมีตลาดมืดที่ค้าขายกับชาวญี่ปุ่นที่เรียกว่า ‘เซ็งลี’ เกิดขึ้น...” (วลัยพร กาญจนการุณ, 2558: 26)

ตลาดมืดในทางเศรษฐศาสตร์ย่อมสะท้อนถึงภาวะของความไม่สมดุลในระบบเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นอุปสงค์ส่วนเกินหรืออุปทานส่วนเกิน จึงทำให้ราคาหรือสินค้านั้นไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด ทว่าตรงนี้เองยังหมายถึงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับทหารญี่ปุ่นที่เริ่มปรากฏให้เห็นถึงความชัดเจนในด้านการค้าขายและการแลกเปลี่ยนที่เป็นระบบ ตลอดจนเป็นความสัมพันธ์ในมิติที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นได้เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ลักษณะตลาดในความหมายนี้ใกล้เคียงกับคำอธิบายที่คาร์ล โปลานยีที่ได้กล่าวว่าตลาดอาจจะพัฒนามาจากความสัมพันธ์ที่มีกลุ่มแต่ละกลุ่มในตลาดนั้นมีอำนาจในการต่อรองไม่เท่าเทียมกัน ส่งผลทำให้กลุ่มอื่น ๆ ต้องปฏิบัติตามกฎและข้อบังคับที่ถูกกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด แม้ว่าจะรูปแบบดังกล่าวดูเหมือนว่าแต่ละกลุ่มจะไม่ได้ผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน แต่เหล่านี้นี้ยังสามารถทำให้เกิดการต่อรองในการค้าขายที่เป็นแบบแผนและระบบเช่นกัน (คาร์ล โปลานยี, 2559: 83)

เมื่อมีโอกาสในการสะสมทุนจากสภาวะการขาดแคลนสินค้าหลากหลายกลุ่มคนจึงใช้โอกาสนี้เป็นช่องทางในการสร้างรายได้และอาชีพ เช่น พ่อค้าล่ำป่างำร่วยขึ้นจากการส่งเกลือไปขายที่เมืองชายแดนและเมืองเชียงตุง (ปลาย้อฮอ ชนะนนท์, 2529) ในเมืองเชียงใหม่พ่อค้าคนจีนที่ทำการค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคหรือของชำในระหว่างสงครามสามารถสะสมทุนได้ภายในระยะเวลาอันสั้น และสามารถเพิ่มพูนต้นทุน

การทำการค้าในกิจการที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เป็นต้นว่า ร้ว คักดาทร เป็นตัวแทนจำหน่ายจักรเย็บผ้าซึ่งเกอร์ผ่านการซื้อขายในระบบผ่อนส่ง เมื่อเกิดสงครามนายร้วหันมาสนใจลงทุนผลิตสินค้าที่ขาดแคลน เช่น สบู่ เทียนไข และสินค้ารัฐนิยม เช่น หมวก ร่ม พว้อมกันนั้นนายร้วยังได้คาดการณ์ว่าหนังฟอกจะเป็นสินค้าที่ขายได้กำไรมากหลังสงครามโลก จนกระทั่งยอมขายอสังหาริมทรัพย์เพื่อเป็นทุนกับในการกว้านซื้อหนังสัตว์ เช่น หนังวัว สะสมไว้เป็นจำนวนมาก (ปลาย่อ ชนะนนท์, 2529: 104) เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงนายร้วขายหนังฟอกในตลาดฮ่องกงได้กำไรมาก ด้วยเหตุนี้หลังสงครามสิ้นสุดนายร้วจึงประสบความสำเร็จด้านการค้าได้อย่างรวดเร็ว

ความสัมพันธ์ผ่านการจ้างงาน

ลักษณะความสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่นประการต่อมาคือ การสร้างอาชีพและรายได้แก่คนท้องถิ่น การเข้ามาของกองกำลังญี่ปุ่นจำเป็นต้องสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ต่อการรบ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสนามบินให้กว้างขวางมากขึ้นเพื่อการลงจอดของเครื่องบินรบ สร้างถนนเพื่อใช้เป็นทางเดินเท้าไปยังพื้นที่แนวหน้า การสร้างพื้นที่สำหรับกักตุนเสบียงอาหาร รวมไปถึงการสร้างสถานพักพิงทหารที่ได้รับบาดเจ็บจากแนวหน้าในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแรงงานการก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่ได้รับการว่าจ้างจากทหารญี่ปุ่น ดังที่บุญเสริม สาดตราภัย อธิบายว่า กองทหารญี่ปุ่นได้ดำเนินการขยายพื้นที่สนามบินเชียงใหม่เพื่อเป็นฐานให้เครื่องบินรบญี่ปุ่นออกไปโจมตีจุดยุทธศาสตร์ของฝ่ายสัมพันธมิตรในประเทศพม่าโดยได้ระดมแรงงานชาวเชียงใหม่ทำการขยายและสร้างทางวิ่งเครื่องบิน (บุญเสริม สาดตราภัย, 2546: 126) หรืออีกตัวอย่างบริเวณอำเภอแม่แตงพบว่า กองทัพญี่ปุ่นได้ระดมแรงงานเป็นคนท้องถิ่นสร้างถนนสายแม่มาลัย สู่อำเภอป่าเย็บ-แม่ฮ่องสอน-ห้วยมวม-แม่สะเรียง เรื่อยไปจนถึงพม่าตามลำดับ (บุญเสริม สาดตราภัย, 2546: 75)

นอกจากจะถูกเกณฑ์จากทางการเพื่อไปช่วยงานกองทหารญี่ปุ่นแล้ว ยังปรากฏการจ้างงานประชาชนเพิ่มจากทางกองทัพอีกด้วย ดังที่ สมบูรณ์ ชัยนิลพันธ์ได้เล่าถึงช่วงเวลาที่ถูกเกณฑ์ไปเป็นลูกหาบระเบิดในกองทหารญี่ปุ่นซึ่งต้องพบความลำบากในการทำงาน ขณะเดียวกัน สมบูรณ์ยังได้กล่าวถึงจำนวนทหารญี่ปุ่นที่มีจำนวนมาก

ในตัวเมืองเชียงใหม่ จึงเป็นไปได้มากกว่าการจ้างงานและเกณฑ์แรงงานประชาชน ดังกล่าวได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายตามมาด้วย ความว่า

“ญี่ปุ่นมันชนะระเบิดมาหน่วยเต้าขานี้ ยาวเป็นกิ่งกอก หามสี่คน เป็นว่าระเบิด
แก่นปะละปะเลน มันใส่สนาม ติดเครื่องบินไป ตีตัวระเบิดหัน มันยืบปะได้ มันมัน มัน
เอวาวสลิ้นอะหยังทากะมีนเป็ดเถาะ ต้องหาเจ็อกหาเอากองซูกไว้ตามป่าไผ่หั้นนา ละ
หัวมันเหลี่ยมนะ จ่วยกันหามระเบิดเอาไปใส่รถยนต์รถกระบะ ระเบิดมันจี้ดนัก
ญี่ปุ่นก็มีแฟนพานไปอะ ไปกุจ๊อกกุแจ่งอะ” (หอจดหมายเหตุพายัพ, 1979 (3))

อย่างไรก็ตาม การเกณฑ์แรงงานไม่ได้เป็นเพียงรูปแบบเดียวของการสร้างอาชีพ
ให้แก่คนในท้องถิ่นเท่านั้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว คือ แทบทุกชนชั้น
ของสังคมมีส่วนร่วมและกลายเป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงนี้ด้วย
จากคำสัมภาษณ์ของเรณู ได้บอกเล่าถึงเมื่อครั้งที่ตนเองนั้นได้ประกอบอาชีพเป็น
ล่ามภาษาญี่ปุ่น ช่วงดังกล่าว แม้จะอายุน้อยเพียง 15 ปี หากแต่สามารถหารายได้
จุนเจือครอบครัวได้บ้างแล้ว เนื่องจากส่วนตัวมีพื้นฐานภาษาญี่ปุ่นอยู่บ้าง โดยทหาร
ญี่ปุ่นได้ว่าจ้างเรณูเพื่อติดตามผู้รับเหมาจัดซื้ออาหารสำหรับทหารญี่ปุ่น ซึ่งผู้รับเหมา
คือ พ่อเลี้ยงแกง สินค้าที่ติดต่อซื้อขายกับทหารญี่ปุ่น คือ ข้าว ผัก ผลไม้ (เรื่องที่ 6
สงครามโลกครั้งที่ 2 ในเมืองเชียงใหม่ (2), 2553)

สิ่งที่น่าสนใจคือ จำนวนผลตอบแทนที่ทหารญี่ปุ่นว่าจ้างกลุ่มคนในท้องถิ่นนั้น
ค่อนข้างจะเป็นที่พึงพอใจของคนท้องถิ่นมากเลยทีเดียวเมื่อเทียบกับค่าเงินในสมัยนั้น
จากคำสัมภาษณ์ของวิรัช วิเศษศิริ เล่าว่า ขณะกำลังเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
ได้ใช้ทักษะความสามารถด้านภาษาญี่ปุ่นที่เคยจำเรียนมาอยู่บ้าง ทำงานเป็นล่ามให้กับ
ทหารญี่ปุ่น โดยได้รับเงินเดือน 600 บาท นอกจากนี้ยังทำหน้าที่จัดซื้อเสบียง
เกวียน อาหารต่าง ๆ ติดต่อเช่าเกวียนล้อวัว โดยนำเจ้าของเกวียนล้อวัวมาทำสัญญา
กับทหารญี่ปุ่นอีกด้วย (วลัยพร กาญจนการุณ, 2558: 7)

ความสัมพันธ์ทางด้านสังคมและการรักษาพยาบาล

ลักษณะความสัมพันธ์ประการสุดท้ายระหว่างคนท้องถิ่นกับทหารญี่ปุ่น ได้แก่
การช่วยเหลือด้านการรักษาพยาบาลของทหารญี่ปุ่น แม้ว่าในภาพรวมของมิติดังกล่าว

หลังจากการเข้ามาของทหารญี่ปุ่นในพื้นที่ภาคเหนือส่งผลทำให้สถานที่หลายแห่งรวมไปถึงโรงพยาบาลต่าง ๆ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นของกลุ่มมิชชันนารีได้ถูกรัฐบาลยึดเป็นโรงพยาบาลทหาร เป็นต้นว่า โรงพยาบาลเสรีเริงฤทธิ์ (แมคคอร์มิค) จังหวัดเชียงใหม่ โรงพยาบาลวิจิตสงคราม (แวน เซนต์ วูด) จังหวัดลำปาง และโรงพยาบาลโอเวอร์ บรุก จังหวัดเชียงราย (สมาคมศิษย์เก่าวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี, 2559: 61)

ควรต้องกล่าวในเบื้องต้นว่า ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มมิชชันนารีอเมริกันได้เข้ามามีบทบาทด้านการแพทย์ รวมถึงด้านการศึกษาของผู้คนในพื้นที่เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะเพรสไบทีเรียนมิชชัน (มนัสวี อุณหนนท์, 2505: 532-533) ดังที่แสดงให้เห็นจากการเข้ามามีบทบาทในการริเริ่มก่อตั้งสถานพยาบาลของมิชชันนารีขึ้นหลายแห่ง เช่น โรงพยาบาลแมคคอร์มิค จังหวัดเชียงใหม่ โรงพยาบาลของกลุ่มมิชชันนารีแห่งที่ 3 ของประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2460 โรงพยาบาลแซนด์วูด จังหวัดลำปาง พ.ศ. 2428 โรงพยาบาลแพร์คริสเตียน จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2456 และคลินิกบำบัดโรคในจังหวัดเชียงรายเมื่อ พ.ศ. 2440 (มนัสวี อุณหนนท์, 2505: 562-563) การรักษาพยาบาลด้วยการแพทย์สมัยใหม่จึงเริ่มปรากฏในสังคมเมืองเชียงใหม่มาแล้วตั้งแต่ระยะดังกล่าว

การรักษาพยาบาลของคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นอาจแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทาง ได้แก่ การรักษาตามแนวทางดั้งเดิม ได้แก่ ยาสมุนไพร ยากกลางบ้าน คาถาอาคม หรือยาผีบอก และการรักษาพยาบาลตามแนวทางของแพทย์สมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม การรักษาพยาบาลในแนวทางหลังมีค่าใช้จ่ายสูงหากเปรียบเทียบกับรายได้ของผู้คนในสังคม ประกอบกับจำนวนของโรงพยาบาลในพื้นที่ภาคเหนือตอนยังคงมีจำนวนไม่มากนัก ตัวอย่างเช่นในจังหวัดเชียงใหม่ปรากฏสถานรักษาพยาบาลเพียง 4 แห่ง ได้แก่ โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ นายแพทย์ขุนสมานเวชกิจ เป็นผู้อำนวยการสุศาลาที่ปัจจุบันเป็นโรงพยาบาลเทศบาลนครเชียงใหม่ มีนายแพทย์ฉาย ครุฑแก้ว เป็นนายแพทย์ประจำ โรงพยาบาลเอกชน คือ โรงพยาบาลแมคคอร์มิคและโรงพยาบาลหมอลจินดา รวมถึงคลินิกเอกชน ได้แก่ คลินิกที่ตั้งอยู่บริเวณข้างวัดแสนผาง ถนนท่าแพ ซื่อสหัสสถาน (สุภาพรณ์ อาภาวิชิตร์ม และดวงจันทร์ อาภาวิชิตร์ม เจริญเมือง (บ.ก), 2546: 91) จะเห็นได้ว่าสถานที่รักษาพยาบาลยังคงมีจำนวนจำกัดและมีปัจจัยด้านค่าใช้จ่ายเข้ามาเกี่ยวข้องในการเลือกใช้บริการของประชาชน จึงอาจกล่าวได้ว่า

การรักษาพยาบาล “สมัยใหม่” ยังไม่แพร่หลายมากนักในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้การรักษาพยาบาลทั้งสองแนวทางยังคงดำรงอยู่ในสังคมควบคู่กัน

เมื่อเข้าสู่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การดำเนินงานของโรงพยาบาลในพื้นที่ โดยเฉพาะโรงพยาบาลของคริสเตียนดำเนินไปอย่างไม่ค่อยสะดวักนัก เนื่องจากเป็นโรงพยาบาลของฝ่ายสัมพันธมิตรจึงถูกทางรัฐบาลอิตาลีทิ้งเข้ายึดพื้นที่ทันที เนื่องจาก “...คิดว่าเป็นพวกตำรวจ ตอนนั้นหมอเขาดูแลอยู่ตอนนั้น ปิดหมดเลย ยาเพิ่มเข้ามาใหม่ๆ ได้ไม่กี่อาทิตย์ ส่งมาเป็นลังๆ ยาเขาดีๆ ทั้งนั้น พวกเอ็นบี ยาหนองใน ยาอะไรสมัยก่อนของเขามีเอาไปหมดเลย เหลือแต่ลังเปล่าๆ หมอเขาต้องมาตั้งคลินิกข้างนอก...” (หอจดหมายเหตุพายัพ, 1984) จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้กระทบต่อการรักษาพยาบาลแก่ประชาชนโดยทั่วไปด้วย บรรดาโรงพยาบาลมิชชันนารีหรือโรงพยาบาลคริสเตียนถูกปิดตัวลง ยารักษาโรคและอุปกรณ์ทางการแพทย์ต่าง ๆ ถูกทางการยึดเพื่อนำไปใช้ประโยชน์กับทางรัฐบาล โดยอ้างเหตุผลว่าเป็นทรัพย์สินของประเทศศัตรู ปัจจุบันเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สถานะทางการแพทย์ดำเนินไปอย่างยากลำบาก ทางเลือกในการรักษาพยาบาลลดน้อยลงและอยู่ในวงจำกัด แม้ว่าจะมีสถานพยาบาลของรัฐคอยรองรับ แต่ด้วยวิกฤตสงครามจึงสนับสนุนทางทหารมากกว่าประชาชนทั่วไป

ยิ่งไปกว่านั้นบ่อยครั้งจะพบว่าเกิดสภาวะการขาดแคลนอุปกรณ์ทางการแพทย์และยาที่ใช้ในการรักษาโรค ทำให้การรักษาพยาบาลของประชาชนอยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบาก โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อพยพหนีภัยสงครามออกไปยังพื้นที่รอบนอกเขตเมือง โดย “...ทุกครอบครัวที่ไปอยู่บ้านนอกส่วนมากไปอยู่แล้วพากันเจ็บป่วยกันมาก เพราะว่าไปผิดอกาศ ผิดน้ำกินน้ำใช้ เลยทำให้ไม่สบาย ยาก็หาซื้อยาก หมอก็มไม่มีจะรักษา...” (สุภาภรณ์ อภาวรัฐมณี และดวงจันทร์ อภาวรัฐมณี เจริญเมือง (บ.ก.), 2546: 6)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่จะต้องประสบกับความยากลำบากของการรักษาโรคภัย โดยเฉพาะภาวะการขาดแคลนยารักษาโรคซึ่งยังคงดำรงอยู่ตลอดช่วงระยะสงคราม หากแต่กลับพบว่าคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่ส่วนหนึ่งได้เข้าไปสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่นเพื่อการเข้าถึงการรักษาพยาบาลในสภาวะที่คนท้องถิ่นขาดแคลนยารักษาโรค ดังคำบอกเล่าของสิงห์คำ ณ เชียงใหม่ ที่ได้กล่าวว่า

“ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ขณะนั้นอายุประมาณ 15 ปี ละแวกวัดเมืองมานี้ คนเฒ่าคนแก่ก็อพยพไปบ้านนอกเช่นกัน ทั้งสิ้นขี้ไต้หาหอนคล้ายวอนให้เจ้าของกลับมาหา สิ่งที่ขาดแคลน คือ ยารักษาโรค เป็นความเดือดร้อนของชาวเมืองเชียงใหม่ทั่วไป ยารักษาโรคส่วนหนึ่งได้มาจากทหารญี่ปุ่นที่มาตั้งอยู่ที่วัดต่างๆทั่วไป โรคที่เป็นกันมาก คือ โรคบิด, ไข้รากสาด, ตุ่มตาควาย ยารักษาโรคส่วนหนึ่งขอจากทหารญี่ปุ่น ซึ่งรู้สึกว่าได้เต็มอกเต็มใจที่จะช่วยเหลือ คราวที่หลวงพ่อดเมืองมา เมื่อเจ็บป่วย ทหารญี่ปุ่นฝ่ายเสนารักษ์ก็มารักษาให้” (เรื่องที่ 6 สงครามโลกครั้งที่ 2 ในเมืองเชียงใหม่ (2). 2553)

สังคมไทยภาคเหนือแตกต่างกับช่วงก่อนหน้าสงครามอยู่หลากหลายด้าน หนึ่งในความเปลี่ยนแปลงที่ดำรงอยู่ควบคู่ไปกับสภาพความยากลำบากของการดำเนินชีวิตหลังจากการเข้ามาของทหารญี่ปุ่นคือภาพสะท้อนถึงความสัมพันธ์ทางเครือข่ายที่ค่อนข้างจะมีลักษณะประนีประนอมกับผู้คนในท้องถิ่น ดังที่จะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการค้าขาย การจ้างงาน ตลอดจนการรักษาพยาบาล ด้วยลักษณะข้างต้นระหว่างคนทั้งสองกลุ่มนี้จึงนำไปสู่ทัศนคติที่ดีของชาวบ้านต่อทหารญี่ปุ่นที่ตนพบเจอว่ามีลักษณะดี ดูเป็นมิตร ไม่คุกคามประชาชน โดยเฉพาะเรื่องการใช้ขายของทหารญี่ปุ่นที่มีกำลังซื้อสูง ใกว่าค่าตัวละ 30 บาทหากแม่ค้าจะเรียกราคา 100 บาท ทหารญี่ปุ่นก็พร้อมจ่าย “...ตะหารญี่ปุ่นดี ปะยะหยัง จะซื้อหยังสิบบาทก็หื้อสิบบาท ห้าบาทก็ห้าบาทนะ ไก่ตัวเอา 30 ก่อน เขาก็หื้อ 30 จะเอาร้อยก็ตั้งหื้อร้อย ญี่ปุ่นหนา...” (หอจดหมายเหตุพายัพ. 1979)

นอกจากนี้ผู้ที่เคยมีประสบการณ์จากการทำงานร่วมกับทหารญี่ปุ่นได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “...ประสบการณ์ทำงานกับญี่ปุ่น คำก็ดินะ คล้าย ๆ ว่าเป็นคนผิวเดียวกัน แต่อย่างว่าละบางที่ญี่ปุ่นคำก็รู้สึกว่าเป็นชาติที่ไม่ใช่ย่อยเหมือนกัน มีกำลังมีอำนาจ เก่งในเรื่องอาวุธ สงคราม...” (หอจดหมายเหตุพายัพ. 1979 (2))

กองทหารญี่ปุ่นที่เข้ามาสู่เชียงใหม่มักจะได้รับ การต้อนรับขับสู้จากบรรดาข้าราชการไทย ไม่ว่าทหาร ตำรวจ พลเรือน และประชาชนเป็นอย่างดี แต่สำหรับชาวบ้านท้องถิ่นแล้ว ต่างมองทหารญี่ปุ่นเป็น “ตัวประหลาด” รูปร่างลักษณะของทหาร

ญี่ปุ่นนับว่าเป็นของแปลกสำหรับคนไทยไปหมด ไม่ว่าจะเป็นรูปร่างที่เตี้ยแคระ ตลอดจนเครื่องแบบที่สวมใส่ กิริยาท่าทางแม้แต่สำเนียงเสียงพูด ทหารญี่ปุ่นจะทำอะไร คนไทยดูเป็นเรื่องแปลกไปหมด แต่ทุกคนก็ชื่นชมในความมีระเบียบวินัยของทหารญี่ปุ่นเหล่านั้น (บุญเสริม สาทรรักษ์, 2546: 68)

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าผู้คนหลายกลุ่มบริเวณภาคเหนือ เริ่มสานผลประโยชน์ใหม่กับกลุ่มทหารญี่ปุ่นในพื้นที่ในหลายมิติ อย่างไรก็ดี แรงจูงใจของคนท้องถิ่นก็กลับกลายเป็นผลดีต่อการผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนและกิจกรรมของการสร้างเครือข่าย รวมไปถึงการกระชับความสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่นให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น อันนำไปสู่แบบแผนทางสังคมรูปแบบเฉพาะตัวในช่วงสงคราม โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ที่โดดเด่นและมักจะกล่าวถึงอยู่อย่างสม่ำเสมอผ่านบันทึกคำบอกเล่าของผู้คนในสังคมส่วนใหญ่ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับด้านการค้าขาย การจ้างงาน ตลอดจนการช่วยเหลือในด้านการรักษาพยาบาล ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ในระดับหนึ่งว่าคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่น รวมถึงทัศนคติที่ดีต่อทหารญี่ปุ่นที่เข้ามายังเมืองเชียงใหม่อยู่บ้างไม่มากนัก

บทสรุป

ช่วงทศวรรษที่ 2480 สังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งของความวุ่นวายระดับโลก มหาสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลทำให้ไทยมีแนวโน้มจะเปลี่ยนแปลงภายในด้วยเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวของประเทศให้ทันสมัย การรองรับต่อความผันผวนทางด้านเศรษฐกิจ เรื่อยมาจนถึงการเป็นแหล่งฐานที่มั่นให้แก่กองกำลังทหารญี่ปุ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งนี้ผลกระทบจากปรากฏการณ์ข้างต้นกลับทำให้ผู้คนในสังคมหลายพื้นที่มีชีวิตที่ไม่เคยอาจจะจินตนาการได้เลย ความยากลำบากทั้งผลจากภาวะสงครามและผลกระทบจากความผิดพลาดในการแก้ไขปัญหาด้านปากท้อง อย่างไรก็ตาม มีสัญญาณบ่งชี้ว่าอีกหลายพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณภาคเหนือนั้นกลับสวนกระแสดังกล่าว แม้จะไม่ได้หมายถึงทั้งหมดของอาณาบริเวณนั้นก็ตาม ผู้คนที่ท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์จากการเข้ามาของทหารญี่ปุ่น โดยอาศัยการสร้างความสัมพันธ์และเครือข่าย เพื่อรักษาเงื่อนไขทางการค้าและชีวิตของตนเอง

การศึกษาที่เน้นแสดงให้เห็นปฏิบัติการของผู้คนในสังคมในฐานะตัวละครหลักของการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นโดยนัยว่า กลุ่มคนตัวเล็กตัวน้อยเองก็มีจิตสำนึกทางด้านการเมือง (รณชิต คูหา, 2563: 40) และสำนึกของการคิดแบบมีเหตุมีผลในทางเศรษฐกิจ หรือที่มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เรียกว่า สำนึกแบบทุนนิยม (Max Weber, 1985: 68-69) อย่างแรงกล้าเช่นเดียวกัน กล่าวคือ สภาวะนี้เองกลายเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นกับคนกลุ่มต่าง ๆ ในรูปแบบที่หลากหลายและสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการปรับตัวเพื่อการแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตเพื่อการมีชีวิตรอดภายใต้สภาวะสงครามเท่านั้น หากแต่การแสวงหาช่องทางแห่งโอกาสในด้านการค้าขายของคนหลายกลุ่มภายใต้ความยากลำบากจากสภาวะสงครามยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจในระยะเวลาต่อมาได้อย่างเป็นรูปธรรม

การทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับทหารญี่ปุ่นนอกจากจะแสดงให้เห็นสภาพสังคมเมืองเชียงใหม่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในอีกมุมมองหนึ่งแล้ว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่กับทหารญี่ปุ่นยังสะท้อนจิตสำนึกทางการเมืองกับความคิดแบบทุนนิยมของผู้คนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากการกระทำของผู้คนโดยตรง ด้วยเหตุนี้ในแง่หนึ่งผู้คนในสังคมเหล่านี้จึงมีมุมมองและทัศนคติที่ดีต่อทหารญี่ปุ่นมากกว่าหากเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ ในพื้นที่ที่ไม่ได้สานสัมพันธ์ ตลอดจนบริบทอื่น เนื่องการสำรวจถึงเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ไม่ได้ชี้ชัดว่าจะเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นร่วมกันของทุกพื้นที่ทั่วประเทศไทย เพียงแต่บทความนี้กำลังกล่าวถึงความเป็นไปได้และความสลับซับซ้อนทางการกระทำตลอดจนพฤติกรรมของผู้คนท้องถิ่นที่ย่อมมีสำนึกทางการเมืองให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นตัวละครสำคัญของการเปลี่ยนแปลงซึ่งไม่ได้เกิดจากบทบาทของกลุ่มชนชั้นนำในสังคมแต่เพียงฝ่ายเดียว

เอกสารอ้างอิง

- กาญจณี คำบุญรัตน์. (2558). หวนนึกถึงบ้านเมืองอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2. *ศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ 36 ฉบับที่ 5 ประจำเดือนมีนาคม.
- กิตติคุณ กิตติธรรมา. (2556). *บทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนในเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2410 – 2510*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- กิตติคุณ กิตติธรรมา. (2557). ยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 และยุคแรกเริ่มสงครามเย็นกับบทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนในเชียงใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์*. ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 ประจำเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม.
- คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2559). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- คาร์ล โปแลนด์. (2559). *เมื่อโลกพลิกผัน: การปฏิวัติอุตสาหกรรม. จุดกำเนิดการเมืองและเศรษฐกิจยุคปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: ภาควิชา วิชาภาษาอังกฤษ (แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- ชวน ทองมี. (2520). *ความล้มเหลวของรัฐบาลพลเรือนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (2487-2490)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.
- ไชยันต์ รัชชกูล. (2560). *อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์*. กรุงเทพฯ: พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์ (แปล). นครปฐม: สำนักพิมพ์อ่าน.
- บุญเสริม สัตราภัย. (2546). *เชียงใหม่กับภัยทางอากาศ*. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- ประกาศกระทรวงการคลัง. (2493, พฤษภาคม). *เรื่อง อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศเป็นเงินตราสยาม/ไทย*. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 68 ตอนที่ 29.
- ปลายอ ชนนวน. (2529). *บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ กรุงเทพฯ: ภาควิชาศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรรณี บัวเล็ก. (2540). *จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกับพัฒนาการทุนนิยมไทย ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1-2 พ.ศ. 2457-2484*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มนัสวี อุณหัณฑ์. (2505). *อนุสรณ์กระทรวงสาธารณสุข ครบ 20 ปี พ.ศ. 2485-2505*. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.

เรื่องที่ 6 สงครามโลกครั้งที่ 2 ในเมืองเชียงใหม่ (2). (2553). เรณู ณ น่าน. สัมภาษณ์. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2559, จาก <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=1567.0>

เรื่องที่ 6 สงครามโลกครั้งที่ 2 ในเมืองเชียงใหม่ (2). (2553). สิงห์คำ ณ เชียงใหม่. สัมภาษณ์. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2559, จาก <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=1567.0>

เรื่องที่ 6 สงครามโลกครั้งที่ 2 ในเมืองเชียงใหม่ (2). (2553). เอื้อม ตนานนท์. สัมภาษณ์. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2559, จาก <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=1567.0>

วรารณ์ เรืองศรี. (2550). *การค้ากับเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนา ก่อนการสถาปนาระบบเทศบาล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรารณ์ เรืองศรี. (2556). *การค้าชายแดน และการปรับเปลี่ยนรูปแบบของรัฐบริเวณตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วลัยพร กาญจนการุณ, ธีรช ปัญญู, Yamaguchi Masayo. (2558). *ความสัมพันธ์ทางการศึกษาและสังคมระหว่างชาวญี่ปุ่น และชาวไทยในจังหวัดเชียงใหม่ ช่วงก่อนสงคราม และระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2*. รายงานการวิจัย สาขาภาษาญี่ปุ่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- วิไล สุทธิศิริกุล. (2528). *เชียงใหม่ก่อนเทศบาล, พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมาคมศิษย์เก่าวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี. (2559). *พันโทนายแพทย์หลวงนิตยเวชชวศิษฐ์ ผู้ให้กำเนิดสถานศึกษาพยาบาล กระทรวงสาธารณสุข*. อนุสรณ์ในวาระครบ 120 ปีชาตกาล วันที่ 29 กันยายน 2559. กรุงเทพฯ : กระทรวงสาธารณสุข.
- สุภาภรณ์ อาภาวิชชุต์ และดวงจันทร์ อาภาวิชชุต์ เจริญเมือง (บรรณาธิการ). (2546). *เรื่องเล่าจาวกาด เล่ม 4 (ตำรายาจาวกาด)*. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์จำกัด.
- หอจดหมายเหตุพายัพ. (1979). *จันทร์จันทร์ไฟ. ประวัติศาสตร์คำบอกเล่า (ปกด.) 65/79*
- หอจดหมายเหตุพายัพ. (1979) (2). *จรรยา วิชัยดิษฐ์. ประวัติศาสตร์คำบอกเล่า (ปกด.) 17/79*
- หอจดหมายเหตุพายัพ. (1979) (3). *สมบุญ ชัยนิลพันธ์. ประวัติศาสตร์คำบอกเล่า (ปกด.) 39/79*
- หอจดหมายเหตุพายัพ. (1984). *บำรุง อติพัฒน์. ประวัติศาสตร์คำบอกเล่า (ปกด.) 2/84*
- Weber, M. (1958). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism (Translated and Introduction by Talcott Parsons)*. New York: Charles Scribner's sons.

พัฒนศาสตร์: จากการแสวงหาความหมายสู่การสร้างพื้นที่
ความรู้ใหม่ในกระแสการเปลี่ยนผ่าน
Development Sciences: From Seeking for Its Meaning
to the Construction of the New Knowledge Space
in the Transitional Period

พัฒนภาณุ ทูลธรรม
Pattanaphanu Tooltham
นักศึกษาปริญญาเอก ปรัชญาดุสิตบัณฑิต
Ph.D.Candidate in Philosophy
สาขาวิชาพัฒนศาสตร์
Department of Development Sciences
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
Faculty of Humanities and Social Sciences
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจความหมายของพัฒนศาสตร์ในหลากหลายมิติ พร้อมทั้งสะท้อนความซับซ้อนของคำว่า “การพัฒนา” และ “ศาสตร์แห่งการพัฒนา” อย่างจริงจังภายใต้ความแตกต่างหลากหลาย พร้อมกันนั้นคือการทบทวนความรู้ด้านการพัฒนาที่ซับซ้อนกันในห้วงเวลาร่วมสมัยโดยสังเขป อย่างไรก็ตาม บทความนี้ไม่ประสงค์การนิยามความหมายคำว่าพัฒนาที่แน่นอน ตายตัวหรือถกเถียงทางทฤษฎีในเชิงลึก แต่ชี้ให้เห็นว่า คำว่า “การพัฒนา” มีลักษณะเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งยังเกี่ยวข้องกับอำนาจที่มีส่วนกำหนดค่านิยมของการพัฒนา

จนกระทั่งกลายเป็นแนวคิดและทฤษฎีหลักอันส่งผลต่อการนำไปปฏิบัติในแต่ละระดับ ประเด็นนี้ทำให้ความเป็นจริงและความรู้ว่าด้วยการพัฒนาถูกนำเสนออย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับบริบท ช่วงเวลา ตลอดจนอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลัง ท้ายที่สุดบทความนี้ พยายามตั้งคำถามเพื่อต่อยอดสู่การสร้างพื้นที่ความรู้ใหม่ด้านการพัฒนาในกระแส การเปลี่ยนผ่านของสังคมท่ามกลางโลกที่เผชิญกับปัญหาอันรุนแรงและซับซ้อน

คำสำคัญ : พัฒนศาสตร์, ความหมาย, พื้นที่ความรู้, กระแสการเปลี่ยนผ่าน

Abstract

This review article aims at understanding the definition of development sciences (DS) from multiple perspectives and reflecting on the complexity of “development”. Also, the paper purposes to briefly review the concepts of development that contested during the contemporary era. However, this article neither pose the static definition of development nor argues deeply on development theories, but it considers as a changing discourse depending on the power of construction, the theoretical underpinning, and the practices in different levels. For this reason, it results in diverse facts and knowledge about the development definitions and the development sciences. Finally, the paper tries to question and reflect in order to construct the new knowledge space in the current transitional period amid many global complex problems.

Keywords : development sciences, definition, knowledge space, transitional period

บทนำ

การพัฒนาเป็นคำที่ซับซ้อนและถกเถียงกันมาอย่างยาวนานในแวดวงวิชาการและการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองภายใต้การก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) อย่างเป็นทางการ วาระการพัฒนาในระดับโลกปรากฏขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้ประชาคมโลกนำไปปฏิบัติในแต่ละประเทศ นับตั้งแต่นั้นมาความเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางกายภาพ เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีก็ปรากฏให้เห็นเชิงประจักษ์ชัดขึ้น

ทฤษฎีการพัฒนาในยุคแรกๆ มุ่งเน้นความทันสมัยใหม่ในแบบยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาที่ก้าวมาเป็นมหาอำนาจอย่างเต็มตัวหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การพัฒนาอุตสาหกรรม การกลายเป็นเมือง มาพร้อมกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นจุดเปลี่ยนผ่านสำคัญ จนกระทั่งเป็นกระบวนการทัศน์หรือวาทกรรมหลักที่ทรงพลังให้ประชาคมโลกดำเนินรอยตามและพยายามผลักดันสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ให้เกิดขึ้นกับประเทศของตน

อย่างไรก็ตาม ภายใต้การดำเนินการของคำว่า “การพัฒนา” นำมาซึ่งข้อถกเถียงและการวิพากษ์อย่างมหาศาลจากนักทฤษฎีละตินอเมริกาและภูมิภาคอื่นของโลกนอกเหนือจากยุโรปตะวันตกในแง่ที่ว่า การพัฒนามิได้ส่งผลในเชิงความเจริญก้าวหน้าหรือมีอรรถประโยชน์ให้กับมวลมนุษยชาติเท่าที่นั้น ทว่าการพัฒนานั้นกลับสร้างปัญหาใหม่กับมวลมนุษยชาติ ดังแนวคิดของ Denis Goulet (1992) ที่เห็นว่า การพัฒนาเปรียบเสมือนดาบสองคมที่นอกจากนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าและความเจริญเติบโตแล้ว การพัฒนามาซึ่งหายนะทั้งต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เพราะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกใช้ไป กอปรกับปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำที่ยังเป็นปัญหาคลาสสิกของสังคมแม้ว่าอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะพุ่งทะยานไปมากเท่าไรก็ตาม

แรกเริ่มการศึกษากการพัฒนาถูกศึกษาเป็นศาสตร์อย่างเป็นทางการภายใต้ศาสตร์ที่เรียกว่า “เศรษฐศาสตร์การพัฒนา” (Development Economics) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผ่านเศรษฐกิจว่าด้วยการผลิต การบริโภค การกระจายทรัพยากรและผลประโยชน์สู่ประชาชนที่วัดได้เชิงประจักษ์ กระบวนทัศน์แบบปฏิฐานนิยม (Positivism)

ที่อิงแบบแผนวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจึงมีบทบาทอย่างมหาศาลในการสร้างความรู้
ภายใต้เป้าหมายแบบอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ว่ามนุษย์แสวงหาความ
พึงพอใจสูงสุดและจะยังผลให้สังคมเกิดความเจริญก้าวหน้าตามมาด้วย ด้วยเหตุนี้มิติ
ทางเศรษฐกิจจึงถูกให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกเมื่อมีการศึกษาด้านการพัฒน
จนกลายเป็นทฤษฎีกระแสหลัก

เมื่อพิจารณาความเป็นศาสตร์นั้น ศาสตร์ (Sciences) ให้ความหมายในแง่
ที่ว่า เป็นกระบวนการศึกษาอย่างเป็นระบบในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง วิเคราะห์ภายใต้แนวคิด/
ทฤษฎีที่สามารถเชื่อถือได้ โดยพยายามแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ปัญหาประเด็นใด
ประเด็นหนึ่ง จนกระทั่งแสวงหาคำตอบของแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์
และสังคม ทั้งนี้ เมื่อการพัฒนานำมาซึ่งปัญหาต่างๆทั้งสิ่งแวดล้อมและความขัดสน
อย่างมหาศาลกระทบต่อชีวิตผู้คน การศึกษาการพัฒนาจึงขยายปริณทลออกไปนอก
เหนือจากมิติทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ได้นำศาสตร์ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร
เข้ามาวิเคราะห์ปัญหาด้วย ขณะเดียวกันศาสตร์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ของ
ชีวิตผู้คน ศาสตร์ทางการเมืองว่าด้วยเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ก็เข้ามามีอิทธิพล
ตลอดจนความรู้ด้านวัฒนธรรมที่ฝังรากในวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ก็เข้าสู่
พื้นที่ความรู้ทางการพัฒนาด้วยเช่นกัน เพราะเหตุนี้จึงทำให้พื้นที่ความรู้ของศาสตร์
ด้านการพัฒนา (หรือพัฒนาศาสตร์) มีขอบเขตที่กว้างไกลขึ้นทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง
สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีอันจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์อย่างสลับ
ซับซ้อนได้ และจะนำพาสังคมไปสู่เป้าหมายแห่งความอยู่ดีมีสุข (บัวพันธ์ พรหมพักพิง,
2560) ได้ ซึ่งความอยู่ดีมีสุขสะท้อนระบบคุณค่าและเป้าหมายของการพัฒนามนุษย์
และสังคมที่ต้องบรรลুর่วมกัน อีกทั้งการพัฒนาจำเป็นต้องดำรงอยู่บนพื้นฐานจริยธรรม
ของมนุษย์ (Ethics) คือ จะทำอย่างไรให้การพัฒนาเอื้ออำนวยให้มนุษย์มีปัจจัยในการ
ดำรงชีวิตเพื่ออยู่รอด (Life Sustenance) มนุษย์ได้รับการยอมรับนับถือและเกิดความ
ภูมิใจในตนเอง (Self Esteem) และมนุษย์มีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต (Freedom)
(Goulet, 1995) โดยปรัชญาเชิงจริยธรรมนี้จำเป็นต้องเข้าไปควบคุมมิติทางเศรษฐกิจ
ให้อยู่ในเส้นทางการสร้างสมรรถภาวะของมนุษย์ (Human Capabilities) สู่ความอยู่ดี
มีสุข ภายใต้คำถามที่ว่า ชีวิตที่ดีคืออะไร มนุษย์ควรทำอย่างไรเพื่อไปถึงจุดนั้น

(Qizilbash, M., 2007) ด้วยเหตุนี้จริยธรรมในมิตินี้จึงต้องผกผันระหว่างอรรถประโยชน์ส่วนตัวและอรรถประโยชน์ส่วนรวม การมีโอกาส เสรีภาพ สมรรถภาวะ ความเป็นธรรม มีบรรทัดฐานทางสังคม มีการตระหนักในความต้องการของมนุษย์ที่สลับซับซ้อน หลากหลายมิติ และอยู่บนฐานของวัฒนธรรมว่าความชอบธรรมของพันธสัญญาเชิงอำนาจ (Contractarian Tradition) ซึ่งเป็นกระบวนการทางการเมืองที่ต่อรองกัน (Bargain) ของประชาชนที่มีความชอบธรรมในอำนาจและสามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาได้

จะเห็นว่า การพัฒนาครอบคลุมหลายมิติและมีเป้าหมายบางประการเป็นคุณค่าร่วมอยู่ แต่ในทางการปฏิบัติ ผู้กระทำการ (Actors) ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ จนกระทั่งในเวทีระหว่างประเทศจะนำประเด็นดังกล่าวเข้าสู่วาระทางนโยบาย และนำไปเป็นแผน โครงการ หรือกิจกรรมในพื้นที่หรือบริบทที่ดำเนินการอยู่ อย่างไร ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง และยังมีรวมเทคนิค วิธีการ หรือกระบวนการของการพัฒนาที่ถูกใช้อย่างหลากหลายทั้งจากนักวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นักพัฒนาในพื้นที่ หรือแม้กระทั่งกลุ่มภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคมเองจะดำเนินการให้เห็นเป็นรูปธรรมสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนาในแต่ละสังคม ดังนั้น พัฒนศาสตร์หรือการศึกษาการพัฒนาอย่างเป็นระบบจึงครอบคลุมทั้งมิติการพัฒนา ระดับการพัฒนา เป้าหมายการพัฒนา จริยธรรมการพัฒนา ตลอดจนวิธีการและกระบวนการของการพัฒนา จึงทำให้พื้นที่ความรู้ของพัฒนศาสตร์ทั้งกว้างขวางและลุ่มลึกสลับซับซ้อนจนยากที่จะแสวงหาคำนิยามที่แน่นอนด้วย

การขับเคลื่อนของการสร้างความรู้ด้านการพัฒนา

เมื่อการพัฒนาเป็นคำที่สังคมให้ความสำคัญในการหยิบยกขึ้นมาเป็นสภาวะที่พึงปรารถนาที่ทุกสังคมต้องการจะบรรลุ การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการหนึ่งของการก้าวข้ามจากสภาวะที่ไม่พึงปรารถนาสู่สภาวะที่ประชาคมโลกต้องการโดยที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบข้างเคียงอันเป็นปัญหาที่เกิดจากการพัฒนา ทว่าในโลกชีวิตจริงไม่เป็นเช่นนั้น สิ่งที่เป็นผลกระทบข้างเคียง ปัญหาเรื้อรัง รวมทั้งปัญหาที่รุนแรง ซับซ้อนบนความไม่แน่นอนปรากฏให้เห็นเป็นระยะและอุบัติขึ้นใหม่ยากที่จะรับมือ อาทิ ปัญหา

ความยากจน ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจน เมื่อกับชนบท ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาโรคอุบัติใหม่อย่างไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่คร่าชีวิตทางสุขภาพและเศรษฐกิจในปัจจุบันก็ยิ่งทวีความท้าทายของศาสตร์ด้านการพัฒนา มากยิ่งขึ้นในการแสวงหาทวิเคราะห์และค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเพื่อให้สังคมกลับเข้าสู่สภาวะปกติ

ตลอดระยะเวลากว่าศตวรรษก็เกิดการถกเถียงกันเป็นวงกว้างว่าผู้กระทำการหลัก (Main Actors) ในการดำเนินงานด้านการพัฒนาคือใคร ทั้งนี้ก็สุดแล้วแต่ฐานคิดของแต่ละสำนักการพัฒนานะเชื่อถือหรือยึดตัวแบบหรือจะยึดทฤษฎีใดเป็นสวณะ เช่น ตามทฤษฎีการพัฒนาระแสหลักที่เน้นเศรษฐศาสตร์การพัฒนา เชื่อว่าถ้าเศรษฐกิจดีสังคมจะดี การปล่อยให้กลไกตลาดทำงานได้อย่างอิสระ รัฐไม่ควรแทรกแซงเพียงแต่รัฐอ้างไว้ซึ่งการรักษาภาวะเปียบที่เอื้อต่อการแข่งขันอย่างเช่นทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) หรือแม้กระทั่งการเกิดยุคใหม่เมื่อ ค.ศ.1980 ในนามเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ขับเคลื่อนผ่านการดำเนินงานของบริษัทข้ามชาติที่ตั้งอยู่ในประเทศลาตินอเมริกาและประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย (Korten, 1998) ทว่าลัทธิเสรีนิยมใหม่ก็ถูกท้าทายหรือวิพากษ์ว่า กระบวนการพัฒนาดังกล่าวนำมาซึ่งความเหลื่อมล้ำ กล่าวคือ ผู้ที่ได้ประโยชน์จากการพัฒนาคือบริษัทแม่และชนชั้นนำในประเทศ ซึ่งผูกผลประโยชน์กับบริษัทดังกล่าวทำให้กลไกตลาดแทนที่จะเป็นไปอย่างเสรี กลับกลายเป็นว่าเป็นกลไกตลาดผูกขาด (Harvey, 2007) อย่างไรก็ตาม ลัทธิเสรีนิยมใหม่ยังคงความเป็นกระแสหลักเรื่อยมาตั้งแต่สังคมกลายเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) โลกทั้งใบถูกย่อส่วนให้เล็กลงสามารถติดต่อสื่อสารได้ด้วยเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วปราศจากข้อจำกัดด้านพื้นที่และเวลา เพราะฉะนั้น กลไกตลาด (Market Mechanism) จึงเป็นผู้ดำเนินการหลักด้านการพัฒนาตามทฤษฎีกระแสหลักนี้

ท่ามกลางทฤษฎีกระแสหลักอันทรงอิทธิพล ก็มีทฤษฎีกระแสวิพากษ์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดมาร์กซิสใหม่ (Neo-Marxism) โดยมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างประเทศมหาอำนาจกับประเทศที่ถูกนิยามว่ากำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา ผลิตบทวิเคราะห์ที่สะท้อนความไม่เสมอภาคอันก่อให้เกิดสภาวะความด้อยพัฒนากับประเทศโลกที่สาม ด้วยเหตุนี้จึงเรียกร้องให้รัฐ (State) เข้ามามีบทบาทมาก

ขึ้นในด้านการพัฒนาเพื่อแทรกแซงควบคุม กำกับกลไกตลาดและการค้าระหว่างประเทศเพื่อให้ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนาหลุดพ้นจากสภาวะเสียเปรียบ จนกระทั่งแนวคิดหลังการพัฒนา (Post-development Idea) ราว ค.ศ.1990 นำโดยนักคิดสายมานุษยวิทยาชาวอเมริกันอย่างอาร์ตูโร เอสโคบาร์ (Arturo Escobar) ที่ปฏิเสธการพัฒนาจากลัทธิตะวันตก เพราะเชื่อว่าเป็นการครอบงำในรูปแบบหนึ่ง ไม่เอื้อต่อวัฒนธรรมของผู้คนที่แตกต่างหลากหลายของผู้คนทั้งโลก นำไปสู่แนวคิดการพัฒนามนุษย์และการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นกระแสทางเลือกที่มีได้มุ่งเพียงมิติเศรษฐกิจ หากแต่คำนึงถึงเสรีภาพของมนุษย์ในการใช้ชีวิตอย่างอิสระ (Sen, 1999; Nussbaum, 2001) สมดุลทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีที่ไม่เพียงยังผลกับผู้คนชั่วขณะ แต่ต้องคำนึงถึงผลกระทบและการตอบสนองความต้องการของมนุษย์และสังคมในระยะยาวด้วย ทั้งนี้ ภายใต้ทฤษฎีการพัฒนาทางเลือกต่างเห็นพ้องต้องกันว่าผู้กระทำการทั้งรัฐและตลาดต่างมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน และก็เผชิญกับข้อจำกัดในการดำเนินการด้านการพัฒนา จึงจำเป็นต้องมีทางเลือกที่สาม (The Third Way) (Giddens, 2013) คือ ผู้ดำเนินการหลักต้องเป็นภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคมเพื่อเข้ามาถ่วงดุลอำนาจ เป็นทางเลือก (Choices) เพื่อก้าวพ้นวิกฤตการณ์คู่ตรงข้ามระหว่างรัฐกับตลาดจนกลายเป็นกลไกในการแทรกแซงทางสังคม (Intervention) ด้านการพัฒนาขึ้น (Brett, E.A., 2009) อีกทั้งการปรากฏขึ้นของภาคประชาชนเป็นเสมือนการผลิตเพื่อสร้างหรือนิยามความหมายใหม่ของการพัฒนา (Resignification) ที่ประชาชนเองเป็นเจ้าของ โดยอาจอยู่ในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ของประชาชนซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนา พร้อมทั้งสร้างทางเลือกใหม่ (Alternative to Development) ในการพัฒนาเข้ามาต่อสู้ ต่อรอง ด้านทาน และขับเคลื่อนในสนามกับวาทกรรมหรือทฤษฎีการกระแสหลัก (สามชาย ศรีสันต์, 2559; 2560)

ดังนั้น ทฤษฎีการพัฒนาแบบทางเลือกจึงเน้นสิทธิของประชาชนในการพัฒนา (Right to Development) ที่มีความหมายของการพัฒนามนุษย์ในแบบกว้างขึ้นมิใช่พื้นที่ส่วนตัว แต่เป็นพื้นที่สาธารณะ กล่าวคือ เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมอันทำให้ประชาชน รัฐ และผู้กระทำการต่างๆ ได้ถกเถียงกันอย่างกว้างขวางใน

ประเด็นหรือวาระของการพัฒนาทุกระดับซึ่งเป็นกระบวนการปลดปล่อยมนุษย์ให้มีเสรีภาพ (Emancipation) (Anderson, 2014) หรือในภาษานักการศึกษาสายวิพากษ์พิจารณาว่ากระบวนการของภาคประชาชนดังกล่าวเป็นการตื่นขึ้นในสำนึก (Conscientization) (Freire, 1970) กล่าวคือ ประชาชนสามารถอ่านเกมการเมืองหรือรู้เท่าทันการเมืองหรือการพัฒนาจากผู้ปกครอง ผู้มีอำนาจ หรือผู้กดขี่ของประชาชนในฐานะผู้ถูกกดขี่จากกระบวนการพัฒนา

เพราะฉะนั้น ความสลับซับซ้อนของการพัฒนาจึงเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ต่อสู้ ต่อรองกัน และถูกนำเสนออย่างวิพากษ์ภายใต้คำว่า “วาทกรรม”(Discourse) ที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ อำนาจ และความรู้ที่ปรากฏขึ้นในห้วงเวลาของสังคมดังที่ไชยรัตน์ เจริญศิลป์โอฬาร (2549) ได้ศึกษางานเขียนของมิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) และอาร์ตูโร เอสโคบาร์ (Arturo Escobar) โดยมองว่า “การพัฒนา” ถูกใช้อย่างแพร่หลายในสังคมจนกลายเป็นภาพตัวแทนของสังคมที่พึงปรารถนา (Representative) การพัฒนามีกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และตัวตนขึ้นมาภายในบริบทวัฒนธรรมแห่งหนึ่งและสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งมีอำนาจในการกำกับ กดทับ สวมรอยจนทำให้สิ่งที่มีอยู่เดิมอันได้แก่ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นและภูมิปัญญาพื้นบ้านเลือนหายจากกระแสการพัฒนาไป จนถูกทำให้กลายเป็นอื่น นำไปสู่ความด้อยพัฒนาในที่สุดซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการสร้าง การผลิต การให้ความหมายกับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มอยู่ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง และอำนาจที่ห่อหุ้มชีวิตมนุษย์และกลไกทางสังคม

กระนั้นก็ตาม กรณีของสังคมไทย กระแสวัฒนธรรมชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงได้ก้าวเข้าสู่วาระการพัฒนาว่าสองทศวรรษเพื่อท้าทายกระแสการพัฒนาจากสากลโดยใช้ความเป็นท้องถิ่นนิยม (Localism) ขับเคลื่อนภายหลังจากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 เศรษฐกิจพอเพียงถูกระบุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะหลัง โดยจะเห็นได้จากแผนงานและโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลและประชาชนจนกลายเป็นวาทกรรมคัมภีร์ลึทธิในการเขียนข้อเสนอโครงการของงบประมาณจนอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกลายเป็นวาทกรรมกระแสหลักที่ครองอำนาจนำโดยรัฐไทยใช้เป็นเครื่องมือควบคุมและกำกับประชาชน เพราะเมื่อวิเคราะห์ลำดับของ

แนวคิดแล้ว ความพอประมาณและมีเหตุผลของแต่ละบุคคลนั้นแตกต่างกัน ความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Needs) ของปัจเจกบุคคลก็ยิ่งแตกต่างกันด้วย และยังพบว่าประชาชนยังขาดหรือไม่ได้รับการเติมเต็มความจำเป็นพื้นฐานนี้อย่างเพียงพอจนไม่สามารถก้าวข้ามความยากจน ทั้งยังขาดบทวิเคราะห์ถึงความสลับบัซซันของอำนาจระหว่างชนชั้นทั้งมิติทางเศรษฐกิจและการเมือง เพราะการนำมาใช้ต้องตีความอย่างแยบยลอันสะท้อนความเป็นอัตวิสัยสูง (High Subjectivity) เช่นเดียวกับการหวนสู่การพัฒนาแนวพุทธที่เน้นอรรถประโยชน์ด้านจิตวิญญาณ (Spirituality) การละซึ่งกิเลส การไม่เบียดเบียนมนุษย์ผู้อื่นและธรรมชาติ อันเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเจริญทางปัญญามากกว่าอรรถประโยชน์กำไรสูงสุดตามแบบทุนนิยมหรือเศรษฐศาสตร์คลาสสิก (อภิชัย พันธเสน, 2544) เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาการพัฒนาเชิงวิพากษ์จึงสำคัญ เนื่องจากชี้ชวนให้ตรวจสอบความจริงและความรู้ด้วยการพัฒนาที่แฝงอยู่ในบริบทต่าง ๆ โดยถูกผลิตซ้ำ เผยแพร่ และครอบงำชีวิตทางสังคมของมนุษย์อย่างไร ทำยที่สุดแล้วคือ การตีแผ่ให้เห็นว่าใครเป็นผู้กำหนดค่านิยม มีตำแหน่งแห่งที่ใดในสังคม กำหนดเมื่อไร ที่ไหน อย่างไร เพื่อประโยชน์ผู้ใด มีอุดมการณ์ ความเชื่อ และเป้าประสงค์เบื้องหลังอย่างไร ด้วยเหตุนี้คำว่า “การพัฒนา” จึงกลายเป็นเพียงเรื่องอำนาจและความรุนแรงมากกว่าเรื่องเทคนิควิทยาการและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาการศึกษาการพัฒนาในต่างประเทศ มีสถาบันการศึกษาด้านการพัฒนาที่มีชื่อเสียงจำนวนมาก โดยเฉพาะอยู่ในประเทศสหราชอาณาจักร (UK) เช่น มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (The University of Cambridge) มหาวิทยาลัย London School of Economics and Political Sciences (LSE) แม้กระทั่งสถาบันการศึกษาการพัฒนา (Institute of Development Studies: IDS) ซึ่งก่อตั้งเมื่อ ค.ศ. 1966 ขึ้นภายใต้การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสัสเซกซ์ (The University of Sussex) ที่เมืองไบรท์ตัน (Brighton) (Institute of Development Studies, 2020) เพื่อมุ่งทำความเข้าใจปัญหาด้านการพัฒนาในวงกว้าง เพราะเล็งเห็นปัญหาของการพัฒนาที่เกิดขึ้นคุกคามชีวิตผู้คนทั่วโลกอันเกิดจากระบบทุนนิยมและการมุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยในช่วงแรกพยายามทำความเข้าใจการพัฒนาและผลพวงจากการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจของประเทศในโลกที่สามที่ได้รับเอกราชจากประเทศอาณานิคม

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ภายหลังได้ผนวกเอาศาสตร์ทางการเมืองเข้ามาอธิบายร่วมกับเศรษฐศาสตร์ ซึ่งศาสตร์แขนงนี้ถูกจัดประเภทว่าเป็นแขนงหนึ่งของสังคมศาสตร์ (Social Sciences) รมใหญ่

ส่วนในประเทศไทย ศาสตร์ด้านการพัฒนาให้ความสำคัญอย่างจริงจังเมื่อเกิดสำนักบัณฑิตอาสาสมัครแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ปัจจุบันคือวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์) ที่ประสงค์ส่งนักศึกษาหรือผู้สำเร็จการศึกษาแล้วเข้าไปดำเนินงานกับชุมชนชนบท ก่อตั้งเมื่อพ.ศ. 2512 ภายหลังจากประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สองไม่นาน นำโดยศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์สำเร็จการศึกษาจาก London School of Economics and Political Sciences (LSE) จึงนำอุดมการณ์และแนวคิดจากสำนักดังกล่าวมาก่อตั้งศาสตร์หรือการศึกษาด้านการพัฒนานี้ โดยรูปแบบการดำเนินงานในขณะนั้นมุ่งเน้นการพัฒนาชนบท (Rural Development) อันเป็นการสร้างความรู้และการผลิตนักพัฒนาให้ทำงานในระดับพื้นที่เป็นหลัก จุดเปลี่ยนนี้ทำให้มหาวิทยาลัยต่างๆ ในประเทศไทยเริ่มผลิตบัณฑิตและก่อร่างสร้างตัวศาสตร์ด้านการพัฒนาเรื่อยมา อาทิ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งเปิดหลักสูตรผลิตบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนศาสตร์ (Development Sciences) ขึ้นใน พ.ศ. 2540 (Tanwan Pongkan et al, 2018) โดยประยุกต์ใช้ศาสตร์แขนงต่างๆ อย่างบูรณาการกัน ดังที่พีริสทรี คำนวณศิลป์ (2543) เห็นว่า พัฒนศาสตร์เป็นการผสมผสานระหว่างวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ในสภาวะสังคมหลังความทันสมัย ด้วยการแสวงหาดุลยภาพระหว่างการพัฒนาในระดับมหภาคและจุลภาคโดยไม่อิงเฉพาะกับศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่ง เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วนก่อให้เกิดปัญหาตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจน เมืองกับชนบท ผู้คนกลายเป็นคนชายขอบและเปราะบางมากยิ่งขึ้น ประเด็นนี้ทำให้การสร้างความรู้และการเรียนการสอนพัฒนศาสตร์ก็ยึดถือแนวทางการบูรณาการศาสตร์ที่ว่านี้ในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมและแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน

พื้นที่ความรู้ใหม่ด้านการพัฒนาในกระแสด้านการเปลี่ยนผ่าน

จากการทบทวนการขับเคลื่อนและการต่อสู้ระหว่างกระบวนทัศน์การพัฒนา ทำให้เห็นว่า ความหมายของการพัฒนา ตลอดจนศาสตร์แห่งการพัฒนาไม่คงที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของลักษณะสำคัญของการสร้างความรู้แบบพัฒนาศาสตร์ที่มีลักษณะสัมพัทธ์ (Relativism) เพราะเป็นศาสตร์ประยุกต์ที่ผสมผสานความรู้จากสหสาขาวิชามาวิเคราะห์ แก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพงานหรือบริการในสังคมเพื่อประโยชน์ของมวลมนุษยชาติบนฐานการศึกษาหาความรู้แบบคิดเป็นระบบ (พีริลท์ คำนวนคิลป์, 2543) ด้วยความเชื่อว่า ไม่มีศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งหรือความรู้จากสาขาวิชาใดสาขาวิชาหนึ่งสามารถแก้ไขปัญหาของมวลมนุษยชาติได้ เพราะแต่ละศาสตร์ต่างมีข้อจำกัดในระเบียบวิธีการแสวงหาความรู้ ต่างมุ่งผลประโยชน์ในการต่อรองทางอำนาจในสังคมที่แตกต่างกัน อีกทั้งไม่มีสาขาใดสาขาวิชาหนึ่งผูกขาดความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับประชาชนก็ไม่เพียงแต่วิชาเศรษฐศาสตร์ที่แสวงหาคำอธิบายเพื่อมาแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างครอบคลุม

ภายใต้ข้อสมมติฐานดังกล่าวของความเป็นพัฒนาศาสตร์ เมื่อนำหลักการของการสร้างความรู้ที่เลื่อนไหล (ไม่ใช่เลื่อนลอย) มาวิเคราะห์จะพบว่า ปัญหาที่โลกและสังคมเผชิญอยู่นั้นท้าทายและรุนแรงมากยิ่งขึ้น ท่ามกลางการนำศาสตร์ที่มุ่งความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization) มาวิเคราะห์จะพบว่า เกิดการสะสมของสภาวะความผิดปกติเรื่อยมา (Accumulation of Anomalies) ตามแนวคิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) ของ Thomas Kuhn (1962) จนกระทั่งเกิดภาวะวิกฤติที่กระบวนทัศน์เดิมหรือทฤษฎีเดิมด้านการพัฒนาที่มุ่งความชำนาญการเฉพาะด้านไม่สามารถให้คำตอบได้ หรือให้คำตอบได้อย่างไม่ครอบคลุมหรือลุ่มลึกเพียงพอประเด็นนี้ส่งผลต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง พัฒนาศาสตร์จึงก้าวเข้าสู่ขั้นตอนของการขบคิดเพื่อปฏิวัติศาสตร์ (Revolutionary Sciences) ของตนเองให้เปลี่ยนแปลงเท่าทันกับปัญหาที่เปลี่ยนแปลง ศาสตร์แห่งความยั่งยืน (Sustainability Sciences) (González-Márquez, I., & Toledo, V. M., 2020) จึงเกิดขึ้นเพื่อตั้งคำถามกับการแก้ไขปัญหา

ซับซ้อนของสังคมที่จำเป็นต้องเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎี (Theory) กับการปฏิบัติ (Practice) ทั้งนี้ การแก้ไขปัญหารุนแรงและซับซ้อนตามกระบวนทัศน์เดิมไม่มีพลังเพียงพอต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงอันจำเป็นต้องเคลื่อนสู่กระบวนทัศน์ใหม่ที่เน้นการผลิตศาสตร์ข้ามสาขา (Transdisciplinary) ซึ่งเป็นศาสตร์ที่เกิดขึ้นในโลกยุคหลังความจริงสูงสุด (Post-truth World) หรือเป็นศาสตร์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากศาสตร์บรรทัดฐานเดิม (Post-normal Sciences) ด้วยการก้าวพ้นการครอบงำหรือทลายกำแพงของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ภายใต้อำนาจซับซ้อนของสถานการณ์ปัญหาที่จึงจำเป็นต้องบูรณาการกันระหว่างศาสตร์และมองระบบการแก้ไขปัญหายาอย่างเป็นองค์รวมจนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับพื้นที่ รวมทั้งการสร้างความรู้หลายระดับ

ดังนั้น สารัตถะของพื้นที่ความรู้ใหม่ด้านการพัฒนาในกระแสการเปลี่ยนผ่าน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย) จึงจำเป็นต้องประยุกต์ใช้หลักการหรือปรัชญาของศาสตร์ข้ามสาขาและศาสตร์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากศาสตร์บรรทัดฐานเดิม (Nicolescu, B., 2012; Pohl, C. & Hadorn, G.H., 2007; Funtowicz, S. O., & Ravetz, J. R., 1993; Peters, M. A., & Besley, T., 2019) ที่มุ่งวิเคราะห์ปัญหาสังคมที่ซับซ้อน รุนแรง ไม่แน่นอน เป็นปัญหาที่เกิดผลกระทบสูญเสียกับผู้มีส่วนได้เสียอย่างมหาศาล เป็นปัญหาที่ต้องตัดสินใจอย่างเร่งด่วน ด้วยการพยายามแสวงหาพื้นที่ความรู้ตรงกลางระหว่างศาสตร์ต่างๆ ก้าวข้ามกับดักคู่ตรงข้ามระหว่างวิชาการกับการปฏิบัติที่ไม่ลงรอยกัน ขยายแวดวงวิชาการให้กว้างขวางขึ้น (Extended Peer Community) ไม่เฉพาะนักวิทยาศาสตร์ นักวิจัย หรือนักพัฒนาเท่านั้น แต่จำเป็นต้องตรวจสอบความรู้ เปิดโอกาสและทางเลือกให้ภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคมได้ถกเถียงความรู้จนเกิดการวิเคราะห์อย่างตกผลึกในการมองปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาใหม่ แสวงหาจุดร่วมระหว่างจุดยืนของศาสตร์และจุดยืนของประชาชน ทำให้ศาสตร์ที่เป็นความรู้ทางทฤษฎี และวิธีการปฏิบัติสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ลักษณะของศาสตร์ดังกล่าวนี้ทำให้ศาสตร์มีความเป็นประชาธิปไตยที่สร้างสรรค์ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย จนกระทั่งความรู้ที่ได้นั้นกลายเป็นศาสตร์ของประชาชน (Citizen's Sciences) ที่มีคุณค่าและความหมายสำหรับประชาชนไม่จำกัดเพียงแต่แวดวงวิชาการในสถาบันการศึกษาหรือภายในรั้วมหาวิทยาลัย

ความท้าทายในพื้นที่ความรู้ใหม่ด้านการพัฒนา

ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้ศาสตร์แบบข้ามสาขาเพื่อเปิดพื้นที่ความรู้ใหม่ด้านการพัฒนานักไม่ใช่ว่าการดำเนินการได้อย่างพลการ หากแต่ต้องพิจารณาจากลักษณะของปรากฏการณ์และสภาพปัญหาสังคมนั้นๆ ว่า เรียกร้องให้เกิดการขบคิดหรือวิเคราะห์จากหลากหลายมุมมองหรือไม่ ปัญหาดังกล่าวมีผู้มีส่วนได้เสียจำนวนมากหรือไม่ ทั้งยังต้องพิจารณาระดับความรุนแรงและซับซ้อน อาทิ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและระบบนิเวศ ปัญหาความยากจน ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาความรุนแรงทางสังคม ปัญหาการพัฒนาเมือง ปัญหาโรคอุบัติใหม่ ฯลฯ โดยจำเป็นต้องวิเคราะห์ให้เห็นถึงโครงสร้างและเหตุปัจจัยอย่างเป็นระบบ คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นอย่างรอบด้าน ยิ่งไปกว่านั้น คือต้องการอาศัยความเข้าใจร่วมและผลประโยชน์ร่วมของผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย อย่างไรก็ตาม เมื่อนำศาสตร์แบบข้ามสาขาไปใช้จริงในเชิงปฏิบัติเป็นไปได้ว่า ในการวิเคราะห์ปัญหาและการแสวงหาทางออกร่วม อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างศาสตร์แขนงต่างๆ อีกทั้งไม่ได้รับประกันว่าปัจเจกบุคคลจะใช้ความเป็นวิชาชีพหรืออำนาจแห่งความรู้ของศาสตร์ตนเองในการครอบงำผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบความรู้ที่ออกแบบโดยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอำนาจของความรู้นี้มีผลให้มนุษย์ปฏิเสธได้ยาก แต่จะอย่างไรให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นระบบความรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ การก้าวให้ถึงจุดดังกล่าวในกระบวนการสร้างระบบความรู้ได้ต้องอาศัยกลไกเชิงสถาบันอย่างมีประสิทธิภาพในการเอื้ออำนวยให้เกิดการสื่อสารระหว่างกัน (Communication) การตีความหมาย (Translation) ในภาษาระหว่างศาสตร์ต่างๆ ตลอดจนการเป็นตัวกลาง (Mediation) เชื่อมสะพานในการข้ามพรมแดนความรู้ระหว่างศาสตร์ (Cash, D. W., Clark, W. C., Alcock, F., Dickson, N. M., Eckley, N., Guston, D. H., ... & Mitchell, R. B., 2003) เพื่ออุดช่องว่างหรือจุดบกพร่องของระบบความรู้เดิม

จะเห็นว่า ทักษะที่จำเป็นต้องมีสำหรับผู้แสวงหาความรู้ด้านการพัฒนา เรียกร้องให้ไม่เพียงแต่เป็นผู้ลุ่มลึกทางวิชาการเท่านั้น หากแต่ยังหมายรวมถึงบทบาทการเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) การเป็นนักการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ (Effective Communicator) สามารถสร้างบรรยากาศการถกเถียงความรู้ที่เป็น

กัลยาณมิตรของทุกฝ่าย มีทักษะการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเมื่อเกิดความขัดแย้งและการครอบงำ สามารถแบ่งปันอำนาจในเวทีการเรียนรู้ รวมทั้งการตัดสินใจไปยังประชาชนผู้มีส่วนได้เสียให้มากกว่าเดิมที่ไม่อิงเฉพาะความรู้ทางวิชาการในรั้วมหาวิทยาลัย แต่ต้องค้นหาความรู้ซ่อนเร้นในตน (Tacit Knowledge) ของทั้งประชาชน นักวิชาการ และตัวผู้แสวงหาความรู้เอง โดยการดำเนินการสร้างความรู้เพื่อเปิดพื้นที่ใหม่นี้จำเป็นอาศัยระยะเวลาในการแสวงหาขั้นตอนร่วมแบบประชาธิปไตยและทำให้ทุกฝ่ายเกิดความพึงพอใจมากที่สุด ทั้งยังไม่สามารถดำเนินการอย่างฉาบฉวยดังเช่นการแสวงหาความรู้แบบประเพณีที่มุ่งเพียงผลลัพธ์ที่พึงปรารถนาของนักวิชาการหรือแหล่งทุนสนับสนุน ยิ่งไปกว่านั้นคือ การระดมสรรพกำลังทางวิชาการ วิธีการ และกระบวนการแสวงหาคำตอบและทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่หลากหลายซึ่งอาจทลายกฎเกณฑ์ แบบแผน ตลอดจนธรรมเนียมปฏิบัติหรือบรรทัดฐานของการแสวงหาความรู้แบบเดิมก็เป็นได้

ท่ามกลางโลกทางเทคโนโลยีที่ผันแปรอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน (Technological Disruption) ส่งผลต่อวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของมนุษย์ ความท้าทายและปัญหาใหม่เกิดขึ้นเสมอ ปัญญาประดิษฐ์หรือเอไอ (Automatic Intelligence: AI) เข้ามาทำงานแทนมนุษย์ในบางสายงาน มนุษย์แรงงานจำเป็นต้องปรับตัวแทรกซึมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง ส่วนใดของสายพานการผลิต มิฉะนั้นจะเกิดวิกฤติที่ผู้คนไม่มีงานทำ ชาดรายได้ อันเป็นผลต่ออัตราการบริโภคที่ส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ (Saxer, 2017) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเชิงหลักการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่เอื้ออำนวยให้ชีวิตมนุษย์ดีขึ้นแปรผันตรงกับความเจริญก้าวหน้าของสังคมด้วย เทคโนโลยีจึงเป็นอีกมิติหนึ่งที่สะท้อนช่องทางหรือโอกาสของผู้คนอันจะช่วยให้เป็นประโยชน์ในฐานะเครื่องมือสู่การแก้ไขปัญหาสังคม เรื่องเทคโนโลยีจึงไม่ใช่ประเด็นปัญหา หากแต่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางการเมืองว่าด้วยการกระจายความเจริญทางเทคโนโลยี (Technological Distribution) อย่างทั่วถึงกับประชาชนต่างหากที่เป็นความท้าทายและเป็นปัญหาทางการเมืองที่ส่งผลต่อการพัฒนาในโลกปัจจุบันโดยตรง

เทคโนโลยีในปัจจุบันได้ผนวกเข้าสู่ระบบการผลิต การจำหน่าย การบริการ และการกระจายทรัพยากรในระบบเศรษฐกิจอันเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ระบบทุนนิยมแบบดิจิทัล (Digital Capitalism) (Saxer, 2017) จึงแปลงโฉมโลกทางสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยระบบข้อมูลจำนวนมหาศาลในเวลาอันรวดเร็ว ก้าวพ้นอุปสรรคด้านสถานที่และเวลาสังเกตได้จากรูปแบบการจัดการศึกษาและการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ที่มีเพียงส่งผลกระทบต่อสุขภาพโดยตรงต่อประชาชน แต่ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งการจัดการความเสี่ยงในภาวะวิกฤติ

ถึงกระนั้น ส่วนหนึ่งต้องยอมรับว่าปัจเจกบุคคล แม้กระทั่งผู้เชี่ยวชาญสาขาใดสาขาหนึ่ง ความรู้ของศาสตร์เฉพาะด้านต่างมีชุดข้อมูลและระเบียบวิธีการศึกษาที่เฉพาะ แต่ต้องตระหนักว่าภายใต้สถานการณ์วิกฤติปัญหาที่รุนแรงซับซ้อน ข้อมูลเหล่านี้ อาจไม่เพียงพอต่อการคาดเดาเหตุการณ์ จินตนาการฉากทัศน์อนาคต (Scenario Imagination) หรือการแสวงหาทางออกที่พึงปรารถนาและแม่นยำ สมรรถนะของคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีเองก็จำกัดเช่นเดียวกัน ก็เป็นโจทย์ว่าจะทำอย่างไรให้เกิดการบูรณาการของชุดข้อมูล ทำให้ประชาชนในสังคมเห็นความสำคัญของการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-long Learning) เพื่อเป็นพื้นฐานต่อยอดสู่การพัฒนาในมิติอื่นๆ นโยบายสังคมก็จำเป็นต้องออกแบบอันก่อให้เกิดการกระจายทรัพยากร ความมั่งคั่งรายได้ และโอกาสกับประชาชนส่วนรวม จุดนี้ถือเป็นความท้าทายหลักของสังคม และเป็นพันธะสัญญาระหว่างรัฐต่อประชาชนในสังคมดิจิทัลนั่นคือ จะส่งเสริมสมรรถภาวะ (Capability) ของทุกคนให้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมส่วนรวมอย่างไร เพื่อให้สังคมกลับเข้าสู่สภาวะปกติโดยรวดเร็วที่สุด ปัญหาที่เรื้อรังลดความรุนแรงลงจึงเป็นโจทย์สำคัญของพัฒนาศาสตร์ในพื้นที่ความรู้ใหม่นี้ไม่ว่าจะนำศาสตร์แห่งการพัฒนาเข้าสู่ศึกษาและปฏิบัติการในระดับใดตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก

บทสรุป

จะเห็นว่า พัฒนศาสตร์หรือศาสตร์ด้านการพัฒนาเป็นการบูรณาการศาสตร์สาขาและแขนงต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางสภาพปัญหาที่สลับซับซ้อน รุนแรง ส่งผลกระทบต่อประชาชนอย่างมหาศาล การนำศาสตร์ที่อิงความชำนาญการเฉพาะด้านเข้ามาอธิบายหรือแสวงหาทางออกของปัญหาเผชิญกับข้อจำกัดอย่างมากในข้อมูลที่มีอยู่อย่างจำกัด ความสามารถทางทฤษฎีและวิธีวิทยาการศึกษาที่จำกัดด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ความรู้ที่ได้อย่างขาดมิติการเชื่อมโยงกับประชาชนเพื่อสร้างทางเลือกใหม่และโอกาสให้ประชาชนได้ถกเถียงนำความรู้นั้นไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริงกับโลกชีวิตแห่งประสบการณ์ของเขาเหล่านั้น

พัฒนศาสตร์จึงเป็นมากกว่าวิธีการ กระบวนการในการวิเคราะห์ การแสวงหาคำตอบ หรือเป็นเทคนิค แต่พัฒนศาสตร์เป็นการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบบนพื้นฐานคุณค่า จริยธรรม และเป้าหมายบางประการ เช่น ทำให้สังคมเกิดความอยู่ดีมีสุขยั่งยืน เป็นธรรม ครอบคลุมหลายมิติ เป็นศาสตร์ที่สามารถขยายปริมณฑลโดยเปิดพื้นที่ความรู้ให้ศาสตร์แขนงต่างๆ ทั้งวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สารสนเทศ การศึกษา สุขภาพ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ อันสัมพันธ์กับโลกและชีวิตทางสังคมของมนุษย์ที่มีอาจแยกส่วนการพิจารณาได้ ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนศึกษาวรรณกรรมเชิงสหวิทยาการบางส่วนเพื่อวิเคราะห์และแสวงหามุมมองของศาสตร์ต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อคำอธิบายว่าด้วยการพัฒนาและการศึกษาการพัฒนาบางเสี้ยวเท่านั้น เพราะความเป็นจริงแล้ว การนิยามคำว่า “การพัฒนา” และ “ศาสตร์ด้านการพัฒนา” มีความซับซ้อนเป็นพลวัตขึ้นอยู่กับคำอธิบายทางทฤษฎีของแต่ละสำนัก รวมทั้งแนวทางการปฏิบัติเมื่อนำความรู้ด้านการพัฒนานั้นไปใช้ในสถานการณ์ปัญหาของสังคมแต่ละระดับ ด้วยเหตุนี้ ความหมายของพัฒนศาสตร์จึงมีมิติเชิงซ้อนหลายชั้น อย่างไรก็ตาม การเดินทางของพัฒนศาสตร์ก็ยังคงดำเนินต่อไปด้วยความท้าทายมากขึ้นเมื่อสถานการณ์ปัญหาของสังคมเปลี่ยนแปลง พื้นที่ความรู้ของศาสตร์และวิธีวิทยาในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการค้นหาคำตอบก็ต้องพัฒนาให้ก้าวข้ามจากสิ่งเดิมด้วย

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณคณาจารย์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พัฒนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นทุกท่าน
ที่ประศาสน์วิชา รวมทั้งการเปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยนเรียนรู้

เพื่อนปริญญาเอกพัฒนศาสตร์รหัส 63 ในการช่วยเหลือเกื้อกูลหลายๆ ประเด็น
ทั้งการศึกษา การแลกเปลี่ยนทางวิชาการทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน

รุ่นพี่พัฒนศาสตร์ที่ให้ความรู้ แลกเปลี่ยนทางวิชาการ ตลอดจนการเสนอ
แนะแนวทางในการพัฒนาตนเอง

งานเขียนทางวิชาการที่หลากหลายทั้งทฤษฎีการพัฒนา ศาสตร์ข้ามสาขา
วาทกรรมการพัฒนา การศึกษาแนววิพากษ์ รวมทั้ง ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ที่เป็น
วิทยากรกับหลักสูตรฯหลายครั้งกับวาระครบรอบ 80 ปีของท่านในฐานะนักวิชาการ
ที่ก่อให้เกิดการตั้งคำถามและต่อยอดความรู้ทางพัฒนศาสตร์เสมอมา

เอกสารอ้างอิง

- ไชยรัตน์ เจริญศิลป์ไธพาร์. (2549). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง
เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2560). *แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา: จากความมั่นคงทางวัตถุ
สู่ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติ*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น : ขอนแก่น.
- พีรสิทธิ์ คำนวณศิลป์. (2543). พัฒนศาสตร์: ระบบความรู้ใหม่ยุคหลังภาวะทันสมัย
นิยม. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์* 17(3), 12-29.
- สามชาย ศรีสันต์. (2560). การศึกษาการพัฒนาในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวสนามวาท
กรรม. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 29(1),
191-226.
- สามชาย ศรีสันต์. (2559). วาทกรรมแนววิพากษ์และการศึกษาการพัฒนาในสังคม
ไทย. *วารสารพัฒนศาสตร์วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ป๋วย อึ๊งภากรณ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์*, 13(1).

- อภิชาติ พันธเสน. (2544). *พุทธเศรษฐศาสตร์: วัฒนนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.
- Anderson, T. (2014). Human development, the state and participation. *Development Studies Research. An Open Access Journal*, 1(1), 64-74.
- Brett, E.A. (2009) *Reconstructing Development Theory: International Inequality, Institutional Reform and Social Emancipation*, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Cash, D. W., Clark, W. C., Alcock, F., Dickson, N. M., Eckley, N., Guston, D. H., ... & Mitchell, R. B. (2003). Knowledge systems for sustainable development. *Proceedings of the national academy of sciences*, 100(14), 8086-8091.
- Escobar, A. (1992). Reflections on 'development': grassroots approaches and alternative politics in the Third World. *Futures*, 24(5), 411-436.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Bloomsbury publishing USA.
- Funtowicz, S. O., & Ravetz, J. R. (1993). Science for the post-normal age. *Futures*, 25(7), 739-755.
- Giddens, A. (2013). *The third way: The renewal of social democracy*. John Wiley & Sons.
- González-Márquez, I., & Toledo, V. M. (2020). Sustainability science: a paradigm in Crisis?. *Sustainability*, 12(7), 2802.
- Goulet D. (1995). *Development Ethics: A Guide to Theory and Practice*. New York: The Apex Press and London: Zed.
- Goulet, D. (1992). Development: Creator and destroyer of values. *World Development*, 20(3), 467-475.
- Harvey, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press, USA.
- Institute of Development Studies. (2020). *Why Study at IDS*. Retrieved May 12, 2021 from, <http://www.ids.ac.uk/learn-at-ids/why-study-at-ids/>

- Korten, D. C. (1998). When corporations rule the world. *European Business Review*.
- Kuhn, T.S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, IL, USA.: University of Chicago Press.
- Niculescu, B. (2012). Transdisciplinarity: the hidden third, between the subject and the object. *Human and Social Studies*, (01), 13-28.
- Nussbaum, M. C. (2001). *Women and human development: The capabilities approach* (No. 3). Cambridge University Press.
- Peters, M. A., & Besley, T. (2019). Citizen science and post-normal science in a post-truth era: Democratising knowledge; socialising responsibility.
- Pohl, C. & Hadorn, G.H. (2007). *Principles for Designing Transdisciplinary Research –proposed by the Swiss Academies of Arts and Sciences*. Münche: oekomVerlag,.
- Pongkan, T. et al. (2018). 40 Years Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University. Retrieved May 16, 2021 from, <https://www.sutori.com/story/40-pii-khnamnusysaastraelasangkhmsaastr-mhaawithyaalaykh-naekn--VqwVbjiTqwbXSaBdhvnA5j14>
- Qizilbash, M. (2007). On ethics and the economics of development. *Journal of Philosophical Economics*, 1(1), 54-73.
- Saxer, M. (2017). *The Human Economy: The Social Democratic Path to Decent Livelihoods and Development in Digital Capitalism*. Friedrich Ebert Stiftung.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. A Division of Random House. New York: USA.

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความวารสาร
ประจำปี 38 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2564)

1. รองศาสตราจารย์ ดร.กตัญญู แก้วหานาม	มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล ตั้งสกุล	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิระพงศ์ จันทร์สนาม	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชรินทร์ ลาภานันท์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธิดา ใจนาคำ	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุรินทร์ เปล่งดีสกุล	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.मारศรี สอทิพย์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
8. รองศาสตราจารย์ ดร.อรัญญา ศิริผล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
9. รองศาสตราจารย์ ดร.ปรานอม ต้นสุขานันท์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
10. รองศาสตราจารย์ ดร.ธัญวัฒน์ รัตนศักดิ์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
11. รองศาสตราจารย์ ดร.ประโยชน์ ส่งกลิ่น	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
12. รองศาสตราจารย์ ดร.สามชาย ศรีสันต์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุลศักดิ์ ชาญณรงค์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
14. รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพร คงศิริรัตน์	มหาวิทยาลัยนครสวรรค์
15. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทิมา ชิมป์สัน	มหาวิทยาลัยนครสวรรค์
16. รองศาสตราจารย์ ดร.นันธิยา ดวงภูมิเมศ	มหาวิทยาลัยมหิดล
17. รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิชัย บุษหมั่น	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
18. รองศาสตราจารย์ ดร.สังคม ศุภรัตน์กุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
19. รองศาสตราจารย์ ดร.สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
20. รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
21. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิยวดี มากพา	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
22. รองศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
23. รองศาสตราจารย์ ดร.อนิรุทธ์ สติมัน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
24. รองศาสตราจารย์ นาวาอากาศโท ดร.สุมิตร สุวรรณ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
25. รองศาสตราจารย์ ดร.อัลญานี สมุห์เสนาโต	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
26. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

**หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการ
วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น**

1. ต้องเป็นบทความหรือผลงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในกรณีเป็นภาษาอังกฤษต้องผ่านการตรวจสอบความถูกต้องจากผู้เชี่ยวชาญก่อนส่งกองบรรณาธิการ
3. ต้นฉบับบทความต้องมีความยาวไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4 ส่งบทความออนไลน์ได้ที่ www.tci-thaijo.org/index.php/HOSO
4. หน้าปก (Cover) ประกอบด้วย
 - 4.1 ชื่อบทความ (Title) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
 - 4.2 ชื่อผู้เขียน (Authors) (ระบุเฉพาะชื่อและนามสกุลโดยไม่ต้องมีคำนำหน้าชื่อ ตำแหน่ง คุณวุฒิ) พร้อมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน (Author Affiliation) หากต้องการเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียนให้ระบุตอนท้ายของบทความ
 - 4.3 บทคัดย่อ (Abstract) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาวไม่ควรเกินหนึ่งหน้ากระดาษ A4
 - 4.4 คำสำคัญ (Keyword) กำหนดคำสำคัญที่เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ทำคำค้นในระบบฐานข้อมูล ทั้งคำในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ
5. เกณฑ์การพิจารณา กองบรรณาธิการจะเป็นผู้รับผิดชอบการพิจารณา
6. บทความที่ไม่ผ่านการพิจารณาให้ตีพิมพ์ ทางกองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้เขียนทราบ แต่จะไม่ส่งต้นฉบับคืนผู้เขียน
7. ส่วนเนื้อหา (Body of the Context) ประกอบด้วย
 - 7.1 บทนำ (Introduction) ครอบคลุมความสำคัญและที่มาของปัญหา การวิจัยวัตถุประสงค์การวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง บทนำควรเขียนในรูปเรียงความให้รวมเป็นเนื้อเดียวกัน

7.2 วิธีการวิจัย หรืออุปกรณ์และวิธีวิจัย หรือระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) อธิบายวิธีการดำเนินการวิจัยซึ่งอาจจะประกอบด้วย หัวข้อย่อยๆ เช่น ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การทดลอง การวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งสอดคล้องตามวิธีการวิจัยแต่ละสาขาวิชา

7.3 สรุปและอภิปรายผล/วิจารณ์ผลการวิจัย

7.4 ข้อเสนอแนะ (Recommendation) ข้อเสนอแนะแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้

7.5 กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement) ระบุนุแหล่งทุน หรือผู้มีส่วนสนับสนุนในการทำวิจัย เอกสารอ้างอิง (References) ให้ใช้ตามแบบที่กำหนด คือ

7.5.1 การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง ให้วงเล็บชื่อผู้แต่ง (สำหรับคนไทย) หรือชื่อสกุล (สำหรับชาวต่างประเทศ) หรือชื่อนิตินบุคคลที่เป็นผู้จัดทำเอกสาร และปีที่พิมพ์ของเอกสารที่อ้างถึง นำหน้าหรือต่อท้ายข้อความที่อ้างดังตัวอย่าง

มันทนา และอุษา (2535) กล่าวว่า.....หรือ
(มันทนา และอุษา, 2535)

Miller (1993) กล่าวว่า.....หรือ.....
(Miller, 1993)

จากรายงานของ WHO (1999)หรือ.....
(WHO, 1999)

7.5.2 การอ้างอิงท้ายเรื่อง

อ้างอิงหนังสือ

พรจันท์ สุวรรณชาติ. (2539). *มาตรฐานการพยาบาลเชิง
โครงสร้าง*. กรุงเทพฯ : เจ.เอส.การพิมพ์.

Dye Thomas R. (1966). *Politics, Economics and the Public*.
Chocago: Rand McNally.

การอ้างอิงจากบทความ

รัตนา จันทร์เทวาร์. (2553). อุปลักษณะเกี่ยวกับแหล่งน้ำของ
คนขอนแก่น. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*. 27(3), 71-85.

Wenden, A.L. (2002). Learner Development in
Language Learning. *Applied Linguistics*. 23(1), 12-36.

การอ้างอิงจากเว็บไซต์

สมคิด พุทธศรี. (2555). โลกาภิวัตน์ปะทะเทคโนโลยี : นัย
ต่อการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ. สืบค้นเมื่อวันที่ 1
พฤศจิกายน 2555, จาก [http://thaipublica.org/2012/08/](http://thaipublica.org/2012/08/impact-of-globalization-of-technology/)
[http://thaipublica.org/2012/08/](http://thaipublica.org/2012/08/impact-of-globalization-of-technology/)

Bontas, E.P. (2005). *Practical experiences in building Ontology-based
Retrieved systems*. Retrieved January 20, 2006, from
[http://userpage.fu-berlin.de/~paslaru/papers/swcase](http://userpage.fu-berlin.de/~paslaru/papers/swcase2005.pdf)
2005.pdf.

การสัมภาษณ์

สุวิทย์ คุณกิตติ. การควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมน้ำพอง [สัมภาษณ์].
รัฐมนตรี กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม;
20 สิงหาคม 2541.

Tapparangsi K. AIDS situation in Thailand [Interview].
The Minister, Ministry of Public Health; 17 July 1999.

8.7 ตารางและภาพประกอบ (Tables and Illustrations) จัดเรียงตามลำดับ
หรือหมายเลขที่อ้างถึงในบทความโดยวิธีเขียนควรระบุชื่อตารางไว้เหนือตาราง
และระบุชื่อหรือคำอธิบายภาพ

ชื่อเรื่องภาษาไทย (ขนาด 18 ตัวหนา)

English Title (Font size 18 bold)

ชื่อผู้แต่ง¹, ชื่อผู้แต่ง², ชื่อผู้แต่ง³ (ขนาด 14)

Author¹, Author², Author³ (ขนาด 14)

^{1,2,3} สาขาวิชา..... (ขนาด 12)

^{1,2,3} Program in(ขนาด 12)

^{1,2,3} มหาวิทยาลัย..... (ขนาด 12)

^{1,2,3} University (ขนาด 12)

บทคัดย่อ

เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
.....

คำสำคัญ : คำสำคัญ1, คำสำคัญ2, คำสำคัญ3

Abstract

เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
.....

Keywords : Keywords1, Keywords2, Keywords3

บทนำ

วัตถุประสงค์การวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

ผลการศึกษา

สรุปผล

อภิปรายผล

กิตติกรรมประกาศ (ถ้ามี)

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน

เอกสารอ้างอิง (References, Bibliography)

APA Style